Terentius.

IN SINGVLAS Scenas Argumenta, ferè ex Aelij Donati Commentarijs transcripta.

Versuum genera, per Erasmum Roterodamum.

Loca non pauca ex Ioannis Riuij Atthendoriensis castigationibus emendata.

LVGDVNI,
Apud Theobaldum Paganum.
M. D. L.

L. AFRANII DE P. Terentio iudicium.

Terentio non similem dices quempiam.

VOLCATII SEDIGITI DE COMICIS LATINIS

IAMBI.

Multos incertos certare hanc rem uidimus,
Palmam Poëtæ Comico cui deferant:
Eum me iudice, errorem dissoluam tibi:
Vt contrà si quis sentiat, nihil sentiat.
Cæcilio palmam statuo de Comico.
Plautus secundus facilè exuperat cæteros.
Dein Mæuius qui seruet, pretio in tertio est.
Si quid quarto detur, dabitur Licinio.
Pòst insequi Licinium facio Attilium.
In sexto consequitur hos Terentius.
Turpilius septimum, Trabea octauum obtinet.
Nono loco esse facilè facio Luscium.
Decimum addo antiquitatis caussa Ennium.

IOANNI GROLIERIO CHRISTIANISSIMI GALLORVM REGIS SECRETARIO, ET Primario Insubriæ Quæstori, Franciscus Asulanus S. D.

QVICVNQVE Volcatius ille Sedigitus fuit, qui iudicium de Latinis Comicis, in his qui circunferuntur Iambis, tam audacter tulit, ut nihil eum qui contrà sentiat, sentire dixerit, næ ille mihi omni ipse prorsus uidetur sensu caruisse. Cæcilio palmam statuit, facilius id fortasse quàm decuit. Quanquam enim de eo cuius nulla extent scripta, iudicari nihil posit, non parui tamen Ciceronis iudicium, qui nunc malum eum esse Latinitatis autorem, nunc malè locutum dicit, faciendum est. Sed ob ipsam tamen hanc caussam, quòd omnia eius scripta interciderunt, ne temere in eum quem non legimus, pronuntiasse quicquam uideamur, cùm præsertim & Horatius etiam grauitate eum dicat uincere: condonemus sanè hoc Ciceronis iudiciũ, & rectè Cæcilio delatam palmã existimemus. Quid, quòd Plautum cæteros superare, ac sexto demum loco consequi Terentium asserit? ullo'ne id pacto assentiri possumus? Ego uerò, tantum abest ut in hac sim sentẽtia, ut longo interuallo post Terentium, Plautum arbitrer collocandum. Neque uerò ut hoc sentiam sermonis solùm elegantia moueor, qua Terentium facilimè omnes excellere nemo est qui neget. Volo in hoc parem illi Plautum esse, uolo quod hominis fortasse uitium sit, ætati adscribere. Durior est Plautus, asperis quibusdam, atq; ob-

Cæcilius Comicus.

Plauti & Terentij collatio.

ſcuris uerbis utitur, ſic enim tunc loquebantur: non poterat ille alio quàm ætatis ſuæ ſermone uti. Longè Terentius cultior, nihil in eo non lene, nihil non elegans: limatior tum ſcilicet Latina lingua facta eſt: non ●ius hæc propria exiſtimanda laus, ſed communis illius ætatis omnium. Vt hæc inquam ita eſſe concedam, quid cætera quæ multò maioris artis ſunt: poſſunt'ne ulla ratione paria in utroque fieri? Omnibus mihi Plautus in rebus, liceat liberè proferre quod ſentio, uidetur nimius: ita illo Terentius parcior, ut nihil ab eo tamen, quod deſiderari poſſit, relinquatur. Hiant nonnunquàm, neque ſatis cohærent Plauti comœdiæ: ita omnia Terentij inter ſe nexa, ita ex omnibus unum quoddam conficitur, ut nihil aptius illius fabulis, nihil magis fieri ad unguem poſſit. Atqui hoc, id eſt, quod præcipuè præſtari & ab poëtis, & ab ſcriptoribus omnibus debeat, ac maximam ſi aliud quippiam, artem exigat. Iam decorum illud, quod in omnibus tantopere cuſtodiendum rebus eſt, in fabulis uerò, ubi congrua unicuique perſonæ effingenda ſunt omnia, niſi ſeruetur, nihil prorſus fiat, nemo Terentio attentius obſeruauit: at huius nonnunquàm Plautus obliuiſcitur. Ac mihi quidem aliquando hæc quæ diximus, conſideranti, ob id Plautus minus in his fortaſſe poſuiſſe curæ uideri ſolet, quod unum illi ſtudium facetiarum fuit: nihil ille aliud propoſitũ comico Poëtæ credidit, quàm populo riſum mouere. Id dum unũ captat, uni huic rei dum inſeruit, ut id quod uoluit maximè aſſecutus ſit, & urbaniſſimus ſit ſpectatoribus uiſus, multa certè alia, & potiora omiſit: atque ipſi tamen etiam illi ſales, dum undique eos colligit, undiq; ex omni re aucupatur, hebetes plerunq;, ac ſcurriles ſunt, nec quos extra illum in theatro

concitati uulgi plausum, sedatus probare lector poßit. Qua in re ita sibi Terentius moderatus est, ut in hoc quoq; non minus quàm in cæteris, quæ à nobis dicta sunt, præstitiße omnibus uideatur. Duo sunt facetiarum genera: in re alterum, alterum in uerbo est positum: multò id uenustius, & grauius, quod re tractatur: acutum nonnunquàm, & elegans, quod in uerbo est, sed frigidum tamen plerunq; est, & facilimè in scurrilitatem delabitur, si quis sibi in eo non moderetur. Creber primo in genere, in secundo parcus Terentius: contrà, Plautus in primo rarus, in secundo frequentißimus. Hinc factum est, ut rudi fortaße populo, & spectatoribus, quippe qui scurra sæpius, quàm poëta delectantur, salsior sit Plautus uisus: peritis certè auribus, & sapienti lectori, nihil Terentio festiuius uideri debet. Illius quæ lepidè dicta sunt, placere semel poßunt: huius quò magis inspiciuntur, eò uenustiora apparent. Risum ille persæpe, sed & sæpe cachinnum mouet: nunquàm cachinnum Terentius: atque ut uno omnia uerbo complectar, in illo dicacitas, in hoc urbanitas conspicitur maxima. Atque hanc quidem ego de poëtis his, non tam liberè fortaße dixißem sententiam, nisi maximos quos sequerer uiros, Horatium, & Afranium eius autores habuißem: quos multò ego pluris, quàm Sedigitũ hũc, nescio quem, facio. Acerimo inter poëtas omnes iudicio mihi fuiße Horatius uidetur, nemo illo uetustiores poëtas diligentius excußit. at is de Plauto: Horatius.

Facetiarum duo genera.

At nostri proaui Plautinos & numeros, &
Laudauere sales, nimiùm patienter utrunq;,
Ne dicam stultè mirati: si modò ego, & uos
Scimus inurbanum lepido seponere dicto,

Legitimumq́; sonum digitis callemus, & aure.

Et numeros, & sales Plautinos nō probat Horatius: nos de salibus diximus multa, quæ de numeris dici possent, ne longiores essemus, ac nimis omnia inquirere uideremur, prætermittere, ac condonare uoluimus. Sed quid idem de Terentio Horatius?

Vincere Cæcilius grauitate, Terentius arte.

Parem Cæcilio Terentium facit cùm grauitate alterum, alterum arte dicit uincere: atqui ego ne grauitate quidem uideo quomodo ab ullo uinci potuerit Terentius. Quæcunq; in Comico esse aut potest, aut debet grauitas, in illo est. Quòd si grauior Cæcilius fuit, ne ille fortasse comœdiæ sit fines prætergressus. Quanquàm enim tollat plerunq; uocem comœdia necesse est, ita tamen debet tollere, ut nullo illi pacto ad tragœdiam ascendendum sit. Ob hoc ego Afranio libenter accedo, qui neminem Terētio dici posse similem affirmat, neque cuiusquam uerius fuisse iudicium arbitror. Probatiores alij fuerint populo. Vnius ego Afranij, qui ipse egregiè togatas scripsit, de comico poëta iudicium, lōgè omnibus potius uictricis terrarum omnium plebis Romanæ plausibus anteponendū cēseo. At in alia est sententia Sedigitus, grauis mihi autor opponitur. Non Terētio is Cæcilium solùm, & Plautum, sed Attiliū etiam, si dijs placet (ut omittam alios) præferendum existimat. Attilius. *Quid agis bone Volcati? eum'ne etiam quem Cicero & ferreum esse scriptorem Licinio assentitur, & ipse durissimum uocat? Sed non est profectò quòd admirer, non satis tibi elegantissimum hunc poetam placuisse: ne id quidem admirarer, si post Enniū, quē postremum censes, collocasses: hoc te ego sensisse, sed dicere au-*

partem nō minus ambit rex huius æui regū prudētiβimus, quàm tot ex hostibus uictorijs delectatur. Et hactenus quidem sat feliciter studijs effloruit uestra Sarmatia, & si quid erat natiuæ feritatis, commercio literarum exuit. Sed bona spes est fore, ut hoc ornamentorū genere cū qualibet regione certare ualeat, præsertim ductu, auspicijsq; Sigismundi regis iunioris, qui præter alias uirtutes excellenti principe dignas, optimis quoque literis sese regno parat. Verùm exortandi gratia, nonnihil & anteà scripsimus tibi, & in posterū quoties dabitur occasio scripturi sumus. Nunc quò calcar aliquod addam currenti licet, Terentij comœdiæ, Bonerici nominis auspicio, pdire uoluimus, sed multò quàm anteà fuerūt castigatiores. Hoc ut uellē, effecit tua Stanislaiq; Glandini famuli tui dexteritas, qui nobis interdū aliquot scenas tam feliciter agere soletis, ut et imitationem, primū, ut ait Fabius, in pueris ingenij signū, & memoriā uehemēter admirarētur, quicūq; nobiscū spectabāt. Non ex alio scriptore melius discitur Romani sermonis puritas, nec est alius lectu iucundior, aut puerorum ingenijs accōmodatior. Cæterū præstabit Ephorini præceptoris dexteritas, ut & ad eloquentiam, & ad mores sit utilis. Quemadmodum enim bona prudētiæ pars est, nosse uarios hominū mores, & ingeniū: ità decorū, & tractatio affectuū, qui cū primis adferūt iucūditatē orationi, Græci uocāt ἤθη, ex nullo rhetorum melius discitur. Porrò quum inter oratorias partes præcipua sit argumentorū intētio, ad hāc quoq; facultatē in omni causarū genere parandam Terentiana lectio conducit plurimū. Nec enim sine causa criticorū suffragia artem huic autori tribuere. Plus enim exacti iudicij est in una comœdia Terentiana, absit Ne-

mesis dicto, quàm in Plautinis omnibus. Sed tali autore uelut in tabula quapiam Apellis, magni refert, quis adsit commõstrator. Qui si contingat egregius artifex, hæc lectio non solum ualebit ad exhilarandum animum, nõ tantùm ad emendatè loquendum, non modò ad uberiorem dicendi facultatem, uerùm etiam non parum adferet philosophiæ moralis, quã unam Socrates existimauit esse perdiscendam homini, qui cupiat beatè uiuere. Itaq; ni te sponte currentẽ uiderem charissime Ioannes, etiã atq; etiã hortarer, ut reputes quãtum sis Deo nomen, cuius munificentia, tam felicem indolem, docileq; ingenium sortitus es, cui debes & parentem Seuerinum Bonerum, & Anselmum parentem alterum: tum qualium uirorum quanta de te sit expectatio, & in te coniecti oculi: postremò quàm isthæc ætas ad honestas disciplinas sit apposita. Nondum enim ut opinor, annum decimumquartũ excessisti. Nam ad parandã eruditionẽ plus ualet in teneris annis unicus, quàm decem, ubi iam animus alijs occupatus curis, ad docilitatẽ induruit. Adde huc, quòd ea demum in omnem uitam tenacissimè hærent, quæ pueri imbibimus. Dimittam te, si prius illud admonuero, ut in omni genere carminũ temet diligenter exerceas, eò quòd qui hanc eruditionis partem neglexerunt, minore tum fructu, tum uoluptate uersantur in autoribus, qui carmen conscripserunt. Idem facilius labuntur decepti mendis codicum, quos sæpenumero prodit metri ratio. quoniam autem in hoc autore perturbatior, ac liberior est carminum ratio, pauca quædam annotauimus, lucis, ut opinor, nonnihil allatura parum exercitatis. Vale, & fruere. Friburgi Brisgauiæ prid. Id. Decemb. Anno à Christo nato. M. D. XXXII.

author damnatus

DESID. ERASMVS ROTERODAMVS DE METRIS COMICIS.

COMICI Latini multam libertatem sibi usurparunt in uersibus, sed nemo largius Terentio, adeò ut apud priscos quoque fuerint qui iudicarent, in huius fabulis nullam esse carminum legem. Sed hos falli manifestum est. Rursus fuerũt qui non negarunt ab hoc seruari metrorum leges, sed ob immodicam libertatem non esse operæpretium, torqueri doctos carminum dimensione, quòd & res sit immensi laboris, nec ita multum adferat frugis. At ego ab utroque genere dissentio. nam ut manifestius est, quàm ut egeat probatione, Terentij comœdias uersibus constare: ita qui negligendam putarunt metrorum rationem, frequenter Poëtæ sermonem corruperunt, dum aliam uocem pro alia subijciunt, quod nimium sæpe usu uenit scribis, in autoribus solutæ dictionis: dum addunt atque adimunt, dum uerborum inuertunt ordinem. Nonnihil etiam hîc peccarunt eruditi, qui dum carminum genera distinguunt, ac dimetiuntur parum attenti, interiecerunt uerba quædam, ut explerent uersus hiatum, aut resecuerunt quod uidebatur superesse. Videtur autem studio factum à Terentio, ut dissimulato carmine quàm proximè accederet ad orationem solutam, quod idem affectasse uidetur Horatius in Sermonibus & Epistolis. Hinc tanta in dimetiendo difficultas, ut existiment ipsum Donatum, aut Cornutum, aut Asperum si uiuerent, in locis aliquot uel hæsuros, uel inter se dissensuros. Proinde nos quatriduanam opellam sumpsi=

mus, ut adolescentulis aliquam huius difficultatis partem adimeremus, non quidem in omneis fabulas, sed in unam perpetuò, & in cæteris carptim, quo ceu filo adiuti, sese facilius è cæteris explicent labyrinthis. Constant autem huius fabulæ his fermè metrorum generibus. Iambico trimetro, qui & senarij dicuntur à numero pedum.

Iambico tetrametro, qui ab alijs quadrati, ab alijs octonarij dicuntur. Monometrum ac dimetrum rarò interijcitur. In hoc genere quouis loco pro iambo ponit tribrachyn, spondeum, dactylum, anapæstum, modò totius carminis penulti. syllaba sit breuis. Siquidem in hoc uersu, Nullum est iam dictum, quod non dictum sit prius, omnes spondei sunt excepto ultimo, cuius generis & alia aliquot reperias.

Eandem libertatem sumit in trochaicis, tetrametris catalecticis, satis habens si totius carminis penultima sit breuis. Illud tamen ubiq; cauetur, ne uel trochæus ingrediatur iambicum carmen, uel iambus trochaicum.

Iambicum tetrametrum interdum in fine fraudatur una syllaba, producta penultima, quoties Iambico dimetro acatalectico accinitur dimeter catalecticus. Veluti si, Iam lucis orto sydere, accinas, Cultor Dei memento. Quanquàm in hoc quoq; genere usurpatur. Quum communis de qua dictum est, Comicorum libertas, tum illa peculiaris, quòd pro penultima longa ponit interdum duas breues. Exemplum est in actus quarti scena secunda.

Iam ubi ubi erit inuentum tibi curabo, & mecum adductum.

Hîc penultima producta est. Ibidem.

Orare iußit, si se ames hera, iam ut ad sese uenias. Item,

Hanc expetiui,contigit.conueniunt mores,ualeant.

In his pro penultima longa ponuntur duæ breues. Hos uersus etiam scazontes appellant. Est scazontis genus diminutum, quod dimetro iambico accinit duos trochæos, uelut in actus tertij scena secunda.

Adhuc Archyllis quæ adsolent. Hic dimeter est.quæq; oportet. Duo sunt trochæi. Contrà in alijs additur pes legitimo numero. Interim prior carminis pars est trochaica, posterior iambica, & contrà.

Admiscentur interdum & cretici, siue amphimacri: qui pes mediam habet breuem inter extremas longas: sic ut singuli uersus habeant quaternos aut ternos creticos, nisi quòd hìc quoque usurpatur libertas comica sicut in cæteris. Exemplum est in Quarti actus scena prima, Vt malis gaudeant, atque ex incommodis.

Quatuor cretici sunt, nisi quòd tertius est spondeus Ibidem, Tum impudentißima eorum oratio est.

Tres habet creticos. Quanquàm arbitror prius carmen uitiatum mutato dictionũ ordine. Etenim si sic legas, Et tamen res cogit denegare, ibi tum eorum impudentißima oratio est: ut posterior uersus excipiat synalœpham prioris, carmen probè constat. Quidam tamen malunt hic esse trimetros trochaicos catalecticos.

Iambici trimetri facilior est dimẽsio, quũ penthemimeris finit dictionẽ. Velut, Effertur, imus. Et, Sic cogitabam,

Difficilior quum contrà: Vt, Honesta & liberali accedo ad pedisequas. In hæc cæsura est. Idem efficiunt crebræ synalœphæ, ut ibi.

Quæ ibi aderant, fortè unam aspicio adolescentulam.

In tetrametris item iambicis ac trochaicis durior est

dimensio, si prior dimeter non finiat dictionem, præsertim si non sit iambus, aut si accedat synalœphe, Vt,

Meum gnatū rumor est amare, id populus curat scilicet.

Prior dimeter finitur in me, syllabam productam, & excipitur à synalœphe reid. Rursus ibidem.

Qui postquàm audierat non datum iri, &c.

Prior dimeter definit in i admista synalœphe,

Turbat & illud lectorem minus exercitatum, quòd interdum repentè miscet iambica cum trochaicis, trimetra interdum, & dimetra, aut monometra cum tetrametris, acatalectica cum catalecticis, cretica cum iambicis, ac trochaicis: quod locis aliquot annotauimus in margine. Ea mistura maximè fit, ubi res sunt turbulentiores. Fit interdum, ut scena prior desinat in hemistichium, & ab huius clausula incipiat scena proxima: uelut in Andriæ actus III. *scena* III. Sed eccū uideo ipsum foras exire. *Dimeter est plenus, cum sesquipede. Perficitur initio scenæ sequentis.* Ad te ibam, quidnam est? *ut sit scazon tetrameter catalecticus. Nonnunquam dictio, quæ pertinet ad sensum uersus sequentis, per elisionē annectitur fini præcedentis: ut in prologo Eunuchi.* Qui bene uertendo, & eas describendo malè, ex Græcis bonis &c. *Durius est, quum dissecta dictione prior syllaba finit uersum, reliquæ incipiūt sequentem, ut Eunuchi actum* III. *scena* I.

Continuò si quando illa dicet, Phædriam intromittamus comessatum, tu Pamphilam.

Elisiones item, & synæreses, præsertim minus usitatæ apud recentiores, faciunt ut lector imperitus frequenter hæreat in carmine. Eliditur autem in comicis uersibus u consonans, ut in prima scena.

Sine

Sine inuidia laudem inuenias, & amicos pares. Rurs. ib. *Liberius uiuendi fuit potestas, nam anteà.* Item in scena 3. *Enimuero Daue nihil loci est, &c.*

Carmen enim incipit ab anapæsto. Et antè in scena 1. *Enimuero spectatum satis.*

Eliditur & s tum in fine, tum in media dictione. In fine, ut in prima scena, *Sed quid opus est uerbis?* Sed quid opust. Elisa simul & uocali e. Idem fit in satis. *Nec satis digna cui committas, &c.*

Rursus in prologo Andriæ, fit in medio dictionis. *Id isti uituperant:* alijsq; locis compluribus, quorum aliquot in margine annotauimus. Interdum elidunt l, ut in prima scena Andriæ,

Pro uxore habere hanc peregrinam, ego illud sedulò.

Vt, grinam ego il, faciant dactylum. Hanc libertatem frequenter usurpat Homerus, dum s elidit in ὀδυσσεύς & l in ἀχιλλεύς.

Sæpenumero contrahuntur uocales, uelut in his: fuit, deos, dies, meus, suus, scias, nihil, mihi, ut sint monosyllaba. Similiter ei, eius, huius, cuius, monosyllaba ponuntur subinde: eorum, meorum dissyllaba. *Liberius uiuendi fuit potestas.* Disuit, facit spondeum. *Scias posse habere iam ipsum suæ, &c.* Scias pos. spondeus est, & suæ, unica syllaba est. Item antehàc dissyllabum est. *Nam quod antehàc fecit.* Frequenter eliditur d in quid, & sed, pro uocali. & sicut in periculum, elidimus u, idem hic facit in paululum, & anulum. Quin & syllabæ quædam aliter pronuntiantur, quàm apud recentiores usurpatæ sunt: uelut in suspitio, secunda producitur: unde factum est, ut quidam legant suspectionem. Rursum in caue, uide, mane, & abi, finalis

corripitur. Minimo momẽto mutatur genus carminis, uelut in actus IIII. *scena* I. *Si legas,*

In denegando modò quis pudor est paulululum.

Trimeter est iābicus. Rursus si In *annectas fini uersus sequentis, uersus constabit quatuor creticis. Denegando modò quis pudor est paululum. Si modò facias* Pyrrichiū, *erit trimeter trochaicus catalecticus. Denegando modò quis pudor est paululum.*

Porrò inter iambicos tetrametros acatalecticos, & trochaicos tetrametros catalecticos, tanta est affinitas, ut interdum nihil referat eundem uersum utrum per iambos, an per trochæos metiaris, uelut in actus III. *scena* IIII. *Vtinam mihi esset aliquid hîc, quo nunc me præcipitem darem. Si mihi facias unicam syllabam, Trochaicus est: si duas, Iambicus est: quale est & in actus* V. *scena prima,*

Satis iam satis Simo spectata erga te amicitia est mea.

Item sequens,

Satis pericli cœpi adire, orandi iam finem face.

Licet per iābos, uel per trochæos metiri. Huius generis sunt & alij complures. Illud mihi monendus est lector, ut meminerit, à notato metro idem carminis genus durare, donec reperit annotatum diuersum.

author Germany

IOANNES RIVIVS Attendorienſis nobili, Clariſsimoq; viro D. Iulio Phlug Præpoſito Cizen, S. D.

SVNT hoc ſeculo, uir ingenio, doctrinaq; præſtantiſsime, qui nonnihil, atque adeò multum, adoleſcentũ moribus officere clamitent lectionem Comœdiarũ: uelut unde haud aliud ferè, præter amores, & neſcio quam obſcœnitatem, hauriat iuuentus: quæ ſit iuxta Flacci præceptum, optimis ſtatim imbuenda, propterea quòd (ut idem canit,) Quo ſemel eſt imbuta recens, ſeruabit odorẽ Teſta diu. Atq; hac quidẽ reperta cauſa, hoc quæſito colore, interdicendum pueris Terẽtij lectione cenſent, iſti quidã nuper è Trophonij ſpecu emerſi neoſolones: qui fatali quadam ſeculi huius calamitate: cenſuram ſibi, arbitriumq; rerum omnium uindicare, & in humanitatis ſtudia, quaſi tyrannidem exercere conantur. Horum nugis, haud alienum ab æditione Terentiana reor, ſi reſpondeam, & apud te Iuli, ut æquiſsimũ iudicem, aduerſus iſtos literarum oſores, quàm potero pauciſsimis agã. Quod fiet, ſi, ad quid potiſſimũ Comicorũ lectio conducat, breuiter exponã, & tribus (ut dicitur) uerbis quæ obijciũtur, diluã, & confutẽ. Igitur Comœdia (ut ſummi uiri prodidere,) Vitæ ſpeculum eſt, ubi effictos noſtros mores in alienis perſonis, & expreſſã imaginem noſtram uitæ cotidianæ, uidere liceat, atque intueri. Quẽadmodũ enim intẽti ſpeculo (ut ille ait) ueritatis lineamẽta facilè per imagines colligimus: ita lectiõe Comœdiæ,

imitationē uitæ,cōſuetudinisq;,nō ægerrimè animaduerte=timus.Sed quò res tota ſit ad cognoſcendum illuſtrior,pingui Minerua(quod aiunt)de uſu comœdiæ, quid primùm ad uiuēdi rationem faciat,agēdū mihi uidetur.Nam ad alendam facundiam quid conferat,poſteà uiderimus.In hac igitur & honeſtiſsima ciuilium morum exempla proponūtur, & quid ſequendum,fugiendum'ue,quid aut laudi ſit,aut uitio detur.quid deniq; honeſtè,ſecus'ue fiat tanquā in ſpeculo cernitur,& repræſentatur.Hinc ab amoribus adoleſcentes,& ſcortorū illecebris, graphicè depicta miſeria amantum,& expoſitis meretricū ingenijs, plenisq; omniū fraudum delinimentis,deterrentur. Hinc innumerabilia paſsim ad formandos,cōſtituendosq; uel iuuenū,uel ſenū mores:et ad cōponendam recta ratione uitā cōducibilia hauriuntur. Hinc & uaria hominū cōſilia,& multiformes rerum euentus perſpiciūtur.Hinc ex aliorū exēplis, felicius utiq; multò,quàm de miſeria illa ex periculis facta prudentia, quid maximè ſit ex uſu noſtro perdiſcitur. Hinc quæ ſenes ætatis beneficio,& diuturna experientia, & longo rerum uſu uix nôrunt, & tenent:iuuentus nullo negotio,& id magno ſuo cōmodo,iam inde ſtatim à teneris(ut dicitur)unguiculis imbibit.Hinc eadem,exuta agreſti illa, ac inſulſa morū ruſticitate(ut ſunt quidā infœliciter educati, & illiberaliter:quos in agris enutritos iures)ciuilitatem,urbanitatem, aſtutiam,breuiter uitæ honeſtè,circunſpecteq; degendæ rationem, & quicquid huius generis, haurit. Hinc prætereà adoleſcentes tum à uitijs, propoſita rerum turpium imagine,abſterrentur:tum ad uirtutē, honeſtasq; actiones, uel præclaris monitis, & præceptis, hisq; è media philoſophia ductis,pertrahuntur: uel tanquam facibus quibuſdam

ſic efficacibus exemplis inflãmantur, & incenduntur. Hinc & communis illa prudentia (quã uocant) & ſenſus cõmunis, & nonnullum de rebus humanis iudicium (quod in magnis interdũ uiris deſideres) percipitur, quæ res ipſa facit, ne ſemper ſtupidus, & quaſi attonitus ſis, aut uecors, & animi malè compoſiti: néue omnis uideare humanitatis, omnis lepôris, & uenuſtatis expers: néue ceu Timon *quiſpiam, ab hac ciuili conſuetudine hominum abhorrere, ac uel ad nullam prorſus uitæ cõmunis rationem appoſitus, uel in ipſo etiam congreſſu parũ comis, & affabilis, uel in mutuo deniq; commercio, & uſu moribus incõmodis præditus eſſe iudicere. Agè ſpeciatim hæc, ſi uidetur pleniora facere conemur. In* Andria, Chremetis *(ut hinc ordiar) egregia cum ciuilitas, & lenitas, unius omnia pro uirili pacare conãtis, tum in capiendo genero prudentia nobis ad imitãdum proponitur.* Vt *enim ille, quum de* Pamphili *continentia ex alijs inaudiſſet, filiam ei unicam daturus uxorem fuit contraćq;, ut ſenſit in alio occupatum amore, conſilio mutato ad finitati renũtiat. Sic illius exẽplo prudentis, circunſpectiq; patris eſt, filiæ ſuæ maritũ, unũ aliquem è multis optimum deligere, nec aut quẽuis temerè oblatum, & repertum, aut alibi animum amori deditum habentem, generũ adſciſcere.* Non *eſt prætereũda eiuſdem erga* Simonẽ *beneuolẽtia, & ad gratificãdum ei propenſa uoluntas: cuius præter alia ſignificationem dat, hæc ipſius plena charitatis, & officij uox.* Ne me obſecra: quaſi hoc te orando à me impetrare oportet. *Quid enim aliud qui de amicitia ſcripſere philoſophi, docẽt, quàm quod re præſtat* Chremes? Vt *amicorum cauſſa, honeſta quæ ſint, faciamus, neque expectemus quidem, dum rogemur, ſed ſtudium ſemper adſit, cuncta-*

tio absit? Quàm uerò sapienter idem & salubriter monet? quàm ciuiliter in obiurgãdo amico propè necessariã seueritatem, grauitatemq; uerborũ, ne acerbior uideatur, quibusdam uelut cõdimẽtis humanitatis mitigat? Ne multa: ubiq; eius in oratione, perinde ut in speculo, animus comis, placidusq; repræsentatur. Iam illa Simonis de adolescente filio solicitudo, quẽ tantopere ipse ab amica auellere, & ad bonam frugẽ reuocare studet: quantã gerere deceat liberorum curã parẽtes, ostendit. Eiusdem in cõmunicando Sosiæ arcano, cuius semper & fidem, & taciturnitatẽ perspectam habuit, prouidentia: qui cui credas, etiã atq; etiã uidendũ monet. Sed & idẽ, quàm astutis dolis à fraudũ, & scelerum artifice Dauo circumuenitur? ut etiam sua illi calliditas nimia obest? ut fallitur, & errat, dũ sibi olfecisse omnia bellè uidetur? Quibus rebus quid tandem aliud docere uoluit Poëta, nisi ut homini uel uirtutes amplecti, & æmulari, uel uitia commonstrata cautè uitare disceremus? Quid dicam quàm pulchrè Comicus media fabula colloquium senile expresserit? uidelicet, quàm suauiter, humaniterq; in hac societate ciuili, mutua homines consuetudine uti deceat, ostendens. Omitto cætera, quæ in senũ exẽplo, ceu speculo, contemplãda proponũtur. Quanta in eadẽ Comœdia Pamphili erga amicam fides? quãta erga congerrones, & familiares suos comitas, facilitas, modestia? quã eiusdem honestæ de officio suo cõsultationes? Quorũ primũ Pamphili castũ amorẽ, et pium, pudicumq; ingenium ostendit: alterũ rusticitatem & morositatẽ homini adolescenti fugiendã esse docet: quẽ nihil æquè commendet, ut illa ingenij dexteritas, & facilitas, qua alienis moribus obsecundare, & cũ quibusuis cõgruere possit. Iam quid de CRITONE *dicam? quàm is diligẽter*

famæ, nominisq; rationem habeat. quàm anxiè, quid de se aut sensuri alij sunt, aut locuturi, cogitet: magno hominum Christianorum *pudore, & dedecore: ut interim rem uerã describi, non fabulam agi fingamus. Sunt enim hodie, sunt, prô scelus, qui nec famã ipsi suam, aut honestatẽ curẽt, & aliorũ de se iudiciũ, uel dissolutè negligant, uel superbè, insoleterq; aspernẽtur.* In Eunucho Poëta *amentia nobis, & ineptißima dicta, factaq; amatorũ, & incõstantiã, mutabilitatemq; mẽtis, atq; alia id genus pleraq; ob oculos ponit.* Ibidẽ *& mores depingit militis gloriosi, & intuẽdam proponit imaginem* Gnathonis. *Quorũ primũ à turpibus amoribus, rei fœditate subiecta, & tanquã sub aspectum posita, deterret. Alterũ ardeliones istos iactabũdos, & insolẽter usq; sese efferẽteis (quos in quouis uitæ genere reperias) nihili homines, & uix unius estimãdos aßis, penitus cognoscere, & quàm deforme sit in ancis flare glorias, & (ut ille ait) cũ irrisione audiẽtiũ, imitari militẽ gloriosum, docet.* Postremũ *nullã in amicitijs pestẽ esse maiorẽ ostẽdit, quàm adulationẽ, blãditias, aßẽtationẽ: ideoq; abstinendũ esse semper cõmercio istiusmodi hominũ leuiũ, atq; fallacium (ut apud* Cice. *quoque* Lælius *monet) & ad uoluptatem loquentiũ omnia, nihil ad ueritatem, Nã & hæc, & huiusmodi alia in comœdijs, non ut delectemur solùm, legere, & spectare debemus, sed ut cauere etiam & effugere discamus.* Vt *enim in floribus præter gratiã coloris, & odoris, est unde mel interdum colligatur ab apibus: sic in poëtis præter uoluptatẽ, est unde ad bene uiuendum etiã conducibile aliquid inueniatur à philosophiæ studiosis.* In *tertia fabula, parẽtum uitia* Comicus *ostendit, & quo potißimum modo liberi educandi sint, docet: ne uel humana*

patris & aspera terreat austeritas, uel nimia cōtrà indulgētia, & lenitas corrumpat. Nā iuxta illud Horatij, ex medijs philosophiæ penetralibus, intimisq; adytis deprōptū:

Est modus in rebus, sunt certi deniq; fines,
Quos ultra citraq; nequit consistere rectum.

Vtq; idem alibi:

In uitium ducit culpæ fuga, si caret arte.

Ad hæc Chremetis exemplum, qui monitor inducitur Menedemi, cōmonet usu haud raro uenire, uti alijs sapiamus, nobis ipsi inutiles, & , ut uersus de hoc nostri habent,

Qui sapiunt foris, atq; alijs dant optima sæpe
Consilia, & , quid facto usus monstrantq;, monentq;,
Hos, ueluti captos oculis, errata uidere
Interdum non posse sua, aut peccata suorum,
Non sibi prospicere, sibiq; auxiliarier ipsis.

In Adelphis sub Mitionis persona Comicus, quid in instituenda iuuentute liberalitas poßit, & facilitas, & clementia, indicat: qua quidē una uirtute nihil neq; domi, neq; foris fit, uel melius, & utilius, uel gratius, & iucundum magis. Hunc enim eius esse Comœdiæ scopum, de ipsius Demeæ uerbis, in actus quinti scena quarta, colligere uel rudißimus quisq; poßit. Idem dum Mitionē facit sic Aeschinum obiurgantem, ut ex eius interim oratione perspiciatur magna quædam amoris erga Aeschinū, & amicæ uoluntatis significatio: quid aliud docet, quàm obiurgationem paternam mitigandam esse semper, & quasi condiendam lenitate, suauitateq; uerborum: breuiter nō debere patris esse, uel austeritatem tristem, uel dissolutam comitatē: quòd, ut inde odium, ita hinc contēptus oriri soleat. Proficit autē plus interdum blanda alicuius, & clemēs castiga-

tio,grauitate tamen adiuncta,quàm aspera, acerbaq́;, & (ut sic dicam) rigida,& præfracta hominis amarulenti increpatio.Cuius rei imaginem quandã Poëta *in hac* Mi*tionis obiurgatione depinxit.in* Hegione*(ut alia omittam) ueri amici,& cognati exẽplũ proponitur: qui hominis necessarij, & sibi cõiunctißimi, quẽ uiuẽtem dilexerat,nunc defuncti etiã amicũ agit nõ multorũ more, cuius filiã uirginem summa sese ui,atq; omni ratione defensurum adeò ut uel emori citius, quàm illã deserere malit adfirmat.In* He*cyra quid amor ualeat cõiugalis,* Pãphili *exẽplo : quid itẽ ingeniorum inter cõiuges paritas,& naturæ similitudo ad rem faciat,declaratur.* Ibidẽ *in cõcertatione* Lachetis *cum uxore,docet Comicus,errore sæpe,& falsis suspicionibus fieri,ut dissentiãt cõiuges.* Qua *in cõcertatione etiã exemplo* Sostratæ *discũt uxores,placido sermone permulcendã esse,deliniẽdamq́; iracũdiã mariti,nõ(ut aßolet)exasperãdam,aut incõmodis uerbis acrius,uehemẽtiusq́; exacerbãdam.* Quàm *sapienter uerò eadẽ in fabula monet* Phidip*pus,dißimulare interdum oportere aliorum uitia ,potius quàm uel exprobrãdo, uel asperè,inhumaniterq́; exagitãdo,quũ nihil proficere,tũ odiũ insuper cõciliare.In* Phor*mione,quãta sit liberorũ,absente patre,licentia, & quiduis impunè agendi occasio,indicat poëta.* Deinde Phor*mionũ istorũ,& Sycophãtarũ(cuiusmodi plerię; sunt nostra memoria causidici,& tabulæ forenses) audaciam, & improbitatem,& in circũueniendis simplicibus,& rerum imperitis calliditatem ostendit.Illud quoq; in* Antiphone *ibidẽ,patris grauiter offensi conspectũ fugitãte,perspicere est,quàm trepidus sit,& formidolosus animus sibi malè conscius.* Vt *ipse præterea philosophatur* Demipho,

peregrè domū reuersus, re de Antiphonis nuptijs cōpertą: ubi cēset: omnes, quū secūdæ res sunt maximè, tū maximè meditari secum oportere, quo pacto aduersam ærumnā fe= rāt. Hoc enim à philosophia sumptū esse, & quiuis facilè uideat, & testatur in quæstionibus Tusculanis Cic. Hæc est enim illa præstās & diuina sapiētia, inquit, & perceptas penitus, pertractatasq; humanas res habere, & nihil admi rari quum acciderit, nihil antè, quàm euenerit, non euenire posse arbitrari. Iā illud Nausistratæ: Quo ore illū obiurga bis? quid docet aliud, nisi improbè facere parētes, qui quū grauioribus ipsi uitijs laborēt, filios delinquētes obiurgēt? Quid aūt habeat pōderis obiurgatio, si, quæ in alijs uitia reprehēdimus, in ijs ipsi deprehēdamur? Vt rectè ꝑfectò Iuuenalis:

Vnde tibi frontem, libertatemq; parentis,
Quum facias peiora senex?

Cætera de genere hoc multa quamquàm longiorem fōrsan orationem desiderāt: prolixitatis euitandæ causā præter= eam, necesse est, præsertim quum in Annotationibus no= stris copiosè (ut opinor) executi ea simus, & ex hisce pau cis, de cæteris item coniectura fieri poßit.

Hæc igitur ad mores, & uitam.

Nunc omittam (quod & ipsum momenti aliquid adfert) quid Terētius ad omnē loquēdi elegātiā, qua facilè cūctis antecellit: quid ad Latini sermonis proprietatē, mūdiciē, puritatē, ad expoliendā linguā, ad barbariem dediscendā, ad oratiōis sentētiarumq; copiā, & ubertatē, ad argumē= torum in omni genere causarū inuētionem, ad parādā de= niq; dicēdi, scribēdiq; facultatē cōducat. Nec enim breui= ter cūcta perstringi poßūt: & nos, ne fastidio simus, uere

mur, ut ne dicã, quàm occupationibus uir optime tuis publico bono parcendum putem. Etenim quum tot sustineas & tanta negotia solus, nimirũ in cõmoda publica peccẽ, si longo sermone morer tua tempora Iuli: ut Venusini poëtæ, uersibus utar. Vnũ hoc, uelut in transcursu addã. Si quem maximorũ in re literaria, clarißimorumq; uirorũ mouet autoritas, M. Tulli. eloquentiæ Romanæ princeps, & post hunc F. Quintilianus, excellenti ingenio, & acri iudicio uir, elegantiã sermonis Terentio tribuunt: C. Cæsar puritatẽ, & lenitatẽ: Seruius, & cæteri ferè omnes proprietatem: Horatius artẽ: qua ipsa quidẽ sic unus omnium excellit, doctißimi cuiusq; testimonio, uix ut ullã cæteris Comicis seu Græcis; seu Latinis (pace horũ dixerim) laudem reliquisse uideatur: sicut & proprietate sermonis idem (quæ uirtus in oratione præcipua est) haud scio, an habeat parẽ neminem: ut iure profectò, meritoq; hunc Afranius alijs omnibus prætulerit: cuius ex compitalibus citatur hoc ab antiquis Grammaticis carmen. TERENTIO *non similem dices quempiã. Quòd eò sanè proferendũ duxi, ne quem Volcatij cuiusdam de Comicis Latinis iudicium magnopere moueat: quod est in* XV. *(ni fallor) Noctium Attic. Quàm is autem corruptè, deprauateq; iudicârit, dum & Cæcilio, malo autori Latinitatis, si qua Ciceroni fides, palmam defert, & post hunc Plautum cæteros superare, ac sexto demum loco Terentium consequi adserit: ante nos alij satis, abundeq; ostenderunt. At obijciunt, si dijs placet, ἄμυσοι quidam, Terentij lectione sicut & Plauti, corrumpi mores adolescentũ, & innoxiæ ætatis. Id ego quî tandẽ fieri posse credã? præsertim cùm Terentius ubiq; omni prorsus uacet abscœnitate, & lasciuã alioqui comœdiã ad castiores mo-*

res reduxerit. Ferunt Chrysostomum Aristop. fabulas, non usquequaq; castas, diligenter, & assiduè lectitasse, nec de manibus unquam deposuisse, q̃ ad locupletãdã facundiã eas conferre plurimũ iudicaret. Si hoc fecit homo theologus, si episcopus, et quidẽ ob uitam sanctissimè actam, inter diuos relatus: quis iã pueros Terẽtiũ poëtã unũ omniũ & castissimũ, & facũdissimũ, lectitare uetet? Quãquã donemus sanè hoc (quod falsissimũ esse cõuincã) aspersa interdũ esse quædã, quæ inficere credebãtur mores iuueniles. num ideo, quæso, nõ euoluendũ esse Terẽtiũ, dicere audebũt? Malam quidẽ illis pestem. Quis enim usqueadeò est, uel iudicij expers, uel inops mẽtis, quin fateatur, depingenda fuisse, & ob oculos ponenda, quæ & planè cognosci, & cognita uitari uoluit Comicus? quãdo idẽ ab istis quoq; hodie Theologiæ consultis, qui sacras ad populũ conciones habent, fieri identidẽ, citra cuiusquã uel sexus, uel ætatis offendiculũ uidemus. Quòd si scripta omnia, quibus est obscœnitatis admistũ aliquid, repudiãda sunt: ne Hebraicos quidem ueteris instrumẽti libros attingẽdos cẽseo: quibus in libris, præter promiscuã illã antè diluuiũ libidinẽ, & incõcessam Venerẽ, præter furtiuũ filiarũ cum patre concubitum, etiã Iacob & Rachelis amores, oblatũ per uim Dinæ uitium, stuprum Iudæ cum nuru Thamar referuntur. Israëlitici populi cum filiabus Moabitarum congressus, Sampsonis cum Dalila complexus, Dauidis & Bersabeæ adulterium, Solomonis amores, Ammonis nefandus cum sorore incestus cõmemorantur. Nam quid de sacro illo epithalamio dicam? quod nihil præter meros amores, meram impudicitiam crepare uidetur? Quid de Hester, & Ahasueri regis amoribus? Desinant tandem igitur isti nostri censores, desinant

interdicere pubi lectione Comicorum. Maior inde omnino utilitas, maior & homine libero dignior uoluptas percipitur, quàm illi intelligere mihi uideantur, qui sic cælum terræ miscent, & sacra prophanis: ut canit Satyricus. Cuius porrò intemperantiæ, atque adeò cuius dementiæ est, Poëtas eximios sic explodere, & ppè dixerim exsibilare? unde (diximus) præter egregia morum exempla, quibus quæ rectè, secus'ne fiant, tamquam in tabula depicta uidemus. Latinitas etiam discitur, rerum notitia, & recta eloquendi ratio percipitur, dicendi lepor, sermonis cultus, & splendor petitur: quorum inquam lectione, quum os, atque lingua, tum pectus etiam formatur: ut quos simul & iucunda, & idonea dicere uitæ, quemadmodum canit Horatius, quos miscere utile dulci, lectorem delectando, pariterq; monendo, uno omnes ore testentur. Hosce inquam indignos quisquam censeat, quos attingat iuuentus, quibus ocium, tempusq; legendis consumat? Id qui censet, Oreste illo Tragico insanior est, dignus mehercle, Anticyras qui nauiget, & hanc mentis insaniam, nisi est deplorata, conclamataq; penitus, helleboro quàm primùm purget. Illud mediusfidius non possum nõ maiorem in modum admirari, quid ita tandem Macrobius, haud infimæ classis autor, libro in somniũ Scipionis priore scripserit, Comœdias, quales Menander, eius'ue imitatores agendas dederũt (inter hos, ni fallor, & Terentium ponit) auditum mulcere solùm, & tantùm conciliandæ auribus uoluptatis gratia repertas esse: quod totum fabularum genus è sacrario suo in nutricum cunas sapientiæ tractatus eliminet. Neq; enim (liberè, quod sentio dicam, licet in multorum forsan reprehensionem incursurus, qui à tam nobili scriptore dissentire, & eius quodammodo ele=

uare autoritatē ausim) neq; inquā solas auriū delicias profitetur (ut ipse ait) hoc genus fabularū: uerùm & morum correctionē, & uitæ rectè componendæ (sicuti antè ostendimus) rationem. Hæc sunt enim Comœdiæ uitia, hic & finis, ut ea ceu regēdæ uitæ specula utare, in qua una demum uiuendi forma, gratijs adhibitis eleganter sit, & graphicè expressa. Et interim grauis autor (si dijs placet) nescio quas diuersi generis poëtarum nugas Comœdijs anteponit. Verùm de eo, quum aliâs copiosè egimus, tum posthâc fortasse acturi commodius sumus. Hoc nunc unum breuiter sine ulla dubitatione confirmauerim, uix è philosophorum quorūdam libris tantū percipi philosophiæ moralis, tantū ad bene uiuendū præceptorum, quantum ex uno Terentio: imò uix ulla propemodum philosophorum decreta périnde adolescentū animos ad honesta pertrahere, ut Comici nostri fabulas: nimirum quòd tenera illa ætas iucundis facilius ducitur, & illecebra quadam uoluptatis inescantibus, quàm aut utilibus, & salutaribus, aut grauibus, & serijs, à quibus nescio quomodo, abhorrere animus pueriles uidetur. Quàm multa autem paßim philosophica sunt Comœdijs Terentianis adspersa? uelut, de cura parentum erga liberos, de non petendis ab amico, quæ aut iniqua, & iniusta, aut utrique incommoda uideantur: de habenda famæ, atq; honestatis ratione: de permulcenda blandis, commodisq; uerbis iracundia parentum: de insania amantium: de perturbatione ipsa mentis in amore: de non præcipitando consilio: de occasione retinenda, quum offertur: de comprimenda lingua: de trepidatione animi sibi conscij: de rectè tractandis liberis: de proponendis ad imitandum aliorum nobis exemplis: de obseruanda in agendis rebus temporis opportunitate, &

occasione:de locandis puellis iam nubilibus:de officio ueri amici:de officio senũ in consulendo,prospiciendoq; iunioribus:de uxorum officio erga maritos:de ferendis iniurijs parentum:de amore coniugali:de inconstantia fortunæ:de dißimulandis interdum,& non exprobrandis, aut exagitandis aliorũ uitijs,& erratis:de moderanda,reprimẽdaq; iracundia:de præmeditatione futurorum malorum,deque alijs id genus penè innumerabilibus:quæ nõ sanè huius est neq; loci,neq; temporis curiosius singula consectari. Iam quo in autore alio tot serias sententias,tanq; graues reperias medijs iocis admixtas,quot in unius Terentij fabulis? Cuiusmodi sunt,ut de multis paucas uerbi causa proferã. Id arbitror adprime in uita esse utile,ut ne quid nimis.Facilè omnes,quom ualemus,recta consilia ægrotis damus:ut quimus,aiunt,quandò ut uolumus, non licet. Omnium rerum uicißitudo .Hoc scitum est, periclum ex alijs facere, tibi quod ex usu siet.Nõ fit sine periculo facinus magnum, & memorabile.Deteriores omnes sumus licẽtia. Ius summum sæpe summa malitia est.Flagitium est,te alijs consilium dare,foris sapere,tibi nõ posse auxiliarier. Itẽ,Pudore,& liberalitate liberos retinere,satius esse puto, quàm metu.Pecuniam in loco negligere,maxumum interdum est lucrum.Omnes,quom secundæ res sunt maximè,tum maxumè,& quæ sequuntur. Ex his nimirùm , & sexcentis alijs,quis nõ perspiciat Terentianam lectionem nõ minus ad bene uiuẽdum,quàm ad emẽdatè loquendum cõducere? nec minus ad formandum serijs præceptis animum,quàm ad demulcẽdas festiuis salibus aures,cõtrà quàm aut Macrobius ipse,aut alij quidam senserint? Refellemus autem suo tempore Macrobij sententiam accuratius:cuius quam=

quã magna est apud patres, populumq; studiosorũ pro eo sanè ac debet, autoritas: tamen ueritatis magis, quàm autorum quãuis nobilium, habenda semper est ratio. Non enim (ut apud grauißimum philosophum ait Socrates) ueritati uirum præferre, nec quis dixerit, sed uere'ne dicatur: an nõ, potius cõsiderare oportet. Itaq; ut apud optimũ quẽq; semper, sic apud nos quoque. Nullius addictos iurare in uerba magistri, maioris ueritas ipsa momenti fuerit, quàm huius Gellianæ simiæ, & Aesopicæ corniculæ (adsit uenia dicto) iudicium: qui quũ ex Atticis Noctibus tã multa sumpserit mutuo: tamẽ in nullo uspiã loco agnoscit, quum sit plenũ ingenui pudoris (ut Plinius ait) fateri, per quos profeceris. Neq; ego profectò tam liberè hæc de Macrobio protulissem, nisi quos sequerer, autores haberem uiros doctißimos: quorum testimonio ipse confirmo sententiam meã. Illud quidẽ iure adfirmare posse uideor, approbantibus forsan eruditis, & iudicio nostro subscribentibus: si Macrobius Terentij Comœdijs plus aliquantò delectatus esset, aut has certè diligentius, ac fecisse uidetur, euoluisset, futurũ haud dubiè fuisse, ut non ita miserè paßim, & pueriliter balbutiret, sed nitidiore quodam, lautioreq; orationis genere uteretur. Sed ad te Iuli reuertor. Quũ ostẽderimus, quid ad ciuiles mores, atque ad sermonis elegantiam proprietatemq; conferat Terentij lectio (hæc enim præcipuè sunt in Comœdiarũ lectione, si fructum inde aliquem referre uelis, spectanda) quis usqueadeò insaniat, qui aut pueros optimarum artium studiosos, optimum & orationis, & uitæ magistrum euoluere, aut doctos legendis lepidißimi Comici fabulis, ingenij contractam studijs seuerioribus laßitudinem refouere uetet? Quæ'nam enim liberalior

lior uoluptas, aut quæ homine ingenuo, & erudito, ubi grauibus, ferijsq; rebus satisfecerit, dignior recreatio esse queat, quàm quum euoluendis præstantißimorum autorum scriptis, animus negotiorũ mole defessus releuatur? Sic M. ipsum Tullium mirificè oblectari solitum ferunt, quum cæterorum poëtarum monumentis, tum præcipuè fabulis Terentianis, siquãdo relaxare animum, seseq; iucunditati dare uellet, post odiosos illos defensionum labores, & strepitum, contentionemq; forensem. Quem quis tandem non imitari multò malit, quàm istos quosdam, qui, quod ad requiem animi, & corporis conceditur temporis, id omne tempestiuis conuiuijs tribuunt, & comessationibus, interdum aut aleæ, aut chartis lusorijs, ne quid inhonestius addam. Nos itaq;, Vir eximie, adolescentum studijs excitati, succisiuis tẽporibus (nihil enim nostris cessatum horis) Terẽtianas fabulas recognoscere, & à mẽdis, quibus scatebant, repurgare conati sumus. Nec enim mediocriter mihi de studiosis mereri uidentur, qui ueteribus illis autoribus emendandis sumunt operam. Quod ego profectò & conducibilius Reipub. literariæ, & non paulò laboriosius esse iudico, quàm nouum aliquid suo (ut dicitur) Marte condere. Hanc castigationem tibi nominatim Iuli dicare, & tuis uelut auspicijs in publicum dare uisum est: quum ut haberes meæ erga te beneuolentiæ monumentum, & quasi pignus aliquod: tum ut optimarum artium patrocinium unà cum alijs quibusdam dignis seculorum memoria uiris suscipiendum tibi putares. Denique, ut Othonem nostrum, clarißimi, præstantißimiq; uiri D. Ioannis à Maltitz ex sorore nepotem, spectatæ indolis, & summæ spei puerum ad colenda huma-

nitatis studia pergeres cohortari. Etenim sicut non magnopere sanè stimulis egere uidetur, propter incredibilem quandam diligentiam: & iuxta Ouidium. Non opus admisso subdere calcar equo. sic (opinor) incitatione tam excellentis uiri, ad studia reddetur alacrior, & ardentius in eadem incumbet. quemadmodum

Acer, & ad palmæ per se cursurus honores,
Si tamen horteris, fortius ibit equus.

Etsi autem suspicer fore Iuli, ut & ipse multum sermonis subeam, & hæc recognitio nostra in uarias reprehensiones incurrat, quòd liberius sim quædam mutare: ausus tamen iudicaui esse boni uiri, non idcirco publicam studiorum negligere utilitatem, ne quid inuidiæ subeas, aut criminis, néue quam iniquorum sermoni, & uituperationi, tanquam ansam præbeas. Quanquàm (cur enim dißimulẽ?) ut nõnihil laudis meritus uideri poßum, quòd sim ad Terentij castigationem, magna cũ spe, ac uolũtate optima adgreßus: ita in eo fortaße reprehendi dignus, quòd nec meis ipsius uiribus, nec rei difficultate satis explorata, maius sim, quàm pro humeris meis, onus subire ausus. Vtcunq; res habeat, audaciam meam, conatumq́; bene uertiße arbitrabor, si aut tibi Iuli, aut tui similibus quoquo modo sensero probatum iri. Nam indoctos istos, qui ab omni politiori elegantia, uel natura, uel liberali iam inde à teneris educatione abhorrent, nihil equidem moror. Vt enim Antimachus ille Clarius (cuius in Bruto meminit Cicero) Platonem sibi unum instar eße omnium dixit: sic ego semper unius alicuius docti, & idem mecum quasi Musarum sacris initiati iudicium, indoctorum omnium iudicio, anteponendum eße duxi. Vale.

CENSVRA IOAN. RIVII.

CVM PRODIISSET AN= no abhinc ferè septimo Teren= tius, [redacted]: non me hercle dici potest, quantùm hoc nomine statim gratulandum studiosis omnibus existima= rim: idq; iure adeò, ac meritò. Videbam enim fore breui, ut optimus Latinitatis autor, qui innumeris antè men= dis scatebat, nunc paulò castigatior maiori cum uolupta= te, atq; adeò maiore eũ fructu, quàm anteà, à ludimagistris pueritiæ prælegeretur. Quæ adeò non fefellit coniectura, ut distractis magno bibliopolarum commodo exẽplaribus, rursus excudi cœptus sit Vuitembergæ: Mox à Ioan. Secerio Haganoæ: Pòst etiam Noribergæ: Præterea apud Coloniã Agrippinã, ab Euchario primùm Ceruicorno: iterũ à Ioan. Sotere: Tertiò deniq; à Ioam. Gymnico uiro optimo, & mihi uetere necessitudine coniunctissimo. Ad hæc Moguntiæ aliquoties, & Argentorati: ut de cæteris taceam. Interim quum ipse quoq; cum autorẽ studiosis quibusdam enarrandum suscepissem, sensi tandem, id quod erat, Melanchthonẽ grauioribus rebus occupatũ, utq; ipse pro sua modestia ingenuè fatetur, ueteribus exemplis haud satis instructũ, non ab omnibus omnino mendis (absit inuidia dicto) Comici nostri fabulas uindicare potuisse. Et iam per totam propè Germaniam nulla facilè præter Philippi

exemplaria probabantur, aut manibus studiosæ iuuentutis terebantur. Id eximia uiri autoritas effecerit, an ipsa res, atq; utilitas extorserit, nihil habeo dicere. Quæ nos quidem res primùm mouit, ut perquisitis antiquis exemplaribus & manu scriptis, & impreßis, locos plurimos depravatos, quos ille inemendatos reliquerat, corrigere conaremur. Quid nostra diligentia consequuti simus, aliorũ esto iudiciũ. Hoc certè iure adfirmare posse uideor, ex impreßis nullum uspiam extare hodie exemplar, quo in exẽplari plures loci correcti sint, quàm in eo, quod nos aliquando in publicũ daturi sumus. id ita esse cùm res (ut puto) testabitur, tum editio olim nostra, si cum alijs cõferatur. Etenim ui summa iampridem, atq; omni ope, & plus demum quàm pro uirili parte, uti omniũ ante nos recognitionem uinceremus, adnitẽdum mihi existimaui. Interim locos plurimos à nobis, quãta licuit cùm fide, & religione, tum diligẽtia, studio, labore castigatos, pristinoq; (ut opinor) nitori, integritatiq; redditos publicauimus, & quidem nullo maiore uerborũ apparatu: quãdoquidẽ (ut ille canit) Ornari res ipsa negat, cõtenta doceri. Quòd si laude merita, qui unum, alterúmue in autore quopiam illustrãt, aut restituunt locum, non fraudantur: quur non ipse quoq; sperem nonnullam me à studiosis gratiam initurum? qui tot in Terentio locos, fortaßе non ineptè prorsus, diligẽter quidem, & magna cura certè, ab omnibus mendis, uitijsq; repurgarim. Tametsi haud sanè dißimulauero, hærere ipsum me plerisq; in locis, & quædam, de quibus parum adhuc liqueat, ampliare, & quid in his potißimùm sequar, haud dum exploratum satis habere, in tanta præsertim exemplarium antiquorum cùm dissensione, & discrepantia, tum

monstrosa alicubi etiam deprauatione: ut suis locis ostendemus. Quod quur tandem me fateri ingenuè pudeat? Par est autem, quod publicæ à nobis studiosorũ utilitati datur, id quale etiam cunq; boni consulere. Præstet alius quiuis, quãtum nos, nec dubitem omni asseueratione cõfirmare, parum adeò fore, quod in Terentio *quis desiderare habeat.* Variam *interdum ex ueterũ autorũ citationibus, & antiquorum inter se codicum repugnãtia, lectionẽ indicaui: ita demũ, quid mihi uideatur, coniecturis subditis ostendens, liberum ut tamen lectori iudicium semper relinquam. Qua in re mihi nihil fuit potius, quàm ut* Donati, *ubicũq; licet, fidem sequerer, interpretis undecunq; doctissimi: ab eoq; ne transuersum quidem (ut aiunt) digitum discederem: sed citra superstitionem tamen, & cũ iudicio semper. Cæterùm quũ plerosq; fore suspicemur, qui, quòd carminis rationem ignorent, uix aptè satis his de rebus iudicare queant: uisum est subijcere nonnulla hîc, quæ uelut ianuam patefaciant, & uiam (ut dicitur) præmuniant imperitioribus: quò certius de recognitione nostra iudicium facere, & sententiam ferre possint.* Igitur Comici Plautus, & Terentius *metro ferè utuntur, uel* Iambico, *uel* Trochaico, *uel utroq; simul cõfuso,* Iambicum *uel* Monometrũ *est, quod duobus pedibus simplicibus constat: uel* Dimetrum, *quod quatuor: uel* Trimetrum, *quod sex: qui & senarij dicuntur* M. Tullio, & Fab. Quintiliano: *uel* Tetrametrum *quod octo: qui & quadrati appellantur, & octonarij.* Ex *hisce* Trimetro *Comici, &* Tetrametro *maximè utuntur: alijs rarò, & in medio ferè (sicuti* Priscianus *adnotauit) distinctionis causa.* Quod *ad pedes attinet Iãbici, magna libertate Comici indifferẽter ubiuis ponunt iãbũ, tribra-*

Metra, quibus Comici utũtur.

Pedes iambici carminis.

chyn, anapæstũ, dactylũ, spõdeum: In fine plerũq; aut iam bũ, aut pyrrichiũ, nũquàm nisi in Scazonte spondeum. Vtitur Terẽtius sæpe in iãbico pede quatuor syllabarum breuiũ proceleusmatico, idq; per resolutionẽ spõdei: ut in Andria: Mala mens, malus animus, quẽ quidẽ ego si sensero: Hic secũdo loco est proceleusmaticus. In eadem: Tibi generum firmum, & filiæ inuenies uirum: Hic prima regione idem pes. Est autem duplex iambici genus: alterũ rectũ, perfectumq; uocatur, alterum σκάζον ἢ χωλίαμβον: cuius penultimam in fine longam esse oportet. Vtriusq; meminit Ouidius, quum canit:

Proceleusmaticus.

Duplex Iambici genus.

Liber in aduersos hostes stringatur Iambus,
Seu celer, extremum seu trahat ille pedem.

Vtitur identidem poëta Iambico Tetrametro Catalectico, id est, cui syllaba in fine desit: Quo in Catalectico, sibi inter alia hoc quoq; permittit, ut pro penultima longa haud rarò duas breues ponat: quod facilè, qui uersus in suos pedes digerere uolet, sic habere cõperiet. In Trochaicis Comici indiscretè interdum dactylos, uel spondeos, uel trochæos ponunt, nimirùm quò penè dissoluta, & pedestri simillima esse uideatur personarum sermocinatio: cuius ipse Priscianus meminit, apud quem Victorinus non minus liberè, quàm uerè ait Comicos, dum cotidianum sermonem imitari nituntur, metra uitiare studio, non imperitia: quod & Terentianus testatur hisce uersibus,

Trochaici pedes.

Fidemq; fictis dum procurant fabulis,
In metra peccant arte, non inscitia.

Adfinitas inter Trochaicos, & Iambicos tetrametros.

Tanta autẽ adfinitas est inter Trochaicos, & Iãbicos Tetrametros, uix ut discernere interdum possis: unde nimirum fit aliquoties, ut quos fortè aliquis Iãbicos esse

crediderit, ijdem Trochaici uerius censeri queant. Cuius rei quũ alia multa exempla sunt, tum cõmodißimum fuerit ex Andria, Scena prima actus quinti: ubi duos primos uersus, uel per Iambos aliquis, uel per trochæos metiri poßit, nisi quòd insequentes uersus per Trochæos *esse metiendos indicant.* Inde error eorum, qui Iambicos quadratos *esse adnotârãt, quum quiuis nõrudißimus planè harum rerum* Trochaicos *esse uideat.* Hîc illud obiter, *quamuis leue, admonendum puto: Mirè interdum poëta de industria sententiam genere ipso metri iuuare uidetur, uelut ibi:*

Poëtam interdũ de industriã sententiam genere ipso metri iuuare.

Dij boni, boni *quid porto? sed ubi inueniam* Pamphilum?
Vt *metum in quo nunc est, adimam, atq; expleam animum gaudio &c.*

Vbi Trochaici *carminis cursu, & uolubilitate festinationem repræsentat seruuli insolenter exultantis, & alacritate nimia gestientis.* Quocirca *paßim Trochæos, tribrachos, anapæstos admiscuit: pedes scilicet, quibus celeritas plerunq; à cæteris item poëtis exprimi solet. Similiter in* Eunucho *subitum egressum puellæ perturbatæ celeritate ipsa pedum expreßit, ubi,* Phædria:

Sed quid hoc *est (inquit) quòd timida subitò egreditur* Pythias?

Hoc *dedita opera poëtam ita fecisse, uel illud indicio fuerit, quòd cùm cæteri huius scenæ uersus iambici sint, unus hic trimeter trochaicus eße uideatur.* Et *alioquin solet interdum* Poëta *mutare metri genus, cùm uentum est ad* παρασκευὴν *scenæ sequentis, uelut in* And. *act.* I. *Scena* IIII. *& rursus act.* III. *Sce.* IIII. *Iterũ act.* IIII. *Sce.* I. In Hecyra *act.* III. *Sce.* III. *Prætereà in* Phormione *act.* II. *Sce.* II. *Sic aliàs sæpe.* Tale *illud quoq; ex* Adelphis:

Cæteros ruerẽ, agerẽ, raperem, tunderem, & prosternerẽ. Cui est aliquod aurium iudicium, is facilè sentiet, quur sit poëta trochaico usus hoc loco: nimirum ut sensum quodam uelut cursu pedum citorũ iuuaret: quod & principẽ Poëtarum Vergiliũ sæpe factitaße constat. Nã ut tarditatẽ rei, difficultatẽq́; exprimere cùm uult, crebris spõdeis, ita quũ celeritatem, & uelut impetum, & festinationẽ, dactylis frequentibus utitur. Prioris exemplum illud ex III. Aeneid.

Annixi torquent spumas, & cærula uerrunt.

Posterioris illud ex IIII.

Idem omnes simul ardor habet, rapiuntq́;, ruuntq́;.

Littora deseruere, &c.

Sed nimis multa, de re præsertim leui. Obseruabit hæc aliaq́; id genus per se ipse lector studiosus. Illud non ignorandũ, Comicos, s literam consonantem haud secus elidere solitos, ac si uocalis esset. idq́; frequentißimè: quod & Ennium in Heroicis. & uetustißimos quosq́; facere cõsueuisse, ut & Vergilium interim docti adnotarunt. uelut in And. Herus me relictis rebus iußit Pamphilum:

S, interdũ eliditur.

Hîc prima regione anapestus est, s, eliso.

In Eunucho:

Iugularas hominem. quid ille ? TH. mutus ilico.

Hîc in uerbo iugularas, s, eliditur: ut sit secundo loco anapæstus, tertio iãbus. Nisi quis dicere ausit pronomen ille, uelut ablato altero l, corripi, more, imitationeq́; Græcorum, quod (ut ego sentio) paulò fuerit coactius. Quãuis apud hosce fateor, alterã nonnunquam de geminatis cõsonãtibus in uersu tolli κατὰ παρέμπτωσιν, quo syllaba positu longa corripi queat. Et solẽt Latini in multis (ut diligenter adnotauit Priscianus) initium aliquod accipien-

παρέμπτωσιν.

Figura.

tes à Græcis, ab angusto in effusum licentiæ spatium hoc dilatare. Sed hoc suæ cuiusq; coniecturæ relinquo. Illud quidem non est ut inficiari queam, uideri interdum l, elidi apud Comicum nostrum, quoties adest pronomẽ ille: ut in Eunucho: Manendum est soli sine illa, quid tum postea? *L. interdũ eli di uidetur.*

In Heauton.

Nec tibi ille est credere ausus, quæ est æquum patri.

In Adelphis.

Quid is fecit? DE. *quid ille fecerit? quem neq; pudet. In Hec. Nõ tibi illud factum minus placet, quàm mihi Laches.*

In Phormione.

Ille qui illam amabat fidicinam, tantummodo &c. Sunt id genus sexcenta apud Terentiũ. Fuisse autem quum non geminaretur l, in hoc pronomine, uideor ex Sex. Pompeio deprehendisse lib. 1. Παρέλκειν *contraria figura est* Διπλασιασμὸς, *qua ipse frequenter Poëta utitur ad producendam syllabam alioqui breuem. ut in Adelphis relliquum, pro reliquum, & alibi rettulit, repperi, atq; id genus alia. Sed pergamus.* διπλασιασμός.

V, quoq; cõsonantem Comici perinde ac uocalem in media dictione elidunt, quod apud Terentium in dictionibus inuidia, & enimuero, fieri uidemus, apud quem ipsum cuius, huius, eius, similesq; particulæ monosyllabæ ferè sunt: quod ita demum frequens est, ut non putem de eo subijcienda exempla. Illud præterea sæpenumerò usu uenit, ut prima uersus sequentis, qui à uocali incipiat, ab ultima superioris absorbeatur. uelut in illo, *V, consonans in media dictione elisa.*

Ex Græcis bonis Latinas fecit non bonas.

Vbi ex, absorbetur ab aduerbio malè, quo uersus præcedẽs clauditur. Et in Prologo Hecyræ,

Ego intereà meum non potui tutari locum.

Prior syllaba in pronomine ego pertinet ad uersum superiorem. Contrà apud Vergilium ultima præcedentis initio quandoq; insequentis absorbetur: quale est:

Hypermetri uersus apud Terentium.

Ecce furens animis aderat Tyrinthius, omnemq;
Accessum lustrans.

Cuiusmodi uersus ὑπέρμετροι dicuntur, sicuti præter alios Diomedes ostendit. Qualis ille etiam, apud Terentium in Andria:

Tuus pater modò me prehendit, ait tibi uxorem dare sese
Hodie. Item alia multa & c.

Sic enim ex obseruatione antiquorum codicum legimus, nec secus Donatus, ut quidem & Romana habet, & Veneta editio, consentientibus & alijs quibusdam. Hic igitur illud se in fine prioris, absorberi necesse est initio sequentis, quod & aliàs fit apud eundem. Sunt autem uersus; Trochaici, & qui uolet metiri, sic planè habere comperiet. Talis est ille ex Hecyra,

Disiunxit illum ab illa, postquàm & ipse sese,
Et illam, & hanc, quæ domi erat, cognouit satis.

Tales etiã apud Plautũ sæpe occurrũt, uelut in Aulularia,

Censen' talentum magnum exorari potesse
Ab isthoc sene & c.

Quid autem mirum, si in Trochaicis Iambicisq; reperias ὑπέρμετρους, quum in Sapphicis etiam inuenias apud Horatium?

διαίρεσις. Vtuntur Comici & diæresi identidem, quomodo in Adelphis iam semel atq; iterum disyllabum legitur, ut & apud Plautum nonnunquàm. Ita apud Catullum, soluit:

συναίρεσις. apud Horatium syluæ: apud Statium ùasit, Et contraria

huic figura Synæresi, quæ & ἐπισυναλοιφὴ dicitur, qua duas in unam syllabam contrahunt: ut, seruibas, pro seruiebas, scibas, pro sciebas, sicuti apud Vergil.
Ferreiq; Eumenidum thalami. & sæpe aliâs.
Frequens etiam est apud Terētium in uersuum mensione συναλοιφὴ, quæ fit quum in diuersis dictionibus uocaliū inter se coëuntium altera uelut obliteratur, & ἔκθλιψις quoties m, cum uocali præcedente excluditur. Quāquàm non semper idem elidi solitum apud ueteres testatur Priscianus lib. I. uelut apud Terentiam in Eunucho act. III. Scena III.

συναλοιφὴ ἔκθλιψις

Vnà ire cum amica imperatorem in uia.
Est enim secundo loco tribrachys. Quòd si, m, elidatur, erit ibidē Pyrrhichius, cui nullus in iābico locus. Sic alibi:
Primùm, istam quam habes, unde habes uestem? taces.
Edem modo apud Iuuenalem:
Quum propter plurima, tum his
Præcipuè causis. Satyra IX.
De figuris cæteris nihil hîc dicendum puto.

M. non semper κατὰ τὴν ἔκθλιψιν elisum apud ueteres.

Ex Annebergo Idibus Decemb. Anno à restituta salute M. D. XXXI.

TERENTII VITA,

ET DE TRAGOEDIA, AC COMOEDIA NON PAUCA;

EX AELIO DONATO.

PUBLIUS Terentius Afer Carthagine natus, seruiuit Romæ Terentio Lucano Senatori: à quo ob ingenium, & formã, nõ institutus modò liberaliter, sed & maturè manumissus est. Quidam captũ esse existimant, quod fieri nullo modo potuisse Fenestella docet: cùm in fine secundi belli Punici, & ante initiũ tertij natus sit, & mortuus: nec si à Numidis, aut Getulis captus sit, ad ducem Romanum peruenire potuisset, nullo commercio inter Italicos, & Afros, nisi post deletã Carthaginẽ, cœpto. Hic cum multis nobilibus familiariter uixit: sed maximè cũ Scipione Africano, & cũ Lælio, quibus etiã corporis gratia cõciliatus existimatur: qđ & ipsum Fenestella arguit, cõtendens utroq; maiorẽ natu fuisse. Quãuis & Cornelius Nepos æquales oẽs fuisse tradat, & Portius suspicionẽ de consuetudine per hæc faciat,

Dum lasciuiam nobilium, & fucosas laudes petit:
Dum Africani uoce diuina inhiat auidis auribus:
Dum ad Furium se cœnitare, & Lælium pulchrum putat:
Dum se amari ab hisce credit, crebrò in Albanum rapi
Ob florem ætatis suæ: ipsius sublatis rebus ad summam
Inopiam redactus est.
Itaq; è cõspectu omnium abijt in Græciã in terrã ultimam.
Mortuus est in Stymphalo Arcadiæ oppido: nihil Publius
Scipio profuit, nihil ei Lælius, nihil Furius,
Tres per idem tempus qui agitabant nobiles facillimè.

Eorum ille opera ne domũ quidem habuit conductitiam, saltem ut esset quò referret obitum domini seruulus.

Scripsit comœdias sex:ex quibus primam Andriam cùm ædilibus daret,iussus antè Cerio recitare,ad cœnantem cùm uenisset,dictus est,initiũ quidem fabulæ,quòd erat contemptiore uestitu,subsellio, iuxta lectulũ residens legiße : post paucos *uerò uersus inuitatus ut accumberet,cœnasse unà, deinde cætera percurriße, non sine magna Cerij admiratione: & hàc autem, & quinq; reliquas æqualiter populo* probauit. *Quamuis* Volcatius *de enumeratione omnium ita scribat,Sumetur Hecyra sexta ex his fabula.*

Eunuchus quidem bis acta est:meruitq; pretiũ, quãtum nulla antea cuiusquã comœdia, id est octo millia nũmũm: proptereà *summa quoq; titulo ascribitur.Nam Adelphorum principium* Varro *etiã præfert principio Menandri.* Non *obscura fama est adiutum Terẽtium in scriptis à Lælio, & Scipione, quibuscum familiariter uixit*. *Eandem ipse auxit : nunquàm enim nisi leuiter se tutari conatur, ut in prologo* Adelphorum:

Octo HS. ducentorum coronatorum pretium est.

Nam quod isti dicunt maleuoli, homines nobiles
Hunc adiutare,aßidueq; unà scribere:
Quod illi maledictum uehemens existimant,
Eam laudem hic ducit maximam,cùm illis placet,
Qui uobis uniuersis, & populo placent:
Quorum opera in bello, in otio,in negotio,
Suo quisque tempore usus est sine superbia.

Videtur autem se leuius defendisse,quia sciebat Lælio, & Scipioni *non ingratam esse hanc opinionẽ: quæ tamen magis & usque ad posteriora tempora ualuit.*

*Qu.Memmius in oratione pro se ait :*P. *Africanus qui*

à Terētio personam mutuatus, quæ domi luserat ipse, nomine illius in scenam detulit. Nepos autore certo comperisse se ait, C. Lælium quōdā in Puteolano Cal. Martijs admonitum ab uxore, temporius ut discūberet, petisse ab ea ne interpellaretur: serius tandē ingreſsū tricliniū dixisse nō sæpe in scribēdo magis succeſsisse sibi: deinde rogatū ut scripta illa ꝓferri, ꝓnūtiasse uersus qui sunt in Heautōtimorumeno. Satis pol proteruè me Syri ꝓmissa huc induxerunt.

Hæc opinio quadrat in ratione tēporum.

Santra Terentiū existimat, si modò in scribendo adiutoribus indiguerit, non tā Scipione, & Lælio uti potuisse, qui tunc adolescentuli fuere, quàm Sulpitio Gallo homine docto, & qui cōsularibus ludis initium fecerit fabularum dandarum: uel Qu. Fabio Labeone, & M. Popilio, consulari utroque, ac poëta. Ideo ipsum non iuuenes designasse, qui se adiuuisse dicerentur: sed uiros, quorum operam, & in bello, & in otio, & in negotio populus sit expertus. Post editas comœdias nondum quintum, atq; trigesimum egreſsus annum, cauſsa euitandæ opinionis, quia uidebatur aliena pro suis edere: seu percipiendi Græcorum instituta, moresq; quos perinde exprimeret in scriptis, egreſsus urbem est, neque amplius rediit,

De morte eius Volcatius tradit,
Sed at Afer sex populo edidit comœdias,
Iter hinc in Asiam fecit: nauim cùm semel
Conscendit, uisus nunquàm est. sic uita uacat.

Qu. Consetius redeūtem è Græcia periiſse in mari dicit, cum cētū, & octo fabulis cōuersis à Menandro. Cæteri mortuum eſſe in Arcadiæ Stymphalo, siue Leucadia tradunt, Cn. Cor. Dolabella, Marco Fuluio nobiliore coss. morbo implicitum acri, dolore, ac tædio amiſsarum satyra=

rum, quas in naui præmiserat, ac simul fabularum, quas nouas fecerat. Fuisse dicitur mediocri statura, gracili corpore, colore fusco. Reliquit filiam, quæ equiti Rom. nupsit. Item hortulos xx. iugerûm, uia Appia ad Martis uillam: quò magis miror Portium scribere,

Nihil Publius
Scipio profuit, nihil ei Lælius, nihil Furius,
Tres per idem tempus qui agitabant nobiles facillimè.
Eorum ille opera ne domum quidem habuit conductitiam:
Saltem ut esset, quò referret obitum domini seruulus.

Facilimè agentes, appellat diuites ac potêtes.

Hunc Afranius quidem omnibus Comicis præfert, scribens in Compitalibus,

Terentio non similem dices quempiam,

Volcatius autem non solùm Næuio, & Plauto, & Cæcilio, sed Licinio quoque postponit. Cicero in Limone hactenus laudat,

Tu quoque, qui solus lecto sermone Terenti
Conuersum, expressumq; Latina uoce Menandrum
In medio populi sedatis uocibus effers,
Quicquid come loquens, ac omnia dulcia dicens.

Item C. CAESAR.

Tu quoque tu in summis, ò dimidiate Menander
Poneris, & meritò, puri sermonis amator,
Lenibus atq; utinam scriptis adiuncta foret uis
Comica, ut æquato uirtus polleret honore
Cum Græcis, neque in hac despectus parte iaceres,
Vnum hoc maceror, & doleo tibi deesse Terenti.

Hæc Suetonius Tranquillus. Nam duos Terentios Poëtas fuisse scribit Metius, quorum alter Fregellanus fuerit Terentius Libo, alter libertinus Terentius, Afer pa-

tria de quo nunc loquimur. Scipionis fabulas edidisse Terentium Valgius in Acteone ait,

Hæ quæ uocantur fabulæ, cuius sunt?
Non has qui iura populis † recentibus dabat,
Honore summo affectus fecit fabulas?

Cedo, aut simile uerbū deest, Recēsentibus forte, cōsultius.

Duæ ab Apollodoro translatæ esse dicūtur Comico, Phormio, & Hecyra: quatuor reliquæ à Menandro, ex quibus magno successu, & pretio stetit Eunuchus fabula: Hecyra sæpe exclusa, uix acta est.

DE TRAGOEDIA, ET COMOEDIA.

Hoc uidetur Cornuti aut Asperi.

INITIVM Tragœdiæ, & Comœdiæ à rebus diuinis est inchoatum: quibus pro fructibus uota soluētes operabātur antiqui. Nā incensis iā altaribus, & admoto hirco, id genus carminis, quod sacer chorus reddebat Libero patri, tragœdia dicebatur, uel ἀπὸ τοῦ τράγου, hoc est ab hirco hoste uinearum, & à cantilena. Eius ipsius rei apud Vergilium plena fit mētio: uel quòd hirco donabatur eius carminis poëta, uel quòd uter eius musti plenus solēne præmium cantoribus fuerat: uel quòd ora sua fecibus perliniebant scenici ante usum personarū ab Aeschylo repertū. Feces enim dicuntur Græce τρύγες. Et his quidē causis tragœdiæ nomen est inuentū. At uerò nondū coactis in urbē Atheniēsibus, cùm Apollini Nomio, id est, pastorum, uicorūq; præsidi deo, constructis aris in honorē diuinæ rei circū Atticæ uicos, uillas, pagos, & cōpita festū carmē solēniter cantarēt, orta est comœdia, ἀπὸ τῶν κωμῶν, ἐν κώμαις ᾄδειν, quod est comessatum ire cantantes, quod à poëtis solenni die, uel amatoriè lasciuientibus choris Comicis non absurdum est,

est. Itaq; ut rerum, ita etiam temporum ipsorum cœpto ordine tragœdia primò prolata esse cognoscitur. Nam ut ab incultis, & feris moribus paulatim peruentum est ad mansuetudinem, urbesq; sunt conditæ, & uita mitior atq; otiosior processit: ita res tragicæ longè ante comicas inuētæ. Quamuis autem retrò prisca uoluentibus reperiatur Thespis tragœdiæ primus inuentor: & comœdiæ ueteris pater Eupolis cum Cratino, Aristophaneq; esse dicatur: Homerus tamen, qui ferè omnis poëticæ largißimus fons est, etiam his carminibus exempla præbuit, & uelut quadam suorum operum lege præscripsit: qui Iliadem instar tragœdiæ, Odyßeam ad imaginem comœdiæ fecisse monstratur. Nam post illius tale, tantumq; documētum, ab ingeniosißimis imitatoribus & digesta sunt in ordinem, & diuisa ea, quæ etiam tum temere scribebantur adhuc impolita, atq; in ipsis rudimentis haud quaquam ut posteà facta sunt, decora atque leuia. At nos ea, quæ propriè de tragœdia dicenda sunt, titulo propositi operis instantes, in alia tempora differamus: & de his fabulis iam loquamur, quas Terentius imitatus est.

Tragœdiæ & Comœdiæ ueteris inuentores.

Ilias Homeri, Tragœdia. Odyßea, Comœdia.

Postquàm demonstrādæ originis caußa de utriusq; generis initio diximus: quod necesse est iam dicemus. Comœdia ferè uetus, ut ipsa quoq; olim tragœdia, simplex carmē (quēadmodū iam diximus) fuit: quòd chorus circa aras fumantes nunc spatiatus, nunc reuoluens gyros, cū tibicine cōcinebat. Sed primò una persona substituta est cantoribus, quæ respondens alternis choro, locupletauit, uariauitq; rem musicā. tū altera, tum tertia, & ad postremū crescēte numero, per autores diuersos, personæ, pallæ, cothurni, socci, & cæteri ornatus atq; insignia scenicorum

Comœdia uetus.

reperta: & ad hoc unicuiq; ſuus habitus: & ad ultimum qui primarũ partiũ, qui ſecundarũ, & tertiarũ, qui quartarum, atq; quintarum actores eſſent, diſtributa, & diuiſa quinquepartito tota eſt fabula: quæ tamẽ in ipſis ortus ſui uelut quibuſdã incunabulis, & uix dũ incipiẽs, κωμωδία ἐπώνυμος καὶ ἀρχαία dicta eſt: ἀρχαία idcirco quia eſt de nobis parũ cognitis † uitijs ἐπώνυμος aũt, quia ineſt in ea uelut hiſtorica fides ueræ narrationis & denominatio omniũ, de quibus liberè deſcribebatur. Etenim per priſcos poëtas nõ ut nunc, penitus ficta argumenta: ſed res geſtæ à ciuibus palàm cũ eorum ſæpe, qui geſſerant, nomine decãtabãtur: ideo ipſa ſuo tẽpore moribus multorũ profuit ciuitatis: cũ unuſquiſq; caueret, culpa ne ſpectaculo cæteris eſſet, & domeſtico probro. Sed cùm poëtæ abuti licẽtius ſtylo, & paßim lædere ex libidine cœpiſſent plures bonos: ne quiſquã in alterum carmẽ infame proponeret, lege lata, ſiluêre. Et hinc deinde aliud genus fabulæ, id eſt, ſatyra ſumpſit exordiũ, quæ à ſatyris, quos illotos ſemper ac petulãtes deos ſcimus eſſe, uocitata eſt. & ſi aliunde nomen traxiſſe prauè putant alij. Hæc, quæ ſatyra dicitur, eiuſmodi fuit, ut in ea quãuis duro & ueluti agreſti modo, de uitijs ciuiũ tamẽ ſine ullo proprij nominis titulo carmẽ eſſet.

*Legẽdum ſuſpicor, mutijs uata eſt, aut

Satyræ origo.

Quod itẽ genus comœdiæ multis obfuit poëtis, cũ in ſuſpicionem potẽtibus ciuibus ueniſſent illorum facta deſcripſiſſe in peius, ac deformaſſe genus ſtylo carminis, quod primo Lucilius nouo conſcripſit modo, ut poëſim inde faceret, id eſt, unius carminis plures libros. Hoc igitur, quo ſuprà diximus, modo coacti omittere ſatyrã, aliud genus carminis τὴν νέαν κωμωδίαν, hoc eſt nouã comœdiam, repperêre poëtæ: quæ argumento cõmuni magis, & gñaliter

Comœdia noua.

ad oẽs homines, qui mediocribus fortunis agunt, pertineret: & minus amaritudinis spectatoribus, & eadẽ opera multũ operationis afferret: cõcinna argumento, cõsuetudine cõgrua, utilis sententijs, grata salibus, apta metro. Vt igitur superiores illæ suis quæq; celebrantur autoribus: ita hæc νέα κωμῳδία, cũ multorum anteà, tũ præcipuè Menãdri, Terentijq; est. de qua cùm multa dicenda sint, sat erit tamẽ, uelut admonendi lectoris causa, quod de arte Comica ueterum chartis cõtinetur, exponere. Comœdia uetus ut ab initio chorus fuit, paulatimq; personarum numero in quinq; actus processit: ita paulatim uelut attrito atq; extenuato choro ad nouam comœdiam sic peruenit, ut in ea nõ modò nõ inducatur chorus, sed ne locus quidẽ ullus iam relinquatur choro. Nam postquã otioso tẽpore fastidiosior spectator effectus, tunc cũ ad cãtores ab actoribus fabula transibat, cõsurgere & abire cœpisset: admonuit poëtas primò quidẽ choros prætermittere, locũ eis relinquentes: ut Menãder fecit, hac de causa, nõ ut alij existimant, alia. Postremò ne locum quidẽ reliquerũt: quod Latini fecerũt Comici: unde apud illos dirimere actus quinquepartitos difficile est. Tum etiã Græci prologos nõ habent more nostrorũ, quos Latini habẽt, Deinde θεὸς ἀπὸ μηχανῆς, id est, deos argumẽtis narrãdis machinatos, cæteri Latini instar Græcorũ habẽt: Terẽtius nõ habet. Ad hoc προτατικὰ πρόσωπα: id est, psonas extra argumẽtum accersitas, nõ facilè cæteri habẽt: quibus Terẽtius sæpe utitur, ut per harũ inductiones facilè pateat argumentum. Veteres, etsi ipsi quoq; in metris negligentius egerunt Iãbici uersus, dũtaxat in secũdo & quarto loco: tamẽ à Terẽtio uincuntur resolutione huius metri, quantum potest cõminuti ad imaginem prosæ

orationis. Tum personarũ leges circa habitum, ætatẽ, officium, partes agendi, nemo diligentius Terentio custodiuit. Quinetiã solus ausus est cũ in fictis argumentis fidẽ ueritatis assequeretur, etiã cõtra præscripta Comica meretrices interdum non malas introducere: quibus tamen, cur bonæ sint, & uoluptas per ipsum & caussa non desit. Hæc cùm artificiosissima Terẽtius fecerit: tum illud est admirandum, quòd & morem retinuit, ut comœdiã scriberet, & tẽperauit affectũ, ne in tragœdiã transiliret. Quod cũ alijs rebus minimè obtentũ & à Plauto, & ab Affranio, & Accio, & multis ferè magnis Comicis inuenimus. Illud quoq; inter Terentianus uirtutes mirabile, quòd eius fabulæ eo sunt tẽperamento, ut neq; extumescãt ad Tragicã celsitudinem, neq; abijciãtur ad histrionicam. Adde quòd nihil abstrusum ab eo ponitur: aut quod ab historicis requirẽdum sit, quod sæpius Plautus facit, & eò est obscurior in pluribus locis. Adde quòd argumenti ac styli ita attẽtè memor est, ut nusquam nõ cauerit, aut curauerit ea, quæ obesse potuerũt, tum quòd media primis atq; postremis ita nexuit, ut nihil additũ alteri, sed aptũ, ex se totũ, & uno corpore uideatur esse compositum. Illud quoq; mirabile in eo, primò quòd non ita miscet personas quatuor, ut obscura sit carũ distinctio. Et item quòd nihil ad populũ facit actorẽ uelut ex tragœdia loqui: quod uitium Plauti frequentissimũ est. Illud etiã inter cætera eius laude dignum uidetur, quòd locupletiora argumenta ex duplicibus negotijs delegerit ad scribendum: nam excepta Hecyra, in qua scribit Pamphili amorem, cæteræ quinq; binos adulescentulos habent.

Fabularum genera, Togatæ.

Illud uerò tenẽdũ est, post νέαν κωμῳδίαν latinos multa fabularum genera protulisse: ut Togatas, à scenicis atq;

argumentis latinis: Prætextatas, ab indignitate personarũ & latina historia: Attellanas, à ciuitate Cãpanæ ubi actitatæ sunt plurimæ: Rhyntonicas, ab actoris nomine: Tabernarias, ab humilitate argumẽti & styli: Mimos, ab diuturna imitatione uilium rerum, & leuiũ personarum. Inter tragœdiam autem & comœdiam cùm multa, tum in primis hoc distat: quòd in comœdia mediocres fortunæ hominum; parui impetus, periculaq́;, lætiq́; sunt exitus actionum. At in tragœdia, omnia cõtraria, ingẽtes personæ, magni timores, exitus funesti habentur. Et illic turbulenta prima, trãquilla ultima. In tragœdia contrario ordine res aguntur. Tum quòd in Tragœdia fugienda uita, in Comœdia capessenda exprimitur. Postremò, quòd omnis comœdia de fictis est argumentis: Tragœdia sæpe ab historica fide petitur. Latinæ Fabulæ primò à Liuio Andronico scriptæ sunt ad cunctas res, cùm etiã tum recentius idẽ & poëta & actor fabularum suarum fuisset. Comœdiæ autẽ, motoriæ sunt, aut statariæ, aut mistæ. Motoriæ, turbulentæ: Statariæ, quietiores: Mistæ, ex utroq; actu consistentes.

Prætextatæ, Attellanæ, Rhyntonicæ, Tabernariæ, Mimi.

Comœdiæ & tragœdiæ differentia.

Fabulæ à quo primùm scriptæ.

Comœdia per quatuor partes diuiditur: Prologum, Protasin, Epitasin, Catastrophẽ. Prologus, est uelut præfatio quædam fabulæ: in quo solo licet præter argumentum aliquid ad populum, uel ex poëtæ, uel ex ipsius fabulæ, uel ex actoris commodo, loqui. Protasis, primus est actus, initiũq; dramatis. Epitasis, incrementum, processusq; turbarum: ac totius, ut ita dixerim, motus erroris. Catastrophe, cõuersio rerũ est ad iucũdos exitus, patefacta cũctis cognitione gestorum. Comœdia est fabula diuersa instituta cõtinens, affectumq; ciuilium ac priuatarũ rerũ: qua discitur, quid sit in uita utile, quid contrà euitandũ. Hanc Græci sic

Comœdia partes.
Prologus.
Protasis.
Epitasis.
Catastrophe.
Comœdia quid.

diffinière, κωμῳδία ἐστὶ ἰδιωτικῶν, καὶ πολιτικῶν πραγμάτων ἀκίνδυνος περιοχή. Comœdiã esse Cic. ait imitationẽ uitæ, speculum cõsuetudinis, imaginẽ ueritatis. Comœdiæ autẽ à more antiquo dictæ: quia in uicis huiusmodi carmina initio agebantur apud Græcos: ut in Italia compitalitijs ludicris admisto pronuntiationis modulo: quo, dum actus commutantur, populus detinebatur. Aut ἀπὸ τῶν κωμῶν, hoc est, ab actu uitæ hominum, qui in uicis habitabant ob mediocritatem fortunarum, non in aulis regijs, ut sunt personæ tragicæ. Comœdia uerò, quia poëma sub imitatione uitæ atq; similitudine compositum est, in gestu & pronuntiatione consistit.

Ex alio rursus congesta.

COMOEDIAM Apud Græcos dubium est quis inuenerit primus: apud Latinos certum est. Comœdiã, & Tragœdiam Togatam primò Liuius Andronicus reperit: atq; Comœdiam esse quotidianæ uitæ speculũ: nec iniuria. nã ut intenti speculo, ueritatis lineamẽta facilè per imagines colligimus: ita lectione comœdiæ imitationẽ uitæ, consuetudinisq; non ægerrimè animaduertimus. Huius autem originis ratio ab exteris ciuitatibus, moribusq; peruenit.

Comœdiæ origo.

Athenienses nanq; Atticam custodientes elegantiam, cùm uellent malè uiuentes notare, in uicos & compita ex omnibus locis læti, alacresq; ueniebant: ibiq; cum nominibus singulorum uitam publicabant: unde nomen compositum ut comœdia uocaretur. Hæc autem carmina in pratis primùm mollibus agebantur. nec deerant præmia, quibus ad scribendum doctorum prouocarẽtur ingenia: sed & actoribus munera offerebantur, quò libentius iucundo uocis flexu ad dulcedinem cõmendationis uterẽtur. Caper nanq; pro dono his dabatur, quia uitibus noxium animal habe=

batur: à quo etiã tragœdiæ nomen exortum est. Nonnulli autem ex amurca olei fæce, quæ est humor aquatilis, tragœdiam dici uocariq; maluerunt. Qui ludi, cùm per artifices in honorem Liberi patris agerētur: etiam ipsi comœdiarum, tragœdiarumq; scriptores, huius Dei uelut patris, numē colere uenerariq; cœperūt. cuius rei probabilis ratio extitit. ita enim carmina inchoata proferebantur: ut per ea laudes eius, & facta gloriosa celebrari, proferriq; cōstaret. tū paulatim fama huius artis increbuit. Thespis autem primus hæc scripta in omnium notitiam protulit. Posteà Aeschylus secutus exemplum, publicauit, de quibus ità Horatius in arte poëtica loquitur: Tragœdia. Thespis. Aeschylus.

Ignotum Tragicæ genus inuenisse camœnæ
Dicitur, & plaustris uexisse poëmata Thespis,
Quæ canerent agerentq; peruncti fecibus ora.
Post hunc personæ, pallæq; repertor honestæ
Aeschylus, & modicis instrauit pulpita tignis:
Et docuit magnumq; loqui, nitiq; cothurno.
Successit uetus his comœdia, non sine multa
Laude: sed in uitium libertas excidit, & uim
Dignam lege regi. lex est accepta: chorusq;
Turpiter obticuit sublato iure nocendi.
Nil intentatum nostri liquêre poëtæ.
Nec minimum meruêre decus uestigia Græca
Ausi deserere: & celebrare domestica facta,
Vel qui Prætextas, uel qui docuêre Togatas.

FABVLA generale nomen est. eius duæ primæ partes sunt, tragœdia, & comœdia. Si latina argumentatio sit, Prætextata dicitur. Comœdia autem multas species habet. aut enim Palliata est, aut Togata, aut Ta- Fabulæ partes. Comœdiæ species.

bernaria, aut Attellana, aut Mimus, aut Rhyntonica, aut Planipedia. Planipedia aũt dicta ob humilitatẽ argumenti eius, ac uilitatẽ actorũ, qui nõ cothurno, aut socco utũtur in scena, aut pulpito, sed plano pede. uel ideo quòd nõ ea negotia continet, quæ personarum in turribus aut in cœnaculis habitantiũ sunt, sed in plano & humili loco. Personati primi egisse dicuntur comœdiam Cintius, & Faliscus: tragœdiam Minutius, & Prothonius.

Planipedia.

Cintius.
Faliscus.

Omniũ autẽ comœdiarum scripta ex quatuor rebus omnino sumuntur, nomine, loco, facto, euentu. Nomine, ut Phormio, Hecyra, Gurgulio, Epidicus. Loco, ut Andria, Leucadia, Brundusina. Facto, ut Eunuchus, Asinaria, Captiui. Euẽtu, ut Commorientes, Adelphi, Heautontimorumenos. Comœdiarũ formæ sunt tres, Palliatæ, græcum habitum ferentes, quas nonnulli Tabernarias uocant. Togatæ, iuxta formam personarum, habitum togarum desiderantes. Attellanæ, salibus & iocis compositæ, quæ in se non habent nisi uetustam elegantiam.

Comœdiæ formæ,
Palliata.
Tabernaria.
Togata.
Attellana.

Comœdia autem diuiditur in quatuor partes, Prologum, Protasin, Epitasim, Catastrophen. Prologus est prima dictio, à Græcis dicta πρόλογος, id est, antecedens ueram fabulæ cõpositionem elocutio. Eius species quatuor sunt, συστατικὸς cõmendatitius, quo fabula uel poëta cõmẽdatur, ἀναφορικὸς, relatiuus, quo aut aduersario maledicta, aut gratiæ populo referũtur, ὑποθετικὸς, argumẽtatiuus, fabulæ argumentũ exponẽs: μικτὸς, mistus, omnia hæc in se cõtinens. Inter prologum, & prologiũ quidam hoc interesse uoluerunt: quia prologus est ubi poëta excusatur, aut fabula cõmẽdatur. prologium autẽ est cũ tantum de argumẽto dicitur. Protasis, est primus actus fabu-

Comœdiæ partes.
Prologus eiusq; species,

Prologium.
Protasis.

læ, quo pars argumẽti explicatur, pars reticetur ad populi expectationem tenẽdã. Epitasis inuolutio argumẽti, cuius elegãtia connectitur. Catastrophe, explicatio fabulæ, per quã cuẽtus eius approbatur. In plerisq; fabulis ipsarũ nõia priora ponebãtur, quàm poëtarũ: in nõnullis poëtarum, quàm fabularum, cuius moris diuersitatem antiquitas probat. Nã cùm primùm aliqui fabulas ederent, ipsarum nomina pronũtiabãtur antè, quàm poëtæ pronũtiarẽtur, ne aliqua inuidia à scribẽdo deterreri possent. Cùm autẽ per æditionen multarum poëtæ iam esset autoritas acquisita, rursus priora poëtarum nomina proferebãtur: ut per ipsorum uocabula fabulis attentio acquireretur. Epitasis. Catastroph.

Actas diuersis ludis manifestũ est inscribi. Nã ludorum quatuor sunt species, quos curules Aediles munere publico curant. Megalenses, magnis dijs cõsecrati, quos Græci μεγαλεσίους appellant. Funebres, ad retinendum populum instituti, dum pompa funeri decreta in honorem patricij uiri plenè instruitur. Plebei, qui pro salute plebis eduntur. Apollinares, Apollini consecrati. In scena duæ aræ poni solebant, dextra Liberi, sinistra eius Dei cui ludi fiebant: unde Terentius in Andria ait, Ludorum species. Megalenses. Funebres. Plebei. Apollinares. Aræ duæ.

Ex ara hinc sume uerbenas.

Hinc, Vlyssẽ palliatũ semper inducũt: siue quòd aliqñ insaniã simulauit: quo tẽpore tectũ se esse uoluit, nè agnitus cogeretur in bella prodire: seu ob singularẽ sapiẽtian, qua tectus munitusq; plurimũ socijs profuit. Huius enim uirtutis erat, animi semper decipientis ingeniũ. Nonnulli Ithacæ incolas, sicut Locros, palliatos fuisse cõmemorãt. Achillis, & Neoptolemi personæ, diademata habent: quãuis regalia sceptra nũquã tenuerint: cuius argumẽti pro= Vlysses palliatus.

batio talis inducitur, quòd nūquā cū reliqua Græciæ iuuētute ad gerenda cū Troianis bella, sacramēta cōiurationis inierūt, nec unquā sub Agamēnonis imperio fuerūt. Comicis senibus cādidus uestitus inducitur, quòd is antiquissimus fuisse memoratur. Adolescētibus discolor attribuitur. Serui comici, amictu exiguo cōteguntur, paupertatis antiquæ gratia: uel quò expeditiores agant. Parasiti cum intortis pallijs ueniūt. Læto, uestitus candidus: ærūnoso, obsoletus: purpureus diuiti: pauperi, phœniceus datur: militi, chlamys purpurea: puellæ, habitus peregrinus inducitur. Leno, pallio uarij coloris utitur. Meretrici, ob auaritiam, luteū datur. Syrmata dicta sunt ab eo, quòd trahuntur: Quæ res ab scenica luxuria instituta est. Eadem in luctuosis personis incuriam sui per negligentiam significāt. Aulæa quoq; in scena in terra sternuntur, quò pictus ornatus erat ex Attalica regia Romam usq; perlatus: pro quibus siparia, ætas posterior accepit. Est autem minutum uelum: quod populo obsistit, dum fabularum actus commutantur. Diuerbia histriones pronuntiabant. Cantica uerò temperabantur modis non à poëta, sed à perito artis musicæ factis. Neque enim omnia iisdē modis in uno cantico agebātur, sed sæpe mutatis, ut significant qui tres numeros in comœdijs ponunt, qui tres continent mutatos modos cantici illius. Qui huiusmodi modos faciebant, nomen in principio fabulæ & scriptoris, & actoris superponebant. Huiusmodi adeò carmina ad tibias fiebant, ut his auditis multi ex populo antè discerent, quàm fabulam acturi scenici essent, quā omnino spectatoribus ipsis antecedens titulus pronuntiaretur. Agebātur autem tibijs paribus, aut imparibus: & dextris, aut sinistris. Dextræ

Personarum comicarum amictus. *Syrmata.* *Aulæa.* *Siparium.* *Diuerbia.* *Cantica.*

autem tibiæ ſua grauitate ſeriam comœdiæ dictionē pronuntiabant. Siniſtræ & Serranæ acuminis leuitate iocum in comœdia oſtendebant. Vbi autem dextra, & ſiniſtra acta fabulæ inſcribebatur, miſtim ioci & grauitates denuntiabantur. *Tibiæ in comœdijs.*

AELII DONATI ERVDITISS. GRAMMATICI PRAEFATIO IN ANDRIAM TERENTII.

COMOEDIA *Audria, cum palliata ſit, de loco nomen accepit, & à Menandro prius, & nunc ab ipſo Terentio: Qui cùm de Chryſide loqueretur, ſic ait, Hei uereor nequid Andria apportet mali: & hoc commune uocabulum eſt & in Græca, & in Latina lingua. Hæc maiori ex parte motoria eſt, continetquę actus amatorum adoleſcentium, & patrum piorum. Sunt ibi callidi ſerui, aſtutæ ancillæ, ſeueri ſenes, adoleſcentulæ liberales. In hac primæ partes ſenis Simonis ſunt, ſecundæ Daui, tertiæ Chremetis, & deinceps reliquorum. Prologus in hac acer inducitur, & in aduerſario, non mediocriter exaſperatur: ſed tamen id ſubtiliter, ut omnia laceßitus facere uideatur, ac dicere. Hic protaſis ſubtilis, epitaſis tumultuoſa, cataſtrophe penè Tragica: & tamen repentè, ex his turbis in tranquillum peruenit. Hæc prima acta eſt ludis Megalenſibus Marco Fuluio ædile, & M. Glabrione, Qu. Minutio Valerio Curulibus. Egerunt L. Attilius, Latinus Præneſtinus, & L. Ambiuius Turpio. Modos fecit Flaccus Claudij filius tibijs paribus, dextris & ſiniſtris. Et eſt tota Græca, edita M. Marcello & Sulpitio coss. pronuntiataq;*

est Andria Terentij ob incognitum adhuc nomen poëtæ, & minoris apud populum autoritatis, ac meriti. Diuerbijs authenticis lepidè distincta est: & successu spectata prospero, hortamento poëtæ fuit ad alias conscribendas. Initium autem προτατικὸν πρόσοπον, id est aduentiam personam recepit Sosiæ propter euoluendam argumenti obscuritatem. Persona autem protatica ea intelligitur, quæ semel inducta in principio fabulæ, in nullis deinceps fabulæ partibus adhibetur. Adnotandum sanè puellarum liberalium nullam orationem in proscenio induci in Comœdia Palliata, præter inuocationem Iunonis Lucinæ: quæ & ipsa quoq; post scenam fieri solet.

ARGVMENTVM

EIVSDEM IN EANDEM.

CHREMES *Atticus pater Pasibulæ & Philumenæ, cùm ex his duabus se Pasibulam perdidisse falsò crederet reluctam Athenis, nec uisam posteà multo tempore: tanquam unicã sibi putabat Philumenam: quam Charinus adolescens Atheniensis adamabat unicè, & sibi petebat uxorem. Sed pater eam Pamphilo cuidam Simonis filio ultrò desponderat: qui Pamphilus contrà sororem Chrysidis, ac peregrinam tum creditam, Pasibulam supradictam alteram Chremetis filiam sub nomine Glycerij latenter sic amauit, ut ex ea filium suscepisset, inscio patre. Qua re intellecta commotus Simo pater Pamphili, dum per falsas nuptias tentat animum Pamphili, multis dolis à Dauo ipse deluditur seruo, periculoq; Charini, & Pamphili motus error in fabula, usq; ad eum finem ductus est, dum Athe=*

nas ueniens Andrius quidam Ctiro rem aperiat, & nodum fabulæ solvat: per quem agnita Pasibula recipitur à parentibus, & traditur Pamphilo amanti: Philumena uerò Charino despondetur, & traditur exoptanti.

Perspecto argumento, scire debemus hanc esse uirtutẽ poëticam, ut à nouißimis argumenti rebus incipiens initium fabulæ, & originem narratiuè reddat spectatoribus: autoremq; præsentem sibi exhibeat, ubi finis est fabulæ. Hunc enim ordinẽ & circulũ poëticæ artis, uel uirtutis non modò secuti sunt Tragici, Comiciq; autores: sed Homerus etiam, & Vergilius tenuerunt. Diuisionem actuum in Latinis fabulis internoscere difficile est: causam iamdudum demonstrauimus. Vnde autem, aut quomodo, quãuis ægrè, tamen intelligi distinguiq; poßint, est operæpretium dicere. Principiò dicendum est nullam personam egressam quinquies, ultrà exire poße. Sed illa re plerunq; decipimur, quòd personam cùm tacuerit, egressam falsò putamus: Quæ nihilominus in proscenio tacens loquendi tempus expectat. Est igitur attentè animaduertendum, ubi, & quando scena uacua sit ab omnibus personis: ut in ea Chorus, uel tibicen audiri poßit: quod cùm uiderimus, ibi actum esse finitum debemus agnoscere. Confundit sæpe lectorem id, quòd persona in superiori scena desinens, & in proxima incipiens loqui, non intelligitur ingreßa: quod ipsum experientes statim dijudicant de rerũ ac temporum quantitate. Potest enim fieri, ut & sit ingressa, ac egressa, quam prauè credimus de proscenio non receßisse. Posse autem quintò egredi personam, & non necesse esse dicimus: ut appareat ultrà exire non posse: Intragœdia & parcius exire, & solere pariter, & licere. Primus

actus in Andria Narrationem Simonis apud Sosiam continet argumenti: quod populus hac occasione perdiscit, mox querelam apud se Daui de domino, & eiusdem cum domino uerba: & rursus eiusdem serui deliberationem quid rerum gerat. Secundi actus hæc sunt, Charini uerba primò cum Birria seruo, & post cum ipso Pamphilo de nuptijs: Pamphili sermo cum patre dolo consentientis in nuptias, Birriæ uerba, Daui callida oratio aduersum senem.

Tertio actui hæc attribuuntur. Mysidis cum obstetrice colloquium, Dauo, ac Simone audientibus: partus Glycerij suspectus seni: & Daui apud eum fraudulenta sermocinatio: Simonis uerba cum Chremete de nuptijs: Daui perturbatio ac Pamphili. Quartum actum per hæc intelligimus. prima Charini uerba sunt indignantis, uelut fidem sibi non seruatam à Pamphilo: tum Mysidis uerba apud Pamphilum, eiusdemq; Questus: Daui administratio doli aduersus Chremetem. In quinto actu Simonis & Chremetis prope iurgium disputatio: tum detectio fallaciarum Daui: tum indignatio patris aduersus filium: tum Critonis interuentus, & per eum cognitis rebus in tranquillum res acta, ducentibus uxores, quas concupiuerant Pamphilo & Charino. Illud non commouere nos debet, quòd in horum actuum distinctione uidentur de proscenio non discessisse personæ quædam: sed tenere debemus, ideò Terentium uicinitatis mentionem fecisse in principio, ut modico receptu & adesse, & abesse personam intelligamus. nihil ergo secus factum est ab antiquis, qui ad hunc modum Terentianas fabulas diuiserunt.

PAEDAGOGIS

Philippus Melanchthon S.

CVM typographus hic Terentij comœdias recudere pararet, rogauit ut ſe in optimo autore edendo, recognoſcēdoq́; adiuuarem. Ego uerò, tametſi non ſatis inſtructus eſſem ueteribus exēplis, quibus in tali re opus erat: tamen homini amico, in ſanctiſſimo negotio nolui deeſſe. Nā mihi quidem præclarè mereri de repu. uidetur, qui hoc genus autoribus edendis, publicis ſtudijs conſulunt. Præſertim autē hoc tēpore, cū in perniciem literarū penè cōſpiraſſe calcographi uidentur: non mediocris gratia debetur ijs, qui nōnullo rei familiaris periculo in ueteribus autoribus tranſcribendis ſumptus faciunt. Paſſim enim nouis & inſulſis libellis, magno numero quotidie prodeūtibus, luculenta ueterum ſcripta opprimuntur. Porrò uix alius liber eſt, quem pèrinde omnium manibus teri referat atque has comœdias. Nam præter quàm quòd honeſtiſſima ciuilium morum exēpla hic proponuntur, ad parandam dicendi facultatem mirificè conducunt. Vincit enim proprietate ſermonis facilè omnes Terentius: quæ uirtus in oratione citra controuerſiā prima eſt. Déinde ea in exponendo ac narrando copia, ea diſpoſitio argumentorum, ea in ſententijs ac ſalibus uenuſtas eſt prorſus, ut perfectius ne ipſas quidem Athenas, quas in hoc genere regnaſſe ferunt, quicquam facere potuiſſe credam. Quare hunc autorē edētibus non inuiti operam dedimus. Quid præſtiterimus, indicabunt exempla,

si cum alijs conferantur. Facta est copia nobis Terentiani codicis, qui uidebatur uetustior, sed erant iuxta prouerbium ἄνθρακες θησαυρός. Itaq; nos nõ magnopere adiuuit. Vtinam autem libeatijs, quos audio diu iam moliri emendationem, tandem aliquantò nitidiorem Terentium in proscenium producere. Neque enim alio beneficio maiorem gratiam apud studiosos omneis inire quisquam poßit. Me uerò non pœnitebit huius operæ, si qui me authore magis amabunt Terẽtium. Chrysostomum ferunt tantopere delectatum esse Aristophanis lectione, ut semper in manibus haberet: dormiens etiam pro puluino uteretur. Nec dubium est, quin alendæ locupletandæq; facũdiæ causa tam sedulò legerit, quantò pluris Terentius fieri meretur, cuius fabulæ cùm obscœnitate uacant, tum sunt aliquantò quam Aristophanicæ, nisi ualde fallor, ῥητορικωτέραι. Proinde pædagogos omnes adhortor, ut hunc autorem summa fide studijs iuuentutis commendent. Nam & ad iudicium formandum de communibus moribus mihi quidem plus conferre, quàm pleriq; philosophorum commentarij, uidetur. Et non alius autor loqui elegantius docebit, aut utiliore genere orationis puerilem linguam imbuet. Beatas Respublicas, si hoc genere literarum dedolata iuuentus, ad maiores res gerendas acceßerit. Nunc cùm nullæ literæ, nulla scientia neq; religionis, neq; uirtutis sit in his, qui tenent Respub. uidemus eorum inscitia, omnia sacra & profana, diuina atq; humana misceri.

Id est, Carbones thesaurus.

Aristophanes.

Argum

ARGVMENTVM PHILIPPI *Melanchthonis in Andriam Terentij.*

NVLLVS *est omnino scriptor in Latina lingua, quem tantopere cognosci, edisciq; retulerit, atq; Terẽtium. Nã cũ prima uirtus in oratione sit propriè loqui, nec proprij sermonis artificem melio rem Terentio habeamus, dignus planè est in quo prædiscendo plurimum operæ ac studij ponamus. Et ab ijs qui docent pueros, superstitiosam etiã diligentiam in hoc autore enarrando requiro. Primùm prodest monere, quæ comœdiæ natura sit, quid'ue spectarint comœdiarum autores, nomen unde factum sit. Atque hæc quidem Donatus copiosè exposuit. Conuenit autem inter omnes, autores comœdiarum uoluisse, & communiũ morum, & casuum exempla proponere, quibus uelut admoniti, prudentius iudicemus de rebus humanis, & genere orationis facundiam locupletare. Quæ inculcabunt professores eò diligentius, ut sciant pueri, quid ex illis petere debeant, quem fructum facturi sint legendis comœdijs. Nam quò propius cognorint & uim literarum, & utilitatem, eò impensius iuuat discere.*

Porrò nomen comœdia, factum est, ut plurimi dicunt ἀπὸ τοῦ κώμου, *id est, à comessatione, &* ἀπὸ τῆς ᾠδῆς, *id est carmine, ut sit conuiuiale carmẽ. Nã in conuiuijs pri mũ iocoso quodã carmine, ciuiũ uita iuuentus liberius taxabat. Postea, ars accessit, & theatrorũ consuetudo. Aristoteles* περὶ ποιητικῆς, *de nominis origine aliter sentit.*

nec piget adſcribere eius uerba: ὡς κωμῳδοὺς οὐκ ἀπὸ τοῦ κωμάζειν λεχθέντας ἀλλὰ τῇ κατὰ κώμας πλάνῃ ἀτιμαζομένους ἐκ τοῦ ἄστεος. Cætera Donatus. In recẽſendis argumentis fabularũ conſiliũ poëtæ ſumma cura exponendũ eſt, quarũ perſonarũ deſcriptiones in primis admirationem mereantur: in quibus locis plurimum commoretur poëta, ubi plurimum neruorum, plurimum eloquentiæ oſtentet: Quos locos ita commendent pueris, ut & familiariter ament, & tanquam digitos ſuos norint. Et ob hanc cauſſam fabularum omnium argumenta, ueteri more, in πρότασιν, ἐπίτασιν, καταστροφὴν partiantur, ut diſtributa facilius adſequatur iuuentus. Ferè autem fabulæ continent periculum quoddam. nuſquàm enim conſilio locus eſt, niſi in dubijs rebus. neq; uerò aliud eſt comœdia, niſi humanorum conſiliorum & euentuum imago quædam.

In Andria periclitatur Pamphilus, ut Glycerio fidem promiſſam præſtet, poſtquàm patri per errorem pollicitus eſt, futurum ſe in eius poteſtate, ac ducturum quam uellet, eſtq́; hæc ueluti στάσις fabulæ. Conſilia omnia, querelæ omnes, argumenta omnia huc referenda ſunt. Et tota fabula ſimilis eſt orationi generis ſuaſorij. Nam uariè de tota cauſſa conſultant ſenes, adoleſcentes, ac ſerui. Sed ut argumentum propius cernere queant pueri, ordine ſingulas partes referemus.

Periculum protaſis.

Cùm amaret Pamphilus Glycerium, eiq; fidem dediſſet ducturum ſe eſſe uxorem pater, qui amare filium compererat, conſilium capit abſtrahendi eius à Glycerio, ſimulat ſe uxorem daturum, poſcitq́; ut ne filius id recu=

ſet. Is cùm & patrem uereretur, & Glycerium deſerere parum pium iudicaret, pendet animi, nec habet quò ſe uortat. Ibi Dauus intelligens ſimulari rem à patre, conſulit herili filio, ut polliceatur patri ſe in eius poteſtate futurum: periculi nihil eſſe, quandoquidem ſimulantur nuptiæ. filius obſequitur, quanquàm ægrè: pollicetur patri ducturum ſe quam uellet.

Epitaſis.

Intereà ſpargitur de Pamphili nuptijs rumor, reſciſcunt & mulierculæ, quibus cũ Glycerio cõſuetudo erat. Et pater cũ à filio quod uoluerat, extorſiſſet, non iam ſimulat rem, ſed ſeriam fabulã orditur. Chremetem orat, ut gnatam det uxorem filio ſuo. facilè impetrat. Hic de Pamphilo actum fuit. Maturare nuptias pater ſtudet, & filius pollicitus erat ſe in patris poteſtate futurum eſſe. Quæſo, quomodo ex his turbis ſe explicet? quid faciat Pamphilus? Hic Dauus cuius imprudentia periculum contractum erat, cùm dolus non ſucceßiſſet, Chremetem deterret à nuptijs, fidem faciens amari aliam à Pamphilo.

Cataſtrophe.

At pater rem urget: & proceßiſſet niſi caſus, qui ſæpe plus ualet quàm ratio, dubijs rebus opem attuliſſet. Venit quiſpiam Crito, qui docet Glycerium Chremetis filiam eſſe, gratum omnibus nuntium. Nuptiæ ex ſententia Pamphili conficiuntur. Vide ex quanto periculo, caſu euaſerit Pamphilus.

Eſt autem in more Terentio, in prima ferè ſcena longa narratione commemorare occaſionem fabulæ: atque eas narrationes plurimi fecerunt ueteres. Sic in Andria exponit Pamphili amores, & patris conſilium, quo is filium à

Glycerio diuulsurus erat. In reliquis scenis pergit consilium exequi. Sunt aspersa narrationi illi primæ multa rhetorica ornamenta. Est enim mirabiliter ducta commemoratione morum, studiorum, sodalitij Pamphili, qua occasione Pamphilus deperire in Glycerium cœperit, ubi pater id primùm deprehenderit. Hæc accuratè expendet professor, & uelim hic immodicè etiam anxium esse κὴ πολυπραγμονεῖν interpretem. Est enim modis omnibus efficiendum, ut mirentur, ut ament hunc autorem pueri. Id ita fiet, si rectißimè intellexerint. Exigendum ab ipsis pueris, ut suo marte argumenta fabularum condant, ut locos aliquos retexant, & pluribus exponant, & tanquam ceram refingant: quæ exercitatio præterquàm quòd familiariorem hunc poëtam facit, facundiam etiam alit. Finguntur hic cordati senes, Dauus ueterator, honesta ac pia mente præditus adolescens Pamphilus. Verùm ut Pamphili ingenium rectius perspici posset, & ut aliquanto plus in fabula turbæ esset, confertur cum eo Charinus Pamphili dißimilimus. nihil moderatum in hoc, nihil consilij: contrà in illo moderatiora omnia penè, quàm uel ætas poscit, uel sinit amor.

In primis mirantur eloquentiam poëtæ in Pamphili querelis, in senis narrationibus, consultationibus, & obiurgationibus. Ab his exemplis & uerba, & figuras Latini sermonis, & dicendi rationem assuescant petere adolescentes felicius haud dubiè collocaturi operam, quàm si interea, uelut formicæ Indicæ, aurum conueherent.

ANDRIAE INTERLOCVTORES.

SIMO, *ſenex.* BIRRIA, *ſeruus.*
PAMPHILVS, *adoleſcẽs.* CRITO, *hoſpes.*
DAVVS, *ſeruus.* CHREMES, *ſenex.*
DROMO, *lorarius.* GLYCERIVM, *meretrix.*
SOSIA, *libertus.* MYSIS, *ancilla.*
CHARINVS, *adoleſcens.* LESBIA, *obſtetrix.*

IDIOMATA PERSONARVM PRAECIPVARVM.

Simo, pius in filium, ſed natura uehementior. Pamphilus, pius in patrem, ſed fideliter amans, & cordatus ut adoleſcens. Dauus, uafer, ac ſpei pertinacis. Charinus, ſimplex, ac nullius conſilij. Birria, Dauo diſsimilimus, deſperandi autor. Crito, pauper, ſed ob probitatem impatiens contumeliæ. Chremes, pius in filiam, alioqui Simonis diſsimilimus, ingenio ſedato & placido componens omnia. Myſis, callida & heræ amans.

RATIO NOMINVM.

Simo dictus eſt à ſpecie. Simi enim ferè ſunt iracundi. Chremes παρὰ τὸ χρέμπτειν, quòd ſenes tuſsi expurgent pectus. Pamphilus, è fidei amore. Charinus, à beneuolentia animi. Soſias, quòd ſeruatus in bello. Dauus, à patria. Opinor & Birria ſicut & Myſis. Nam Myſi, quemadmodum Phryges, ſeruile genus erat. Glycerium, à uoluptate. Leſbia, à patria. Crito, quòd controuerſiam dirimat. Dromo, à curſu.

C. SVLPITII APOL-
LINARIS PERIOCHA
IN TERENTII
ANDRIAM.

Trimetri Iambici.

SORORem falsò creditam meretriculæ,
Genere Andriæ, Glycerium uitiat Pamphilus:
Grauidáq; facta, dat fidem uxorem sibi
Fore hanc: nam aliam pater ei desponderat
Gnatam Chremetis: atque ut amorem comperit,
Simulat futuras nuptias, cupiens suus
Quid haberet animi filius, cognoscere.
Daui suasu non repugnat Pamphilus.
Sed ex Glycerio natum ut uidit puerulum
Chremes, recusat nuptias, generum abdicat.
Mox filiam Glycerium insperatò agnitam,
Dat Pamphilo hanc, aliam Charino coniugem.

ANDRIA

COMOEDIA I.

ACTA LVDIS MEGALEN. M. FVLVIO, ET M. GLABRIONE AEDILIB. CVRVLIB. EGERVNT L. AMBIVIVS TVRPIO, L. ATTI. PRAENESTINVS, MODOS FECIT FLACCVS, CLAVDII FILIVS TIBIIS PARIB. DEXTRIS ET SINISTRIS. ET EST TOTA GRAECA, AEDITA M. MARCELLO, CN. SVLPITIO COSS.

PAVLVS MALLEOLVS.

Huius prologi ratio eò tendit, vt nouo Poëtæ veniam paret: quòd non vt reliqui Poëtæ, argumentum suo loco narret: tum deinde, vt veterem in odium ducat, postremò, vt Terentium modestissimum, minimeq; errantem comprobet.

PROLOGVS.

Trimetri Iambici.

POETA *quum primùm animum ad scribendum appulit,*
Id sibi negoti credidit solùm dari,
Populo ut placerent, quas fecisset fabulas.
Verùm aliter euenire multò intelligit.
Nam in † Prologis scribundis operam abutitur,
Non qui argumentum narret, sed qui maleuoli
Veteris poëtæ maledictis respondeat.
Nunc quam rem uitio dent, quæso animum aduortite.

Prologus hic relatiuus est, quãdo maledicta in aduersarium reguntur.

† Prologus apud Terentium prima lõga more Latinorũ in præpositione p.

Narratio.

Menander fecit Andriam, & Perinthiam.
Qui utranuis rectè norit, ambas nouerit.
Non ita dißimili * sunt argumento, sed tamen
Dißimili oratione sunt factæ, ac stylo.
Quæ conuenêre, in Andriam ex Perinthia
Fatetur transtulisse, atque usum pro suis.
Id * isti uituperant factum, atque in eo disputant,
Contaminari non decere fabulas.
Faciunt næ intelligendo, ut nihil intelligant.
Qui cùm hunc accusant, Næuium, Plautum, Ennium
Accusant: quos hic noster autores habet,
Quorum æmulari exoptat negligentiam
Potius, quàm istorum obscuram diligentiam.
Dehinc ut quiescant porrò, moneo, & desinant
Maledicere, malefacta ne noscant sua.
Fauete, adeste æquo animo: & rem cognoscite,
Vt † pernoscatis & quid spei sit relliquûm:
Posthàc quas faciet de integro Comœdias,
Spectandæ, an exigendæ sint uobis prius.

* Nisi elidas in argumēto syllabā, nō cōstat trimeter. aut nisi legas, dißimili argumēto sunt.

* Eliditur s, in isti.

Næ, pro valde.

† Aut in pernoscatis eliditur is aut spei per synæresim vna est syllaba.

Exigēdæ, id est, explodendæ.

PETRVS MARSVS.

Poëta cùm primùm, &c.) Calliopius beneuolentiam & nominis claritatem Terentij verbis venatur suis, illū Poëtæ nomine honestās, quod aduersarij negabant: & aduersariū publicas oblectationes maligno animo ac liuido impedientē, in odium populi adducit. Et vtitur statu absoluto. Fatetur enim id fecisse Terentiū, quod aliorsum Poëtis cōceditur. Et aduersariū ignorantiæ accusans, à iusto, honesto, & vtili efflagitat, vt comœdia æquo animo spectetur, cæteris comœdijs, de integro ædendis factura præiudiciū. Negotium, pro labore ponitur. Cice. in oratione pro Roscio: Cum pater istius nullo negotio sit occisus. Maleuolentia est voluptas ex malo alterius, sine emolumento suo. Prologus debet continere argumentum, & capita rerum, quæ posteà per argumentationem explicandæ sunt, vt in Plautinis comœdijs intueri licet. Ideo Terentius abutitur prologo, quoniam non explicat argumentum, quo docilitas comparatur & attentio: sed respōdet maleuolis, quibus facit inuidiam. Maledictio (inquit Cice. in oratione pro Cælio) nihil habet propositi,

Negotium.

Maleuolentia.

Prologus.

Maledictio.

præter contumeliam: quæ si petulantius tractatur, conuitium: si facetius, vrbanitas nominatur. Perinthus, dicitur Heraclea, insula Proponitidis, à qua Perinthiam fabulā appellauit Menander, vt ab Andro Andriam. Non ita dissimili sunt argumento, &c.) Fabius lib. v. sic ait Argumentum quoque plura significat, nam & fabulæ ad actum scenarum compositæ, argumenta dicuntur: & Cicero ad Brutum ait, quod argumentum simile non erat. Quo apparet (inquit Fabius) omnem ad scribendum destinatam materiam, ita appellari: vulgoq́; paulò numerosius opus argumentosum dicitur. Cice. in oratione de aruspicum responsis, ait: Argumentum sententiamq́; audite. Ac stylo, &c.) id est, qualitate: nam modi orationis duo sunt, vt rectè sentit Macrobius, dispari moralitate diuersi: Vnus est maturus & grauis, qui conuenit comœdijs statarijs, id est, quietioribus. Alter ardens & erectus: qui motorijs, id est, turbulentis conuenit. Cice. in libris oratorijs, quod Fabius in x. repetijt. optimum esse effectorem ac magistrum dicendi stylum dixit. Stylus, instrumentum est, quo in pugillaribus olim aliquid adnotabatur. Quapropter stylus pro ipsa scriptione ponitur. Et est propriè stylus, loquendi modus atque scribendi: quem variant sententiæ colores atque materia. Oratione, &c.) Oratio, est generale vocabulum, cuius duæ species: metrica, & soluta. Porrò moneo, &c.) Porrò, significat olim, certè, valde. Hic ponitur pro olim, id est, deinceps, & in futurum.

Perinthus. *Argumentum.* *Stylus.* *Oratio.* *Porrò.*

ACTVS I. SCENA I.

Argumentum.

PAVLVS MALLEOLVS.

Hæc scena pro argumenti narratione proponitur, & totius fabulæ faciuntur fundamenta: ita, vt virtute Poëtæ, siue officio prologi, & materiam comœdiæ populus teneat, & res agi magis, quàm narrari videatur. Simo enim hic argumentum narrat, quod prologus in maledictis refellendis occupatus omiserat.

SIMO, *senex.* SOSIA, *seruus.*
Iambici trimetri.

VOS isthæc intrò auferte: abite. Sosia, *Hic prostatica est persona, Sosia, quæ deinceps nusquam apparet.*
Adesdum: paucis te uolo. SO. *dictum puta:*
Nempe ut curentur rectè hæc. SI. *Imò aliud.* SO. *quid est,*
Quod tibi mea ars efficere hoc poßit amplius?
SI. *Nihil istac opus est arte ad hanc rem quam paro:*
Sed his quas semper in te intellexi sitas,
Fide, & taciturnitate. SO. *Expecto quid uelis.*

Exordium. SI. Ego poſtquàm te emi à paruulo, ut ſemper tibi
Apud me iuſta & clemens fuerit ſeruitus,
Scis. feci, è ſeruo ut eſſes libertus mihi,
Propterea quòd † ſeruiebas liberaliter.
Quod habui ſummum pretium, perſolui tibi.
SO. In memoria habeo. SIM. haud muto factum. SO. gaudeo,
Si tibi quid feci, aut facio, quod placet Simo: &
Id gratum † fuiſſe aduerſum te, habeo gratiam.
Sed * mihi hoc moleſtum eſt: nam iſthæc commemoratio,
Quaſi exprobratio eſt immemoris benefici.
Quin tu uno uerbo dic: quid eſt, quod me uelis.
SI. Ita faciam. hoc primùm in hac re prædico tibi,
Quas credis eſſe has, non ſunt ueræ nuptiæ.
SO. Cur ſimulas igitur? SI. rem omnẽ à principio audies,
Eo † pacto & gnati uitam, & conſilium meum
Cognoſces, & quid facere * in hac re te uelim.
Nam is poſtqàm exceſſit ex ephebis, Soſia,
Liberius * uiuendi fuit poteſtas. nam anteà
Quî ſcire poſſes: aut ingenium noſcere:
Dum ætas, metus, magiſter prohibebant? SO. ita eſt.
SI. Quod pleriq; omnes faciunt adoleſcentuli,
Vt animum ad aliquod ſtudium adiungant: aut equos
Alere, aut canes ad uenandum, aut ad philoſophos.
Horum ille nihil egregiè, præter cætera,
Studebat: & tamen omnia hæc mediocriter.
Gaudebam. SO. non iniuria: nam id arbitror
Adprimè in uita eſſe utile, ut NE QVID NIMIS.
SI. Sic uita erat: facilè omneis perferre ac pati,
Cum quibus erat: cumq; unà his ſeſe dedere.

† Aut lege ſeruibas more ueterum, aut contrahe se in unã ſyllabam.

† Secundo loco ſpondeus eſt per ſynæreſim in fuiſſe.

* Mihi, contrahe mi.

† Narratio.

† Eo eſt monoſyllabũ in ſcanſione.

* Vel, te hac in re.

* Niſi elidas u, in uiuendi, carmen non conſtat: et fuit, monoſyllabum eſt.

Ad Philoſophos. Eclipſis eſt Terentiana. poteſt enim ſub intelligi, animũ applicare.

Eorum obsequi studijs: aduersus nemini.
Nunquàm præponens se illis † ita, ut facilimè
Sine* inuidia laudem inuenias, & amicos pares.
SO. Sapienter uitam instituit nanq; hoc tempore,
OBSEQVIVM AMICOS, ueritas odium parit.
SI. Intereà mulier quædam ab hinc triennium
Ex Andro commigrauit * huic uiciniæ
Inopia, & cognatorum negligentia
Coacta, egregia forma atq; ætate integra.
SO. Hei uereor, nequid Andria apportet mali.
SI. Primùm hæc, pudicè uitam, parcè ac duriter
Agebat, lana, ac tela uictum quæritans.
Sed postquàm amans accessit, pretium pollicens,
Vnus, & item alter: (ita ut ingenium est omnium
Hominum à labore procliue ad libidinem)
Accepit conditionem: dein quæstum occipit.
Qui tum illam amabant, fortè (ita ut fit) filium
Perduxêre illuc secum, ut unà esset, meum.
Egomet continuò mecum, certè captus est:
Habet. Obseruabam mane illorum seruulos
Venienteis, aut abeunteis. rogitabam, Heus puer,
Dic sodes: quis heri Chrysidem habuit? nam Andriæ
Illi id erat nomen. SO. Teneo. SI. Phædrum, aut Cliniam,
Dicebant, aut Nicêratum. nam hi tres tum simul
Amabant. Eho, quid Pamphilus? quid? symbolum
Dedit: cœnauit. gaudebam. Item alio die
Quærebam: comperiebam nihil ad Pamphilum
Quicquam attinere. † enim uerò spectatum satis
Putabam, & magnum exemplum continentiæ.
Nam qui cum ingenijs conflictatur * eiusmodi,

† Elide s in illis, vt sit iambus in 4. sede. vel lege alijs.
* Eliditur u, cōsonans: & nisi sit proceleusmaticus in dia, fit Synæresis.
⁂ Alter hunc Iuuenalis.
Nemo repentè fuit turpissimus Gradatim enim in vitia labimur.

Eclipsis.

Symbolum, est paruum numisma, aut signum aliquod, vt annulus.
† In enim verò tollit u, vt sint tres syllabæ.
* Eiusmodi trisyllabum est.

Neque commouetur animus in ea re tamen,
Scias posse habere iam ipsum suæ uitæ modum.
Cùm id mihi placebat, tum uno ore omnes omnia
Bona dicere, & laudare fortunas meas,
Qui gnatum haberem tali ingenio præditum.
Quid uerbis opus est? hac fama impulsus Chremes,
Vltrò ad me uênit, unicam gnatam suam
Cum dote summa filio uxorem ut daret.
Placuit: despondi. hic nuptijs dictus est dies.
SO. * Quid obstat, cur non uerè fiant? SI. audies.
Ferè in diebus paucis, quibus hæc acta sunt,
Chrysis uicina hæc moritur. SO. ô factum bene.
Beasti: metui à Chryside. SI. Ibi tum filius
Cum illis qui amabant Chrysidem, unà aderat frequens:
Curabat unà funus: tristis interim,
Nonnunquàm conlachrumabat, placuit tum id mihi.
Sic cogitabam, Hic paruæ consuetudinis
Caussa, mortem huius tam fert familiariter:
Quid si ipse amasset? quid mihi hic faciet patri?
Hæc ego putabam esse omnia humani ingeni,
Mansuetiq; animi officia. quid multis moror?
Egomet quoque eius caussa in funus prodeo,
Nihil suspicans etiam mali. SO. hem, quid est? SI. scies.
Effertur: imus. Intereà inter mulieres,
Quæ ibi aderant, fortè unam aspicio adolescentulam,
Forma. SO. bona fortasse. SI. & uultu, Sosia,
Adeò modesto, adeò uenusto, ut nihil suprà.
Quæ tum mihi lamentari præter cæteras
Visa est: & quia erat forma, præter cæteras,
Honesta, & liberali, accedo ad pedissequas

* Aliàs, Quid igitur obstat, et est primo loco proceleusmaticus & fiant vnâ in sylla. contrahitur, & tūc nihil expungendum.

Simo humanitati falsò adscripsit id, quod erat amoris.

Quæ sit,rogo: sororem esse aiunt Chrysidis,
† Perculsit illico animum at at,hoc illud est. † Verior lectio habet, percussit & sic legit Donatus.
Hinc illæ lachrumæ hæc illa est misericordia.
SO. Quàm timeo,quorsum euadas. SI. funus interim
Procedit: sequimur: ad sepulchrum uenimus.
In ignem† posita est: fletur.intereà hæc soror, † Nonnulli legunt,imposita.
Quam dixi,ad flammam adceßit imprudentius
Satis † cum periclo.ibi tum exanimatus Pamphilus † Supprimitur s, in scansione Satis.
Bene dißimulatum amorem,& celatum indicat.
Adcurrit: mediam mulierem complectitur
Mea Glycerium,inquit,quid agis? cur te is perditum?
Tum illa,ut consuetum facilè amorem cerneres,
Reiecit se in eum flens,quàm familiariter.
SO. Quid ais? SI. redeo inde iratus,atq; ægrè ferens.
Nec satis ad obiurgandum caussæ.diceret,
Quid feci? quid commerui,aut peccaui pater?
Quæ sese uoluit in ignem inijcere,prohibui:
Seruaui.† honesta oratio est. SO. rectè putas: † Sũt qui legãt ratio, sed perperã. Cice.ij. officiorũ. mores hominũ non fortunam sequi, honesta oratio est.
Nam si illum obiurges,uitæ qui auxilium tulit:
Quid facias illi,qui dederit damnum,aut malum?
SI. Venit Chremes postridiè ad me,clamitans,
Indignum facinus,comperisse Pamphilum
Pro uxore habere hanc peregrinam.ego * illud sedulò * Eliditur l, in illud, aut versus non constat.
Negare factum: ille instat factum: denique
Ita tum discedo ab illo,ut qui se filiam
Neget daturũ. SO. non tu ibi gnatum? SI. ne hæc quidem.
Satis † uehemens caussa ad obiurgandum. SO. qui? cedò. † Proceleusmaticus est primo loco, & s in satis eliditur.
SI. Tute ipse his rebus finem præscripsti pater.
Propè adest,quum alieno more uiuendum est mihi.
Sine nunc meo me uiuere intereà modo.

† Eliditur s, in quis, vt sit anapæstus.

SO. † *Quis igitur est relictus obiurgandi locus?*
SI. *Si propter amorem uxorem nolit ducere,*
Ea primùm ab illo est animaduertenda iniuria,
Et nunc id operam do, ut per falsas nuptias
Vera obiurgandi caussa sit, si deneget:
Simul sceleratus Dauus, si quid consilij
Habet, ut consumat nunc, quum nihil obsint doli:
Quem ego credo manibus pedibusq; obnixè omnia
Facturum, magis id adeò, mihi ut incommodet,
Quàm ut obsequatur gnato. SO. *quapropter?* SIMO. *Rogas?*
Mala mens, malus animus, quem quidem ego si sensero.
*Sed quid * opus est uerbis? Sin † eueniat (quod uolo)*
In Pamphilo ut nihil sit moræ: restat Chremes,
Qui mihi exorandus est: & spero confore.
Nunc tuum est officium, has bene ut adsimules nuptias:
Perterrefacias Dauum: obserues filium,
Quid agat, quid cum illo consilij captet. SO. *sat est.*
Curabo. eamus iam nunc intrò. SI. *I præ, sequar.*

* Aliàs opus? † Sine antè legebat. sed Grocinus restituit primus Sin.

PETRVS MARSVS.

Vos isthæc intro, &c.) Id quod in prologo agendum fuisset, Poëta necessitate coactus, hac scena præcedenti exequitur. Senis de filiorũ vita soliciti, ac natura loquacis, decorũ seruans, mediocritatem illam, in qua virtus humana consistit, mores & laudes celebrat: in primis ostendens rectam educationem esse adhibẽdam: cum sumantur à conuersationibus mores: & vitandũ, ne proximũ quenq; transfigant, & cõtactu noceant: quod Pamphili, prius bonæ indolis pueri, deprauatio testatur, atq; declarat. Nam isthæc commemoratio, &c.) Lacerat animum & premit (inquit Seneca) frequens meritorum commemoratio. Excessit ephebis, &c.) Ephebi, dicuntur pueri, quorum lucida facies iam pubescens prima lanugine obducitur (phebi enim dicuntur lucidi) quasi extra phebitatem, vt ita dixerim. Incipit autem pubertas post annum xiiij. Nam

Ephebi. Phebi.

anteà qui, &c. Humani animi difficilis est coniectura, inquit Plato: qui in septimo de legibus, loquens de puerorum educatione, sic ait: Pueri sine pædagogis non sint. Est autem puer omni bestia intractabilior. Nam cum prudentiæ fontem nondum perfectè habeat: insidiosissimus est acerrimusq; et petulantissimus omnium bestiarum. Ideo multis quasi frænis vinciendus est. Et in decimo de legibus ait: Iuuenum mores sæpe indies, varieq; mutantur. Vt ne quid nimis.) Plato in dialogo qui Hipparchus inscribitur, sic ait: Hipparchus instituta sapientiæ, elegis carminibus inclusit: adeò, vt ciues non admirarentur egregia illa epigrãmata Delphica, Cognosce teipsum, Ne quid nimis. Idem in Protagora sic ait: Sapientes ex communi consensu has Delphici Apollinis templo primitias dedicarunt, quæ templo inscriptæ ab omnibus celebrãtur Cognosce teipsum. Nihil nimis. Sponsioni non deest iactura, &c. Huius precepti meminit etiam in Charmide. Veritas odium parit.) Sententia digna theatris, & auribus confusæ multitudinis: indigna verò bonorum virorum coetu, confessuq; honesto. Seneca scribens de clementia ad Neronem, sic ait: Malo verbis offendere, quam placere adulando. Et alibi: Si meritò aliquis obiurgabit, scito quia profuit: si immeritò, scito quia prodesse voluit. Et alibi: Malis displicere, laudari est. Epicurus dicebat: Qui peccare se nescit, corrigi non vult. Et Sene. lib. iiij. epi. sic ait: Malis artibus popularis fauor acquiritur: & conciliari, nisi turpi ratione, amor turpium non potest. Accepit conditionem, id est, modum viuendi, cum libidine ac facilitate quæstuosum. Dic Sodes, *Sodes.*
&c.) Sodes, inquit Sex. Pompeius. i. si audes, vt Sis pro si vis, &. Illico pro in loco. Teren. in. Andr. Dic. sodes. Symbolum, dicitur à symballo verbo Græco, quod latinè significat confero, & simul trado. Gel. *Symbolum.*
lib. vj. sic ait: Cùm domum suam nos vocaret Taurus philosophus, ne omnino (vt dicitur) immunes & asymboli veniremus, coniectabamus ad coenulam non cupedias ciborum, sed argutias quæstionum. Plato sic ait in Gratilo: Non secus & nos elementa rebus accommodabimus, & vnum vni, quocunque egere maximè videatur, symbolaq;. i. coniecta conficiemus, quas syllabas vocant. Pli. lib. xxxiij. loquens de anulis, dicit. Apud nos prisci anulum appellabant vngulum: posteà & Græci, & nostri symbolum, Nuptijs dictus, &c.) Condicere, de- *Condicere.*
nuntiare significat, & constituere: vt, condicta est coena. Mortem fert, &c.) Id est, ita commouetur ac dolet ac si fuisset cum illa coniunctus summa familiaritate, & amoris vinculo. In funus, &c.) Celebrare funus, est officium homini ab homine studiosè præstitum: Non est humanum pectus, sed ferreũ potius, quod res humanæ nõ tangũt. Et hominẽ qui ex homine tollit. i. humanitatẽ, fera verius quam homo appellatur. Sene. loquens de amicitia, sic ait: Alienis delectari malis, voluptas inhumana, & alienis torqueri, æterna miseria est. Animus ergo humanus à natura institutus aliena dolet infelicitate, felicitateq; lætatur: quoniam homo ab homine non est alienus. Vnde Ant. pius de Marco, plorante suum educatorem iam vita functum, dixit, Permitte illi, vt

Funus. Flere. Plorare. Gemere. Eiulare. Lamentari. Misericordia. Lamentatio. Crudelitas.

homo sit. Non enim vel philosophia, vel imperium tollit, affectus. Funus, est exequiarum pompa. Lamentari præter cætera, &c. Flere, est emittere lachrymas, & vocem, plorare, lachrymas tantùm. Gemere, in pectore. Eiulare, est sublata voce flere, quod ad mulieres pertinet. Lamentari, est voce querula, & tristi oratione calamitatem testari suam. Hæc est illa misericordia. &c. (Misericordia est ægritudo & miseria alterius iniuria laborantis. Lamentatio (inquit Cic. in. 4. Tuscu.) est ægritudo cum eiulatu. Crudelitas minimè humanum malum est, indignumq́; tam miti animo. Ferina ista rabies est sanguine gaudere ac vulneribus: & abiecto homine, in syluestre animal transire. Ibi [illegible] exanimatus, &c.) Exanimatus, vehementer commotus est præ tim[illegible]e, quasi extra se positus & semimortuus. Hic affectus collocantur sub metu, terror, rubor, pallor, timor, pauor, qui est timor mentem è loco mouens: & exanimatio, quæ est comes pauoris: & conturbatio, quæ est metus excogitata excutiens. Dissimulatum amorem, &c. Affectum exprimit amantis Pamphili, qui cogente necessitate, ac periculo vrgente, præsente etiam patre, amorem suum indicarit. Ideo dicit Martialis, Quid non cogit amor? Nam si illum obiurges, &c. Obiurgatio, est castigatio post turpe factum, & pertinet ad amicos, & affinitate & propinquitate coniunctos. Vt per falsas nuptias, &c.) Apuleius lib. vj. sic ait: Luxuria puerilis, nuptialibus pedicis colliganda est: & primi impetus iuuentutis fræno quodam coërcendi sunt. Flamma sæui amoris, parua quidem primo vapore delectat: sed fomento consuetudinis exæstuans, totos comburit homines. Et Plautus in Cistellaria, dicit amorem melle ac felle fœcundissimum esse.

Exanimatio. Obiurgatio. Luxuria.

ACTVS I. SCENA II.

PAVLVS MALLEOLVS.

Sequenti scena Simo à Dauo filij amorem explorat. Idem falsas nuptias vafrè simulat, interminando ipsi Dauo, nequid in ea re fallaciæ struat: postremò Daui hæsitabundi est consultatio, Pamphilum ne adiuuet, an potius obtemperet hero.

SIMO *senex.* DAVVS *seruus.*

Iābi. trimetri. S. *NON dubium est, quin uxorem nolit filius:*
Ita Dauum modò timere sensi, ubi nuptias
*Futuras * esse audiuit, sed ipse exit foras.*
D. *Mirabar hoc si sic abiret: & heri semper lenitas.*
Dimeter. *Verebar, quorsum euaderet.*
Tetrametri. *Qui postquàm audierat non datum iri filio uxorem suo,*

** Esse redundat, ni facias synæresim in audiuit, aut elidas s. in futuras.*

Nunquàm

Nunquã cuiquam noſtrũ uerbum fecit:neq; id ægrè tulit. *Troch.tetra.
S. At nunc faciet:neque,ut opinor,ſine tuo magno malo.
D. Id uoluit,nos ſic nec opinanteis duci falſo gaudio: Iambici tetra.
Speranteis iam amoto metu,intereà oſcitanteis opprimi,
Ne eſſet ſpatium cogitandi ad diſturbandas nuptias. * Troch.tetra.
Aſtutè. S. carnufex quæ loquitur? D. herus eſt: neque præ- * Iambici.
uideram.
S. Daue. D. hem,quid eſt? S. ehodũ ad me. D. quid hic uolt?
S. quid ais? D. qua de re? S. rogas?
Meũ gnatũ rumor eſt amare. D. id populus curat ſcilicet.
S. Hoccine agis,an non? D. ego uerò iſthuc. S. ſed nunc ea Agis,id eſt, audis.
me exquirere,
Iniqui patris eſt. nam quod antehàc fecit,nihil ad me
attinet.
Dum tempus ad eã rem tulit,ſiui animũ ut expleret ſuum.
Nunc hæc dies aliam uitam defert,alios mores poſtulat.
Dehinc poſtulo,* ſiue æquum eſt,te oro Daue,ut redeat
iam in uiam.
D. Hoc quid ſit? S. omnes qui* amant,grauiter ſibi dari * Siue particula,pro,uel ſi.
uxorem ferunt.
D. Ita aiunt. S. tum ſi quis magiſtrum cepit ad eam rem Explorata ſententia.
improbum,
Ipſum animum ægrotum ad deteriorem partem plerunq; *Hic nõ ſit col liſio in,q amãt.
applicat.
D. Non herclè intelligo. S. non? hem. D. non. Dauus ſum, Adagiũ. Oedipus enim ſolus
non Oedipus. ſphyngis ænigma ſoluit.
S. Nempe ergo apertè uis,quæ reſtant,me loqui. D. ſanè
quidem. *Redit ad trimetros.
S. * Si ſenſero hodie quicquam in his te nuptijs * Aliâs,hiſce.
Fallaciæ conari,quò fiant minus:

Aut uelle in ea re ostendere, quàm sis callidus:

★ Rursus ad tetrametros.

★ *Verberibus cæsum te in pistrinum, Daue, dedam usque ad necem,*

Ea lege, atque omine, ut si te inde exemerim, ego pro te molam.

Quid? Hoc intellextin'? an nondum etiam ne hoc quidem? D. *imò, callidè.*

Ita apertè ipsam rem modò locutus, nihil circuitione usus es.

S. *Vbiuis facilius passus sim, quàm in hac re me deludier.*

D. *Bona uerba quæso.* S. *irrides? nihil me fallis: sed dico tibi,*

Ne temerè facias: neque tu † haud dicas tibi non prædictum: caue.

† *Negatinæ duæ interdum pro vna accipiũtur: hoc autem loco vacat vna negatio.*

P. MARSVS.

Non dubium est, &c.) Humani ingenij, ac prudentiæ coniecturam, in re ciuili non sufficere ad veritatem dispiciendam, scena præcedens declarat hic: serui non stolidi, sed versuti calliditas exprimitur, qui rem omnem pro captu seruilis ingenij, ac rationis cõsiderat, & ratiocinatur, ne incautus opprimatur: & patris nimia indulgentia erga filios, ac negligẽtia in illorum educatione describitur. Duo hæc illorum malorum caussã sunt, quæ facilè emẽdantur. Et patrem decet in primis ita filium instituere, vt se, ac patria dignus adolescat. Plato in eo dialogo, qui Theages, de sapientia inscribitur, sic ait: Non enim hactenus cognoui, cui rei maiorem diligentiam, quisquis mentem habet, adhibere debet, quàm vt filiũ optimũ reddat. Nihil ad meait, &c.) Hæc sententia non quocunq; patre digna est, sed illo qui sua indulgentia, pariter & negligentia filium errare sinit, & ita labi, vt suæ imprudẽtiæ tandem det pœnas, ac filiorum delictis torqueatur. Plato in ij. de legib. loquens de vitæ puerorum disciplina, sic ait: Disciplinam appello virtutem, quæ primò pueris, vel iuuenibus aduenit, si voluptas, & amor, dolorq́; & odium rectè in animos influant antè, quàm ratione moueantur, & ratione deinde præsente, rationi consentiant, propter superiorum bonorum morum consuetudinem. In vj. sic ait: Hominem mansuetum animal esse dicimus. Certè si cum natura felici, rectam quoq; disciplinam fuerit assecutus, diuinum animal, & mansuetum efficietur. Si verò aut non satis, aut non bene fuerit educatus, ferocissimum omnium quæ in terris nascuntur, animal redditur: quam ob rem non debet legumlator rem summopere necessariam, pueritiæ educationem, postponere: sed operam da-

re in primis, vt optimus vir eligatur, qui pueris educandis præsit. Idem in iij. de repub. sic ait: quapropter ipsis principibus, & primò, & maximè Deus præcipit, vt nullius rei maiorem curam custodiámve suscipiant, quàm filiorum. Ea lege, atq; omne, &c.) Cic. lib. j. de diuinatione sic ait: Neque solum Deorum voces Pythagoræi obseruauerunt, sed etiam hominũ (quæ vocent) omina, quæ maiores nostri (quia valere censebant) idcirco omnibus rebus agẽdis, quod bonũ, felix, fortunatum'q; esset, precabantur: rebus'q; diuinis, quæ publicè fierent, vt fauerent linguis, imperabant. Quod Seneca loquẽs de vita beata, sic interpretatur: Quoties mentio sacrarum literarum interuenerit, fauete linguis. Hoc verbo non (vt plerique existimant) abstrahitur, sed imperatur silẽtium, vt ritè peragi possit sacrum, nulla mala voce, vel ore obstrepente. Tum si quis magist. capit ad, &c.) Quoniam nihil est quod animos dubios, & in prauitatem inclinatos magis præcipitet, quàm malorum virorum conuersatio, & improborum magistrorum persuasiones: quos Plato in eo dialogo, qui Sophista inscribitur, non præceptores, sed seductores, ac præstigiatores appellat his verbis: Seductores, quasi præstigijs quibusdam vtentes, adolescentulos, procul à veritate rerum adhuc existentes, decipiunt. Seneca: Facile est teneros adhuc componere animos: difficulter rescinduntur vitia, quæ nobiscum creuerunt. *Omen.*

ACTVS I. SCENA III.

Hic breuis, & comica deliberatio est, anxia expectatione rerum plurimarum imminentium commotiua, excitans, perturbans'q; Daui considerationem propositam. PAVLVS.

Iambici tetrametri.

DAVVS *solus.*

ENIMVERO *Daue, nibil loci est segnitiæ, neque socordiæ,* ** In enimuero eliditur m & u consonans.*
Quantum intellexi modò senis sententiam de nuptijs.
Quæ si non astu prouidẽtur, me, aut herum pessundabũt.
Nec quid agam, certum est: Pamphilum'ne adiutem, an auscultem seni:
*Si illum relinquo * eius uitæ timeo, sin opitulor, * huius minas:* ** Eius, & huius sunt monosyllaba.*
Cui uerba dare, difficile est. primùm iam de amore hoc comperit. *Verba dare, id est, decipere.*
Me infensus seruat, ne quam faciam in nuptijs fallaciam.* ** Aliâs, faciam nuptijs.*

Si senserit, perij, aut si libitum fuerit, caussam ceperit:

Me redundat. Trimetri. *Quo iure, quaq; iniuria præcipitē*me in pistrinū dabit,*

Ad hæc mala hoc mihi accedit etiam hæc Andria,

*Siue * ista uxor, siue amica est, grauida è Pamphilo est.*

Ista, redūdat. *Audireq; eorum est operæpretium audaciam.*

Nam inceptio est amentium, haud amantium.

Quicquid peperisset, decreuerunt tollere.

Et fingunt quandam inter se nunc fallaciam,

Ciuem Atticam esse hanc, fuit olim quidam senex

Mercator: nauem is fregit apud Andrum insulam.

Is obijt mortem: ibi tum hanc eiectam, Chrysidis

patrem recepisse orbam, paruam fabulæ.

* *Videtur trochaicus hypercatalecticus.* * *Mihi quidem herclè non fit uerisimile: atqui ipsis commentum placet.*

* *Trimeter iābicus.* **Sed Mysis ab ea egreditur. at ego hinc me ad forum, ut*

**Iambici tetrametri.* **Conueniam Pamphilum, ne de hac re pater imprudentem opprimat,*

Enimuero Daue &c.) In aliqua difficultate celeriter esse deliberandum, atq; prudenter, & id quod è re nostra esse videbitur sine cunctatione agendū, hæc scena præcedēs monet: & ingenij celeritatem in rebus aduersis cognosci declarat in primis, quoniam explorāt aduersa viros, vt inquit Silius, & ingenium in subitis casibus acui testatur. Vnde illud Martialis: O quantum est subitis casibus ingenium. Tūc enim prudens quis dicitur, cū mala imminentia cū ratione declinat. Vnde Plato in eo dialogo, qui Hippias maior inscribitur, sic ait: Multi in hoc consentiunt, sapientem in primis sibijpsi sapere oportere. Quapropter & Ennius dixit: Sapiens qui sibi prodesse nescit: nequicq̄ sapit. Accedit etiam. hæc Andria si, &c.) Andrus, est insula in mari Myrtoo, vna ex Cycladibus quæ Delon ambiunt. Nam inceptio est amentium, &c.) Insania significat mentis ægrotationem, ac morbum, ac vehementē alicuius rei cupiditatem à ratione penitus alienam, quā philosophi nominauerunt amentiam, dementiamq;. Vnde est aliquis amor, qui multum differt ab insania. Amor autem rei honestæ laudatur in primis, quem miris laudibus celebrat Plato in Phædro, in quo sic ait: Scias in nobis duas esse ideas, quas sequimur duces quocunq; ducunt, cupiditatem scilicet voluptatum, & rectam opinionem optimi affectatricem. Cupi-

P. MARSVS. Martialis. Ennius. Andrus. Insania. Dementia. Amor.

ditas absque ratione superans opinionem ad recta tendentem, rapiensq; ad voluptatem formę. A rhomis .i. robore & vehementia: eros amor appellatus est. Operæpretium, dicitur fructuosum, & ad rem pertinens. *Operæpretiũ.*

ACTVS I. SCENA IIII.

Sequenti scena exiens è proscenio Mysis, de quo gestura est dicit, simulq; docet quidnam ab altera gestum sit. PAVLVS.

Trochaici tetrametri acatalectici.

MYSIS *ancilla.*

Oeconomia expostulat, vt obstetrix accersatur, & conuenatur.

AVDIVI Archillis iandudum Lesbiam adduci iubes.
Sanè pol illa temulenta est mulier, & temeraria:
Nec satis digna, cui committas primo partu mulierem.
Tamen eam adducam. Importunitatem spectate aniculæ, *Pamphilus.*
Quia compotrix eius est. Dij, date facultatem, obsecro, *Aposiopesis.*
Huic pariundi, atq; illi in alijs potius peccandi locum. **Tet. iābicus. nisi, sed, sit extra versum additum.*
** Sed quidnam Pamphilum exanimatum uideo? uereor, quid fiet.*
*Opperiar, ut sciam * nunquidnam hæc * turba tristitiæ adferat.* ** Nunquidnā pro, quid.* **Turba i turbatio, concio.*

Audiui Archilis, &c.) A nimio vini vsu, ac temulentia, qua nihil est turpius, illis maximè fugiendum esse monet scena hæc, qui alicui negotio præsunt, cum nihil profectò sit, quod agi ab illis rectè, possit. Plato lib. iij. de republica sic ait: Qui rēpublicam gubernant, ebrietatem fugiant. Nihil quippe minus conuenit, quàm custodi ebrio nescire vbi terrarum degat. Ridiculum profectò est, custodem custodis indigere. In secundo de legib. sic ait: Pueri vsq; ad duodeuigesimum annum vini vsum prorsum ignorent, nempe eos monebimus, non oportere ignem igni addere. Furiosum nanq; habitum iuuētutis cauere oportet. Deinde vino moderatè vtatur vsque ad annum ætatis trigesimum. ab ebrietate verò, & vini repletione iuuenes omnino abstineāt. Bacchus (inquit) vinum quasi remedium aduersus duritiem senectutis largitus est. Anacharsis Scytha dicere solebat, autore Laërtio, vitem tres vuas ferre: primam voluptatis, secundam ebrietatis, tertiam mœroris: Qui interrogatus qua ratione quis abstemius fieri posset? respondit: Si turpes ebriosorum motus sibi ante oculos ponat. Lesbiam addu. &c.) Me-

P. MARSVS. *Ebrietas.* *Vinum.* *Vitis tres vuæ.*

Methymna. thymna, est vrbs Lesbi insulæ optimi vini feracissima. Ideo poëta iocosè, simul & ingeniosè finxit hanc obstetricem temulentam, vocari Lesbiam, ad vinum Lesbium alludens. Plinius lib. xiiij. loquens de vi*Temetum.*ni vsu, dicit: Non licebat id fœminis Romæ bibere. Cato ideo propin*Temulentia.*quis osculum dare iussit, vt scirent an temetum olerent, hoc temetum nomen vino erat: vnde & temulentia appellata.

ACTVS I. SCENA V.

PAVLVS. In hac scena inducitur Pamphilus stomachabundus, & ita concitus vehementer dolens de nuptijs tam subitò celebrandis. Pollicetur præterea Mysidi fidem omnino seruaturum se Glycerio, vel inuito, si res ita exigat, patre.

PAMPHILVS *adolescens.* MYSIS *ancilla.*

✱ Iambi. tetrametri. HOCCINE *est humanum factum, aut inceptum? hoc cine officium patris?*
M. *Quid illud est?* P. *prò deûm, atque hominum fidem. quid est, si non hæc contumelia est?*
✱ Tetrametro acciniter monometer. *Vxorem decrêrat dare sese mihi hodie. non'ne oportuit*
Præscisseme antè? non'ne prius communicatum oportuit?
✱ Tetr. Iambi. M. *Miseram me, quod uerbum audio.*
Dimeter. P. *Quid Chremes, qui denegarat se commissurum mihi*
Trochai. tetrametri. *Gnatam suam uxorē? id mutauit, quia me immutatū uidet.*
Tetram. Iamb. *Itáne obstinatè operam dat, ut me à Glycerio miserum abstrahat?*
Dimeter. *Quod si fit, pereo funditus.*
Adeón' hominem esse inuenustum, aut infelicem quenquam, ut ego sum?
Dimeter redūdante pede. *Prò deûm, atq; hominum fidem: nullóne ego*
Chremetis pacto adfinitatem effugere potero? quot modis
Tetra. Iambi. *Contemptus, spretus? facta, transacta omnia. hem*
Iambicus trimeter. *Repudiatus repetor. quamobrem? nisi si id est, quod*
Troch. tetra. *suspicor.*

Aliquid monstri alunt: ea quoniam nemini obtrudi potest,
Itur ad me. M. oratio hæc me miseram exanimauit metu.
P. * Nam quid ego dicam de patre? ah
Tantámne rem tam negligenter agere? præteriens modò
Mihi apud forum, Vxor tibi ducenda est Pamphile hodie, inquit, Para:
Abi domũ, id mihi uisus est dicere. Abi citò, & suspēde te.
Obstupui: censen' ullum me uerbum potuisse proloqui?
Aut ullam caussam, ineptam saltem, falsam, iniquam? obmutui.
Quòd si ego rescissem id * prius, quid facerem, si quis nunc me roget:
Aliquid facerem, ut hoc ne facerem: sed nunc quid primùm exequar?
Tot me impediunt curæ, quæ meũ animũ diuersè trahunt:
Amor, misericordia huius, nuptiarum sollicitudo:
Tum patris pudor, qui me tam leni passus est animo usq; * adhuc,
Quæ meo cunque animo libitum est, facere. * ei'ne ego ut aduerser? hei mihi,
Incertum est quid agam. M. misera timeo, hoc incertum quorsum accidat:
Sed nunc peropus est, aut hunc cum ipsa, aut me aliquid de illa aduersus hunc loqui.
Dum in dubio est animus, paulo momento huc, illuc impellitur.
P. Quis hîc loquitur? Mysis, salue. M. ô salue Pamphile. P. quid agit? M. rogas?
Laborat è dolore, atq; ex hoc misera sollicita est, * diem,
Quia olim in hunc sunt constitutæ nuptiæ. tum autem

*Dimeter iambicus.

*Tetra. Iābi. Aegrè amantes de re vxoria audiunt.

*Prius, vnica syllaba est. Trocha. tetra.

*Aliâs, ad hoc. Iamb. tetram.

Pronomen hoc vim qualitatis habet, & est, ait tali, tam bono.

Metaphora à mole pōderis in statera pēdentis

*Aliâs, die.

Trimetri iambici. hoc timet,

Magna vis est in pronominibus istis. Ne deseras se. P. hem, egó ne isthuc conari queam?
Ego propter me illam decipi miseram sinam,
Quæ mihi suum animum, atq; omnem uitam credidit:
Quam ego animo egregiè charam pro uxore habuerim?
Bene, & pudicè eius doctum, atq; eductum, sinam

Confirmatio ab honesto. Coactum egestate ingenium immutarier?
Non faciam. M. haud uereor, si in te solo sit situm.
Sed uim ut queas ferre. P. adeón' me ignauum putas?
Adeón' porrò ingratum, aut inhumanum, aut ferum?
Vt neq; me consuetudo, atq; amor, neq; pudor
Commoueat, neq; commoneat, ut seruem fidem?
M. Vnum hoc scio, hanc meritam esse, ut memor esses sui.
P. Memor essem? ô Mysis: etiam nunc mihi
Scripta illa dicta sunt in animo Chrysidis
De Glycerio. iam fermè moriens me uocat:

Prosopopœia est, et principiũ à blandimento. Accessi: uos semotæ: nos soli: incipit,
Mi Pamphile, huius formam, atq; ætatem uides,
Nec clam te est, quàm illi utræq; res inutiles
Et ad pudicitiam, & ad tutandam rem sient.

**Tuam, vnica syllaba est.* Quod ego per hanc te dextram oro, & genium tuum,
Per * tuam fidem, perq; huius * solitudinem

**Donatus monet hoc loco legi, & solicitudinem.* Te obtestor, ne abs te hanc segreges, neu deseras.
Si te in germani fratris dilexi loco,
Siue hæc te solum semper fecit maximi,
Seu tibi morigera fuit in rebus omnibus.
Te isti uirum do, amicum, tutorem, patrem:

**Tuæ, & dei, monosyllaba sunt.* Bona nostra hæc tibi committo, & * tuæ mando * fidei.
Hanc mihi in manum dat: mors continuò ipsam occupat.
Accepi: acceptam seruabo. M. ita spero quidem.

P. Sed cur tu abis ab illa? M. obstetricem accerso. P. propera.
Atque audin'? uerbum unum caue de nuptijs,
Ne ad morbum hoc etiam. M. teneo.

1 Prior, dimeter est trochaicus, alter est dimeter catalecticus, in penultima duas breues habens pro longa: potest tamen totus esse Iambicus, si legas, adeò, aut in inuenustum, elidas u consonantem.
2 Iambicus tetrameter catalecticus penultima longa.
3 Sunt duo dimetri catalectici: posterior habet duas breues in penultima pro longa.
4 Hic Senarius perficitur initio proximæ scenæ, Quid ais Birria. *P. MARSVS.*
Hoccine est humanum fac. &c.) Qualis debeat esse oratio patheti-
ca, hæc scena præcedens docet: & amantis iuuenis vehementes æstus,
& animum ancipitem exprimit, qui curis distrahitur, hinc rapien-
te appetitu, hinc reuocante ratione: cuius imperio incontinentes mi-
nimè parent, voluptate decepti, pro qua corruptè iudicare solent. *Oratio pathetica.*
Macrobius lib. iiij. loquens de affectibus, sic ait: Oratio pathetica
aut ad indignationem, aut ad misericordiam dirigitur: horum alterum
accusatori necessarium est, alterum reo. Et necesse est initium abru-
ptum habeat, quoniã satis indignantibus leniter incipere non conuenit.
Ideo apud Vergilium Iuno sic incipit: Quid me alta silentia cogis
Rumpere? Nec initium solum tale debet esse, sed omnis (si fieri potest)
oratio pathetica & breuibus sententijs, & crebris figurarum muta-
tionibus debet velut inter æstus iracundiæ fluctuare. Ira (inquit) *Ira.*
quæ breuis est furor, non potest continuare vnum sensum in loquen-
do. Quid est, si hæc non contumelia est, &c.) Seneca in libello de *Contumelia.*
amicitia, sic ait: Contumelia à contemptu dicta est, quia nemo nisi
quem contemnit, afficit tali iniuria. Tum patris pudor, &c.) Aris.
in. ij. lib. œco. sic ait: Duplex est timoris species. Vna quidem cum *Timor.*
pudore, & verecundia, qua vtuntur erga parentes filij sobrij, & ci-
ues compositi ad benignos rectores. Alia verò cum inimicitia, &
odio, sicut serui ad dominos, & subditi ad tyrannos, iniuriosos, &
iniquos, Plat. in lib. x. de legib. sic ait: Metuimus quoq; sæpenume-
ro, cùm formidamus ne dicendo, aut faciendo aliquid minus hone-
stum mali videamur, quem timorem nos, imò omnes (vt arbitror) *Rescire.*
pudorem appellamus. Si ergo resci &c.) Gel. lib. ij. Qui factum ali- *Solicitudo.*
quod occultius, aut inopinatum, insperatumq; cognoscit, is dici- *Solicitatio.*
tur propriè rescire. Solicitudo, est ægritudo cum cogitatione. So-
licitatio verò, est quæ fit ab alio. Dum in dubio est animus, &c.) *Momentum.*
Momento, id est, motu. Fabius lib. iij. sic ait: Laudare testem, vel
contra, pertinet ad momenta iudiciorum. Laborat è dolore, &c.)
Dolor est ægritudo crucians. *Dolor.*

ACTVS II. SCENA I.

PAVLVS. In hac scena colloquutum est duorum adolescentium, Charini, & Pamphili, in qua altera pars fabulæ ostenditur. Nam ex duorum iuuenum periculis, gaudijsq; Andria componitur. Pamphilum Charinus precatur obnixè, Philumenam ne ducat.

CHARINVS, *adolescens*. BIRRIA, *seruus*.

Senarij. QVID *ais Birria? datúrne illa hodie Pamphilo*

Datúrne, &c. Dimeter est. *Nuptum?* B. *sic est.* C. *quî scis?* B. *apud forum modò*

** Sunt qui legant, è Dauo.* *De* Dauo audiui.* C. *uæ misero mihi, ut animus in*

Tetra. Iambi. *Spe, atque in timore usque antehàc attentus fuit:*

Sanum Birriæ consilium. *Ita postquàm adépta spes est, lassus, cura cōfectus stupet.*

Senarius. B. *Quæso ædepol Charine, quoniam id fieri quod uis non potest, uelis*

Monometer. *Quod poßit.* C. *nihil aliud, nisi Philumenam, uolo.*

Duo trochæi tetrametri. B. *Ah, quantò satius est,*

Te id dare operam, quî istum amorem ex animo dimoueas tuo,

Quàm id loqui, quò magis libido frustra incendatur tua.

C. *Facilè omnes, quum ualemus, recta consilia ægrotis damus:*

** Iābici tetra.* *Tu si hic sis, aliter sentias.* B. *agè agè ut lubet.* C. *sed Pamphilum*

Video. omnia experiri certum est prius, quàm pereo. B. *Quid hic agit?*

C. *Ipsum hunc orabo: huic supplicabo: amorem huic narrabo meum:*

Prodat, proferat *Credo, impetrabo, ut aliquot saltem nuptijs* prodat dies.*

Saltē particula vtiitur in rebus desperatis. *Intereà fiet aliquid spero.* B. *id aliquid, nihil est.* C. *Birria,*

Quid tibi uidetur? adeón' ad eum? B. *quídni? si nihil im-*

petres,
Vt te arbitretur sibi paratum mœchum, si illam duxerit.
c. Abi hinc in malam crucem cũ suspicione isthac, scelus.
p. Charinum uideo, salue. c. ô salue Pamphile.
* Ad te † uenio, spem, salutem, auxilium, cõsiliũ expetens.
p. Neq; pol consilij locum habeo, neq; auxilij copiam.
Sed * istud quidnam est? c. hodie uxorem ducis? p. aiunt.
c. Pamphile
Si id facis, hodie postremum me uides. p. quid ita? c. hei
mihi,
Vereor dicere. huic dic, quæso, Birria. B. ego dicam. p.
Quid est?
B. Sponsam hic tuam amat. p. næ iste haud mecum sentit.
ehodum, dic mihi,
Nunquidnam amplius tibi cum illa fuit, Charine? c. ah
Pamphile,
Nihil. p. quàm uellem. c. nunc te per amicitiam, & per
amorem obsecro,
Principiò ut ne ducas. p. dabo equidem operam. c. sed
si id non potes:
Aut tibi nuptiæ hæ sunt cordi. p. Cordi. c. saltem ali=
quot dies
Profer, dũ proficiscor aliquò, ne uideã. p. audi nunc * iam.
Ego Charine, neutiquam officium esse liberi puto,
Cùm is nihil promereat, postulare id gratiæ apponi sibi.
Nuptias effugere ego istas malo, quàm tu adipiscier.
c. Reddidisti animum. p. nunc si quid potes aut tu, aut
hic Birria,
Facite, fingite, inuenite, efficite, quî detur tibi:
Ego id agam, mihi quî ne detur. c. sat habeo. p. Dauum

* Iãbi. trime.
Suspicor abin, aut abeas legẽdum, vt constet versus.
* Troch. tetr.
† Prisci. legit, Ad te aduenio.
* Eliditur s, in istud.

Quàm vellẽ. s. abs te esse vitiatam.

* Si diuidis. i. versus constat. Iambici tetra. nisi elidas u in postulare.
Trochaici.

Eclipsis, quicquam scilicet deest.
* In opus eliditur s.
Lubēs, id est, libenter.

optumè
video, cuius consilio fretus sum. C. *at tu herclè haud*
** quicquam mihi,*
*Nisi ea, quæ nihil*opus sunt scire: fugin' hinc?* B. *ego uerò ac lubens.*

P. MARSVS. Quid ais Birria, &c.) Amore alicuius rei optatæ vltrà quàm oporteat irretitos, desipere, ac penè insanire exprimit, & docet hæc scena, cum mentis acies voluptatum corrupta illecebris, decorum ipsum non videat, & ad id tādem deueniat, vt ab his moneri cogatur, & regi, quos ipsa regere deberet, & gubernare: huius rei caussa est incontinentia, quæ prudentiam destruit. Duorum igitur adolescentium ardores, & vota dissimilia, necnon amatoria describitur inconstantia, & suspicio. Socrates apud Platonem in symposio, Alcibiadem formosissimum adolescentem sic alloquitur: Tunc sanæ mentis oculis acutè incipit cernere, cum primùm corporis oculis deflorescit: tu verò ab hac ætate es procul. Et in Phædro, sic ait: Quando cupiditas absq; ratione ad voluptatem trahit, nobisq; imperat, imperiū illud libido vocatur. Libido autē quia multiformis sit, multarumq; partium, multas ideò appellationes habet. Tu si hic sis, aliter sentias.) Plato in Phædro: sic ait, Amantes propter cupiditatis ardorem, in iudicando falluntur. Quid tibi videtur, &c.) Hic locus quàm molesta sit veritas amanti, quamq; iucunda sit assentatio, declarat. Officium liberi hominis esse puto, &c.) Sēsus est: Non puto illum agere, vt decet liberum hominem, qui cùm nullum beneficium conferat, petit gratiam sibi deberi. Vnde cùm ego, fugiendis nuptijs mihi potius quàm tibi inseruiam nolo mihi debeas. His enim debemus, qui in nos benefici fuerunt. Cùm is nihil promereat, &c.) id est, nihil conferat, propter quod aliquis affectus beneficio, illi debeat, & antiquè dixit Vergilius in iiij.

Libido.

Ego te quæ plurima fando
Enumerare potes, nunquàm regina negabo

Promeritā. Id est contulisse in me omnia beneficia, quæ potes verbis explicare tuis, vt mihi nullo modo liceat esse ingrato. Ille igitur nihil promeretur, qui nihil agit, ob quod possit esse de aliquo bene meritus. Non est ergo officium animi generosi, velle aliquem sibi debere alicuius rei gratia, quam illi non est gratificatus. id est, non fecit gratia illius.

ACTVS II. SCENA II.

PAVLVS. In hac scena consilium continetur personarum, ad quas potissimùm argumentum spectat. Et est locus, in quo (vt fieri solet) fortuna mixta rebus dispositis, magnas turbationes dat: in cuius principio Dauus, comperta ex varijs coniecturis nuptiarum falsitate, Pamphilum quærens, insolentius exultat.

Trochaici tetrametri.

DAVUS, CHARINUS, PAMPHILUS.

D. DI BONI, boni quid porto? sed ubi inueniam Pamphilum?

Vt metum, in quo nunc est, adimam: atque expleam animum gaudio.

C. Lætus est, nescio quid. P. nihil est. nondum hæc resciuit mala.

P. Quem ego nunc credo, si iam audierit sibi paratas nuptias.

C. Audin' tu illum? D. toto me oppido exanimatum quærere.

Sed ubi quæram? aut quò nunc primum intendam? C. cessas alloqui?

D. Abeo. P. Daue, ades, resiste. D. quis homo est, qui me? ô Pamphile,

Teipsum quæro. euge ô Charine, ambo opportunè: uos uolo.

C. Daue, perij. D. quin tu hoc audi. C. interij. D. quid *timeas, scio.

P. Mea quidem herclè certè in dubio uita est. D. & tu quid, scio.

P. Nuptiæ mihi. D. & id scio. P. hodie. D. obtundis, tametsi intelligo.

Id paues, ne ducas tu illam: tu autem, ut ducas. C. rem tenes.

P. Isthuc ipsum. D. atque isthuc ipsum, nihil pericli est: me uide.

P. Obsecro te, quàm primùm hoc me libera miserum metu. D. hem

Libero uxorem tibi iam non dat Chremes. P. quî scis?

Portamus & animo, & corpore.

Recto ordine prius metus tollitur, quã gaudiũ infundatur

Resciuit. i. cognouit.

Resiste, id est mane.

* Donatus omittendum uerbũ timeas monet, quod nec habent uetusta exemplaria.

Perfecta securitas, liberatio vocatur.

D. *ſcio.*

*Tuus pater modò me † prehendit, ait tibi uxorem dare
Hodie: item alia multa, quæ nunc non eſt narrandi locus.
Continuò ad te properans percurro ad forum, ut dicam
tibi hæc.
Vbi te nō inuenio, ibi aſcendo in quendam excelſum locū.
Circunſpicio, nuſquàm. fortè ibi huius uideo Birriam:
Rogo: negat uidiſſe. mihi moleſtum. quid agam, cogito.
Redeunti intereà ex ipſa re mihi incidit * ſuſpicio: hem,
Paululum obſoni: ipſus triſtis, de improuiſo nuptiæ:
Non cohærent. P. quorſum'nam iſthuc? D. ego me continuò ad Chremem.
Quum illò aduenio, ſolitudo ante oſtium. iam id gaudeo.
C. Rectè dicis. perge. D. maneo intereà * introire neminem
Video, exire neminem: matronam nullam in ædibus,
Nihil ornati, nihil tumulti, acceſsi intrò: aſpexi. P. ſcio.
Magnum ſignū. D. num uidentur conuenire hæc nuptijs?
P. Non opinor, Daue. D. opinor narras? nō rectè accipis.
Certa res eſt. etiam puerum inde abiens conueni † Chremis:
Olera, & piſciculos minutos ferre obolo in cœnam ſeni.
C. Liberatus ſum Daue hodie tua opera. DA. at nullus quidem.
C. Quid ita? nempe huic prorſus illam non dat. D. ridiculum caput.
Quaſi neceſſe ſit, ſi huic non dat, te illam uxorem ducere:
Niſi uides, niſi ſenis amicos oras, ambis. C. Bene mones.
Ibo, & ſi herclè ſæpe iam me ſpes hæc fruſtrata eſt. Vale.

* Tuus vnica ſyllaba eſt.
† Prehēdit, pro prendit, inquit Donatus.
Rogo, id eſt, interrogo.
* In ſuſpicio, antepenultima producitur.
* Introire, triſyllabum eſt.
* Chremi legēdum eſſe Donatus monet, aut minimè.
Vides. i. prouides. Niſi ambis, Eclipſis: deeſt enim, nihil efficies.

P. MARSVS. Dij boni, boni quid por. &c.) Dexteritatem ſenilis ingenij, & aliquod veſtigium prudentiæ, quæ futura ſignis quibuſdam prouidet,

hæc scena describit, & dolosam iactantiam, & animum ad circumueniendos dominos natura propensum, ut difficile sit cauere. Idcirco prouerbium erat apud antiquos, totidem nobis esse hostes, quot seruos. Plato lib. vj. de legibus, ait: Nihil in animo seruiente integrum esse, nec quicquam seruorum generi esse credendum. Quod & sapientissimus Poëtarum testatur nobis, cùm de Ioue sic loquitur: Dimidium mentis Iupiter illis aufert, qui seruitutis sorti subiecti sunt. Amantium insuper affectus exprimitur, qui libidinis caligine obducti, consilio serui dolosi reguntur, quod vel maximè dedecet. Prudentis proprium est (inquit Seneca) examinare consilia, & non citò facili credulitate ad falsa prolabi. Si prudens est animus tuus tribus temporibus dispensetur: præsentia ordina, futura prouide, præterita recordare. Nam qui nihil de præterito cogitat, perdet vitam: qui nihil de futuro meditatur, in omnia incautus incidit. Hem paululum obso. &c.) Obsonium est, quicquid comeditur, præter panem & vinum. Ambis.) Ambire in re ciuili est prensare aliquos, & circumeundo id impetrare quod petitur. Et ambitionem appellamus cupiditatem honoris. Et lex ambitus eos punit, qui ambitu, & prensatione, largitionibusq; magistratus occupât. Plau. in Amp. ait: Virtute ambire oportet, non fautoribus. *Obsonium. Ambire. Ambitio. Ambitus.*

ACTVS II. SCENA III.

In hac scena ponitur consultatio, & deliberatio Daui, & Pamphili, cui tandem Dauus persuadet, ne à patre propositas recuset nuptias. In quibusdam hæc connectuntur præcedentibus. PAVLVS.

Trochaici tetrametri catalectici.

PAMPHILVS, DAVVS.

QVID *igitur sibi uolt pater? cur simulat?* D. *ego dicam tibi*

Si id succenseat nunc, quia non det tibi uxorem Chremes, *Cogitabundus & stomachosè hæc dicit.*

* *Ipsus sibi esse iniurius uideatur, neque id iniuria,*

Prius, quàm tuum animum ut sese habeat ad nuptias, perspexerit. ** In ipsus eliditur s.*

Sed si tu negaris ducere, ibi culpam in te transferet,

Tum illæ turbæ fient. P. *quid uis patiar?* D. *pater est Pamphile.*

Difficile est, tum hæc sola est mulier. dictum ac factum, *Dictū ac factū, id est, celeriter.*

inuenerit

Aliquam caussam, quamobrem eijciat oppido. P. *eijciat?* D. *citò.*

P. *Cedò igitur, quid faciam Daue?* D. *dic te ducturum.*

P. *Hem.* D. *quid est?*

P. † * *Egó ne dicam?* D. *cur non?* P. *nunquàm faciam.* D. *ne nega.*

Iambi. trimet. P. *Suadere noli.* D. *ex ea re quid fiat, uide.*

P. *Vt ab illa excludar, † hac concludar.* D. *non ita est.*

Nempe hoc sic esse opinor dicturum patrem,

Ducas uolo hodie uxorem. tu, ducam, inquies.

Cedò, quid iurgabit tecum? hic reddes omnia,

Quæ nunc sunt certa ei consilia, incerta ut sient,

*Sine * omni periculo. nam hocce haud dubium est, quin Chremes*

Tibi non det gnatam, nec tu ea caussa minueris

Hæc quæ facis: ne is mutet suam sententiam.

Patri dic uelle: ut, cùm uelit, tibi iure irasci, non queat.

Nã quod tu speres, propulsabo facilè: uxorem his moribus

*Dabit nemo. * inueniet inopem * potius, quàm te corrumpi sinat.*

Sed si te æquo animo ferre accipiet, negligentem feceris.

* *Aliam otiosus quæret. interea aliquid acciderit boni.*

P. *Ita credis?* D. *haud dubium id quidem est.* P. * *uide, quò me inducas.* D. *quin taces?*

P. *Dicam. puerum autem ne resciscat mihi esse * ab illa, cautio est.*

Nam pollicitus sum suscepturum. D. *ô facinus audax.* P. *hanc fidem*

Sibime obsecrauit, qui se sciret nõ deserturum, ut darem.

D. *Curabitur,*

†Tho. Linacer hac cõcludar legit. itẽ. lib. de structura emendata Latini sermonis.

*Omni, super est.

Iambi. tetram.

Speres, id est timeas per acyrologiam.

*u eluditur.

Potius, diff. est.

*Aliâs, alia.

Vide, pyrrhichius est.

*Aliâs, ex.

Cautio est, id est cauendum est.

D. *Curabitur, ſed pater adeſt: caue te eſſe triſtem ſentiat.* *Curabitur, impersonale eſt.*

✝* Duæ ſyllabæ deſunt. Fortè ſcriptum erat, faciam Daue: & quoniam ſequitur nomen perſonæ, lector putauit idem bis poſitum.

Si te æquo animo, &c.) Seneca: Non amare parentes, impietas eſt: non agnoſcere, inſania. Et nunquàm beneficio vincitur, cuius beneficio eſt ipſum quod vincit. MARSVS.

ACTVS II. SCENA IIII.

In hac ſequenti ſcena continetur erroris fabulæ modus, & periculum comitum, atque executio conſiliorum. PAVLVS.

Iambici trimetri.

DAVVS, PAMPHILVS.

D. REVISO *quid agant, aut quid captent conſili.*
Hic nunc non dubitat, quin te ducturum neges.
Venit meditatus alicunde, ex ſolo loco,
Orationem ſperat inueniſſe ſe,
Qua differat te, proin tu face, apud te, ut ſies.
P. *Modò ut poßim.* D. *crede mihi hoc, inquam, Pãphile,*
Nunquàm hodie tecum commutaturum patrem
Vnum eſſe uerbum, ſi te dices ducere.

Actio tribus modis conſtat, cogitando, dicendo, gerendo. Differat, id eſt, diſturbet. Apud te ſies, præparatus ſis. Cõmutare verba, eſt pro bonis dictis mala ingerere.

Reuiſo quid agant, &c.) Senis cura de filio, & ſerui calliditas, atque adoleſcentis ingenuitas, ac patris præſentiam verentis titubatio deſcribitur hac ſcena. Crede mihi hoc inquam, &c.) Quaſi rem penitus exploratam haberet, affirmat ſic fore Dauus, hoc ſibi perſuadens ingenito acumine, Seneca tamen ita præcipit: De dubijs non definias, ſed ſuſpenſam tene ſententiam. Nihil inexpertum affirmes. P. MARSVS.

ACTVS II. SCENA V.

Hæc ſcena habet quemadmodum Pamphilum Birria obſeruet, exinde eiuſdem Pamphili conſenſum ad nuptias: tandem Birria, re intellecta, Charinum mœrore conficit. Hic quatuor perſonæ, ſine intellectus confuſione loquuntur. PAVLVS.

Iambici trimetri.

BIRRIA, SIMO, DAVVS, PAMPHILVS.

Iterū mirè, quū cēs cōsultißimè sibi agere videā tur, oēs inopina to rerum exitu ludificantur.

B. HERVS me relictis rebus, iußit Pamphilum
Hodie obseruare: ut quid ageret de nuptijs,
Scirem: id propterea nunc huc uenientem sequor.
Ipsum adeo præsto uideo cum Dauo. hoc agam.
S. Vtrunque adesse uideo. D. hem serua. S. Pamphile.
D. Quasi de improuiso respice ad eum. P. † hem pater.

† Sūt et exēpla ria quæ habent, Ehem pater.

D. Probè. S. hodie uxorem ducas, ut dixi, uolo.
B. Nunc nostræ parti timeo, quid hic respondeat.
P. Neque * istic, neque alibi usquam tibi erit in me mora.
B. hem.

** S eliditur in istic.*

D. Obmutuit. B. quid dixit? S. facis ut te decet,
Quum istuc, quod postulo, impetro cum gratia.
D. Sum uerus? B. herus, quantum audio, uxore excidit.
S. I iam nunc intrò: ne in mora, cùm opus sit, sies.
P. Eo. B. nullane in re esse homini cuiquam fidem?
Verum illud uerbum est, uolgò quod dici solet,
OMNES SIBI melius esse malle, quàm alteri.
Ego illam uidi uirginem: forma bona
Memini uidere: quò æquior sum Pamphilo,
Si se illam in somnis, quàm illum amplecti maluit.
Renuntiabo, ut pro hoc malo, mihi det malum.

Nusquam tuta fides, inqt Vergil. & Iuuena. Fronti nulla fides.

P. MARSVS. Herus me relictis re. &c.) Venerea face ardentem iuuenem, quamuis nobilem, ac generosum, & appetitus imperio parum, vel nihil, propter consilij imbecillitatem, ac libidinis æstus, repugnantem, hæc scena notat: qui vrgente voluptate, blanda quidem domina, rem domesticam negligit: & id maximè curat, quò ætatis feruor, & cupiditas rationi non obtemperans, eum trahit, suis malis non multùm repugnantem, sed potius illis gaudentem. Amoris quippe facibus nonnulli fruuntur. Hæc omnia prudentiam non adesse ostendunt: qua præsente, ac regnante, id homo videt, agitq; quod suæ excellentiæ consentaneum est. *Prudens.* Qui prudens est, inquit Seneca, non dicit: Non putaui quidem hæc fieri, quia non dubitat, sed spectat: nec suspicatur, sed cauet. Plato loquens de voluptate in eo dialogo, qui Philebus, de hominis bono inscribitur, sic ait: Voluptas maximè

omniũ temeraria. Fertur enim de venereis affectibus, qui maximi putantur, quòd peierantibus illis dij penitus ignoscunt, quasi pueri quidam sint, nullius intelligentiæ compotes. Facis vt te decet, &c.) Quoniam filius debet parere patri, ac ipsum venerari. Plato in iiij. de leg. sic ait: Putare quisq; debet, omnia quæ possidet, eorum esse qui genuerunt, & educarunt, ita vt illis hæc omnia pro viribus ministrare debeat: primum quidem externa bona, deinde etiam corporis, postremò iam quæ ad animum pertinent in verbis: quoniam etiam per totam vitam parentes venerari maximè decet. Oportet itaque iratis, animumq; explentibus cedere, seu verbis, siue rebus id faciant: non ignorantes patrem iure admodùm filio valde succensere, si quando ab eo iniuriam sibi fieri arbitretur. *Filius quid debeat patri.*

ACTVS II. SCENA VI.

Hæc scena dolos continet vtriusq; personæ, Daui & Simonis: quibus vterq; miro modo & fallit, & fallitur. PAVLVS.

Iambici trimetri.

DAVVS, SIMO.

D. *Hic nunc me credit aliquam sibi fallaciam*
Portare, & ea me hîc restitisse gratia.
S. *Quid Dauus narrat?* D. *æquè quidquam nunc quidem.*
S. *Nihil'ne? hem.* D. *nihil prorsus.* S. *atqui expectabam quidem.*
D. *Præter spem euenit sentio, hoc malè habet uirum.*
S. *Potin' es mihi uerum dicere?* D. *nihil facilius.*
S. *Num illi molestæ quippiam hæ sunt nuptiæ,*
Propter hospitæ huiusce consuetudinem?
D. *Nihil herclè. aut si adeò, bidui est, aut tridui*
Hæc solicitudo: nostin'? deinde desinet.
Etenim eam secum rem rectà reputabit uia.
S. *Laudo.* D. *dum licitum est illi, dumq; ætas tulit,*
Amauit. tum id clàm: cauit, ne unquam infamiæ
Ea res sibi esset, ut uirum fortem decet.
Nunc uxore opus est, animum ad uxorem appulit.

Dauus ita loqui videtur, vt spectator tantùm audiat sic tamē au, vt velit audiri à Simone.

Præter spem, id est, contra.

Quid in amore cauendum.

*Aliâs visu est. s. *Subtristis*uisus est esse aliquantulùm mihi.*
* In sed eliditur d. n. *Nihil propter hanc rem: * sed est quòd tibi succenseat.*
2. s. *Quid'nam est?* d. *puerile est.* s. *Quid est?* d. *nihil.*
s. *quin dic, quid est.*
* Ait, vnica syllaba est. d. * *Ait nimiùm parcè facere sumptum.* s. *me'ne?* d. *te.*
Vix, inquit, Drachmis obsonatus est decem.
Num filio uidetur uxorem dare?
* Meorũ, dissyllabum est. *Quem, inquit, uocabo ad cœnam*meorum æqualium*
Potißimùm nunc? & quod dicendum hìc siet.
Tu quoq; perparcè nimiùm: non laudo. s. *tace.*
d. *Commoui.* s. *ego, isthæc rectè ut fiant, uidero.*
Quid'nam hoc rei est? quid'nam hic uolt ueterator sibi?
* Rei monosyllabum est. *Nam si hìc mali est quicquam, hem illic est huic*rei caput.*

1 Hic versus videtur deprauatus, inuerso dictionum ordine.
Constabit si legas. Huiusce propter consuetudinem hospitæ.
2 Si legas. Quid est, aut quid nam est, versus constabit.

P. MARSVS. Hic nunc me cre. &c.) Seruuli calliditate, ac pro temporis conditione, commento heros circũueniri, hæc scena docet, & quibus rationibus mentem quis alienam facilè posit mouere præscribit: cùm scilicet ea tãgũtur, quibus hi laborant, quorum affectus concitare nitimur. Mouetur enĩ senex, cũ sibi audit auaritiam obijci eo tẽpore, quo liberalitatem efflagitat. Arist. lib. ij. rhetor. ad Theodecten sic scribit: Senes sunt pusillanimes, quia humiliati à natura, ea tantùm concupiscunt, quæ ad vitam pertinent. Sunt etiam auari: Sciunt enim propter experiẽtiam, quàm durum sit possedisse, ac facilè abijcere. Sunt etiam formidolosi, omnia timentes, quare inquit, Viam præparauit senectus formidini. Non desiderant voluptates, sed lucrum.
Potiũ. Potiꝰ es mihi verum &c.) Priscianus sic ait: Hic & hæc potis, & hoc pote.
Pote. Vnde Persius: Qui pote vis dicã? id est quomodo possibile est? Inde componitur hic & hæc potior, & hoc potius, & in superlatiuo potissimum. Aduerbia potius, & potissimè. Diomedes sic ait: Potis est, pro potest. Vergi. At non Euandrum potis est vis vlla tenere. Ennius: Qui potis ingenteis caussas euoluere belli? Pote pro potes, crebrò dicebatur. Persius: Qui pote, vis dicã? Recta reputauit via.)
Putare. Putum (inquit Sex. Pompeius) dicebant antiqui pro duro. Vnde putare vites, & arbores quoq;, quòd decisis impedimẽtis remanerent.
Putum. Purum aurum quoq; putum dici solet. i. expurgatum: & ratio putata. i. pura facta.
Veterator. Veterator (vt inquit Sex. Pompeius) dicitur callidus, à multarum rerum gerendarum vetustate.

ACTVS III. SCENA I.

Sequenti scena, nouo quodam modo, Dauo inscio, cessanteq́;, fallitur Simo, præ nimia sagacitate sua. Et hoc ita fingit Poëta, vt vehementius ad nuptias agendas accendatur Simo: & quadam industria sic quædam agit Poëta, tanquam casu eueniant, vt est hæc suspicio senis de partu ficto. PAVLVS.

Iambici trimetri.

MYSIS, SIMO, DAVVS.

LESBIA *obstetrix.*

GLYCERIVM *meretrix.*

M. ITA pol quidem res est, ut dixti Lesbia:
Fidelem haud fermè mulieri † inuenias uirum.
S. Ab Andria est ancilla hæc. quid narras? D. ita est.
M. * Sed hic Pamphilus. S. quid dicit? M. firmauit fidem.
S. hem.
D. Vtinam aut hic surdus, aut hæc muta facta sit.
M. Nam quod peperisset, iußit tolli. S. ô Iuppiter,
Quid ego audio? actum est, si quidem hæc uera prædicat.
L. Bonum ingenium narras adolescentis. M. Optumum.
Sed sequere me intrò, ne in mora illi sis. L. sequor.
D. Quod remediũ nunc huic malo inueniam? S. quid hoc?
Adeón' est demens ex peregrina? iam scio, Ah,
Vix tandem sensi * stolidus. D. quid hic sensisse se ait?
S. Hæc primùm adfertur iam mihi ab hoc fallacia.
Hanc simulant parère, quò Chremetem absterreant.
G. Iuno Lucina fer opem: serua me obsecro.
S. Hui, tam citò? ridiculum. postquàm ante ostium
Me audiuit stare, approperat. non sat commodè
Diuisa sunt temporibus tibi Daue, hæc. D. mihin'?
S. Num immemor es discipuli? D. ego, quid narres, nescio.
S. Hiccine me si imparatum in ueris nuptijs

† Secũdam pro tertia persona posuit.

** In sed eliditur d, aut certè e.*

Ingeniũ, id est, naturam.

** In stolidus elīditur s, in fine.*

Deceptio senis ex suspicione.

Adortus esset, quos mihi ludos redderet?

*Huius monosyllabum. *Nunc * huius periculo fit: ego* IN PORTV NAVIGO.

P. MARSVS. Ita pol quidem es est, &c.) Tertius actus meretricum expostulationes, ac laqueos, quos iuuenibus, ac imprudentibus, ac ob ætatis feruorem, naturamq́ꝫ voluptati addictis insidiose tendunt, hæc scena describit: & illos interdum sua interpretatione falsa decipi ostendit, atque solertia: qui nimium sibi tribuentes, rem aliter accipiũt, quàm veritas postulet: & sic dum prudentes, atque sagaces videri volunt, & credunt, in magnis versantur erroribus, & callidis ingenijs, vt stolidi, turpiter irridentur. Quapropter Cicero. j. offic. loquens de officijs, quæ manant à prudentia, sic inquit: Labi, errare, decipi, malum, & turpe ducimus. Et Seneca dicit, proprium esse prudentis hominis, omnia bene examinare, ne sua credulitate ad falsa labatur. hæc enim significant non adesse prudentiam. *Fides.* Fidelem haud fermè mul, &c. Fides (inquit Seneca) sanctissimum humani pectoris bonum est, nulla necessitate ad fallendum cogitur, nullo corrũpitur præmio. Et alibi: Dignus est decipi, qui decipere cogitauit. Et alibi: Non est iniuria, pati quod prius feceris. Cornelius lib. j. sic ait: Fides integra non manet, vbi magnitudo quæstuum expectatur. Ah vix tandem sensi stoli. &c.) *Stolidus.* Stolidus, & stultus dicitur is, qui est crassioris ingenij, & hebetioris, carens scilicet prudentia, quæ habet delectum bonorum, & malorum, & verum videt, est enim oculus animæ, quo hi qui carent, stolidi appellantur. Immo Lucina, &c.) *Lucina.* Iuno, dicta est à iuuando: & à luce Lucina: & ideo parturientes eam inuocant. Luna enim est nascẽrium dux. Num immemor es discipuli, &c.) Seneca sic ait: Quidam fallere docuerunt, cùm timent falli.

ACTVS III. SCENA II.

P. AVLVS. Sequenti scena quàm scitissimè exprimitur consuetudo medici, vel medicæ, de domo ægrotantis abeuntis. Nam Lesbia egrediens, de negotijs eius, & morbo loquitur. Præterea Daui, & Simonis de puero edito, callida habetur altercatio.

LESBIA, SIMO, DAVVS.

Iambici dimetri tres, quibus accinuntur duo trochai.

*A*DHVC *Archillis quæ adsolent, quæq́ꝫ oportet*
Signa ad salutem esse, omnia huic esse uideo.
Nunc primùm fac istˋ hæc ut lauet: pòst deinde
Quod iussi ei date bibere, & quantum imperaui
† Date, mox ego huc reuertar.

† Dimeter catalecticus.

† Per * ecastor scitus puer natus est Pamphilo. †Iābi.trime.
† Deos quæso,ut sit superstes,quandoquidem ipse est in=genio bono. * Nõnulla exẽplaria habent, per castor scitus puer,&c.
Cumq; huic ueritus est optumæ adolescẽti facere iniuriã.
S. Vel hoc quis non credat,qui norit te,abs te esse ortum? † Iambi.tetra.
D. quid'nam id est? Vel.i.etiam.
S. Nõ imperabat coràm,quid opus facto esset*puerperæ. *Puerperæ trisyllabum est.
Sed postquã egressa est,illis,quæ sunt intus,clamat de uia.
O' Daue,itáne contẽnor abs te? aut itáne tandem idoneus
Tibi * uideor,quem tam apertè fallere incipias dolis? *Si legas videbor, constat versus.
Saltem accuratè,ut metui uidear: certè si resciuerim.
D. Certè herclè nunc hic se ipsus fallit,haud ego. S.edixin' tibi?
Interminatus sum,ne faceres? num ueritus? quid retulit?
Credóne tibi hoc nunc peperisse hanc è Pamphilo? * *Iãb.trimeter.
D. Teneo quid erret: quid ego agam, habeo. S. quid taces?
D. Quid credas? quasi non tibi renuntiata sint hæc sic fore.
S. Mihi'ne quisquam? D. Eho an tute intellexti hoc adsimulari? S. irrideor. * Item hic. † Iambi.tetra.
D. Renuntiatũ est,nam qui isthæc tibi incidit * suspectio? *Aliàs,suspitio
S. Qui? quia te noram. D. quasi tu dicas factum id consilio meo. suspectio autẽ p suspitione ... quẽter ponitur.
S.† Certè enim scio. D. Non satis me pernosti etiam, qualis sim,Simo. † Troch.tetra. Iambici tetra.
S. Egóne te? D. sed si quid narrare occepi,continuò dari Hæc pnomina vehemẽtiam habent.
Tibi uerba censes. S. falsò. D. itaque herclè nihil iam mutire audeo.
S. * Hoc ego scio unum, neminem peperisse hic. D. intellextin'? *Huic versui deest syllaba,nã est scazon.
Sed nihilo secius mox deferent puerum huc ante ostium: Trocha.tetra.

Id ego iam nunc tibi renuntio here futurum,ut sis sciens:
Ne tu hoc posterius dicas Daui factum consilio,aut dolis.
Prorsus à me opinionē hanc tuam ego esse amotam uolo.
S. Vnde id scis? D. Audiui, & credo. S. Multa concurrunt simul,
Multis signis cōiectura constat. Qui coniecturam hanc nunc facio. iam primùm hæc se è Pamphilo
Grauidam dixit esse: inuentum est falsum. nunc postquàm uidet
Nuptias domi apparari,missa est ancilla illico
Obstetricem accersitū ad eā,& puerū ut adferret simul.
* Aliàs, mouentur. D. Hoc nisi fit,puerum ut tu uideas, nihil * mouentur nuptiæ.
Trochaic. dimeter catalectic. S. Quid ais? cùm intellexeras
Rursus trocha. tetrametri. Id consilij capere,cur non dixti extemplò Pamphilo?
D. Quis igitur eum ab illa abstraxit, nisi ego? nam omnes nos quidem
Scimus quàm miserè hanc amarit. nunc sibi uxorē expetit.
Postremò id mihi da negotij. tu tamen has nuptias
Perge facere ita, ut facis: & id spero adiuturos Deos.
Opperire, id est expecta. S. Imò ab intrò: ibi me opperire, & quod parato opus est, para.
Non impulit me, hæc nunc omnino ut crederem:
Iābici trimetri. Atque haud scio, an, quæ dixit, sint uera omnia.
Sed paruipendo. illud mihi multò maxumum est,
Pollicitatio, est magnarū rerū promissio. Quod mihi pollicitus est ipsus gnatus, nunc Chremem
Conueniam: orabo gnato uxorem. si impetro,
Quid aliàs malim, quàm hodie has fieri nuptias?
Nam gnatus quod pollicitus est, haud dubium est mihi id,
Si uolit, quin eum meritò possim cogere.

Atque adeò in ipso tempore eccum ipsum obuiàm Chremetem.* — *Sũt qui Chremem legant.*

P. MARSVS. Adhuc Archil. &c.) Obstetricum iactantiam, verba imperiosa, circa id quod ad suam possessionem pertinet, & blanda inter dura pro temporis conditione, vt parentum animos emereantur, & lucrifaciant, hæc scena exprimit: & senis non omninò prudentis, sed nec pij, & stolidi ratiocinatio describitur: qui sic interdum loquitur, vt meritò contemni posse videatur. Rursusq; animum ad rationem reuocans, id meditatur quod suis rebus in primis conducere putat, ne seruili vaframent to decipiatur: quod ideo accidit, quoniam pauci prudentes reperiuntur. Quapropter diuus ille Plato, in eo dialogo qui Protagoras inscribitur, sic ait: Stultorum infinita est progenies: idcirco si quis eos vituperare pergat, defatigabitur. Percastor, &c.) Gel. lib. x. sic ait: In veteribus scriptis neque Romanæ mulieres per Herculem deierant, neque viri per Castorem. Aedepol autem (quod iusiurandum est per Pollucem) & viro & fœminæ commune est. Scitus, id est, bonæ indolis, & præ se ferens futuram elegantiam in moribus, & rerum solertiam. Scitè quis aliquid agit, cùm doctè, ac prudenter agit. Ob spem igitur, & adulatoriè obstetrix appellat infantem Scitum. Eho an tute intel. &c.) Apul. dicit esse maximum stultitiæ specimen, non intelligere se alijs esse ludibrio. Multa concur. &c.) Affectus erga filios parentum exprimitur, qui non facilè credunt vitia filiorum, & illos excusant cogente amore, qui causa est, vt iudicium paternum decipiatur. Quapropter Adrastus Papinianus dicit: Quantus honos, quantusq; pudor (ne crede patri.) — *Hercules.* *Castor.* *Aedepol.* *Scitus.* *Scitè.*

Et super hesternas licuit cognoscere mensas?

· Non impulit, &c.) Hæc est senis prudentiæ non expertis ratiocinatio, qui & præterita meditatur, & futura prospicit, ne decipiatur, & alijs ludibrio sit: quod maximè illum dedecet, qui bene, prudenterq; viuendi cæteris exemplo esse debet, Prudentia enim (vt inquit philosophus lib. iij. politi.) est propria virtus eorum, qui alios regunt. — *Prudentia.*

ACTVS III. SCENA III.

PAVLVS. In sequenti scena continetur congressio duorum senum: quæ ad talem periculum redigit fabulam, vt id videatur consilio vitari non posse, sed euentu, qui euenturus est Critonis præsentia. Nunc etiam ex falsis veræ fient nuptiæ.

Iambici tetrametri.

SIMO, CHREMES, *senes duo.*

S. IVBEO *Chremetem.* C. *ô, teipsum quærebam.* S. *& ego te.* C. *optatò aduenis.* — *Iubemus verbis, volumus animo.*

Aliquot me adière, ex te auditum qui aiebant, ho=

dic filiam
Meam nubere tuo gnato: id uiso, tu'ne an illi insaniant.
s. Ausculta paucis, & quid ego te uelim, & tu quod quæris, scies.

Iambi. dimetr. c. Ausculto: loquere, quid uelis.
Iambi. trimet. s. Per te ego deos oro, & nostram amicitiam, Chreme,
Commendatio amicitiæ à uetustate. Quæ incepta à paruis, cum ætate adcreuit simul:
Perq; unicam gnatam tuam, & gnatum meum,
Cuius tibi potestas summa seruandi datur:
Vt me adiuues in hac re: atque ita, uti nuptiæ
Vox plena officij, et charitatis. Fuerant futuræ, fiant. c. ah, ne me obsecra:
Quasi hoc te orando, à me impetrare oporteat.
Alium esse censes nunc me, atque olim, cùm dabam?
* Nonnulli legunt, si in re est utriq; ut fiant. * Si in rem est utrique, ut fiant: accersi iube.
Sed si ex ea re plus mali est, quàm commodi,
Vtrique (id oro te) in commune ut consulas:
Quasi illa tua sit, Pamphiliq; ego sim pater.
s. Imò ita uolo, itáq; postulo, ut fiat, Chreme.
Neque postulem abs te, ni ipsa res moneat. c. quid est?
s. Iræ sunt inter Glycerium, & gnatum. c. audio.
s. Ita magnæ, ut sperem posse auelli. c. fabulæ.
s. Profectò sic est. c. sic herclè, ut dicam tibi,
* Aliquot manu scripta exemplaria habent, integratio. AMANTIVM iræ, amoris * reintegratio est.
s. Hem, id te oro, ut antè eamus, dum tempus datur,
Dumq; eius libido occlusa est contumelijs:
† Harum inuidiosè tãtùm de vna loquitur. Prius quàm † harum scelera, & lachrymæ confictæ dolis
Reducant animum ægrotum ad misericordiam,
Vxorem demus. spero consuetudine, &
† Aliâs, dein. Coniugio liberali deuictum, Chreme,
* Emergere actiuè. † Dehinc facilè ex illis sese * emersurum malis.

c. Tibi ita uidetur: at ego non posse arbitror
Neque * illum hanc perpetuò habere, neq; me perpeti. ** In illum, eliditur l.*
s. Quî scis ergo isthuc, nisi periculum feceris?
c. At † isthuc periculum in filia fieri, graue est. *† In istuc, eliditur s.*
s. Nempe incommoditas denique huc omnis redit:
Si eueniat, quod Di prohibeant, discessio. At
* Si corrigatur, quot commoditates, uide: ** Aliâs, At si corrigitur.*
Principiò, amico filium restitueris:
Tibi generum firmum, & filiæ inuenies uirum.
c. Quid isthuc? si isthuc animum induxti esse utile:
Nolo tibi ullum commodum in me claudier.
s. Meritò te semper maximi feci, Chreme. *Iambici tetracata. scazontes.*
c. Sed quid ais? s. quid? c. quî scis eos nunc discordare inter se?
s. Ipsus mihi Dauos, qui intimus est eorũ consilijs, dixit.
Et is mihi suadet, nuptias quantum queam, ut maturem. *Intimus, testis commendatio.*
Num censes faceret, filium nisi sciret eadem hæc uelle?
Tute adeò iam eius uerba audies: heus, euocate huc Dauum.
* Sed eccum uideo ipsum foras exire. † **Aliâs, Atque.*

† Hæc pars est scazontis sequentis.

Iubeo Chremetem, &c.) Honesta, & vtrique parti vtilia, ab amicis petenda esse docet hæc scena, cùm homo ab homine non sit alienus, & mutuis beneficijs vita ciuilis constet: quam hi destruunt, qui propriam vtilitatem respicientes, negligunt alienam, quod à boni viri officio penitus alienum est. Quapropter omnium bonarum artium magister Cicero, hanc legem in amicitia sanxit, vt neque rogemus res turpes, neque faciamus rogati: & vt ab amicis honesta petamus, atque amicorum caussa honesta faciamus: neque expectemus quidem dum rogemur: sed studium semper adsit, cunctatio absit. Plato in v. de legibus, sic ait: Prima ciuitas est, & respubl. optimæq; leges, vbi quàm maximè per vniuersam ciuitatem priscum illud prouerbium locum habet, quod dicitur: Amicorum omnia esse communia. Humanitas (dicebat Plato) tribus modis exercetur in vita ciuili: Vno modo per salutationem: vt cùm obuios salutamus, & manum porrigimus: P. MARSVS. *Humanitas quo exercenda.*

Secundò cùm quis opem affert alicui calamitatibus laboranti. Ter[...] cùm homines inter se conuiuia celebrant, & epulari accubatione se refouent, atque ciuiliter oblectant. Seneca libro viij. epistol. sic ait: Humanitas vetat superbum esse aduersus socios. Aristo. j. Politicorum sic ait: Homo, natura ciuile animal est: & qui inciuilis propter naturam, & non propter fortunam, aut prauus est, aut melior quam homo. Vnde dicitur, Homo solitarius, aut bestia, aut Deus. Amantiũ iræ amo. &c.)

Homo.

Prudens homo inducitur Chremes, qui mores hominũ adolescentium, & iuuenum callens, id quod erat, iudicabat. Ad misericordiam, &c.)

Misericordia. Misericordia est (inquit Seneca) ægritudo animi ob alienorum malorum speciem: aut tristitia ex alienis malis.

ACTVS III. SCENA IIII.

PAVLVS. In sequenti scena Dauus seni insultans, vt nuptias acceleret, hortatur, cui facilè acquiescit. Simo Dauo consilium suum prodit: conaturq; ex fictis veras efficere nuptias, quæ res Dauum anxium, & exanimatum reddit.

Scazontes ut antè.

DAVVS, SIMO, CHREMES.

D. A*D te ibam.* S. *quidnam est?*

D. *Cur * uxor non accersitur? iam aduesperascit.*

S. *Audin' tu illum?*

Vxor redundat in versu, et videtur additũ ab interprete.

Iambici tetra. *Ego dudum nonnihil ueritus sum Daue abs te, ne faceres idem*

Quod uolgus seruorum solet: dolis ut me deluderes,

Propterea quòd amat filius. D. *egón' isthuc facerem?* S. *credidi.*

Idq; adeò metuens uos celaui, quod nunc dicam. D. *quid?* S. *scies:*

Nam propemodùm habeo iam tibi fidem. D. *tandem cognosti qui siem.*

Propemodũ .i. quasi ferme. S. *Non fuerant nuptiæ futuræ.* D. *quid non?* S. *sed ea gratia*

Simulaui, uos ut pertentarem. D. quid ais? S. sic res est. D. uide.

Nunquàm* quiui ego* istuc intelligere. uah consilium callidum.

S. Hoc audi. ut hinc te iussi introire, opportunè hic fit mihi obuiàm.

D. Hem, numnam perijmus? S. * narro, quæ tu dudum narrasti mihi.

D. Quid'nam audio? S. gnatam ut det oro, uixq; id exoro. D. occidi.†

S. Hem, quid dixti? D. optumè, inquam, factum. S. nunc per hunc nulla est mora.†

C. Domum modò ibo: ut apparētur dicam, atq; huc renuntio.

S. Nunc te oro Daue, quoniam solus mihi effecisti has nuptias.

D. Ego uerò solus. S. corrigere mihi gnatum porrò enitere.

D. Faciam herclè sedulò. S. potes nunc, dum animus irritatus est.

D. Quiescas. S. agè igitur. ubi nunc est ipsus? D. Mirum, ni domi est.

S. Ibo ad eum, atq; eadem hæc, quæ tibi dixi, dicam eadem illi. D.*nullus sum.

Quid caussæ est, quin hinc in pistrinum recta proficiscar uia?

Nihil est preci loci relictum, iam perturbaui omnia:
Herum fefelli: in nuptias conieci herilem filium:
Feci hodie ut fierent, insperātę hoc, atq; inuito Pamphilo
Hem astutias, quòd si quiessem, nihil euenisset mali.

* Aut eliditur u in quiui, aut s in istuc.

*Hem. pēdet à priore uersu.

* Aliâs, narro huic.

† Trochaicus tetra. cata.

† Rursus octo narij Iambici.

*In nullus, eliditur s.

† Dimeter Iambicus.

Sed eccum ipsum uideo: occidi.†

*Vtinam mihi esse aliquid hîc, quo nunc me præcipitem darem.**

* Trochaicus tetrameter catalecticus.

P. MARSVS.

Ad te ibam.) Homines non vndiq; circumspectos, nec planè prudentes, quibus abundat vita communis, assentationibus capi docet hæc scena, Idcirco Tul. lib. j. offi. monet, ne assentationibus patefaciamus aures, & ne adulari nos sinamus, in quo falli facile est. Vnde Solon, autore Laërtio, dicere solebat: Cautè singulos obserua, ne fortè odium in corde tegant, dum blanda & arridenti facie te alloquuntur, duplaq; illis lingua atra ex mente sonet. Hominum insuper malitiam, quæ vitio iungitur, grassantem confundi aliquando, ac in proprios incidere docet laqueos, impossibile quippe est, vt id habeat successum, cuius principium malum est. Seneca scribens de ira ad Nouatium, sic ait: Nulli fortuna tam dedita est, vt multa tentanti vbiq; respondeat. Cicero in oratione pro Cluent. sic ait: Minus stultus est, cui nihil in mentem venit, quàm ille, qui quod stultè alteri venit in mentem comprobat. Sed ea gra. &c.) Aristo. interrogatus (autore Laërtio) quidnam mendaces lucrarentur, respondit, Vt cùm vera dixerint, illis non credatur. Socrates apud Platonem. in. ij. de repub. sic ait: An nescis, quòd ipsum mendaciū omnes homines, dijq; oderunt.

ACTVS III. SCENA V.

PAVLVS.

Quemadmodum hæc sequens scena perturbationibus plena esset futura, suprà proposuit poëta, cùm ad consentiendum Daui consilio tardum induceret Pamphilum. Hic nunc indignatur Pamphilus, stomachaturq;, quòd seruo futili auscultauerit.

Iambici tetrametri.

PAMPHILVS, DAVVS.

Scelus pro scelerato.

P. *VBI illic scelus est, qui me perdidit?* D. *perij.* P. *atq; hoc confiteor,*

Metaphora à vase futili, et rimoso.

Iure obtigisse, quando quidem tam iners, tam nulli consilij
Sum, seruón' fortunas meas me commisisse futili?
*Ergo pretium ob stultitiam fero, * sed inultum nunquàm id auferet.*

* Aliâs, à me auferat, aut, Sed inultum id nūquàm feret.

D. *Posthàc incolumem sat scio fore me, nunc hoc si deuito malum.*

P. *Sed quid ego nūc dicam patri? negabón', uelle me modò.*

*Qui ſum pollicitus ducere?*qua fiducia id facere audeã?*
Nec quid me nunc faciam, ſcio. D. *† nec quid de me, atque id ago ſedulò.*
Dicam aliquid iam inuenturũ, ut huic malo aliquam producam moram. P. *oh.*
D. *Viſus ſum.* P. *ehodum bone uir, quid ais? uidén' me conſilijs tuis*
Miſerum impeditum eſſe? D. *at iam expediam.* P. *expedies?* D. *certè, Pamphile.*
P. *Nempe ut modò.* D. *Imò melius ſpero.* P. *oh, tibi ego ut credam furcifer?*
*Tu rem impeditam, & perditam reſtituas? *hem quo fretus ſiem,*
Qui me hodie ex tranquilliſsima re conieciſti in nuptias.
An non dixi hoc eſſe futurum? D. *dixti.* P. *quid meritus * es?* D. *crucem.*
*Sed paululùm ſine ad me ut redeam: iam aliquid * diſpiciam.* P. *hei mihi,*
*Cur * non habeo ſpatium, ut de te ſumam ſupplicium, ut uolo?*
Nanque hocce tempus præcauêre mihi me, haud te ulciſci, ſinit.

**Qua, refertur ad dimetrum priorem.*
† Nec, pertinet ad dimetrum priorem.
**Hem, additur extra metrum.*
**Priſcianus legit: Quid meritus, omiſſo verbo ſubſtãtiuo.*
**Diſpiciam, id eſt, diſquiram conſilium.*
**Aliâs, hei mihi cùm non habeo, &c.*

Vbi illic, ſce. &c.) Illos ſtultitiæ ſuæ pœnas dare hæc ſcena docet, qui vilißimæ perſonæ freti conſilio, ad id tandem deueniunt, vt locum pœnitentiæ vbique relinquant, & meritò ab omnibus qui rectè ſapiunt, in rebus agendis derideantur. Quapropter Herodo. lib. vij. Bene, inquit, conſultare, maximum eſt lucrum: & rei conſilio geſtæ lætus plerunq; eſt exitus. Cice. lib. j. Offic. ſic præcipit. Eſt igitur adoleſcentis maiores natu vereri, ex hisq; eligere optimos, & probatiſsimos, quorum conſilio & autoritate nitatur. Ineuntis enim ætatis inſcitia, ſenum conſtituenda, & regenda prudentia eſt. Socrates apud Platonem in eo dialogo, qui Theages, de ſapientia inſcribitur, ſic ait: Conſilium, res ſacra dicitur. Non eſt diuinius aliquid, de quo homo conſulere queat, quàm de eruditione ſui, ac ſuorum. P. MARSVS.

ACTVS IIII. SCENA I.

PAVLVS. In sequenti scena elegans perturbatio est: in qua inter se Simo, Pamphilus, Dauus, Charinus, Birria, Chremes, omnes omnibus redduntur offensi, sed potissimùm Charini in Pamphilum continetur iurgium.

CHARINVS, PAMPHILVS, *adolescentes.*

DAVVS.

Hîc est lābi. pentameter. HOCCINE *credibile est, aut memorabile,*
Cretici dimetri, id est, quatuor pedum. *Tanta uecordia innata cuiquam ut siet,*
Vt malis gaudeat, atque ex incommodis
Alterius sua comparet ut commoda: ah
Id'ne uerum est? imò id genus hominum est pessumum. In
Modò, id est, tantummodò. *Denegando modò quis pudor est paululum.*
Pòst ubi est tempus promissa iam perfici,
Tum necessariò sese aperiunt, & timent,
Aliâs, premit *Et tamen res * cogit denegare. Ibi*
Deest aliquid metro: nam pro quarto cretico posuit iambū. *Tum impudentißima eorum oratio est:* *Cretici tres.*
Quis tu es? quis mihi es? cur meam tibi? heus,
Cretici qua. *Proxumus sum egomet mihi. Attamen, ubi fides,* †
Cretici tres. *Si roges, nihil pudet. hìc, ubi opus est,* *
Troc scazon. † *Non uerentur: illic, ubi nihil opus est, ibi uerentur.*
Troch. tetra. catalectici. *Sed quid agam? adeam'ne ad eum, & cum eo iniuriam hanc expostulem?*
Ingeram mala multa: atq; aliquis dicat, Nil promoueris,
Iambi. tetra. *Multū molestus certè ei fuero, atq; animo morē gessero.*
P. *Charine, & me & te imprudens, nisi quid Di respiciunt, perdidi.*
C. *Ita'ne? imprudens tandē inuenta est caussa, soluisti fidē.*
Aliâs, seducere. P. *Quid tandem?* C. *etiam nunc me * subducere istis dictis postulas.*
Troch. tetra. P. *Quid isthuc est?* C. *postquàm me amare dixi, complacita est*

ta est tibi. † Aliâs, quum animũ ex animo spectaui meo.

Heu me miserum, qui tuũ† animũ ex animo spectaui meo.

P. Falsus es. C. non tibi satis esse hoc uisum solidum est gaudium,

Nisi me lactasses amantem, & falsa spe produceres?

Habeas. P. habeã? ah nescis quantis in malis uerser miser, Habeas, permissio ironica.

Quantasq; hic suis consilijs mihi* confecit solicitudines,

† Meus carnifex. C. quid* isthuc tam mirum est, si de te exemplum capit? * Legitur, & conflauit. † Iãb. trimet.

P. Haud isthuc dicas, si cognoris uel me, uel amorem meum. * In isthuc elidatur c.

C. Sic cũ patre altercasti dudũ: & is nũc propterea tibi

Succenset. nec te quiuit hodie cogere, illam ut duceres.

P. † Imò etiam, quò tu minus scis ærumnas meas: † Iãb. trimet.

Hæ nuptiæ non apparabantur mihi,

Nec postulabat nunc quisquam uxorem dare.

C. Scio: *coactus tua uoluntate es. P. mane, * Codices aliquot habent, Scio, tu coactus addito pro nomine tu.

Nondum scis. C. scio equidem illam ducturum esse te.

P. Cur me enecas? hoc audi, nunquàm destitit

Instare, ut dicerem esse ducturum patri:

† Suadere, orare, usq; adeò, donec perpulit. † Iambi. tetrameter.

C. Quis homo isthuc? P. Dauos. C. Dauos? P. Interturbat. C. quam ob rem? P. nescio:

* Nisi mihi deos satis scio fuisse iratos, qui auscultauerim. * Et hic tetra.

C. Factum est hoc Daue? D. factum est. C. hem, quid ais scelus?†

At tibi Di dignum factis exitium duint. † Trimetri rursus.

Eho, *dic mihi, si omnes hunc coniectum in nuptias,

Inimici uellent: quod, ni hoc consilium, darent? * Dic mihi, in iuriosum.

D. Deceptus sum, at non defatigatus. C. † scio. † Scio, ironicè dicendum.

D. Hac non successit, alia aggrediemur uia.

Nisi id putas, quia primò processi parum,
Non posse iam ad salutem conuerti hoc malum.

* In satis eludi tur s. — P. Imò etiam. nam* satis credo, si aduigilaueris,
Ex unis, geminas mihi conficies nuptias.

† Seruitiū, pro seruitute. — D. Ego Pamphile, hoc tibi pro seruitio † debeo
Conari manibus, pedibus, noctesq; & dies,
Capitis periculum adire, dum prosim tibi.
Tuum est, si quid præter spem euēnit, mihi ignoscere.

* Sedulò, id est sine dolo. — Parum succeßit, quod ago, at facio * sedulò.
Vel melius tu aliud reperi, me missum face.

† Iambici tetr. — P. † Cupio restitue, in quem me accepisti, locum.
D. Faciam. P. at iam hoc opus est. D. hem, sed mane, concrepuit à Glycerio ostium.

* Demum, pro denique. — P. Nihil ad te quæro. P. hem, nunccine * demum? D. at iam hoc tibi inuentum dabo.

P. MARSVS. Hoccine est credibi. &c.) Fidem non esse violandam, ac retinendam esse in rebus omnibus, vt oportet, verecundiam & pudorem docet hæc scena: quoniam vbi non est fides: iustitia locum non habet: & fidus amicus in aliqua difficultate cognoscitur. Vnde Plato lib. j. de legib. Testē habemus poëtam Theognidem, ciuem Megarensem ex Sicilia, qui ait: Fidelem virum omni argento atq; auro in seditione meliorem. Est autem (vt inqnit Theognis) maxima virtus illa fides, quæ maximè in periculis lucet, quam iustitiam perfectam quis nominabit. Et M. Cice. dicit in officijs fidem esse iustitiæ fundamentum: & ita dici, quoniam fiat quod dictum est. Et vbi non est pudor, illic regnat impudentia: quo vitio nullum est tetrius, nullum humanis moribus ac ciuili disciplinę perniciosius. Vnde Seneca lib. j. epistolarū: Verecundia bonū in adolescēte signum. Et lib. xij. Verecundia malis conatibus obstat. Xenophon libro. j. Ingratitudinem potissimùm impudentia sequitur, quæ ad omnem turpitudinem maxima est dux. Et libro viij. Prudentes quæ turpia sunt, in propatulo fugiunt: temperantes verò ac pudici, etiam in obscuro. Plato in primo de legibus: legis lator pudorem colere debet, ac honorare: confidentiam verò huius contrariam, impudentiam nominet, ac maximum priuatim & publicè malum hominibus arbitretur. Nihil aliud est pudor, inquit, nisi timor infamiæ. Expostulare iniuriam, est cum querela apud aliquem exponere. Nisi me lactasses, &c.) Pompeius sic ait: Lacit, inducit in fraudem. Vnde

Fides. *Verecundia.* *Pudor.* *Expostulo.* *Lacio.*

lactat, delectat, oblectat. Tu minus scis, &c.) Aerumna, ægritudo laboriosa. Hac non successit. alia, &c.) Seneca lib. iiij. epistolarum: Non potest fieri, vt non succedat aliquando multa tentanti.

Lacto. *Aerumna.*

ACTVS IIII. SCENA II.

In hac sequenti scena instauratio est adhortationis Pamphili per Mysidem. Opus enim erat rursus adolescentem exhortari ad amorem Glycerij, ne sub patris impulsione opprimatur frangatur'q;. Itaq; victus per Mysidem, spondet se nunquam amicam deserturum, etiam si omnes homines sibi ob id reddat infestos.

PAVLVS.

Iambici tetrametri scazontes catalectici.

MYSIS, PAMPHILVS, CHARINVS, DAVVS.

M. IAM *ubi ubi erit, inuentum tibi curabo, & mecum adductum*

Tuum Pamphilum. † *tu modò anime mi noli te macerare.*

P. *Mysis.* M. *quid est? hem Pamphile.* * *optume mihi te offers.*

P. *Quid est?* M. *orare iußit, si se* † *ames, hera, iam* * *ut ad sese uenias.*

Videre ait te cupere. P. *uah perij. hoc malum integrascit.*

Siccine me, atq; illam opera tua nunc miseros solicitari?

Nã idcirco accersor, nuptias, quòd mihi apparari sensit.

C. *Quibus quidem quàm facilè poterat quiescit, si hic quiesset?*

D. *Agè, si hic non insanit satis sua sponte, instiga.* M. *atque ædepol*

Ea res est * *propter quam nunc misera in mœrore est.* P. *Mysis.*

Per omneis † *adiuro deos, nunquam eam me deserturum:*

Non, si capiundos mihi sciã esse inimicos omneis homines.

Hanc mihi expetiui, contingit, conueniunt mores. ualeant

† Tu modò, mollis & blanda oratio est.

**Versus cõstat, si legas opportune te mihi offers.*

† In metiendo s eliditur in uer bo ames.

**In aliquot codicibus partic[u]la ut, omissa est, quam & versus respuit.*

**Alias, propter eaq; nũc misera in mœrore est.*

† Ad pro valde, au[tho]ritatis particula est.

Valeant, id est, abeant.

Qui inter nos dißidium uolunt.hanc,niſi mors, mihi adi-met nemo.

C. Reſipiſco. P. non Apollinis magis uerum atque hoc reſponſum eſt.

Si poterit fieri,ut ne pater per me ſtetiſſe credat,

Quò minus hæ fierent nuptiæ,uolo.ſed ſi id non poterit:

In procliui,eſt, facile. *Id faciam,in procliui quod eſt,per me ſtetiſſe ut credat.*

Quis uideor? C. miſer æquè,atque ego. P. conſilium quæro. C. fortis.

Scio , quid conere. D. hoc ego tibi profectò effectum reddam.

P. Iam hoc opus eſt. D. quin iam habeo. C. quid eſt? D. huic,non tibi habeo,ne erres.

C. Sat habeo. P. quid facies? cedò. D. dies hic mihi ut ſit ſatis,uereor,

Ad agendum: ne uacuum eſſe nunc ad narrandum credas.

Callidus ſeruus dominis imperat. *Proinde hinc uos amolimini.nam mihi impedimẽto eſtis.*

P. Ego hanc uiſam. D. quid tu? quò hinc te agis? C. uerum uis dicam? imò etiam

Narrationis mihi incipit initium. C. quid me fiet?

*D. Eho tu impudens.non ſatis habes, quòd tibi * dieculam addo.*

* Diecula. i. tempuſculum. † Promoueo,id eſt,differo. *Quantum huic† promoueo nuptias? C. Daue attamen. D. quid ergo?*

C. Vt ducam. D. ridiculum. C. huc face, ad me ut uenias, ſi quid poteris.

*D. Quid ueniam? nihil habeo. C. attamen ſi quid. D. *age, ueniam. C. ſi quid,*

* Hic age,vix concedentis eſt. † Exeo ſcilicet à Glycerio. *Domi ero. D. Tu Myſis dum † exeo, parumper me hic operire.*

M. *Quapropter? D. Ita facto opus est. M. matura. D. iam, inquam, hic adero.*

Iam vbi vbi, &c.) Duobus sensibus maximè, visu scilicet & auditu voluptatis æstum renouari accendiq; vehementius, ac mentem à virtutis proposito detorqueri, ostendit hæc scena. Est enim (vt inquit Plato in Phædro) sensus oculorum nobis acerrimus, & ipso visu pariter & auditu affectus renouantur, & animum mouent, vt non planè ipsum honestum aspiciatur. Voluptas enim destruit iudicium rationis, & (vt inquit Philosophus) propter illam res posthabemus honestas: estq; in nobis affectus vehemētissimus, cui ex sententia Heracliti, difficilius est repugnare quàm iræ. Sed quod difficilius, hoc præclarius, vt inquit Cic. in offi. In Catone maiore: Impedit consilium voluptas rationi inimica, ac mentis (vt ita dicam) præstringit oculos. Diuinus Plato voluptatem, escam malorum appellauit, quòd ea videlicet homines capiantur, vt hamo pisces. Seneca scribens de vita beata: Altum quiddam est virtus, & excelsum, regale: voluptas, humile, seruile, imbecillum, cuius statio & domicilium, fornices, & popinæ sunt. Vnde Cyrus apud Xenophontem libro quinto: Flagitiosi homines cupiditatibus omnibus se præstant inferiores. Plato in episto. ad Dionysium: Homini sæpius de tri-mentum & dolorem affert voluptas, hebetat animum, atque obliuionem inducit, insipientiam pariens. P. MARSVS. *Voluptas.*

In ix. de rep. sic ait: Homines coëundo veluti pecora, ætatē contemnūt.

Videre att te cupere.) Auditus hic mouet affectum & visus. Nam visa ancilla, venit ei in mentem Glycerium. vnde Seneca dicit oculos interdum esse irritamenta vitiorum, & scelerum duces. Id faciam in procliui, &c.) Id est, ad quod sum procliuis, id est, inclinatus ob amorem, qui est affectus vehemens, id est, passio quę trahit animum. Item in procliui, quod est facile, & ad quod sine magno labore descenditur. Procliue dicitur demissum & inclinatum, & impotens ad resistendum affectibus: & ita inconstans, vt ego sum, fed hoc clàm dicitur. Per omnes tibi adiuro Deos, &c.) Plato in v. de leg. Sed reuera nimius in se amor, omnium peccatorum omnibus est semper caussa: obcæcatur quippe circa amatum qui amat. Proinde hinc vos amo, &c.) Nonius sic ait: Amolimini, id est, recedite. Teren. Hinc vos amolimini. Pacuuius. Non tu hinc è conspectu amolire. Sisenna: Impedimentum omne de itineribus amoliuntur. Est ergo, auferte vos hinc. Quid me fiet, &c. Miseriam suam profitetur his verbis Charinus. Dieculam, id est, paruam diem, & spatium aliquod temporis, vt tibi prospicias. *Ocull.* *Procliuis.* *Amor.* *Amolîri.* *Diecula.*

ACTVS IIII. SCENA III.

Hæc sequens scena administrationem doli continet, quod ideo fit, vt deterreatur Chremes filiam suam dare Pamphilo: & Dauus cum Myside fraudem comminiscitur. Attende etiam, Mysidi non minimas parteis in hac comœdia tribui. PAVLVS.

Iambici trimetri.

MYSIS ancilla.

NIHIL'NE esse proprium cuiquàm? Di uestram fidem:
Summum bonum esse heræ putabam hunc Pamphilum:
Amicum, amatorem, urum in quouis loco
Paratum. uerùm ex eo nunc misera quem capit
Dolorem? facilè hìc plus mali est, quàm illic boni.
Sed Dauus exit. mi homo, quid istuc obsecro est?
Quò portas puerum?

Amicus, est animi: amator, corporis.

Hemistichium absoluitur proxima scena.

ACTVS IIII. SCENA IIII.

DAVVS, MYSIS.

D. MYSIS, nunc opus est tua*
Mihi ad hanc rem exprompta memoria, atque astutia.
M. Quidnam incepturus? D. accipe à me hunc ocyus:
Atque ante nostram ianuam appone. M. obsecro.
Humi'ne? D. ex ara hinc sume uerbenas tibi,
Atq; eas substerne. M. quam ob rem id tute non facis?
D. Quia si fortè opus sit ad herum † iurandum mihi
Non apposuisse, ut liquidò poßim. M. intellego.
Noua nunc religio * unde te istæc incesit, cedo?
D. Moue ocyus te, ut aliquid agam porrò intellegas.
Prô Iuppiter. M. quid? D. sponsæ pater interuenit.
Repudio consilium, quod primùm intenderam.
M. Nescio quid narras. D. ego quoq; hinc ab dextera
Venire me adsimulabo. tu, ut subseruias
Orationi, utcunque opus sit uerbis, uide.
M. Eho quid agas, nihil intellego, sed si quid est,
Quod mea opera opus sit uobis, aut tu plus uides,

** Iambici trimetri.*

† Iurandũ. pro iusiurandum.

** Seruum nolle mētiri noua religio est.*

Metaphora à venatoribus sumpta.

Manebo: ne quod uostrum remorer commodum. *Remorer, id est retineam, à Remora pisce nauim sistente.*

Nihilne esse proprium, &c.) Venereum amorem & cupidineas faces, quibus pleriq; inflammari affectant, multò plus fellis quàm mellis habere docet hæc scena. Id enim quod in his rebus oblectat, tẽporaneum est, & exile admodùm, comparatione malorum quæ sequuntur: temporis iactura, scilicet qua nulla maior vitij deformitas, & infamia, & seruitus. Ad ea profectò quæ sunt his contraria, natus est homo diuinum animal. Vnde Cice. in iij. Philippicarum: Nihil est detestabilius dedecore, nihil fœdius seruitute. Ad decus & libertatem nati sumus. Plautus in Cistellaria. Amor & melle est fœcundissimus, gustu dat dulce, amarum vsq; ad satietatem aggerit. Seneca dicit: Nihil est tam mortiferum ingenijs quàm luxuria. Sill. lib. xiiij. Ad laudes genitum captat si munera diuum. Felix ad laudes hominum genus. Et voluptatem sic taxat: Quippe nec ira Deum tantum, nec tela nec hostes, Quantum sola noces animis illapsa voluptas. Ebrietas tibi fida comes, tibi luxus, & atris, Circum te semper volitans infamia pennis. Senec. lib. xx. Indulgere voluptati, initium est omnium malorum. Exprompta memoria, id est in vsum educta. Opus est (inquit) vt nunc exerceas memoriam & astutiam: ab expromo, is, psi, ptum. Ex ara hinc sume verbenas, &c.) Plin. lib. xxij. Non aliunde sagmina in remedijs publicis fuere, & in sacris legationibus, quàm verbenæ. Certè vtroq; nomine idem significatur, hoc est, gramen ex ara cum sua terra euulsum.

P. MARSVS. *Luxuria. Voluptas. Expromptus. Verbena. Sagmina.*

ACTVS IIII. SCENA V.

In hac scena Chremes puerum ex Glycerio natum audit, & illam ciuem esse atticam, vt sic à nuptijs deterreatur. PAVLVS.

Iambici tetrametri.

CHREMES, MYSIS, DAVVS.

C. REVERTOR, *postquàm quæ opus fuêre ad nuptias*
Gnatæ, paraui, ut iubeam accersi. sed quid hoc?
Puer herclè est. mulier, tún' apposuisti hunc? M. *ubi*
†Illic est? C. *non mihi respondes?* M. *hem, nusquàm est. uæ miseræ mihi,*
** Reliquit homo me, atque abijt.* D. *dij uostram fidem,*
*Quid turbæ est apud forum? quid † illic hominũ * litigant?*
** Tum annona cara est. quid dicam aliud, nescio.*

Sũma nuptiarũ potestas in patre puellæ sita est.
† Iambi. tetra.
* Troch. catal.
* Aliâs, litigat.
† Aliâs, Quot illic hominũ litigant.
* Rursus trimetri Iambici.

M. Cur tu, obsecro, hic me solam? D. hem, quæ hæc est fabula?
Eho Mysis, puer hic unde est? quis'ue huc attulit?
M. Satin' sanus es, qui me id rogites? D. quem igitur rogem,
Qui hic neminem alium † uideo? C. miror unde sit.
D. Dicturán' quod rogo? M. Au. D. concede ad dexteram.
M. Deliras non tute ipse? D. uerbum si mihi
Vnum, præterquàm quod te rogo, faxit: caue.
M. Malè dicis. * D. unde est? dic clarè. M. à uobis. D. habe.
† Mirum uerò, impudenter mulier si facit meretrix.
C. Ab Andria est ancilla hæc, quantum intelligo.
D. Adeón' uidemur uobis esse idonei,
In quibus sic illudatis? C. ueni in tempore.
D. Propera adeò puerum tollere hinc ab ianua.
Mane, caue quoquàm ex istoc excesßis loco.
M. Di te eradicent, ita me miseram territas.
D. Tibi ego dico, an non? M. quid uis? D. at etiam rogas?
Cedò cuium puerum hic apposuisti? dic mihi.
M. Tu nescis? D. mitte id quod scio: dic quod rogo.
M. Vestri. D. cuius uestri? M. Pamphili. D. hem, quid Pamphili?
M. * Eho. an non est? C. rectè ego semper fugi has nuptias.
D. O' facinus animaduertendum. M. quid clamitas?
D. Quem'ne ego heri uidi ad uos adferri uesperi?
M. O' hominem audacem. D. uerum uidi Cantharam
Suffarcinatam. M. Dis pòl habeo gratias.

† Aliâs, uideä.
Au, interiectio est consternatæ mulieris.

* Malè dicis, id est, cõminaris.
† Iamb. scazon catal. Senarius erit si legas, Mirum impudenter mulier si meretrix facit.

* Eho, est extra versum, aut an nectitur priori. Aposiopesis.

Cum in pariendo aliquot † adfuerunt liberæ.
D. Næ illa illum haud nouit, cuius caussa hæc incipit.
Chremes, si positum puerum ante ædes uiderit,
Suam gnatam non dabit. tantò Herclè * magis dabit.
C. Non Herclè faciet. D. nunc adeò, ut tu sis sciens,
Ni puerum tollis: iam hunc ego in mediam uiam
Prouoluam, teq; ibidem peruoluam in luto.
M. Tu pòl homo non es sobrius. D. † fallacia
Alia aliam trudit. iam susurrari audio,
Ciuem Atticam esse hanc. C. hem. D. coactus legibus
Eam uxorem ducet. M. eho obsecro, an non ciuis est?
C. Iocularium in malum insciens penè incidi.
D. * Quis hic loquitur? ô Chreme, per tempus aduenis:
Ausculta. C. Audiui iam omnia. D. ah, ne tu omnia.
C. Audiui, inquàm, à principio. D. audistin' obsecro? hem
Scelera. hanc iam oportet in cruciatum hinc abripi.
Hic † ille est: non te credas Dauum ludere.
M. Me miseram, nihil pòl falsi dixi, mi senex.
C. * Noui rem omnem: sed est Simo intus? D. est.
M. Ne me attingas scelesle. si pòl Glycerio non omnia hæc. †
D. * Eho inepta, nescis quid sit actum? M. † quid sciam?
D. Hic socer est. alio pacto haud poterat fieri,
Vt sciret hæc, quæ uolumus. M. * prædiceres.
D. Paulùm interesse censes, ex animo omnia
Vt fert natura facias, an de industria?

† Adfuerunt trissyllabū est.

* In magis eliditur s.

† Prouerbium.

* In quis eliditur s.

† Ille, per Ironiam.

* Penta. est, nisi legas, intus est, in fine.

† Iambi. tetr

* Trimetri.

† Aliàs, qui.

* Verior lectio habet, Hē prædiceres. nec aliter constat senarius.

Reuertor, &c.) Versutos homines, & callidos, viros miris modis, & multiplici vaframento moliri deceptionem, nec esse cuiuis facilè dolos interpretari, ac verum dispicere, docet hæc scena. Multos enim recessus habet vita hominis, & varias latebras, vt in epistolis scribit Plinius. Et boni viri prudentia, quæ virtuti semper adhæret, malitiosorum versutijs ac simulationibus ideo decipitur, quoniam ex se alios

P. MARSVS.

iudicat:nec simulationem putat id esse quo capitur, sed officium. Plato lib. iij. de republica: Quapropter modesti homines videntur stolidi, & qui facilè ab iniustis decipi possunt, tanquam qui non habeant in seipsis eadem, quæ habent improbi, affectuum exempla malorum. Cicero in actione tertia in Verrem sic ait: Nullæ sunt occultiores insidiæ, quàm hæ quæ latent in simulatione officij: aut in aliquo necessitudinis nomine. Nam eum qui palàm est aduersarius, facilè cauendo vitare possis. Hoc verò occultum, intestinum ac domesticum malum, non modò non existit, verùm etiam opprimit citò, antè quàm perspicere atque explorare possis. Hæc Cicero: Magna tamen ingenia sunt, quæ summa malitia commodis alienis insidiantur & quieti. Quapropter Plato lib. vj. de Republi. sic ait: Atque huius ingenij sunt hi viri, qui nefaria scelera perpetrant, & priuatim & publicè: atque item qui sunt & priuatis, & ciuitatibus bonorum ingentium autores: Exile verò ingenium nihil vnquàm vel priuatim vel publicè magnum efficiet. *Veritas.* Veritas (inquit Plato in quinto de legibus) tum dijs, tum hominibus dux omnium est bonorum, cuius qui felix beatusq; futurus est, statim ab initio particeps esse debet, vt in veritate plurimū temporis vitā agat. Idē in Phædrone sic ait: Is bene de se animoq; suo sperare potest, qui voluptates quæ discendo percipiuntur, sectatus, animum suum decorauerit ornamento, temperantia scilicet, iustitia, fortitudine, ac veritate. Deliras, non tu, te, &c.) *Delirare.* Delirare est exorbitare à recta ratione. Plinius lib. xviij. sic ait: Iacto semine, iteratio sequitur, vel crate, vel tabula aratro adnexa, quod vocant lirare: operientes semina: vnde primùm appellata est deliratio. Est ne hic Crito Sobrinus Chrysidis? *Consobrini. Sobrini. Patrueles.* Consobrini dicuntur nati ex duabus sororibus. Sobrini verò, filij consobrinorum, Patrueles, filij duorum fratrum.

ACTVS IIII. SCENA VI.

PAVLVS. In hac sequenti scena, Crito persona ad catastrophen, id est, euentum fabulæ enodandum introducta, loquitur. Nam hic Crito nihil argumento debet, nisi absolutionem erroris eius: simulq; verbis suis quàm grauis, quàm modestus, quàm iustus sit, ostendit.

CRITO hospes, MYSIS, DAVVS.

Iambici trime. *Elidiitur u cū sonans in diuitias.*

C. IN hac habitasse platea dictum est Chrysidem,
Quæ se inhoneste optauit parare hic * diuitias
Potius, quàm in patria honeste pauper uiuere.
Eius morte ea ad me lege redierunt bona.
Sed quos perconter uideo. saluete. M. obsecro.
Quem uideo? est'ne hic Crito sobrinus Chrysidis?

Is est. c. ô Mysis salue. M. saluos sis Crito.
c. Itáne Chrysis? M. hem, & nos quidem pol miseras perdidit.
Duo trochaei, tres cretici.
c. Quid uos? quo pacto hic? satis'ne rectè? M. † nos'ne?
* Vt quimus, aiunt, quandò ut uolumus, non licet.
† Sic addit interpretes, et sine illo non constat versus trime.
c. Quid Glycerium? iam hic suos parentes repperit?
M. Vtinam. c. an nondum etiam? haud auspicatò huc me appuli.
**Iamb. trime.*
Nam pol, si id scissem, nunquàm huc tetulissem pedem.
Semper enim eius dicta est hæc, atque habita est soror.
Quæ illius fuerunt, possidet, nunc me hospitem
Lites sequi, quàm hic mihi sit facilè, atque utile,
Aliorum exempla commonent, simul arbitror,
Iam esse aliquem amicum, & defensorem ei. nam ferè
Grandiuscula iam profecta est illinc. clamitent,
Me sycophantam, hæreditatem persequi,
Mendicum. tum ipsam despoliare non † licet.
† In manu scripto uolumine est, non libet.
† M. optume hospes pòl Crito antiquum obtines.
c. Duc me ad eam: quandò huc ueni, ut uideam. M. maxumè.
Antiquum, scilicet morem.
D. Sequar hos. nolo me in tempore hoc uideat senex.

† Si addas morem in principio, constat versus: aut si pro optumè, *legas* opportunè: & probabile est, hoc commissum scriptoris vitio. Nam Donatus non addit morem.

In hæc habitasse, &c.) Cauta mente periculum imminens declinandum esse, ac hominum de nobis æstimationem non esse negligendam, hæc scena præscribit. Imprudentis namque est ea tentare, quæ discrimen adferre possunt. Vnde Plotinus Philosophus loquens de virtutibus politicis, sic ait: Est hominis ciuilis prudentia ad rationis normam, quæ cogitat, quæq; agit, dirigere vniuersa, ac nihil præter rectum vel laudabile facere, humanisq; actibus prouidere. Prudentiæ insunt ratio, intellectus, circunspectio, docilitas, & cautio. Negligere verò aliorum de se iudicium, nec curam nominis habere, hominis

P. MARSVS.
Homo prudẽs.
Prudentiæ partes.

est omnino dissoluti, qui nullo rationis vinculo continetur, sed vt brutum animal viuit. In primisq; cauendum est, ne calumniatores dicamur & accusatores. Quapropter Tul. ij. offic. sic præcipit, Duri hominis vel potius vix hominis videtur, periculum capitis inferre multis. Id tum periculosum ipsi est, tum etiam sordidum ad famam, committere vt accusator nominetur. Apuleius sic ait: Prudentis est animi & verecundi, etiã falsa vituperatione grauari. Nunquàm tetulissem huc, &c.) Diomedes sic ait: Tollo tuli, & tetuli. Teren. Huc tetulissem pedem. Illinc clamitent me sycophantam.) Sextus Pompeius sic ait: Sycophantas appellatos dicunt Atticos quondam iuuenes, solitos in hortos irrumpere, ficosq; deligere: quamobrem lege constitutum est, vt qui id fecisset, capite truncaretur, quam pœnam qui sequerentur, ob parua detrimenta sycophantas appellatos. Sycophanta propriè dicitur calumniator: sic dictus à syco, & phanto, quod est ostendo. Sycophanta dicitur, qui ostendit & accusat fures ficorum: & sycophantiæ, dicuntur calumniæ.

Sycophanta.

ACTVS V. SCENA I.

PAVLVS. In sequenti scena continetur disceptatio officiorum patrum duorum, inter se de officio amicorum & paterna pietate tractantium. Chremes ob natum filium ex Glycerio, generum recusat.

Trochaici tetrametri catalectici.

CHREMES, SIMO.

C. SATIS iam, satis Simo spectata erga te amicitia est mea.
Satis pericli cœpi adire, orandi iam finem face.
Dum studeo obsequi tibi, penè illusi uitam filiæ.
S. *Imò enim quàm maximè abs te postulo, atque oro Chreme,*
Vt beneficium uerbis initum dudum, nunc re comprobes.
C. * *Vide quàm iniquus sis præ studio, dum efficias id quod cupis.*
Neque modum benignitatis, neque, quid me ores, cogitas.
Nam si cogites, remittas iam me onerare iniurijs.
S. *Quibus?* C. * *ah rogitas? perpulisti me, ut homini adolescentulo*
In alio occupato amore, abhorrenti ab re uxoria:

*Vide corripit sicut caue.

*In manu scriptis est, at rogitas? consentientibus impressis quibusdam.

Filiam darem in seditionem, atque incertas nuptias. | *Hic medicarer ad animum transfertur.*
Eius labore, atque eius dolore gnato ut medicarer tuo.
Impetrasti, incœpi, dum res tetulit: nunc non fert, feras.* | ** Nonnulla exemplaria habent, retulit.*
Illam hinc ciuem esse aiunt. puer est natus. nos missos face.
s. Per ego te deos oro, ut ne illis animum inducas credere,
Quibus id maximè utile est, illum esse quàm deterrimum.
Nuptiarum gratia, hæc sunt ficta, atque incepta omnia.
Vbi ea caussa, quamobrem hæc faciunt, erit adempta his, desinent.
c. Erras: cum Dauo egomet uidi iurgantem ancillam. s. scio. c. at
Vero uoltu, cùm tibi me adesse neuter tum præsenserat.
s. Credo, & id facturas Dauos dudum prædixit mihi.
Et nescio quid tibi sum oblitus hodie, ac uolui, dicere.

P. MARSVS.

Satis iam, &c.) Querelas inter amicos oriri aliquando docet hæc scena, cùm in officijs præstandis ac exigendis, à recto is discedit, qui propria commoda respiciens, rebus amici consulere non videtur: quod ideo accidit, quoniam (vt inquit Plato lib. viij. de legib.) ad vtilitatem propriam priuatamq; commoditatem natura semper impellit. Et in v. sic ait: Sed reuera nimius in seipsum amor, omnium peccatorum omnibus semper caussa est. Obcæcatur quippe circa amatum qui amat. Et Cice. libro j. offic. dicit: Est enim difficilis cura rerum alienarum: idcirco aliter de illis, quàm de nobis iudicamus. Hæc Plato. & Tul. Sed ab eo certè fugiendum est in vita ciuili, & actionibus effectibusq;, ad quod natura sumus propensiores, vt mediocritas illa seruetur, quam rectè viuendi ratio præscribit. Et habenda est in primis ratio amicorum, ne vtilitatem potius, quàm officium aspicere videamur. Vnde Seneca: Non exigo vt sine respectu sui mihi consulat. Et scribens de ira ad Nouatium, dicit: Beneficijs humana vita constat & concordia: nec terrore, sed mutuo amore, in fructum auxiliumq; commune astringitur. Nescio quid tibi sum oblitus hodie, &c.) hoc est, nescio quomodo excidit dicere tibi, sicut mihi proposueram.

Priuata vtilitas
Amor in se nimius.

ACTVS V. SCENA II.

PAVLVS.

In sequenti scena principium indicij, Glycerium ciuem esse Atticam, continetur. Præterea Simonis indignatio aduersus Dauum, quem in vincula conijcit. Mirè quoque & artificiosè exprimitur consuetudo patris, ac domini offensi & excandescentis.

Trochaici tetrametri.

DAVVS, CHREMES, SIMO, DROMO *seruus.*

Otiũ, securitas est: negotiũ verò solicitudo.

** In illud eliditur l.*

Hîc scelus ad sensum retulit, nã propter sensus verba sunt: nõ propter verba, sensus.

** Aliquot exẽplaria habent, Nescio qui senex &c.*

† In tristis eliditur s.

D. ANIMO iam nec ocioso esse impero. c. hem Dauom tibi.

Vnde egreditur? D. meo præsidio, atque hospitis. s. quid * illud mali est?

D. Ego commodiorem hominem, aduentum, tempus non uidi. s. scelus.

Quémnam hic laudat? D. OMNIS RES est iam in uado. s. cesso alloqui?

D. Herus est. quid agam? s. ô, salue bone uir. D. hem Simo. ô noster Chreme,

Omnia apparata iam sunt intus. s. curasti probè.

D. Vbiuoles, accerse. s. bene sanè: id enimuerò hic nunc abest.

Etiam tu hoc respondes? quid istic tibi negoti est? D. mihin'? s. ita.

D. Mihi'ne? s. tibi ergo. D. introij modò. s. quasi ego, quàm dudum, rogem.

D. Cum tuo gnato unà. s. an'ne est intus Pamphilus? crucior miser.

Eho, non tu dixti, esse inter eos inimicitias carnifex?

D. Sunt. s. cur igitur hic est? c. quid illum censes? cum illa litigat.

1. D. Imò uerò indignum Chreme iam facinus faxo ex me audias.

Nescio * quis senex modò uenit, ellum confidens, catus.

Cùm faciem uideas, uidetur esse quantiuis pretij.

† Tristis seueritas inest in uoltu, atque in uerbis fides

1 S. Quidnam apportas? D. nihil equidem, nisi quod illum audiui dicere. *Iambici tetra.*

S. Quid ait tandem? D. Glycerium se scire ciuem esse Atticam. *Troc. rursum.*

2 S. Hem Dromo, Dromo. DR. quid est? S. Dromo. D. audi. S. uerbum si addideris, Dromo.

D. * Audi obsecro. DR. Quid uis? S. Sublimem hunc intrò rape, quantum potes. ** Iambi. tetr.*

DR. Quem? S. Dauom. D. quamobrem? S. quia lubet. rape, inquàm. D. quid feci? S. rape.

D. Si quicquàm mentitum inuenies, occidito. S. nihil audio. *Duo trochaici tetrametri.*

Ego iam te commotum reddam. D. tametsi hoc uerũ est. S. tu tamen *Commotum .i. perturbatum.*

Cura ad seruandum uinctum: atq; audin'? quadrupedem constringito.

† Agè, nunc iam ego pòl hodiè, si uiuo, tibi *† Iambici trimetri.*
Ostendam herum quid sit pericli fallere, &
Illi patrem. C. ah ne sæui tantoperè. S. Chreme,
Pietatem gnati, non' ne te miseret mei?
Tantum laborem capere ob talem filium? *Eclipsis: deest enim vides.*
Agè Pamphile. exi Pamphile. ecquid te pudet?

1 Nisi verò elidas u consonans, versus erit iambicus tetrameter catalecticus.

2 Si hem est in versu, iambicus est tetrameter. Si annectas versui præcedenti, trochaicus est tetrameter catalecticus.

F. MARSVS. Animo iam nunc &c.) Seruos nimia calliditate, maloq; proposito grassantes, multúmque sibi tribuentes ac mendaces, puniendos esse docet hæc scena. Fiunt enim licentia peiores, & disciplinam domus confundunt: freti mendacijs, quæ tandem deprehensa dedecus afferunt, & vitæ discrimen. Ideo Xenophon libro viij. sic ait: Apertum mendacium impedimento est hominibus ad veniam consequendam. *Seruorum disciplina.* Plato libro sexto de legibus loquens de recta seruorum educa-

tione sic ait: Castigādi, cædendiq́; semper iure sunt serui: neq; ita monendi vt liberi, nemolliores fiant. Allocutio omnis ad seruos, quodammodo Imperium sit, neq; iocus vllus cum ipsis, seu fœminis, seu masculis locum habeat. Quod multi stultè facientes, dum delicatius eos nutriunt, difficiliorem vitam, & sibi ad imperandum, & illis ad obediendum, reddunt. Idem dicit homines cum difficultate domari illorumq́; possessionem esse difficilem. Cicero in oratione pro L. Flacco dicit, Prouerbium est, Phrygem plagis fieri meliorem. Idem in phillipicis sic ait, Omne malum nascēs, facilè opprimitur: inueteratum, obstumq́; , sit robustius. Et Seneca sic scribit ad Neronem: Natura contumax est humanus animus, & in contrarium atq; arduum nitens, sequitur facilius, quàm ducatur. Confidens, catus.) Fidentia (inquit Cicero in. iiij. Tusculanarum) id est, firma animi confisio scientia quædam est & opinio grauis, non temere assentiens. Idem in.iij. sic scribit: Qui fortis est, idem est fidens quoniam confidens mala consuetudine loquendi, in vitio ponitur. Ductum verbum à confidendo, quod laudis est. Qui autem est fidens, his non extimescit. Discrepat enim à timendo, confidere.

Phryx.
Fidentia.
Fidens.
Confidens.

Catus dicitur ille, qui habet rerum vsum, & sapit in rebus ciuilibus. Cicero in primo Tuscul. Egregiè cordatus homo catus Aelius Sextus. Plutar. in vita Catonis senioris sic ait: Romani enim, in quo multarum rerum vsus ac experientia sit, Catonem nominant.

Catus.
Cato.

ACTVS V. SCENA III.

PAVLVS. In sequenti scena continetur querimonia Simonis aduersus filium cum ingenti acrimonia indignantis: Subinde filij excusatio per confessionē, qui se quoq; omnino patris voluntati submittit. Postremò Chremes Simonem aliquantò temperatiorem reddit.

Iambici trimetri.

PAMPHILVS, SIMO, CHREMES.

QVIS me uolt? perij: pater est. s. quid ais omnium?
c. ah,
Rem potius ipsam dic: ac mitte malè loqui.
s. Quasi quicquam in hunc iam grauius dici poßiet
Ain' tandem? ciuis Glycerium esse? p. ita prædicant.
s. Ita prædicant? O' ingentem confidentiam,
Num cogitat, quid dicat? num facti piget?*
Vide, num eius † color pudoris signum usquàm indicat?
Adeo

Omnium, Aposiopesis, irato familiaris, quando pro dignitate peccati, non inueniuntur conuitiā cōpetens.
** Aliàs, pudet*
† Co, corripitur.

Adeón' impotenti esse animo, ut præter ciuium
Morem, atque legem, & sui uoluntatem patris,
Tamen hanc habere studeat cum summo probro?
P. *Me miserum.* S. *modóne id demum sensisti Pamphile?*
* *Olim istuc: olim, cùm ita animum induxti tuum,*
Quod cuperes, aliquo pacto efficiundum tibi,
Eodem die istuc uerbum uerè in te accidit.
Sed quid ego? cur me excrucio? cur me macero?
Cur meam senectutem huius solicito amentia? an
Vt pro huius peccatis ego supplicium sufferam?
Imò habeat: ualeat: uiuat cum illa. P. *mi pater.*
S. *Quid, mi pater? quasi tu huius indigeas patris.*
Domus, uxor, liberi inuenti inuito patre:
Adducti, qui illam ciuem hinc dicant, uiceris.
P. *Pater, licet'ne pauca?* S. *quid dices mihi?* C. *at Tamen*
Simo. S. *ego audiam? quid ego audiam,*
Chreme? C. *at tamen dicat, sine.* S. *agè, dicat: sino.*
P. † *Ego me amare hanc fateor: si id peccare est, fateor id quoque.*
Tibi pater me dedo: quiduis oneris impone: impera.
Vis me uxorē ducere? **hanc uis amittere? ut potero, ferā.*
Hoc modò te obsecro, ut ne credas à me adlegatum hunc senem.
Sine me expurgem, atque illum huc coràm adducam. S. *adducas?* P. *sine pater.*
C. *Aequum postulat. da ueniam.* P. *sine te hoc exorem.* S. *sino.*
Quiduis cupio, dū ne ab hoc me falli comperiar, Chreme.
C. *Pro peccato magno, paulùm supplicij satis est patri.*

* *Olim, Obiurgatio est, et confirmationē facit per repetitionē.*

Pater. Oratio pudoris plena.
† *Troch. tetra.*

* *Hanc fu[?]ero est, nisi legas vxorem hanc.*

Sententia.

Quis me volt, &c.) Iratum patrem bonis verbis, & obedientia fi/ P. MARSVS.

liorum mitigandum esse, non asperitate aut contumacia irritandum docet hæc scena. Beneficium quippe paternum ita magnū est, vt quomodocunque sese habet pater, à filio sit obseruandus atque colendus. Omnia certè quæ habet, patri debet, nec eius beneficium potest superare. Vnde Seneca: Nunquàm beneficio vincitur, cuius beneficium est ipsum quod vincit. Et non amare parentes, impietas est: non agnoscere, insania. Diuus Augustinus lib. ij. de ciuitate Dei, sic ait: Habet quiddam erga parentes humana verecundia, quod nec ipsa nequitia auferri possit. Plato in nono de legib. cùm multa de cultu parentum dixisset, intulit: Quapropter existimandum est, vt paulò antè diximus, nullum apud deos magis honorandum simulachrum nos habere posse, quàm patres & auos senio confectos, matres'q; similiter, quibus honoratis Deus gaudet, alioquin eos minime exaudiret. Mirabilius enim parentum simulacrum nobis, quam imagines quæ que inanimes videri debet. Nam quæ animam habent, quando coluntur à nobis pro nobis orant, fauent'q; quotidie, quando non despiciuntur. Contrà, quæ verò anima carent, neutrum horum faciunt. Quocirca qui erga parentes, & auos, cæteros'q; huiusmodi se gerit: is ad Deum sibi conciliandum simulacrorum omnium optima possidet. Cicero in oratione pro Roscio mimo, sic taxat parricidam: Portentum atque monstrum certissimum est, esse aliquem humana specie & figura, qui tantum immanitate bestias vicerit, vt propter quos hanc suauissimam lucem aspexerit, eos indignissimè vita priuarit. Ego me hanc amare, &c.) Seneca libro vij. epistolarum sic ait: Vitia sua confiteri, sanitatis indicium est. Et Cice. in xij. Philippicarum sic scribit: Cuiusuis hominis est errare: nullius, nisi insipientis, perseuerare in errore, posteriores enim cogitationes (vt aiunt) sapientiores esse solent: & optimus est portus pœnitenti, mutatio consilij. Vt potero feram) Quoniam repentina mutatio est difficillima. Vnde Xenophon libro v. Mutatio quæ fit paulatim, efficit vt omnis natura mutationes ferat. Eusebius lib. iij. Euangelicæ præparationis sic ait: Non tantum solent homines expectatione bonorum gaudere, quantum timore malorum exagitari.

Reuerantia.

Contra parricidam.

Mutatio repentina.

ACTVS V. SCENA IIII.

PAVLVS. Hic in scenam progreditur Crito, in cuius verbis non solùm, quid ipse promitit, sed etiam & Pamphilus dixerit, demonstratur, & his omnis error fabulæ aperitur.

Trochaici tetrametri catalectici.

CRITO, CREMES,

SIMO, PAMPHILVS.

C. MITTE orare, una harum quæuis caussa me, ut faciam, monet.
Vel tu, uel quod uerum est, uel quod ipsi cupio Glycerio,
CH. Andrum ego Critonem uideo? & certè est. saluos sis Crito. *Catastrophe.*
Quid tu Athenas insolens? CR. euênit. * sed hiccine est Simo? ** Sed redundat n: si elidas, e.*
CH. Hic est. S. mén' quæris? eho tu Glycerium hinc ciuem esse ais?
CR. Tu negas. S. Ita'ne huc paratus aduenis? CR. quare? S. rogas?
Tu'ne impunè hoc facias? tu'ne hîc, homines adolescentulos,
Imperitos rerum, † eductos liberè, in fraudem illicis?
Solicitando, & pollicitando eorum animos lactas? CR. sanus'ne es? *† Eductos, id est educatos.*
S. Ac meretricios amores nuptijs conglutinas?
P. Perij, metuo, * ut substet hospes. CH. si Simo hunc noris satis, ** Vt substet. i. ne succumbat.*
Non ita arbitrêre. bonus hic est uir. S. hic uir sit bonus?
Ita'ne attemperatè uenit hodiè in ipsis nuptijs, *Ironia.*
Vt ueniret antehâc nunquàm? est uerò huic credendum Chreme? *Plerunq; casus imitatur industriam, vt hic.*
P. Ni metuam patrem, habeo pro illa re, illum quod moneam probè.
S. Sycophanta. CR. hem. CH. sic Crito, est hic: mitte. CR. uideat, qui siet. *Mitte, id est, desine irasci.*
Si mihi pergit, quæ uolt, dicere: ea, quæ non uolt, audiet.
Ego † istæc moueo, aut curo? non tu tuum malum æquo animo feres? *† S eliditur in istæc.*

Nam ego quæ dixi, uera, an falsa, audieris: iam sciri potest.
Atticus quidam olim naui fracta, apud Andrũ eiectus est,
Et istæc unà parua uirgo. tum ille egens, fortè applicat
Primùm ad Chrysidis patrem se. S. fabulam inceptat. CH. sine.

† Obturbat. i. euertit ueritatẽ.

CR. Itáne uerò? † obturbat. CH. perge. CR. tum is mihi cognatus fuit,
Qui eum recepit. ibi ego audiui ex illo, sese esse Atticum.
Is ibi mortuus est. CH. eius nomẽ? CR. nomẽ tam citò tibi?
Phania. CH. hem, perij. CR. uerùm herclè opinor fuisse Phaniam.

Rhamnus, pagus est, unde Rhamnusius.
* Tetra. scazon catalecticus.
† Octonarius Iambicus.
* Iambicus dimeter.

Hoc certò scio, Rhamnusiũ se aiebat esse. CH. ô Iuppiter.
CR. * Eadem hæc Chreme multi alij in Andro tum audiuêre. CH. utinam id sit.
† Quod spero, eho dic mihi, quid eam tum Crito? suámne aiebat esse? CR. non.
CH. * Cuiam igitur? CR. fratris filiam.
CH. Certè mea est. CR. quid ais? S. quid tu ais? P. arrige aureis Pamphile.

† Trocha. tetr.

S. † Quî credis? CH. Phania ille, frater meus fuit. S. noram, & scio. CH. Is
Bellũ hinc fugiens, meq; in Asiã persequẽs, proficiscitur:

* Iambi. tetra.

* Tum illam hic relinquere est ueritus. pòst illa nunc primùm audio,

Illo, scilicet fratre meo Phania

Quid illo sit factum. P. uix sum apud me: ita animus commotus est metu,
Spe, gaudio, mirando hoc tanto, tam repentino bono.
S. Næ istam multis tuam inueniri gaudeo. P. credo pater.

Donatus odiũ legisse uidetur.

CH. At mihi unus scrupulus etiam restat: qui me malè habet. P. dignus es

Cum tua religione, odio. nodum in ſcirpo quæris. CR. quid iſtuc eſt? Adagium.

CH. Nomen non conuenit. CR. fuit herclè aliud huic paruæ. CH. quod Crito? Paruæ, id eſt, dū eſſet parua.

Nunquid meminiſti? CR. id quæro. P. ego'ne huius memoriam patiar meæ

Voluptati obſtare? cùm ego * poßim in hac re medicari mihi. * Non deſunt q legāt, Quū ego met poßim addita met ſyllaba adiectitia p porrectionem.

Non patiar. heus Chreme: quod quæris, Paſibula eſt. CR. ipſa eſt. CH. ea eſt.

P. Ex ipſa audiui millies. S. Omneis nos gaudere hoc Chreme,

Te credo credere. CH. ita me Di ament, credo. P. quid reſtat pater?

S. Iādudū res reduxit me ipſa in gratiam. P. ô lepidū patrē.

De uxore ita, ut poſſedi, nihil mutat Chremes. CH. cauſſa optuma eſt:

Niſi quid pater aliud ait. P. nempe. S. ſcilicet. CH. dos Pamphile eſt,

Decem talenta. P. accipio. CH. propero ad filiam. eho mecum Crito. Eho, adiurantis eſt, alliciens ad attentionē eius, quod dicturi ſumus.

Nam illam me haud noſſe credo. S. cur non illam huc transferri iubes?

P. Rectè admones. Dauo iſtuc dedā iā negoti. S. nō poteſt.

P. Quî? S. quia habet aliud magis ex ſeſe, & maius. P. quidnam? S. uinctus eſt.

P. Pater, non rectè uinctus eſt. S. haud ità, iußi. P. † iube Solui obſecro. † Iube pyrrhichius eſt.

S. Agè, fiat. P. at matura. S. eo intrò. P. ô fauſtum & felicem hunc diem.

P. MARSVS. • Mitte orare, &c.) Gratuitò & non grauatè officium præstandum esse, ac veritatem rebus omnibus præponendam, animumq; ad bene de multis promerendum, semper debere esse promptissimum, docet hæc scena. Hoc enim est maximè è natura, quæ hominem homini caussa produxit. Quapropter Cato ille Censorius apud Ciceronem lib. iij. de finib. sic loquitur. Impellimur autem natura, vt prodesse velimus quàm plurimis, in primisq; docendo, rationibusq; prudentiæ tradendis: & illa vox inhumana & scelerata dicitur, eorum qui negant se recusare, quo minus ipsis mortuis terrarum omnium deflagratio consequatur. Veritatis verò rationem in primis habendam esse, Philosophorum principes Plato & Aristoteles nos monent. Plato enim in vj. de legib. sic ait: Veritas tum dijs, tum hominibus dux omnium est bonorum, cuius qui felix, beatusq; futurus est, statim ab initio particeps esse debet, vt in veritate plurimum temporis vitam agat. Idem in Phædro sic ait: Is bene de se animoq; suo sperare potest, qui voluptates quæ dicendo percipiuntur, sectatus animum suo decorauerit ornamento, temperantia scilicet, iustitia, fortitudine ac veritate. Exprimit insuper hæc scena senum morositatem & iram. Sunt enim (vt inquit Cice. in Catone maiore)

Senes. morosi, anxij, iracundi, & difficiles senes. Putant quippe contemni se ac decipi. Aristo. lib. ij. Rhetoricorum ad Theodecten, loquens de moribus senum dicit ipsos iram acutam habere, remissas verò cupiditates.

Non tu tuum malum æquo, &c.) Quasi dicat: Feras oportet æquo animo mala quæ tibi eueniunt, Non mea culpa, sed tua potius: qui filium sic instituisti, vt meretricios amores sectetur, & rectam oderit disciplinam. Sciri iam potest (inquit) multis argumentis, an vera sint quæ dixi. Rhamnusium se aiebat, &c.) Rhamnus, autore Plinio, erat pagus

Rhamnus. in agro Attico, clarus marmorea statua Nemesis, quæ ob id Rhamnusia

Nemesis. dicitur. Est autem Nemesis dea, vltrix superborum, & indignatio de malorum successu. Eius statuæ meminit Plinius lib. xxvij. & Strabo lib. ix. Verba Plinij sunt hæc: Id signum positum est in Rhamnite pago Atticæ, quod Marcus Varro omnibus signis prætulit. At mihi vnus

Scrupi. scrupulus.) Scrupi (inquit Sextus Pompeius) dicuntur saxa aspera. Vnde scrupulosam rem dicimus, quæ habet aliquid in se asperi. Vix sum apud me.) Eusebius lib. iiij. præparationis euangelicæ: Non tantùm solent homines expectatione bonorum gaudere, quàtum timore malorum exagitari. Dignuses cum tua religione, &c.) Cicero in libro de natura Deorum, sic ait: Qui omnia quæ ad cultum Deorum pertinerent, diligenter retractarent, & tanquam relegerent, sunt dicti religiosi, à relegendo: vt enim eligentes ex eligendo, ex deligendo deligentes, ex intel-

Religiosi. ligendo intelligentes. His enim in verbis omnibus inest vis legendi eadem quæ in religioso. Nigidius autore Gellio lib. iiij. sic ait: Religiosus pro casto atque obseruanti, cohibentiq; sese certis legibus finibusq; dici cœptus. Faustum & felicem, &c.) Plutarchus in Sylla sic ait: Fe-

Faustus. licem atque hilarem, faustum Romani vocant. Vnde Nonius: Faustum à fauendo dictum, ac per hoc prosperum ac propitium.

ACTVS V. SCENA V.

In hac sequenti scena alterum generum Chremeti comparant, ne aut Charinus tristis recedat, aut non prouisum Philumenæ videatur. Postremò, ea quæ restant de comœdia, breuiter explicantur & designantur, duorum scilicet sociorum binæ nuptiæ, Pamphili & Charini. Lætus quoque comœdiæ exitus subinde exhibetur & clauditur. PAVLVS.

CHARINVS, PAMPHILVS.

C. PROVISO * quid agat Pamphilus: atque eccum. P. aliquis forsan me putet *Iābici tetra.

† Non putare hoc uerum: at mihi nunc sic esse hoc uerum lubet. † Troch. tetra.

Ego uitam * deorū propterea sempiternam esse arbitror, *Deorum, dissyllabum est.

Quòd † uoluptates eorum, propriæ sunt: nam mihi immortalitas † In voluptates eliditur u.

Parta est: si nulla ægritudo huic gaudio intercesserit.

* Sed quem ego potißimum exoptem nunc mihi, cui hæc narrem, dari? * Iambi. tetra.

C. † Quid illud gaudij est? P. Dauum uideo, nemo est, quem mallem omnium. † Trochaicus tetra. vterque.

Nam hunc scio mea solidè solum gauisurum gaudia.

ACTVS V. SCENA VI.

In hac scena mira arte ea quæ restant de comœdia, paucis narrantur, duorumq; sociorum ambæ nuptiæ designantur.

DAVVS, PAMPHILVS, CHARINVS.

D. PAMPHILVS ubinam hic est? P. Daue. D. quisnam homo est? P. ego sum. D. ô Pamphile. Iambi. tetra.

P. Nescis quid mihi obtigerit? D. certè: sed quid mihi obtigerit, scio.

P. * Et quidem ego. D. more hominum euēnit, ut quod sim nactus mali, * Troch. tetra.

† Prius rescisceres tu, quàm ego, quod tibi euenit boni. † Si legas, Tu prius rescisceres, versus probè constat.

P. Mea Glycerium suos parentes reperit. D. ô factum

bene. c. *hem.*

P. *Pater amicus summus nobis.* D. *quis?* P. *Chremes.* D. *narras probè.*

P. *Nec mora ulla est, quin eam uxorem ducam.* C. *num ille somniat*

Ea, quæ uigilans uoluit? P. *tum de puero Daue?* D. *ab, desine.*

Prouerbium ex re natum. *Solus est, quē diligunt Di.* C. *saluus sum, si hæc uera sunt.*

Colloquar. P. *Quis homo est? Charine, intempore ipso mihi aduenis.*

† bene factum, gratulatio com pendiosa. C. † *Bene factum.* P. *hem, audistin'?* C. *omnia agē, me in tuis secundis respice.*

Lætus est comœdiæ exitus. *Tuus est nūc Chremes factur ū quæ uoles, scio esse omnia.*

P. *Memini: atque adeò longum est, nos illum expectare, dum exeat.*

Sequere hāc me intus: apud Glycerium est nunc. tu Daue, abi domum:

Propera: accerse, hinc qui auferant eam. quid stas? quid cessas? D. *eo.*

✱ Dimeter iābicus. *Ne✱ expectetis, dum exeant huc. intus desponde bitur.*

Intus transigetur, si quid est, quod restet. Plaudite.

CALLIOPIVS RECENSVI.

P. MARSVS. Prouiso quid agat, &c.) Nullam ferè delectationem esse illis, quibus aliquid succeſsit ad votum, nisi habeant cui communicent docet hæc scena. Homo nanque duce natura fugit solitudinem: & sermone vtitur licenter, vt animi conceptus exprimat. Vnde dicit Philosophus primo Politicorum: Homo est natura ciuile animal, & quum inciuilis est, non per fortunam, sed propter naturā, is aut prauus est, aut melior est quam homo. Vnde dicitur: Homo solitarius, aut Deus, aut bestia. Sermonem (inquit) habet homo supra cætera animalia, quo vtile, iucūdum, iustum, iniustumq; iudicantur. Horum (inquit) cōmunicatio fecit domū & ciuitatē. Vnde apparet hominē esse magis cōgregabilem, quā apes & cætera animalia, quæ natura congregauit. Archi-

Homo.

Sermo,

Contra solitudinem.

tas Tarentinus, autore Cicerone in Lælio, sic dicere solebat: Si quis cælū ascēdisset, naturamq́; mundi, & puchritudinē siderū prospexisset, insuauē illā admirationē ei fore, quæ iucūdissima fuisset, si non aliquem cui narraret habuisset. sic natura (inquit Cicero) nihil solitarium amat. Idem Cicero lib. j. de Officijs: Si contigerit ea vita sapienti, vt affluentia rerum omnium diftetur: tamen solitudo tanta sit, vt hominem videre non posit, excedere vita. Pamphilus vbinam, &c.) Rumorem alicuius infortunij citò in populum vulgari, docet hæc scena: quod ideo accidit, quia plerique alienæ inuident felicitati, & auidè alienum dedecus audiunt, & effundunt. Vnde vates celeberrimi famam descri- bentes, illam dicunt esse malum, quo non velocius vllum Mobilitate viget, viresq́; acquirit eundo. Et doctrinæ atque eloquij fons vberrimus Marcus Cicero, in oratione pro Planco, sic ait: Nihil est tam volucre, quàm maledictum: nihil facilius emittitur, nihil citius excipitur, latius dissipatur. Quapropter moralis ille Seneca, loquens de continentia, sic præcipit: Bonæ famæ, neq; tuæ seminator, neque alienę inuidus. Et prudentiæ officia describens, sic ait: Lauda parcè, vitupe- ra parcius. Et alibi: Esto vitiorum fugax ipse: aliorum neq; curiosus scrutator, neq; acerbus reprehensor. Ne expectetis dum, &c.) Mirè hęc dicit poëta, latenter se laudans: quo verbo artificiosè auidum ad huc populum audiendi, adeoq; cupidum attentumq́; ostendit, vt finem comœdiæ iam euenisse non senserit. Intus despondebitur.) Gellius lib. iiij. sic ait: Cæsar postquàm filiam Cn. Pompeio desponderat, primùm cœperat Pompeium rogare.

Fama.

Continentia.

Prudentia.

Comœdia.

Exitus comœdiæ lætus est, & sedationem habet affectuum, qui non crescunt ad tragicam perturbationem & scelera, quæ mediocritatem nullam accipere possunt. Idcirco in summas perturbationes tragœdia desinit, docens nos cum ratione id fugere, quod sua prauitate in cladem trahit, & odium parit vehementissimum. Non enim ad seditiones & discordias, sed ad pacem & concordiam nati sumus: qua nihil est humanæ naturæ vsuiq; accommodatius: quoniam (vt inquit Salustius.) Concordia res paruæ crescunt, discordia verò maximæ dilabuntur. Et Cicero in Officijs sic præcipit: Meo quidem iudicio, paci quæ nihil habitura sit insidiarum, semper est consulendum.

Tragœdia.

Comœdia illos habet affectus, qui facilè ad eam mediocritatem rediguntur: quæ virtus motum appellatur: non enim est virtus expurgatiua, sed gradus ad illam atq; iter. Sic nanq; disponit: per assuetudinem humanas cupiditates, vt heroicam virtutem suscipiant. Ab extremo certè, ad extremum, sine aliquo medio ire non possumus: & sic est viuendum, vt bene sperare possimus. Plato lib. j. de repub. sic ait: Qui nulli iniuriæ sibi conscius est, huic iucunda spes semper adest, optima senectutis nutrix. Quapropter Pindarus cecinit: Eum qui bene viuit, dulcis spes comitatur: cor nutriens, senectutemq́; fouens.

FINIS ANDRIAE.

EVNVCHI INTERLOCVTORES.

LACHES *senex.*	PYTHIAS *ancilla.*
PHAEDRIA *adolescens.*	THRASO *miles.*
CHAEREA *adolescens.*	SANGA *lixa.*
PARMENO *seruus.*	GNATHO *parasitus.*
DORVS *eunuchus.*	CHREMES *adolescēs rusticus.*
THAIS *meretrix.*	SOPHRONA *nutrix.*
DORIAS *ancilla.*	ANTIPHO *adolescens.*

IDIOMATA PERSONARVM, ET ETYMOLOGIAE.

** Laches, à sortiendo siue ab intendendo actionem iniuriarum, pius in filios, & uehementi ingenio. Phædria, ab hilaritate morum, cordatus adolescens, & cum morbo suo pugnans. Chærea, à gaudio, ephebus ad quiduis audax, incogitans, & impotenter amans. Parmeno, quòd sedulò adsit domino suo, callidus, & osor meretricum. Dorus, quòd dono mittatur Thaidi. Thais, à pauone uidetur dicta, addita aspiratione. Inducitur cordata & ciuilis, ac inter meretrices probis moribus. Dorias, ab hasta, quòd in bello capta sit. Pythias, ob calliditatem, aut quòd omnia percontetur. Thraso, à confidentia fingitur stolidus & arrogans. Sanga à σάττω, hoc est, à componendis sarcinis dictus uidetur. Fingitur liber, ac domini contemptor, quales ferè coqui. Gnatho, à mandibula, ut edax. Fingitur assentator & callidus. Chremes adolescens, ruri educatus, coq; ciuilium blanditiarum insolens, & artium imperitus. Antipho, quòd obuius appareat.*

C. SVLPITII APOLLINARIS PERIOCHA

IN EVNVCHVM.

Trimetri iambici.

SORorem falsò dictitatam Thaidis,
Idipsum ignorans miles abduxit Thraso:
Ipsiq; donat. erat hæc ciuis Attica.
Eidem eunuchum, quem emerat, tradi iubet
Thaidis amator Phædria, ac rus ipse abit,
Thrasoni oratus biduum concederet.
Ephebus frater Phædriæ puellulam
Cùm deperiret, dono missam Thadi,
Ornatu Eunuchi induitur. suadet Parmeno:
Introijt: uitiat uirginem, sed Atticus
Ciuis repertus frater eius, collocat
Vitiatam Ephebo, Phædriam exorat Thraso.

ἄλλως.

MERETRIX adolescentem, cuius mutuo amore Tenebatur, exclusit: eiq; reuocato Exclusionis caussas reddidit eius frater Minor natu, uirginem, quam miles Meretrici dono miserat, amare cœpit: Deductusq; in domum meretricis pro eunucho, uitiat. Re itaque cognita, cùm illusam se meretrix Doleret, ab eodem adolescente placatur: Interuentuq; fratris eius, ciuem cognitam Athenìensem, duxit uxorem: miles quoque In partem meretricij amoris receptus, illuditur.

Nō sunt versus.

Ab eodem, scilicet Charea.

EVNVCHVS
COMOEDIA.

ACTA LVDIS MEGALENSIB. L. POSTHVMIO, L. CORNELIO AEDIL. CVRVLIB. EGIT L. AMBIVIVS TVRPIO, L. ATTILIVS PRAENESTINVS, TIBIIS DVABVS DEXTRIS. GRAECA MENANDRV FACTA SECVNDA. MODOS FECIT FLACCVS, M. VALERIO, C. FANNIO COSS.

PAVLVS. Descrip. Poëtæ Calliopius introductus, hunc prologum (quemadmodum & præcedentem) in maledicum & detractorem L. Lauinium pronuntiat, captando multifariam spectatorum beneuolentiam. Diluit quoque aduersarij accusationem, ostendens etiam veteres quoque talia fecisse, qualia in Terentio carpere nititur.

PROLOGVS.

Senarij.

Excusat, cur in aduersarium inuehatur.

Si quisquam est, qui placere se studeat bonis
Quàm plurimis, & minimè multos lædere,
In his Poëta hic nomen profitetur suum.
Tum si quis est, qui dictum in se inclementius — *Dictum in L. Lauinium.*
Existimat esse, sic existimet, sciat
*Responsum, non dictum esse. * quale sit, prius*
Qui bene uertendo, & eas describendo malè, ex — **Aliâs, qa lesit*
Græcis bonis Latinas fecit non bonas:

Idem Menandri Phasma nunc nuper dedit.
Atque * à thesauro scripsit, caussam dicere
Prius unde petitur aurum, quare sit suum,
Quàm † illic qui petit, unde * esset thesaurus sibi,
Aut unde in patrium monimentum peruenerit.
Dehinc ne frustretur ipse se, aut sic cogitet,
Defunctus iam sum: nihil est quod dicat mihi.
Is ne erret moneo: & desinat lacessere.
Habeo alia multa, quæ nunc condonabuntur:
Quæ proferentur pòst, si perget lædere
Ità, ut facere instituit. Nunc quam acturi sumus
Menandri EVNVCHVM, postquàm ædiles emerunt,
Perfecit, sibi ut inspiciundi esset copia.
Magistratus cùm ibi adesset, occœpta est agi.
Exclamat, furem, non Poëtam, fabulam
Dedisse, & nihil dedisse uerborum tamen.
COLACEM esse Neui, & Plauti ueterem fabulam.
Parasiti personam inde ablatam, & militis.
Si id est † peccatum, * peccatum imprudentia est
Poëtæ: non qui furtum facere studuerit.
Id ita esse uos iam iudicare poteritis.
Colax Menandri est. in ea est parasitus Colax.
Et miles gloriosus, eas se non negat
Personas transtulisse in Eunuchum suam
Ex Græca. sed eas fabulas factas prius
Latinas scisse sese, id uerò pernegat.
Quòd si personis iisdem uti alijs non licet:
Quî magis licet, currentes seruos scribere:
Bonas matronas facere: meretrices malas,
Parasitum edacem, gloriosum militem,

Phasma, id est, apparitio.
* Aliâs, à thesauris puto fuisse scriptum, à thesauro is.
† Illic pro ille, Vt aliâs sæpe.
* Aliâs, is sit Prouerbium.

Narratio.

Copia, id est, facultas.

Colax, Latinè adulator.
† Peccatū prius nomen est.
* Posterius, verbum.

Pernegat. Per auget significationem.

Puerum ſupponi, falli per ſeruum ſenem,
Amare, odiſſe, ſuſpicari? denique
**Omnes ſpõdei excepto vltimo. Epiphonema.* * NVLLVM EST *iam dictum, quod non dictum ſit prius,*
Quare æquum eſt uos cognoſcere. atque ignoſcere
Quæ ueteres factitarunt, ſi faciunt noui.
Date operam: & cum ſilentio animaduortite:
Vt pernoſcatis, quid ſibi Eunuchus uelit.

P. MARSVS. Si quiſquam eſt, &c.) Hic prologus idem ferè habet argumentum, quod primus, & Poëtæ multiplex ingenium varietatemq́; explicans, illi parat beneuolentiam, & odium facit aduerſario, quem ignorantiæ accuſat & terret, metum incutiens taxationis & cenſuræ. Tandem ſtatu abſoluto vtitur & confeſsione: & vt cum ſilentio audiant, petit quid ſibi velit hæc comœdia: quod vtile eſt ſpectatoribus, & decet. In primis claris quippe ingenijs cauendum eſt, quæ moribus conſulunt, & in
Phaſma. medium laborant. Phaſma, dicitur monſtrum & apparitio. Nunc nu-
Nuper. per, &c.) Nuper, ſignificat non multò antè. Itaque cùm dicit Terentius, nunc nuper, euidentius oſtendit tempus, cuius eſſet recens memoria. Cauſſam dicere, &c.) L. Lauinium in hoc erraſſe dicit Terentius, quòd perſonas introduxit litigantes, non ex formula iuris ciuilis: par-
Actor. tes enim actoris, reo dedit. Adoleſcens enim tanquam actor, probare
Reus. debebat theſaurum, ſuum eſſe: ſenex autem tanquam reus, cauſſam tutari ſuam qui erat abſoluendus, ſi actor, quod intendebat, non probaſſet. Vnde in iure ciuili, hæc eſt formula: Actore non probante, reus,
Defunctus. quamuis nihil præſtiterit, abſoluendus eſt. Defunctus iam, &c.) Defun-
Colax. ctus aliqua re, is dicitur, qui rem illam peregit. Deſinat laceſſere, id eſt irritare, prouocare, Colacem eſſe Neui.) Colax Græcè, Latinè dicitur adulator: & colakeno, adulor: & colakia, adulatio. Puerum ſupponi.)
Puer ſuppoſitus Puer ſuppoſitus dicitur, qui pro alio apponitur. Id curant mulieres, quæ cùm ſint ſteriles, parere ſe ſimulant. Vnde Iuuenalis: Tranſeo ſuppoſitos, inquit. Quid ſibi Eunuchus velit.) Id eſt, quid oblectamenti & vtilitatis afferat hæc comœdia, quæ inſcribitur Eunuchus.

ACTVS I. SCENA I.

PAVLVS. In hac prima ſcena, Phædriæ habetur conſultatio, an redeat poſt excluſionem ad Thaidem, nec ne: & miro artificio amoris exprimuntur affectus. Inde Parmenonis conſilium, quo perſuadet Phædriæ, vt æquo animo amoris moleſtias ferat, cùm nequeat euitare.

Iambici trimetri.

PHAEDRIA *adoleſcens*, PARMENO *ſeruus*.

PH. QVID igitur faciam? non eam, ne nunc quidem
Cùm accersor ultro? an potius ita me comparem,
Non perpeti meretricum contumelias?
Exclusit: reuocat. redeam? non, si me obsecret.
P. Si quidem Herclè possis, nihil prius, neque fortius:
Verùm, si incipies, neque *perficies nauiter:
Atque ubi pati non poteris, cùm nemo expetet,
Infecta pace, ultro ad eam uenies, indicans
Te amare, & ferre non posse: actum est: illicet,
Peristi: eludet, ubi te uictum senserit.
PH. Proin tu, dum est tempus, etiam atque etiam cogita.
P. Here, quæ res in se, neque consilium, neque modum
Habet ullum, eam consilio regere non potes.
In amore hæc omnia insunt uitia, iniuriæ,
Suspiciones, inimicitiæ, induciæ,
Bellum, pax rursum. incerta hæc si tu postules
Ratione certa facere, nihilo plus agas,
Quàm si des operam, ut cum ratione insanias.
Et quod nunc tute tecum iratus cogitas,
Egòne illam? quæ illum? quæ me? quæ non? sine modò:
Mori me malim: sentiet qui uir siem.
Hæc uerba, me Herclè una falsa lacrumula,
Quam oculos terendo miserè, uix ui expresserit,
Restinguet: & te ultrò accusabis, & ei dabis
Vltrò supplicium. PH. ô indignum facinus: nunc ego &
Illam scelestam esse, & me miserum sentio:
Et tædet, & amore ardeo: & prudens, sciens,
Viuus uidensque pereo. nec quid agam, scio.
P. Quid agas? nisi ut te redimas captum quàm queas

* Sunt exemplaria quæ hoc loco habeãt, pertendes.

Similis congeries est in Plauti mercatore.

Ornatũ adagium.

Aposiopesis celeberrima.

Extenuatio ad auxesin spectans.

Perstat in metaphora bellica.

Mimino? si nequeas paululo, at quanti queas:
Et ne te afflictes. PH. *Ita'ne suades?* P. *si sapis:*
Neque, præterquàm quas ipse amor molestias
* Eliditur l. *Habet, addas: & * illas quas habet, rectè feras.*
Sed ipsa egreditur nostri fundi calamitas.
Intercipit, quasi totum capit. *Nam quod nos capere oportet, hæc intercipit.*

P. MARSVS. Quid igitur faciam, &c.) A vehementia illius amoris cuius excessus meritò reprehenditur, cauendum esse docet hæc scena. Distrahit quippe animum, & à recto rationis iudicio detorquens, aufert libertatem, ad quam generosus animus omni studio debet contendere: & hominem, diuinum animal, ad gloriam, & maxima quæque natum, ita deprimit, vt irrationalibus ferè animalibus simillimum reddat, quo nil possit excogitari absurdius. Testis est Phædria, nobilis adolescens, cuius rationis oculos meretricis illecebræ sic perstrinxerant, & ligauerant, vt ex amoris laqueo se extricare non posset, quàmuis erratum suum displiceret. Tanta est huius ardoris potentia. Et ne te afflictes.) Afflictatio, est ægritudo cum vexatione corporis.

ACTVS I. SCENA II.

PAVLVS. In hac sequenti scena, Thais ratione adducta, qua Phædriam excluserat, eum sibi recōciliat: & vt biduum rus abscedat, militiq; tantisper concedat, suis blandimentis tandem impetrat.

THAIS *meretrix*, PHAEDRIA, PARMENO.

*Iamb. trime. T. *MISERAM me, uereor ne illud grauius Phædria**
Tulerit: néue aliorsum, atque ego feci acceperit:
Quòd heri intromissus non est. PH. *totus Parmeno*
Tremo horreoq;, postquàm aspexi hanc. P. *bono animo es.*
Accede ad ignem hunc: iam calesces plus satis.
Prouerbium in amatorem. T. *Quis hic loquitur? ehem, túne eras hic mi Phædria?*
† In Quid, videtur elidi d. † *Quid hic stabas? cur non rectà introibas?* P. *cæterùm*
De exclusione uerbum nullum. T. *quid taces?*
PH. *Sanè quia uerò hæ mihi patent semper fores:*

Aut

Aut quia sum apud te primus. T. missa isthæc face.
PH. Quid missa? O' Thais, utinam esset mihi
Pars æqua amoris tecum, ac pariter fieret, ut
Aut hoc tibi doleret itidem, ut mihi dolet.
Aut ego* isthuc abs te factum nihili penderem.
T. Ne crucia te, obsecro, anime † mi, Phædria.
Non pol quòd quenquam plus amem, aut plus diligam,
Eo feci: sed ita erat res: faciundum fuit.
P. Credo. ut fit, misera præ amore exclusit hunc foras.
T. Siccine ais Parmeno? * agè, sed huc qua gratia
Te accersi iußi, ausculta. PH. fiat. T. dic mihi
Hoc primùm, potin' est hic tacere? P. ego'ne? optumè:
Verùm heus tu, lege hac tibi meam astringo fidem:
Quæ uera audiui, taceo, & contineo optumè.
Sin falsum, aut uanum, aut fictum est, continuò palàm est:
Plenus rimarum sum: hâc atque illâc perfluo.
Proin, * taceri si uis, uera dicito.
T. † SAMIA mihi mater fuit: ea habitabat Rhodi.
P. Potest taceri hoc. T. ibi tum matri paruolam
Puellam dono quidam mercator dedit,
Ex Attica hinc abreptam. P. ciuem'ne? T. Arbitror.
Certum non scimus: matris nomen, & patris
Dicebat ipsa: patriam, & signa cætera
Neque sciebat, neque per ætatem etiam potuerat.
Mercator hoc addebat, è prædonibus
Vnde emerat, se audiuisse abreptam è Sunio:
Mater ubi accepit, cœpit studiosè omnia
Docere, & * educare, ita ut si esset filia.
Sororem plerique esse credebant meam.
Ego cum illo, quo cum uno rem habebam tum hospite,

Pariter. i. similiter.

* In isthuc elli. tur s.

† Mi, peculiaris blanditio.

* Agè, hic corripientis est.

Metaphora à vase fictili.

* Antiqui codices habent, Proin tu taceri si vis, vera dicito.

† Narratio. Basis figura est hîc: quãdo inter narrandũ omnia pedetentim dicuntur.

* Sunt qui edu cere, non educare legant.

Abij huc·qui mihi reliquit hæc,quæ habeo ,omnia.
P. Vtrunq; hoc falsum est·effluet. T. qui istuc? P. quia
Meretricem notat. Neque tu uno eras contenta,neque solus dedit·
Nam hic quoq; bonam,magnamq; partem ad te attulit.
T. Ita est·sed sine me peruenire quò uolo.
Intereà miles,qui me amare occeperat,
In Cariam est profectus:te intereà loci
Cognoui,tute scis,post illa quàm intumum
Habeam te & mea consilia ut tibi credam omnia.
Commendatio puellæ. PH. Ne hoc quidẽ tacebit Parmeno. P. oh,dubiũ'ne id est?
T. Hoc agite amâbo.mater mea illic mortua est
Nuper·eius frater aliquantùm ad rem est auidior.
Is hanc ubi forma uidet honesta uirginem:
Et fidibus scire,pretium sperans,ilico
Producit·uendit:fortè fortuna adfuit
Hic meus amicus·emit eam dono mihi,
Imprudens harum rerum,ignarusq; omnium,
Is uenit:pòst quàm sensit me tecum quoque
Rem† habere,fingit caussas,ne det,sedulò·
† Rem, scilicet Venereram. Ait,si fidem habeat,se iri præpositum tibi
Apud me·ac non id metuat,ne ubi acceperim,
Eclipsis. Sese relinquam:uelle se illam mihi dare:
Verùm id uereri.sed ego quantum suspicor,
Ad uirginem animum adiecit. PH. etiam'ne amplius?
T. Nihil:nam quæsiui,nunc ego eam,mi Phædria,
Multæ sunt caussæ,quamobrem cupio abducere.
Primùm,quòd soror est dicta:præterea ut suis
Restituam,ac reddam.sola sum·habeo hìc neminem,
*Cupio superest in trimetro. Neque amicum,neq; cognatum:quamobrem Phædria,
* Cupio aliquos parare amicos beneficio meo.

Id amabo adiuta me, quò id fiat facilius.
Sine illum prioreis parteis hosce aliquot dies
Apud me habere. nihil respondes? PH. pessuma.
Egón' quicquam cum istis factis tibi respondeam?
P. Heu noster, laudo: tandem perdoluit, uir es.
PH. At ego nesciebam, quorsum tu ires, paruola — Abás, Haud.
Hinc est abrepta. eduxit mater pro sua.
Soror est dicta: cupio abducere, ut reddam suis.
Nempe omnia hæc nunc uerba huc redeunt. denique
* Ego excludor: ille recipitur: qua gratia? — * Ego., Prior syllaba pertinet ad finem meretri præcedentis.
Nisi illum plus amas, quàm me? & istam nunc times,
Quæ aduecta est, ne illum talem præripiat tibi.
T. † Egón' id timeo? PH. quid te ergo aliud solicitat? cedò, — † Idem hic.
Num solus ille dona dat? * nuncubi meam — * Nũcubi, id est nũquid alicubi.
Benignitatem sensisti in te claudier?
Non'ne ubi me dixti cupere te ex Aethiopia
Ancillulam, relictis rebus omnibus,
Quæsiui? eunuchum porrò dixti uelle te,
Quia solæ utuntur his † reginæ: reperi. — † Reginæ, id est diuites.
Heri minas uiginti pro ambobus dedi.
Tamen contemptus abs te, hæc habui in memoria.
Ob hæc facta abs te spernor. T. quid isthuc Phædria?
Quanquàm illam cupio abducere, atq; hac re arbitror
Id fieri posse maxumè. ueruntamen
Potius quàm te inimicum habeam, faciam ut iusseris.
PH. Vtinam isthuc * uerbum ex animo, ac uerè diceres — * Verbum, pro dicto.
Potius quàm te inimicum habeam. si istuc crederem
Syncerè dici, quiduis possem perpeti.
P. † Labascit, uictus uno uerbo quàm citò. — † Labascit, id est, nutat, cadit.

*Ego, emphasim habet.

T. *Ego non ex animo misera dico? quam ioco
Rem uoluisti à me tandem, quin perficeris?
Ego impetrare nequeo hoc abs te, biduum

† Siquidē corripit, cùm uideātur duæ dictiōes. Ita Ouidius, Siquidem est uentura senectus.

Saltem ut concedas solum. PH. † si quidem biduum:
Verùm ne fiant isti uiginti dies.
T. Profectò non plus biduum, aut, PH. aut? nihil moror.
T. Non fiet: hoc modò sine te exorem. PH. scilicet
Faciundum est quod uis. T. meritò amo te. PH. bene facis,
Rus ibo, ibi hoc me macerabo biduum:
Ita facere certum est, mos gerundus est Thaidi.
Tu huc parmeno fac illi adducantur. P. maximè. PH. in
Hoc biduum, Thais, uale. T. mi Phædria
Et tu. nunquid uis aliud? PH. Egóne quid uelim?
Cum milite isto *præsens, absens ut sies:

* Isto per contemptum: quasi odioso.
† Me somnies amatorium est.

Dies, noctesq; me ames: me desideres:
† Me somnies: me expectes, de me cogites:
Me speres: me te oblectes: mecum tota sis.
Meus fac sis postremò animus, quando ego sum tuus.
T. Me miseram, forsitan hic mihi paruam habeat fidem:
Atque ex aliarum ingenijs nunc me iudicet.
Ego pol, quæ mihi sum conscia, hoc certò scio,
Neque me finxisse falsi quicquam: neque meo
Cordi esse quenquam chariorem hoc Phædria.
Et quicquid huius feci, caußa uirginis

Huius, scilicet r.i.
Virginis. s. abducendæ.

Feci. nam me eius spero fratrem propémodum
Iam reperiße adolescentem adeò nobilem: &
Is hodie uenturum ad me constituit domum.
Concedam hinc intrò: atque expectabo, dum uenit.

P. MARSVS Miseram me, &c.) Quantum blanda meretricum verba, & nequitiæ valeant ad persuadendum, docet hæc scena: Adolescens quippe inter æstus duorum affectuum positus, astu meretricis statim victus est.

cupiens illi morem gerere, à qua pellebatur. Ideo bene dicit Heraclitus autore Philosopho: difficilius esse voluptati resistere, quàm iræ. Voluptas.
& Silius Italicus voluptatem fictaxat:
Quippe nec ira deûm tantùm, nec tela, nec hostes.
Quantùm sola noces animis illapsa voluptas.
Accede ad ignem hunc.) Acyrologia (inquit Diomedes) est dictio minus conueniēter prolata, vel nō proprijs dictionibus obscurata sententia: vt, Accede ad ignē hūc: iam calefces plus satis. Ibi nullus significatur ignis, sed meretrix. A breptā è Sunio, &c.) Sunium est promontorium Atticæ. In Cariam est profectus.) Caria, est prouincia minoris Asiæ. Hoc agite amabò.) Amabò est aduerbium blandientis. Acyrologia. Sunium. Caria. Amabo.
Labascit, victus.) Idest, incipit cadere à constantia, & proposito. Labasco.

ACTVS II. SCENA I.

Hæc actio iam amatorū multiloquiū, vaniloquiúmque continet. Nā Phædria sæpe repetit quòd iam dictū est, & id facetè magis, & odiosè nimis. Deinde rus proficiscitur. Parmeno illius ex amore immutationē admiratur. Postremò militis donum mirificè laudat. PAVLVS.

PHAEDRIA, PARMENO.

PH. FAC ITA *ut iußi: deducantur isti.* P. *faciam.* PH. *at diligenter.** * Trochaicus tetra. catalect.

P. † *Fiet.* PH. *at maturè.* P. *fiet.* PH. *sat'ne hoc mandatum est tibi?* nisi tollas è versu istè.

P. * *Ah rogitare? quasi difficile sit.* † Trochaicus catalecticus.

Vtinam tam aliquid inuenire facilè poßis Phædria, * Iâbi. dime.

Quàm hoc peribit. PH. *ego quoq; unà pereo,* † *quod mihi est charius.* Troch. tetra. † Figuratè, pro quo mihi sum charior.

* *Ne isthuc tam iniquo patiare animo.* P. *minimè. quin* * Trime. iâbi.

Effectum dabo. sed nunquid aliud imperas?

PH. *Munus nostrum ornato uerbis quòd poteris, &*

Istum æmulum quòd poteris, ab ea pellito.

P. † *Memini, tametsi nullus moneas.* PH. *ego rus ibo, atq; ibi manebo.* † Iâbi. scazon catalecticus.

P. *Censeo.* PH. *sed heus tu.* P. *quid uis?* PH. *censen' posse me obfirmare, &*

* *Perpeti, ne redeam intereà?* P. *té ne? nō Hercle arbitror.* * Trochaici.

† Monet Dona.legi, & adiget, vt ſit inſomnia numeri ſingularis.

Nam aut iam reuertêre, au mox noctu te† adigent horſum in ſomnia.

PH. *Opus faciã, ut defatiger uſq; : ingratus ut dormiam.

P. Vigilabis laßus: hoc plus facies. PH. abi ſis nihil dicis Parmeno.

* Elide duo s.

Eijciunda herclè hæc mollicies animi, nimis me indulgeo.

† Iãbicus tetr.

† Tandem ego non illa caream, ſi ſit opus, uel totum triduum? P. hui.

* Vniuerſum triduum† ?uide quid agas. PH. ſtat ſentẽtia.

* Trochaici.

† Vide, pyrrhichius.

P. Di boni, quid hoc morbi eſt? adéon' homines immutarier

Ex amore, ut non cognoſcas eundem eſſe? hoc nemo fuit

Minus ineptus, magis ſeuerus quiſquam, nec magis continens.

Sed quis hic eſt, qui huc pergit? at at hic quidem eſt paraſitus Gnatho

Militis: ducit ſecum unà uirginem huic dono. papæ

* Alias, hinc.

Facie honeſta: mirum, ni ego me turpiter hodie* hic dabo,

Hyperbole.

Cum meo decrepito hoc eunucho. hæc ſuperat ipſam Thaidem.

P. MARSVS

Facita vt iuſsi, &c.) Amãtium prodigalitatem, verba complurima, & vana, incõſtantiã, debilitatem cõſilij, & amoris imperium, amãtiſq; duriſsimã ſeruitutem hæc ſcena exprimit. Id quippe genus hominum ſeruit affectibus: qua ſeruitute nihil excogitari poteſt inferius. Vnde Seneca lib. vj. epiſt. dicit: Nulla ſeruitus turpior eſt, quam voluntaria. Et Diogenes dicere ſolebat, ſeruos dominis, malos autẽ cupiditatibus ſeruire. Ariſtippus dicebat: Non ingredi ad meretricem, ſed egredi non poſſe, turpe eſt. &, Habeo Laidem meretricem, ſed ab illa non habeor. &, Etiam inter bacchanalia pudicus non corrũpitur. Et Diogenes inculcabat ſæpius, cupiditatẽ, arcem eſſe omniũ malorum. Cẽſes me poſſe obfirmare.) Cenſere (inquit iuriſconſultus) eſt conſtituere, vel præcipere. Vnde dicimus: Cenſeo hoc facias, & ſenatum cẽſuiſſe. Inde cenſores. Cenſere (inquit Põpeius) nunc ſignificat putare, nunc ſuadere, nunc decernere. Non ego illa caream.) Carere inquit Cice. in. j. Tuſcu. ſignificat egere eo, quod habere velis. Ineſt enim velle in caren-

Amãtium miſeriæ.

Cupiditas.

Cenſere.

Carere.

do. Triste est nomen ipsum carẽdi, quia subijcitur hæc vis, Habet, non habet, desiderat, requirit, indiget, opinor hæc incõmoda sunt carentis, Caret oculis odiosa cæcitas, liberis orbitas. Eijciunda hæc mollicies.) Constans est, qui resistit doloribus, qui proueniunt à cupiditate absentium voluptatum: mollis verò, qui facile vincitur à doloribus, & qui luxu difflu.t. Talis homo constanti opponitur. Hoc nemo fuit minus ineptus.) Inepti homines dicuntur, qui non seruant decorum. Magis seuerus.) Seuerus dicitur grauis, & hostis malorum morum. Continens est, qui superat, & reijcit eas voluptates, à quibus plures superantur. Incontinens qui separatur ab his voluptatibus, quas multi non inepti, sed seueri, & graues superarent.

Constans.
Mollis.
Inepti.
Seuerus.
Continens.
Incontinens.

ACTVS II. SCENA II.

In hac sequenti scena, quæ tota moralis est, quasi ambulans persona inducitur. Exprimit autem parasitum, sub cuius verbis corruptos hominum mores in assentationẽ prolapsos ostẽdit: adeò vt honestæ quoque personæ in eius culpa inuẽtæ sint. Gnatho sectã adulãdi instituit: deinde mira dicacitate, & mordacibus salibus Parmenonem lacessit.

PAVLVS.

GNATO *parasitus*, PARMENO.

G. DI IMMORTALES, *homini homo quid præstat? stulto intelligens* *

** Trochaici tetrametri catalectici.*

† Quid interest? hoc adeò ex hac re uenit in mentem mihi.

† In Quid, eliditur d.

Conueni hodie adueniens quendam mei loci hinc, atque ordinis,

Hominem haud impurum, itidem patria qui abligurierat bona.

Haud impurũ, id est, non auarum.

Video sentum, squalidũ, ægrum, pannis, annisq́; obsitum.

*Quid isthuc *ornati, inquam? quoniam miser quod habui, perdidi: hem,*

** Ornati, vt senati, antiquus genitiuus.*

Quò redactus sum? omnes noti me, atque amici deserunt.

Hîc ego illum contempsi præ me. quid homo, inquam, ignauissime?

Itáne te parasti, ut spes nulla reliqua in te siet tibi?

† Simul consilium cum re amisti? † uiden' me ex eodem ortum loco?

† Nisi elidas l, in Simul, iãbicus est: & in trochaico eliditur u, in viden', nisi legas, vide.

Quicolor,nitor,uestitus?quæ habitudo est corporis?
Omnia habeo,neque quicquam habeo : nihilcùm est,nihil
defit tamen.
At ego infelix neque ridiculus esse,neque plagas pati
Metaphora à peregrinātibus. Possum.quid tu his rebus credis fieri? tota erras uia.
Olim isti fuit generi quondam quæstus apud seclum priùs.
Hoc nouū est aucupiū:ego adeò hanc primus inueni uiam.
Est genus hominū,qui esse primos se omniū rerū uolunt,
Nec sunt.hos cōsector·hisce ego non paro me ut rideant:
* In Sed,eliditur d. *Sed his ultrò arrideo,& eorum ingenia admiror simul.
Quicquid dicūt,laudo·id rursum si negāt,laudo id quoq;.
†Iambi.tetra. †Negat qs,nego·ait,aio.postremò imperaui egomet mihi
* Trochaici. *Omnia assentari·is quæstus nunc est multò uberrimus.
P. Scitum Herclè hominem.hic homines prorsus ex stultis
insanos facit.
Iābicus scazon trimeter cata. G. Dū hæc loquimur,intereà loci ad macellū† ubi uenimus
Concurrunt læti mi obuiàm Cupedinarij omnes,
† Aliâs vbi aduentāmus. Cetarij,Lanij,Coqui,Fartores,Piscatores,*Aucupes:
Quibus & re salua,et perdita profuerā,et prosum sæpe,
* Aucupes,videtur adiectiū. Salutant·ad cœnam uocant·aduentum gratulantur.
nā et repugnat versui, nec ponitur à Donato. Ille ubi miser famelicus uidet me esse in† tantum hono-
rem,&
† Aliâs, tanto honore. Tam facilè uictum quærere, ibi homo cœpit me obsecra-
re,ut
Sibi liceret discere id de me.sectari iussi,
*Si pote,tanquā philosophorū habent disciplinæ ex ipsis
* Aliâs,si potis Vocabula,parasiti itidem ut gnathonici uocentur.
† Sunt exēplaria quæ habēt, quid facit. P. Viden' otium,& cibus quid † faciat alienus? G. sed ego
cesso
* Aliâs,rogare Ad Thaidem hanc deducere, & * rogitare ad cœnam ut

ueniat.

Sed Parmenonem ante ostium Thaidis tristem uideo

Riualis seruum. salua res est. nimirũ hic homines frigent. *Riualis, scilicet Phædriæ.*

Nebulonem hunc certum est ludere. P. *iiceboc munere ** Prisc. legit. Iisce in nominatiuo plurali.*

arbitrantur

Suam Thaidem esse. G. plurima salute Parmenonem

Summum suum impertit Gnatho: quid agitur? P. statur. *Parasitica elegantia.*

G. uideo.

Nunquid'nam hic, quod nolis, uides? P. te. G. credo. at nunquid aliud?

P. Quid dum? G. quid tristis es? P. nihil equidem. G. ne sis. sed quid uidetur

Hoc tibi mancipium? P. non malum herclè. G. uro hominem. P. ut falsus animi est.

G. Quàm hoc munus gratum Thaidi arbitrare esse? P. hoc nunc dices.

Eiectos hinc nos. OMNIVM RERVM HEVS uicissitudo est. *Adagium nimium uerum.*

G. Sed ego te totos Parmeno hos menses quietum reddam,

Ne sursum deorsum cursites, néue usq; ad lucem uigiles.

Ecquid beo te? P. mén'? papæ. G. sic soleo amicos. P. laudo. *Sic soleo, Ellipsis. s. beare.*

G. Detineo te. fortasse tu * profecturus aliò fueras. ** Vetusta exẽplaria habent, tu profectus aliò fueras.*

P. Nusquam. G. tum tu igitur paulũm da mihi operæ: fac, ut admittar

Ad illam. P. agè modò, nunc tibi patent fores hæ, quia istam ducis.

G. Num quem euocari hinc uis foras? P. sine biduum hoc prætereat.

Qui mihi nunc uno digitulo fores aperis fortunatus,

Næ tu istas faxo calcibus sæpe insultabis frustra.

G. Etiam nunc hic stas Parmeno? eho núnnam tu hic relictus custos,

Ne quis fortè internũtius clàm à milite ad istam cursitet?

Ironicos. *P. Facetè dictum mira verò, militi quæ placeant.*

Sed uideo herilem filium minorem huc aduenire.

Miror qui ex Peiræo abierit: nam ibi custos publicè est nunc.

Non temerè est, & properans uenit, nescio quid circunspectat.

P. MARSVS. Di immortales, &c.) Mores parasiticos, & adulatorum, assentatorumq́; studia, & obsequia, quibus nonnulli ad id agendum impelluntur, quod reprehenditur in primis, & nullam prudentiam adesse testatur, cùm alijs de se credat, quod non habet, hæc scena testatur, quo genere hominum nihil est in vita ciuili perniciosius. Vnde interrogatus Diogenes, quænam perniciosissimè morderet belua, Ex feris obtrectator, ex mitioribus adulator, respondit. Cicero in Lælio sic ait. In amicitijs nulla maior pestis est, quàm adulatio, blanditiæ, assentatio. Tum autem omnium rerum simulatio est vitiosa: tollit enim iudicium veri, idque adulterat. Assentatio vitiorum adiutrix, procul amoueatur, quæ non modò amico, sed ne libero quidem digna est. Maxima autem culpa in eo est, qui & veritatem aspernatur, & in fraudem obsequio impellitur. Arist. lib. iiij. ethi. dicit: Qui delectat emolumenti sui caussa, vt inde sibi proueniat in pecunijs, & in his quæ in pecunijs comparantur, vtilitas, adulator vocatur.

Purus. Haud impurum.) Purus homo dicitur, qui est sine sordibus, & infamia.

Ligurire. *Abligurire.* Qui abligurierat bona.) Ligurire (inquit Nonius) est degustare. Vnde abligurire multa auidè consumere.

Sentus. Video sentum) id est, horridum, vt sentes, & spinæ. Pannis, annisq́; obsitum.) Id est, mucore, & carie obductum propter sordidos pannos, & ratione ætatis obsitum, quæ in homine misero semper videtur maior. Viden' me ex eodem ortum loco?) In cuius natales non fuerunt tuis dissimiles, aut clariores: tamen ego melius mihi consului.

Ridiculus. Neque ridiculus esse.) Ridiculus est is, qui mouet alijs risum sua scurrilitate, atque ineptijs. Et Iuuenalis quæritur paupertatem facere homines ridiculos.

Contra assentatores. Quicquid dicunt, laudo, &c.) Cicero sic ait in Lælio, Quid potest esse tam flexibile, tam deuium, quàm animus eius, qui ad alterius non modò sensum, ac voluntatem, sed etiam vultum, atque nutum conuertit: Negat quis nego: ait, aio. Postremò imperaui egomet mihi omnia adsentari, vt ait idem Terentius. Sed ille in Gnathonis persona, quod ad amici genus adlubere, omnino leni-

tas est. Maxima (inquit) culpa in eo est, qui & veritatē aspernatur, & in fraudem obsequio impellitur. Sed his vltro adrideo) Id est, mea sponte in his hominibus ineptis, & stultis, risu assentior, vt potius irrideā, quàm irridear. Et sic ostēdit se nō esse ridiculū, sed irrisorē. Negat quis, nego: ait, aio.) Suprà dixit in Andria: Obsequium amicos, veritas odium parit. Vnde Cicero in Lælio sic ait: Sed obsequium multò molestius, quòd peccatis indulgens, præcipitem amicum fieri sinit. Cupedinarij omnes, &c.) Sextus Pompeius sic ait: Cupes & Cupedia, antiqui lautiores cibos nominabant. Vnde & macellum forum cupedinis appellabant. Cupediæ (inquit) aut à cupiditate dictæ sunt, vel (sicut Varro vult) quòd ibi fuerit Cupedinis domus, qui fuerat ob latrocinium damnatus. Macellum appellabatur locus, in quo venidebantur res ad victum pertinentes. Vnde cupedinarij dicuntur, qui res tales vendunt. Exprimit Terentius qui sint cupedinarij. Cetarij (inquit Nonius) genus est piscatorum, quod maiores pisces capit: dictum ab eo, quòd cete in mari, maiora sunt piscium genera. Lanij dicuntur à laniandis animalibus, Beccarios nunc dicimus. Fartores dicuntur, qui immittunt, & implent, vt qui Lucanicas, ventrem Faliscū, & cætera id genus farciunt. Seneca lib. x. epistolarum, sic ait: Lignum quod ad emundanda obscœna, adhærente spongia positum est, totum in gulam farsit, & præclusis faucibus spiritum emisit. Et fartores, autore Sexto Pompeio, dicebantur nomenclatores, qui clàm velut infarcirent nomina salutatorum in aurem candidati. Sectari iussi.) Sectari, id est, sequi me, tanquàm autorem nouę sectę. Vnde dicitur sectæ philosophorum: & sectarius veruex (autore Pompeio) qui gregem agnorū præcedens, ducit. Tanquàm Philosophorum habēt disciplinæ. Disciplinæ, dicuntur sectæ Philosophorum. Cicero in officijs. Sunt nonnullæ disciplinæ, inquit. Et Plato in j. de legib. disciplinam appellat educationem, quæ à pueritia desiderari, amatiq; virtutem facit: & illam qua perfectus quispiam ciuis effectus, iure imperare faciat, atque parere. Et in quinto scribit: Disciplina, est puerorum educatio, quæ ad rectam, legalemq; vitam perducit. Maiores nostri optimam viuendi in re publica diciplinam appellauerunt. Vnde Cicero in præfatione librorum, quos oratorios inscripsit, quæritur se prima ætate incidisse in ipsam disciplinæ veteris perturbationem. Parasitus Græcè, Latinè dicitur adulator, & assentator. Nebulo (inquit Sextus Pompeius) dicitur, qui non pluris est, quàm nebula. Riuales (inquit Nonius) dicti, quasi in vnum amorem deriuantes. Hoc tibi mancipium.) Mancipia (inquit Iustinianus institutio. lib. j.) dicuntur serui, eo quòd ab hostibus manu capiantur. Miror ex Peiræo) Peiræus erat portus Athenarum.

Cupes. Cupedia. Forum Cupedinis. Macellum. Cupedinarij. Cetarij. Lanij. Fartores. Nomendator. Sectari. Sectarius. Disciplina. Parasitus. Nebulo. Riuales. Mancipia. Peiræus.

ACTVS II. SCENA III.

In hac sequenti scena nouus amor Chæreæ ephebi ostenditur, laus formæ virginis conspectæ, conquestio Chęreæ: deinde consilium

PAVLVS.

eius potiundæ per subornationem Chæreæ loco eunuchi. Hæc omnia tanta equidem virtute comici poëtæ, vt hoc commentum sua sponte occurrisse, non quæsitum, aut elaboratum videatur.

CHAEREA, PARMENO *seruus.*

*Creticus, & †Octonarij Iambici.

OCCIDI,*

† Neq; uirgo est usquam: neq; ego, qui illam è conspectu amisi meo.

*Aliâs, qua via, autore Donato.

Vbi quæram? ubi inuestigem? quem perconter? * quam insistam uiam?

Incertus sum. una hæc spes est, ubi ubi est, diu celari non potest.

O faciem pulchram. deleo omneis dehinc ex animo mulieres.

Virginis laus à forma.

†Troch. tetrametri.

*Iambi. tetramet. catalecticus.

†Tædet harũ quotidianarũ formarũ. P. ecce autẽ alterũ,

Nescio quid de amore loquitur. ô infortunatum senem.

*Hic uerò est, qui si amare occeperit, ludum, iocumq;

†Dices fuisse illum, alterũ præut huius rabies quæ dabit.

†Iamb. acata.

*Iambi. tetra. catalecticus,

CH. * Vt illum Dij, deæq; senium perdant, qui me hodie remoratus est:

† Meq; adeò, qui restiterim: tum autem, qui illum * non flocci fecerim.

† Tetr. acata.

* Donatus legit: Quis illum flocci fecerim.

Sed eccum Parmenonem. salue. P. quid tu es tristis? quid ue es alacris?

Vnde is? CH. ego nescio Herclè, neque unde eam, neque quorsum eam:

† Dimeter iãbicus.

† Ita prorsum oblitus sum mei.

P. Quî quæso? CH. amo. P. hem. CH. nunc te Parmeno ostendes qui uir sies.

Scis te mihi sæpe pollicitum esse, Chærea, aliquid inueni,

Modò quod ames: in ea re utilitatem ego faciam ut cognoscas meam:

Cùm in cellulam ad te patris penum *omne congerebam clanculùm. *Aliàs, penum omnem.
P. Agè inepte. CH. hoc herclè factum est, fac sis nūc promissa appareant: Penū omne. i. ipsum integrū.
† Sine adeò digna res est, ubi tu neruos intendas tuos. † Sine abūdat, teste Donato, et pro expletiua coniūctione modò est.
Haud similis uirgo est uirginum nostrarum: quas matres student
Demissis humeris esse, uincto pectore, ut * graciles sient. * Vt gracilæ sient.
Si qua habitior paulò, pugilem esse aiunt: deducunt cibum.
Tametsi bona est natura, reddunt curatura iunceas.
Itaque ergo amantur. P. quid tua isthæc? CH. noua figura oris. P. papæ.
CH. Color uerus: corpus solidum, & succi plenum. P. anni? CH. anni sexdecim.
P. † Flos ipse. CH. hāc tu mihi uel ui, uel clā, uel precariò Descriptio formosæ puellæ.
Fac tradas: mea nihil refert, dum potiar modò.
P. * Quid uirgo? cuia est? CH. nescio herclè. P. unde est? † Senarius catalecticus vterque.
CH. tantundem. P. ubi habitat?
CH. Ne id quidem. P. ubi uidisti? CH. in uia. P. qua ratione † amisti? CH. id equidem *Iambici tetra catalectici.
*Aduenjens, mecum stomachabar modò: neque † Amisti, per sincopem, pro amisisti.
Quemquam esse ego hominem arbitror, cui magis bonæ
Felicitates omnes aduersæ sient. *Iābici trime.
P. Quid hoc est sceleris? CH. perij. P. qui factum est? CH. rogas?
Patris cognatum, atque æqualem Archidemidem
Nostin'? P. quid ni? CH. is, dum sequor hanc, fit mihi obuiàm.
P. Incommodè herclè. CH. imò † enimuerò infeliciter. Quid nī? correptio est.
Nam incommoda alia sunt dicenda, Parmeno. † Elide u.

Illum liquet mihi deierare his mensibus
* Vel, superest in versu. Sex,* uel septem prorsum non uidisse proximis:
Nisi nunc cum minimè uellem, minimeq; opus fuit.
Eho, hic indignantis est. Eho, nónne hoc monstri simile est? quid ais. P. maxumè.
CH. Continuò accurrit ad me, quàm longè quidem,
Incuruus, tremulus, labijs demißis, gemens.
Heus heus, tibi dico Chærea, inquit, restiti.
Scin' quid ego te uolebam? dic. cras est mihi
Iudicium. quid tum? diligenter nunties
Patri, aduocatus manè mihi esse ut meminerit.
† Aliâs, loquitur Dum hæc † dicit, abijt hora: rogo, nunquid uelit.
Rectè, inquit, abeo, cùm huc respicio ad uirginem,
Illa sese intereà commodùm huc aduorterat
* Hanc redundat in metro. In * hanc nostram plateam. P. mirum, ni hanc dicit, modò
Huic quæ data est dono. CH. huc cum aduenio, nulla erat.
P. Comites secuti scilicet sunt uirginem?
† Verùm hic inceptiua particula est, nō relatiua. CH. † Verùm parasitus cum ancilla. P. ipsa est scilicet.
Desine iam conclamatum est. CH. alias res agis.
P. Isthuc ago quidem. CH. uostin' quæ sit? dic mihi aut
Vidistin'? P. uidi, noui: scio quò abducta sit.
* Aliâs, Eho. CH.* O' Parmeno mi, nostin'? P. noui. CH. & scis ubi siet?
† Trochaici tetrametri catalectici. P. † Huc deducta est ad Thaidē meretricē: ei dono data est.
CH. Quis is est tam potens cum tanto munere hoc? P. miles Thraso,
Phædriæ riualis. CH. duras fratris parteis prædicas.
P. Imò enim, si scias quod donū huic dono cōtrà cōparet,
Comparet, id est, emat. Tum magis dicas. CH. quodnam, quæso, herclè? P. eunuchum. CH. illúmne obsecro
Inhonestum hominem, quem mercatus est herè, senem, mulierem?

P. Isthuc ipsum. CH. homo quatietur certè cũ dono foras.
Sed istam Thaidē non sciui nobis uicinam. P. haud diu est.
CH. Perij, nũquámne etiã me illã uidisse? eho dũ, dic mihi
Est'ne, ut fertur forma? P. sanè. CH. at nihil ad nostram
hanc. P. alia res est.
CH. Obsecro hercle Parmeno, fac ut potiar. P. faciam
sedulò, ac
Dabo operam: adiuuabo, nunquid me aliud uis? CH. quò
nunc is? P. domum,
Vt mancipia hæc, ita ut iussit frater, deducã ad Thaidem.
CH. O' fortunatum istum Eunuchum, qui quidem in hanc
detur domum.
P. Quid ita? CH. rogitas? summa forma semper conser-
uam domi
* Videbit, colloquetur, aderit unà in unis ædibus. *Iambi tetra.
Cibum nonnunquàm capiet cum ea: interdum propter
dormiet.
P. Quid si nunc tute fortunatus fias? CH. quare Parmeno?
Responde. P. capias tu illius uestem. CH. uestem? quid
tum postea?
P. Pro illo te ducam. CH. audio. P. te esse illum dicam.
CH. intellego.
P. Tu illis fruare cõmodis, quibus tu illum dicebas modò.
Cibum unà capias, adsis, tangas, ludas, propter dormias.
Quandoquidem illarum neque † quisquam te nouit, neque † Quisquã fe-
scit qui sies, mi. ge. ponitur.
Præterea forma, ætas ipsa est, facile ut pro eunucho ꝓbes.
CH. * Dixti pulchrè: nunquàm uidi melius cõsilium dari. *Troch. tetra.
Agè, eamus intrò: iam nunc orna me, abduc, duc, quantum
potes.

Vafer seruus non vult videri sceleris autor.

P. Quid agis? iocabar equidem. CH. garris? P. perij. quid ego egi miser?
Quò trudis? perculeris iam tu me? tibi equidē dico, mane.
CH. Eamus. P. pergin'? CH. certum est. P. uide ne nimiùm calidum hoc sit modò.
CH. Non est profectò sine. P. at enim isthæc in me cudetur faba: ah,
Flagitium facimus. CH. an id flagitium est, si in domum meretriciam
Deducar, & illis crucibus, quæ nos, nostrāq; adolescētiam

Crucibus, id est, tormentis.

Habent * despicatam, & quæ nos semper omnibus cruciant modis,

** Si legas despectam, constat versus.*

Nunc referam gratiam, atque eas itidem fallam, ut ab illis fallimur?
An potius hæc pati? æquum est fieri, ut à me ludatur dolis.
Quod qui rescierint, culpent? illud meritò factum omnes putent.
P. Quid isthuc? si certum est facere, facias. Verùm, ne pòst conferas
Culpam in me. CH. non faciam. P. iubes'ne. CH. † iubeo, cogo, atque impero.

† Vetusta aliquot exēplaria habent. Imò cogo, atq; impero. tametsi Donatus legit, iubeo inquies.

P. Nunquàm defugiam autoritatem: sequere. CH. Di uortant bene.

Euidēter ostēdit plus esse imperare quā iubere.

P. MARSVS.

Occidi, neq; virgo) Primos adolescentis ardores, & Venereos æstus, posthabita rei domesticæ ac publicæ cura, hæc scena exprimit. Sectantur enim adolescentes (vt ait Philosophus lib. ij. Rhetori. ad Theodecten, quod & Horatius in arte Poëtica repetijt cuiusque ætatis mores describens & studia) Venereas voluptates, & vehemēter concupiscunt: celeriter autem desinunt. Estq; illis amor vehemens, vt siti famé que laborantibus. Vt illum Di deæq́ue senium, &c.) Senium propriæ (vt inquit Nonius) est tædium, & odium: dictum à senectute, quòd senes omnibus odio sint, & tædio. Quidve es alacris?) Alacris, festinus, Asconius Pedianus ait: Sunt qui alacrem, festinantem ac pro-

Senium.

Alacris.

perum

perum dici putant, quasi alis acrem. A d te patris penum. Penum, id est, ea quæ pater ad annuum vsum in cellam penuariam reposuerat. Gellius sic ait: Ea quæ ad edendum & bibendum in dies singulos prandij, aut cœnæ caussa parantur, penus non sunt, sed ea potius, quæ huiusce generis, longæ vsionis gratia cōtrahuntur, & reconduntur: ex eo quòd non in promptu sint, sed intus, & penitus habeātur, penus dicta. Penus quoque, inquit, varijs generibus dictum, & variè declinatum est, nam hoc penus, & hæc penus, & huius peni, & penoris, & peniteris, veteres dixerunt. Fac sis nunc, &c.) Seneca sic ait: Lacerat sic animum, & premit frequens commemoratio meritorum, Neruos extendas mos.i.vltimum conatum facias. Habitior.i.pinguis. Pugilem.i.aptam certaminibus. Penum. Penus. Habitior.

Illa sese interea commodùm.) Commodùm.i.statim, & eodem tempore. Seneca lib.vj.epist.sic scribit, Librū quē mihi premiseras, accepi, & tanquam lecturus ex cōmodo aperui, ac tantum degustare volui, deinde blanditus est ipse, vt longius procederem. Iam conclamatū est) id est, claris indicijs manifestū, id est qđ quęrim?. Cōclamare, est simul clamare, vt fit in luctu funebri, Vnde Luca.lib.v. Sic funere primo, Commodùm. Conclamare.

Attonitæ tacuere domus, cùm corpora nondum
Conclamata tacent.

Parmeno intelligebat iam actum esse de Chærea, cùm amaret, & de omni familia, quæ videbatur conclamata, cùm heriles filij post meretrices insanirent: ideo Chærea dicit, Alias res agis, cùm non planè intelligeret, quorsum hæc verba dixisset Parmeno, qui de conclamato funere loqui videbatur, Inhonestum hominē.i.turpem facie, ac illiberalē facie. Vt pro eunucho probes.i.probabiliter ostendas te esse eunuchum, cùm sis adhuc imberbis, nec grauem habeas vocē. Aristo.lib.iij.hist.animal. loquens de pilis, sic ait: Congeniti sunt pili capitis, superciliorum, & palpebrarum, pòst geniti pubis: plurimū pòst alarum: postremò menti pili pòst geniti His qui ante pubertatē castrati sunt, nō exeunt, & post pubertatē excisis soli decidunt, præterquā pubis. Et lib.v. loquens de voce, dicit: Magna ex parte vox marīū, fœminarumq; differt, eo quod mares grauius sonant, quàm fœminæ. Et ea quæ castrentur, transeunt in fœminam. Et lib.xviij.dicit: Execta omnia in fœminam mutantur, & iuuenes atq; fœminæ sunt vocis acutæ. Plinius lib.xj. loquens de voce, sic ait: Bobus tantum fœminis vox grauior: in alio omni genere exilior, quàm maribus. Perculeris iam, &c. Percello, lis, perculi, perculsum, percellere est commouere. Isthæc in me cudetur.) Cudetur, id est, rumpetur super caput meum. Recidit (inquit) hoc scelus in me, qui fui autor. Despicatam.i.despectam, & modis omnibus contemptam. Inhonestum. Vox. Percello. Despicatus.

ACTVS III. SCENA I.

In hac sequenti scena cō tinetur assentatio parasitica, & stultitia militis gloriosi, eiusdē q; summis in rebus iactantia: insuper Gnathonis consilium, ne scilicet Thraso se purget erga Thaidem de amore Pamphilæ. Imò potius suspitionem augeat quoad possit, vt par pari referatur. PAVLVS.

THRASO *miles*, GNATHO, PARMENO.

Senerij Iambici.

T. MAGNAS uerò agere gratias Thais mihi.
G. Ingenteis. T. ain' tu, læta est? G. non tam ipso quidem
Dono, quàm abs te datum esse: id uerò seriò
Triumphat. P. huc prouiso, ut ubi tempus siet,
Deducam: sed eccum militem. T. est isthuc datum
Profectò, ut grata mihi sint quæ facio omnia.
G. Aduorti herclè animum. T. uel rex semper * maximas
Mihi agebat, quicquid feceram: alijs non item.
G. Labore alieno magnam partam gloriam,
Verbis sæpe in se transmouet, qui habet salem,
† Quod in te est. T. habes. G. rex te ergo in oculis. T. scilicet.
G. Gestire. T. uerùm credere omnem exercitum,
Consilia. G. nimirum. T. tum sicubi eum satietas
Hominum, aut negocij si quando odium ceperat,
Requiescere ubi uolebat, quasi nostin'? G. scio:
Quasi ubi illam expueret miseriam ex animo. T. tenes.
Tum me conuiuam solum abducebat sibi. G. hui,
Regem elegantem narras. T. imò sic homo est
Perpaucorum hominum. G. imò nullorum arbitror,
Si tecum uiuit. T. inuidere omnes mihi
Mordere clanculum: ego non flocci pendere:
Illi inuidere miserè: uerùm unus tamen
Impensè, elephantis quem Indicis præfecerat:
Is ubi molestus magis est, quæso inquam Strato,
Eóne es ferox, quia habes imperium in beluas?
G. Pulchrè me herclè dictum, & sapienter: papæ:

* Subauditur gratias: ab eo quod suprà dixit, Magnas verò agere gratias Thais mihi.

† Donatus legit. Quod, sed eliditur d.

Adagium in solitarios.

Assentatio Gnathonicæ.

Iugularas hominem quid ille? T. mutus illico.
G. Quid ni esset? P. Di uestram fidem: hominem perditum,
Miserumq́;, & illum sacrilegum. T. quid? illud Gnatho,
Quo pacto Rhodium tetigerim in conuiuio,
Nunquid tibi dixi? G. nunquàm: sed narra obsecro.
Plus millies iam audiui. T. unà in conuiuio
Erat hic, quem dico, Rhodius adolescentulus,
Forte habuit scortum: cœpit ad id alludere,
*Et me irridere. Quid *ais, inquam, homo impudens?*
LEPVS TVTE ES, † *& pulpamentum quæris. G. ha, ha, he.*
T. Quid est? G. facetè, lepidè, lautè. nihil suprà,
*Tuum obsecro *ne hoc dictum erat? uetus credidi.*
T. Audieras? G. sæpè, & fertur in primis. T. meum est.
G. Dolet dictum imprudenti adolescenti, & † libero.
P. At te dij perdant. G. quid ille, quæso? T. perditus.
Risu omnes qui aderant emoriri: deniq;
Metuebant omnes iam me. G. non iniuria.
T. Sed heus tu, purgón' ego me de isthac Thaidi.
*Quòd eam me amare *suspicatur? G. nihil minus:*
Imò magis auge suspicionem. T. Cur? G. rogas?
Scin' si quando illa mentionem Phædriæ
Facit: aut si laudat, te ut malè urat? T. sentio.
G. Id ut ne fiat, hæc res sola est remedio.
Vbi nominabit Phædriam: tu, Pamphilam
Continuò. si quando illa dicet, Phædriam
Intromittamus comessatum. tu, Pamphilam
Cantatum prouocemus. si laudabit hæc
Illius formam: tu huius contrà. Deniq;

** Sunt qui legât, Quid agis inquam.*
† Mordax, & obscœnum dictum.
** Aliâs, te.*
† Libero .i. ab ea re immuni.
** Aliâs, suspicata est.*
Tersa locutio.

† Par pari referto, quod eam * mordeat.
T. Siquidem me amaret, tum isthuc prodeßet Gnatho.
G. Quando illud quod tu das expectat, atq; amat:
Iamdudum amat te, iamdudum illi facilè fit
Quod doleat. *metuet semper, quem ipsa nunc capit
Fructum, nequando iratus, tu † aliò conferas.
T. Bene dixti, at mihi isthuc non in mentem uenerat.
G. Ridiculum, *non enim cogitaras: cæterum
Idem hoc tute melius † quantò inuenißes Thraso?

† Deest syllaba si legas, par pari, aut par, mox pari, constat metri.
** Alius, remordeat.*
** Aliâs, metuat,*
† Aliò. Locum pro persona posuit.
** Aliâs, nec.*
† Quãtò, cum pondere pronũtiandum.

P. MARSVS. *Contra iactabundos.*

Magnas verò ager, &c.) Stolidum animum gloriosi militis, qui se ignorans, & aliunde pendens, opinionibus inflatur, & irridetur, in maximisq; versatur erroribus, hæc scena exprimit. Cicero lib. j. officiorum sic ait: Deforme etiam est, de seipso prædicare, & falsa præsertim: & cum irrisione audientium, imitari militem gloriosum. Et in Lælio sic scribit: Nec parasitorum in comœdijs assentatio nobis faceta videretur, nisi essent milites gloriosi. Magnas verò gratias agere Thais mihi?) Satis erat respondere, magnas: Ingẽtes inquit. Semper auget assentatio id, quod is, ad cuius voluntatẽ dicitur, vult esse magnum. Salem qui in te est.) Salem .i. sapientiam: & sales, dicuntur animi solatia. Regem elegantem narras.) Elegantem, id est, prudentia excultum, & scientem habere delectum personarũ. Gnathonicè tamen dictum est.

Sal. Sales.
Elegans,
Impensè.

Verùm vnus tamen impensè.) id est, valde inuidebat. Gellius lib. xiiij. sic ait: Iulius Paulus poëta, vir bonus, & rerum literarumq; impensè doctus. Et paulò pòst: Impensè fieri incipit. Et pulpamentum quæris.) Pulpamentum, condimentum est, quod fit ex pulpa leporis, & clunibus maximè. Sensus est, Tu es id, quod quæris in scorto. Facetè) id est, iocosè, cum exculta quadam elegantia: Lepidè, id est, iucundè, atque venustè, id est, cum gratia: Lautè, id est, splendidè, magnificè, ac omni apparatu. Solertis acuminis, & vrbani ingenij verba sunt, adulatore digna.

Pulpamentum.
Facetè.
Lepidè.
Lautè.

ACTVS III. SCENA II.

PAVLVS.

Hic inducitur multiplex concursus dissimilium personarum, tamen ita virtute poëtica discretarum, vt nulla confusio sermonis ob id fiat. Simul etiam quæ cuique accommodata videntur, mirè repræsentat oratio. Deinde Parmeno Phædriæ munus laudat: Thraso, Gnathoq; contrà contemnunt.

THAIS, THRASO, PARMENO,
GNATHO, PYTHIAS *ancilla.*

THA. AVDIRE uocem uisa sum modò militis, *Senarij.*
Atque eccum. salue mi Thraso. THRA. ô Thais mea, *Ironia.*
Meum suauium, quid agitur? ecquid nos amas
De fidicina isthac? P. quàm uenustè, quod dedit
Principium aduentens? THA. plurimùm merito tuo.
G. Eamus ergo ad cœnam: quid stas? P. hem alterum
Ex homine hunc natum dicas. THA. ubi uis non moror.
P. Adibo, atque adsimulabo quasi nunc exeam.
Iturane Thais quopiam es? THA. hem Parmeno,
Bene * fecisti hodie itura. P. quò? THA. quid? hunc non uides? **Aliquot ueteres codices habēt Bene pol fecisti. In hodie cōtrahitur die vnam in syllabam.*
P. Video, & me tædet ubi uis, dona adsunt tibi
A' Phædria. THR. quid stamus? cur non imus hinc?
P. Quæso hercle ut liceat, pace quod fiat tua,
Dare huic quæ uolumus, conuenire, & colloqui.
THR. Perpulchra credo dona, haud nostris similia.
P. Res indicabit. heus iubete istos foras
Exire, quos iussi, ocyus. procede tu huc.
Ex Aethiopia est usq; hæc. THR. hic sunt tres minæ.
G. Vix. P. ubi tu es Dore? accede huc. Hem Eunuchū tibi,
Quàm liberali facie, quàm ætate integra.
THA. Ita me Di ament, † honestus est. P. quid tu ais Gnatho? *† Honestus pulcher.*
Nunquid habes quod contemnas? quid tu autem Thraso?
Tacent. satis laudant. fac periculum in litteris:
Fac in palæstra, in Musicis quæ liberum
Scire æquum est adolescentem: solertem dabo. *Olim his artibus liberi erudiebantur.*
THR. Ego illum Eunuchum, si fiet opus, uel sobrius.
P. Atque hæc qui misit, non sibi soli postulat *Honesta eclipsis*

Te uiuere & sua caußa excludi cæteros.
Neq; pugnas narrat, neq; cicatrices suas
Ostentat: neq; tibi obstat, quod quidem facit.
Verùm ubi molestum non erit, ubi tu uoles,
Vbi tempus tibi erit, sat habet si tum recipitur.
THR. Apparet seruum hunc esse domini pauperis,
Miseriq;. G. nam herclè nemo posset, sat scio,
Qui haberet qui pararet alium, hunc perpeti.
P. * Tace tu, quàm ego esse puto infra omneis infimos
Homines. nam qui huic animum assentari induxeris,
E flamma te petere cibum posse arbitror.
THR. Iam'ne imus? THA. hos prius introducam: & quæ uolo,
Simul imperabo. † posteà continuò exeo.
THR. Ego hinc abeo, tu isthanc opperire. P. haud conuenit
Vnà ire, cum amica imperatorem in uia.
THR. Quid tibi ego multa dicam? domini similis es.
G. Ha, ha, he. THR. quid rides? G. isthuc quod dixti modò:
Et illud de Rhodio dictum, cùm in mentem uenit.
Sed Thais exit. THR. abi, præcurre, ut sint domi
Parata. G. fiat. THA. diligenter Pythias
Fac cures, si Chremes huc fortè aduenerit,
Vt ores, primùm ut maneat. si id non commodum est,
Vt redeat: si id non poterit, ad me adducito.
PY. Ita faciam. THA. quid? quid aliud uolui dicere?
Hem, curate istam diligenter uirginem:
Domi adsitis, facite. THR. eamus. THA. * uos me sequimini.

*Verior lectio habet, Tace tu, quē ego esse infra infimos omneis puto homines.

Vetus adagium in adulatores.

† Aliàs, post huc.

Iniuriæ, iocus ineptus.

Fiat. Eclipsis ethica: qua plus uultu, quā uerbis signatur.

*Vos, ad pedissequas refertur.

P. MARSVS. Audire vocem, &c.) Astus meretricius, verba subdola, & simula-

tus pro tempore ad fallendum affectus, necnon amantium siue stultitiæ, siue insidiæ, ac commentum ad zelotypiam excitandam, exprimuntur hac scena. Meretrix quippe simulata fronte, pluribus arridet: vt plures spoliet: & æmulationis semina spargit, vt inde abundantiorem habeat messem. Conducit namq; meretricio quæstui, complures habere amatores inuicem zelotypos, vt illorum ardore, ac stultitia fruatur. Vnde Plautus in Cistellaria dicit: Meretrix est fortunati oppidi simillima, non potest suam rem obtinere sola, sine multis viris. Et paulò pòst, Assimulatè amare oportet. Nam si ames, extemplò melius illi multò quem ames, cõsulas, quàm rei tuæ. Quàm venustè &c.) Cicero in Lælio sic ait: Odiosum sanè genus hominũ officia exprobrantium: quæ meminisse debet is in quem collata sunt: nõ commemorare, qui contulit. Seneca scribens de clementia ad Neronem: Quàm dulce, quàm preciosum est, si gratias sibi agi non est passus qui dedit, sed dedisse cùm dat, oblitus est. Qui dedit beneficium, taceat: narret, qui acceperit, non tantũ ingratum, sed iniustũ est etiã beneficiũ superbè datum. Et graue tormentũ est, debere cui nolis. Fabius Verrucosus beneficium ab homine elato asperè datum, panem lapidosum vocabat. Eunuchum tibi, quàm liberali facie) .i. ingenua, non seruili, ac ætate iuuenili. Honestus est) .i. pulcher, & venustus, tum forma, tum ætate. Adolescentem solertem) .i. scientem. Solertia, dicitur ingenitum acumen, & naturalis aptitudo, ad id celeriter percipiendum, quod prudentia dictat. Comes huius est sagacitas, quæ acutè sentit, atq; discernit, quod prudẽtia iusserit. Solers (inquit Sextus Pompeius) dicitur in omni re prudens. Solertia (inquit Philosophus lib. vj. Ethi.) est bona quædam coniectatio, quæ non sine ratione fit, & citò.

Meretrix.

Contra commemorationem beneficiorum.

Liberalis.

Honestus.

Solertia.

Sagacitas.

Solers.

Solertia.

ACTVS III. SCENA III.

Hæc sequens scena continet Chremetis probati adolescẽtuli suspitionem de Thaidis erga ipsum amore, quam sanè subterfugere obnixè conatur.

PAVLVS.

CHREMES, PYTHIAS.

C. PROFECTÒ *quantò magis, magisq; cogito,*
Nimirùm dabit hæc Thais mihi magnum malum:
Ita me uideo ab ea astutè labefactarier.
Iam tum cùm primùm iußit me ad se accersier:
(Roget quis, quid tibi cum illa? ne noram quidem)
Vbi ueni, caußam ut ibi manerem, repperit.
Ait rem diuinam fecisse, & rem seriam
Velle agere mecum. iam tum erat suspitio

Dolo malo, id est, fallacia.

† Quàm pridè id est, quandiu.

Ecquod, id est, nunquod.

✱ Auellere, tanquam à pertinaciter possidente.

Dolo malo hæc fieri omnia. ipsa accumbere
Mecum: mihi sese dare. sermonem quærere.
Vbi friget, huc euasit, † quàm pridem pater
Mihi, & mater mortui essent. dico iam diu.
Rus Sunij ec quod habeam, & quàm longè à mari.
Credo ei placere hoc. sperat se à me * auellere.
Postremò, ecqua inde parua perijsset soror.
Ecquis cum ea unà: quid habuisset, cùm perit.
Ecquis eam posset noscere. hæc cur quæritet?
Nisi illa fortè, quæ olim perijt paruula
Soror, hanc se intendit esse, ut est audacia.
Verùm ea si uiuit, annos nata est sedecim,
Non maior, Thais, ego quàm sum, maiuscula est.

Simplex rustici responsio.

Misit porrò orare, ut uenirem seriò.
Aut dicat quid uolt, aut molesta ne siet:
Non hercle ueniam tertiò. heus heus. P. hic quis est?
C. Ego sum Chremes. P. capitulum lepidissimum.
C. Dico ego mihi insidias fieri. P. Thais maximo
Te orabat opere, ut cras redires. C. rus eo.
P. Fac amabo. C. non possum, inquam. P. at apud nos hic mane.
Dum redeat ipsa. C. nihil minus. P. cur, mi Chremes?
C. Malam rem, abis hinc? P. si isthuc ita certum est tibi,
Amabo, ut illuc transeas, ubi illa est. C. eo.
P. Abi Dorias, citò hùc deduce ad militem.

P. MARSVS. Profectò quantò magis, &c.) Meretricias artes, dolosq; multiplices, cautè vitandos esse monet hæc scena: ne irretiti dent pœnas, & imprudentiæ meritò accusentur: & vitiosam personam hac tali dispositione lucrari docet: vt mala semper præsumatur, quāuis interdum mala non sit. Labefactarier.) Labes, dicitur macula. Et labefactare, est maculare, & inijcere. Suspitio dolo malo, &c.) Seruius iurisconsultus (vt est in volumine Digestorum) dicit dolum malum, esse machinatio-

Labes.

Labefactare.

item quandam alterius decipiendi caussa, cùm aliud simulatur, & aliud agitur. Labeo sic definit: Dolus malus, est omnis calliditas, fallacia, machinatio ad circumueniendum, fallendum, decipiendum alterum adhibita. Dolus malus dicitur ad differentiam: quoniam veteres etiam bonum dolum dicebant, & pro solertia hoc nomen accipiebant: maximè, si aduersus hostem latronémve quis machinaretur. Rem seriam.) Id est grauem, & minimè iocosam. Accumbere mecum.) Id est, mecum sedebat. Vbi friget.) Definit ardor ille meretricius blandiendi, sermonem q; quærendi, Vnde dicitur opus etiam frigere, cùm intermittitur: feruere, cùm celeratur, & fit cum diligentia. Vt est audacia.) meretricum scilicet, quæ sine pudore audent omnia. Vt ventrem seriò.) Id est, sine nugis, & iocis. O capitulum lepidissimum.) Id est, iucundissimum, nobisq; charissimum, & non inuenustum. Nihil minus.) Subaudi faciam, Id est, non manebo. Amabo vt illuc transeas, vbi illa est, id est, per transitum illuc eas, vbi est Thais. Dixerat enim Chremes. Rus eo, & sic ostendit non esse incommodum Chremeti, illuc iter facere, vbi erat Thais.

Dolus malus.

Serius.

Frigere.
Feruere.

Lepidum.

ACTVS III. SCENA IIII.

In hoc proloquio est insinuatio illius personæ, cui narraturus est Chærea, quæ à se retrò post scenam facta sunt. Hoc autem fit potissimùm populi gratia, vt id auribus percipiat, quod Poëta honestè oculis obijcere non potuit.

PAVLVS.

ANTIPHO *adolescens.*

HERI † aliquot adolescentuli coimus in Peiræo,
In hunc diem ut de symbolis essemus: Chæream ci rei
Præfecimus, dati anuli: locus, tempus constitutum est.
Præterijt tempus: quo in loco dictum est, parati nihil est.
Homo ipse nusquam est, neque scio quid dicam, aut quid coniectem.
Nunc mihi hoc negoti cæteri dedêre, ut illum quæram:
*Idq; *adeò uisam † si domi est, quisnam hinc à Thaide exit?*
Is est, an non est? ipsus est, quid hoc hominis? quid hic ornatus est?
Quid illud mali est? nequeo satis mirari, neq; conijcere:
Nisi quicquid est, procul hinc libet prius quid sit, sciscitari.

† *Iambi. tetra. catalectici.*
Essemus, à verbo, edo.

* *Abâs, Ibo ad eũ, visam, &c.*
† *Si, hoc loco ponitur pro an.*

Sciscitari, est sectertora rimari

P. MARSVS. Heri aliquot adolescen. &c.) Adolescentulorum, amicitia, & id quod in primis eam facit, & continet, hac scena exprimitur. Aristot. lib. viij. Ethi. sic ait: Iuuenum amicitia, est ob voluptatem, uiuunt enim cum affectu, & id maxime sequuntur, quod sibijpsis est iucundum, & præsens. Et in. ij. Rheto. ad Theodecten, sic scribit: Iuuenes amant sodales magis quàm alios, quia gaudent cõuiuijs, & lucra nondum desiderant. Essemus.) Id est, comederemus coenam, in quam quisque suam partem coniecit. De symbolis.) id est, partibus, & coniectis in coenâ. Aut quid coniectem: Id est, cogitem: & pro vero affirmem. Coniectare, est dirigere intellectum ad veritatem, quod proprium est hominis solertis, & fagacis. Nunc mihi hoc nego. &c.) id est, laboris & prouinciæ. Cice. in oratione qua gratias agit senatui de reditu suo, sic ait: Vlciscendæ iniuriæ facilior est ratio, quàm beneficij remunerandi: propterea quòd superiores esse contra improbos, minus est negotij, quàm bonis exæquari.

Essemus. *Symbolum.* *Coniectare.* *Negotium.*

ACTVS III. SCENA V.

PAVLVS. Hic Chærea nimio profusus gaudio, quòd virgine potitus est, Antiphoni forte obuio, suam felicitatem miro affectu narrat; precaturque; sibi vt consilio, auxilioque; sit, quò ea deinceps quoque potiri possit.

CHAEREA, ANTIPHO.

*Troch. tetra. catalectici.

C. *Nunquis hic est? nemo est. nunquis hinc me sequitur? nemo homo est.**

Iámne erumpere hoc licet mihi gaudium? prô Iuppiter,

*Iãbici tetra. catalectici.

†Nunc est profectò, interfici cùm perpeti me possum.

Ne hoc gaudium contaminet uita ægritudine aliqua.

*Senarij acatalectici.

**Sed neminem curiosum interuenire nunc mihi*

Qui me sequatur † quoquò eam rogitando obtundat, enecet:

† Aliàs, quiquam.

Quid gestiam. aut quid lætus sim: quò pergam. unde emergam. ubi siem

Gestire, est sensum corporis gestu indicare.

Vestitum hunc nactus. quid mihi quæram: sanus sim, an ne insaniam.

*Catalecticus

A. * *Adibo, atque; ab eo gratiã hanc, quã uideo, uelle, inibo.*

Chærea, quid est, quòd sic gestis? Quidue sibi hic uestitus quærit?

Quid est, quòd lætus sis? quid tibi uis? satin' sanus? quid me
Aspectas? quid taces? C. ô festus dies hominis. amice,
Salue. † nemo est, quem ego magis nunc cuperem uidere, quàm te.
A. * Narra istuc quæso, quid siet. C. imò ego te obsecro herclè, ut audias.
† Nostin' hanc, quam amat frater? A. noui: nempe opinor Thaidem.
C. * Istanc ipsam. A. sic commemineram. C. quædam hodie est ei dono data
† Virgo. quid ego eius tibi nunc faciem prædicem, aut laudem Antipho,
Cùm ipsum me noris, quàm elegans formarum spectator siem?*
In hac commotus sum. A. ain' tu? C. primam dices scio, si uideris.
Quid multa uerba? amare cœpi. fortè fortuna domi
† Erat quidam eunuchus, quem mercatus fuerat frater Thaidi.
Neq; is deductus etiam tum ad eam.* summonuit me Parmeno
Ibi seruus, quod ego arripui. A. quid id est? C. † tacitus citius audies:
Vt uestem cũ eo mutẽ, & pro illo iubeam me illuc ducier.
A. Pro eunuchón'? C. sic est. A. quidnam ex ea re tandem ut caperes commodi?
C. Rogas? uiderem, audirem, essem unà quacum cupiebam, Antipho.
Num parua caussa, aut parua ratio est? traditus sum mulieri.

† Emendatiores codices habent, Salue, nemo est omniũ, quem ego magis nunc cuperem, quàm te: omisso verbo videre.
*Acatalecti.
Narratio.
† Troch. tetr. catalecti.
*Iambi. acata.
† Troch. cata.
*Iambi. acata.
† e, pertinet ad versum precedentem.
* Sũmonuit. i. leuiter monuit.
† Aliâs, tacitus sis, aut tace sis.
Res amãti gratissima.

* Versus octonarius. Illa illico ubi me accepit, læta* uerò ad se abducit domum.
Commendat uirginem. A. cui? tibi'ne? C. mihi. A. satis tutò tamen.
C. Edicit, ne uir quisquam ad eam adeat. & mihi, ne abscedam, imperat.
In interiore parte ut maneam solus cum sola. adnuo,
Terram intuens modestè. A. miser. C. ego, inquit, ad cœnam hinc eo:
Abducit secum ancillas: paucæ, quæ circum illam essent, manent
† Trochaicus catalecticus. † Nouitiæ puellæ: continuò hæc adornant, ut lauet:
* Iambi. tetra. * Adhortor properent: dum apparatur, uirgo in conclaui sedet,
† Aliâs, ibi. Suspectans tabulam quandam pictam † ubi inerat pictura hæc, Iouem
Tabula de Ioue & Danaë digna lupanari. Quo pacto Danaë misisse aiunt quondam in gremium imbrem aureum.
Egomet quoq; id spectare cœpi: & quia consimilē luserat
Iam olim ille ludum, impendiò magis animus gaudebat mihi,
Dum sese in hominē conuertisse, atq; per alienas tegulas
* Nisi legas clam, metrum non constat. Venisse* clanculum, per impluuium fucum factū mulieri.
Adquem Deum? qui templa cæli summa sonitu concutit.
Ego homuncio hoc non facerem? ego illud uerò ita feci, ac lubens.
Catalecticum. Dum hæc mecū reputo, accersitur lauatū intereà uirgo.
† Troch. ca. al. Iambi. catale. † It. lauit. redit. deinde illam in lecto illæ collocant.
Sto expectans, si quid mihi imperant. uenit una, Heus tu, inquit, Dore,
Cape hoc flabellū, & uentulū huic sic facito, dū lauamur.

Vbi nos lauerimus, si uoles, lauato. accipio tristis. — *Tristis, simulantis est.*

A. Tum equidem isthuc os tuum impudens uidere nimium uellem.

Quis esset status, flabellum tenere te asinum tantum.

C. Vix elocuta est hoc, foras simul omnes proruunt se:

Abeūt lauatū, perstrepunt: ita, ut fit domini ubi absunt.

Intereà somnus urguentem opprimit: ego limis aspecto — *Limis. i. transuersis.*

Sic per flabellum clanculum, & simul alia circunspecto,

Satin' explorata sint uideo esse. pessulum ostio obdo.

A. Quid tum? C. quid tum, fatue? A. fateor. C.* an ego occasionem — ** Aliàs, An ego mihi occasionem.*

Mihi † ostentatā, tā breuem, tā optatam, tam insperatam, — *† Ostentatam, tam. &c.*

Amitterem? tum pol ego is essem uerè, qui assimulabar, — *Qui assimul. i. Eunuchus.*

A. Sanè hercle ut dicis. sed interim de symbolis quid actum est?

C. Paratū est. A. frugi es. ubi? domin'? C. imò apud libertum Discum.

A. Perlōgè est: sed* tātò ocyus properemus. † muta uestē. — ** Hæc non Antiphonis sunt, sed Chæreæ uerba.*

C. Vbi mutem? perij: nā domo exulo. nunc metuo fratrem, — *† Muta uestē. sunt Antiphonis.*

Ne intus sit: porrò autem, pater ne rure redierit iam.

A. Eamus ad me: ibi proximum est. ubi mutes. C. rectè dicis. — *Ad me. i. in domum meam.*

Eamus: & de isthac quo pacto porrò possim — *Porrò, id est, deinceps.*

Potiri, consilium uolo capere unà tecum. A. fiat.

Nunquis hic est? Adolescentis voti compotis, & cupientis animi sui lætitiam cæteris notam esse, vt ipse amorem captat, voluptatem, gestientem lætitiam, hæc scena exprimit: illius decorum seruans, qui propter ætatem, imbecillitatemq; consilij, ac sensituum appetitus vehementiam, nihil magis exoptat, quam optata voluptate frui, calore naturali, & voluptatum illecebris ipsum impellentibus. Denique quantum exempla maiorum in vtramque partem possint ad mores, docet exemplo Chæreæ, quem Iouis autoritas ad vitium virgini inferendum accendit. Dum apparatur, virgo in conclaui &c. Conclauia) inquit — *P. MARSVS.* — *Conclaue.*

Sex. Pompeius) dicuntur loca, quæ vna claue clauduntur. Impendiò magis, &c.) Impendiò, id est, multò. Gellius lib. vij. sic ait: Sed & eum impendiò magis ex rebus gestis, quàm ex illo ostento, virum esse virtutis eximiæ credendum est. Et libro vltimo sic scribit: Quod verò dixi, quædam esse impendiò molliora. Clanculū per impluuium, &c.) Impluuium (inquit Asconius Pedianus) est locus sine tecto in ædibus, quo impluere imber in domum possit. Mihi Deum in hominem, &c.) In hominem .i. humanos affectus: quæ conuersio, & fictio moribus nocet plurimū. Quapropter Cice. in .j. Tuscu. sic ait: Neque Homerum audio, qui Ganimedē à Dijs raptum ait, propter formā, vt Ioui pocula ministraret. Fingebat hæc Homerus, & humana ad Deos transferebat: diuina mallemad nos. Et Arist. lib. j. Ethi. dicit: Nam cùm Dij ad nos referuntur, sanè videntur ridiculi. Diuus ille Plato lib. ij. de repub. loquens de fabulis, sic ait: Deorum pugnas, & cætera id genus, quæ Homerus scripsit, minimè in ciuitatē recipere debemus: siue per allegoriam dicta hæc sint, siue sine allegoria. Non enim adolescens hæc digno scere potest: sed quæ in ea ætate opinionibus accipiuntur, altius inhærent, difficiliusq́; eradicari consueuerunt. Et in primo de republica, dicit: Fabulam de Ganymede vehementer culpamus: quòd aduersus Iouē ficta sit, vt cùm ab eo leges earum originē habuisse credantur, eum Deum imitātes, qui leges condidit, hac etiam voluptate fruantur. Sed fabula quidem valeat. Cice. lib. j. officio. sic ait: Luxuria verò cùm omni ætati turpis, tum senectuti fœdissima est. Si autē & libidinum intemperantia accesserit, duplex malum est: quòd & ipsa senectus concipit dedecus, & facit adolescentium imprudentiorem intemperantiam. Ego limis aspe. &c.) Id est, transuersus, & obliquus. Limus (inquit Sextus Pompeius) obliquus, id est, transuersus. Vnde & limina. Pessulum ostio, &c.) Pessulum, lignum quod ostio obijcitur. Frugi es,) id est, vtilis, vt fruges quibus vtimur.

Impendiò. *Impluuium.* *Ganymedes.* *Contra luxuriam.* *Limus vel limis.* *Pessulum.* *Frugi.*

ACTVS IIII. SCENA I.

P. MARSVS. Hic Dorias inducitur, cui terribilem credat militem, vt eo magis vanus postea, ridiculusq́; esse possit: tum quid post cœnam, id est, in conuiuio militis gestum sit, ancilla demonstrat, è quibus profectò ea quæ in proscenio gerentur, agnoscere poterimus.

DORIAS.

Iambicus tetra. catalecticus. ITA me Dij* bene ament: quantùm ego illum uidi, non-
nihil timeo misera,

Troch. cata. † Ne quā ille hodie insanus turbā faciat, aut uim Thaidi.

Iābi. catale. * Nam postquàm iste aduēnit Chremes adolescens, frater
uirgi-

uirginis,

† *Militē rogat,ut illū admitti iubeat.ille continuò irasci,* † *Troch. tetr. acatal.*
Neq; negare audere. Thais porrò instare, ut hominem inuitet.
* *Id faciebat retinendi illius caussa.quia illa quæ cupiebat*
† *De sorore eius indicare,ad eam rem tempus non erat.* * *Octona. catale.*
Inuitat tristis.mansit ibi.cum illo sermonem occipit. † *Troch. cata.*
Miles uerò sibi putare adductum ante oculos æmulum,
Voluit facere contrà huic ægrè. heus, inquit. * *puer,* * *Nisi legas puere, non constat uersus.*
Pamphilam
† *Accerse,ut delectet hic nos. illa exclamat, minimè gentium.* † *Iāb. tetr. sed prima syllaba Accerse, pertinet ad uersum præcedentem.*
In conuiuium illam? miles tendere inde ad iurgium.*
Intereà aurū sibi clàm mulier demit.dat mihi ut auferam:
Hoc est signi,ubi primùm poterit, se illinc subducet, scio.

Ita me dij beneament, &c.) Muliebrem timiditatem, cautionem meretriciam, & hominis stolidi, zelotypiq; importunitatem, & impe- tum animi ad iurgia præcipitem, hæc scena exprimit. Adductum ante oculos æmulum.) Aemulatio (inquit Cic. in. iiij. Tusculan.) duplex illa quidem dicitur, vt & in laude, & in vitio hoc nomen sit. Nam & æmulatio, virtutis imitatio dicitur. Sed ea nihil hoc loco vtimur, est enim laudis. Et est æmulatio, ægritudo, si eo quod concupierit, alius potiatur, ipse verò careat. P. MARSVS. *Aemulatio.*

ACTVS IIII. SCENA II.

Ratiocinantem, & cogitabundum Phædriam inducit, secum reputātem quid incommodi perpetietur intercepti amoris, si totum biduum ruri permanserit. Sed vicit amor: eaq; gratia importunè in vrbem regressus fingitur, vt iurgium militis tollatur. PAVLVS.

PHAEDRIA.

DVM rus eo, cœpi egomet mecum inter uias,
Ita ut fit, ubi quid in animo est molestiæ, *Sinarij.*
Aliam rem ex alia cogitare, & ea omnia in
Peiorem partem. quid opus est uerbis? dum hæc puto,

Præterij imprudens Villam: longè iam abieram.
Cùm sensi, redeo rursum, malè uerò me habens,
Diuerticula, dicuntur diuersoria, seu domicilia peregrinantium. *Vbi ad ipsum ueni diuerticulum: constiti.*
Occœpi mecum cogitare, Hem. biduum hic
Manendum est soli sine illa? quid tum posteà?
Nihil est. quid, nihil? si non tangendi copia est,
Eho, ne uidendi quidem erit? si illud non licet,
Saltem hoc licebit. certè extrema linea
Amare, haud nihil est. uillam prætereo sciens.
Troch. catale. *Sed quid hoc est, quòd timida subitò egreditur Pythias?*

P. MARSVS. Dum rus eo, &c.) Vis amoris, & illius inconstantia, qui in castris militans Cupidineis, ac Venereis, compede vinctus est: adeò, vt sui iuris non sit, hac scena exprimitur. Idcirco Chærea lena apud Plautum in Asinaria, sic adolescentem alloquitur: Fixus est hic apud nos animus Cupidinis vis. tuus clauo Cupidinis. Remigio, veloq́; quantum poteris fuge: quàm magis te in altum capessis, tam æstus te in portum refert. Præterij imprudens villam.) Villa. Villa, est domus ruralis: sic dicta à via, prope quam poni debet, propter commoditatem imponendi aliquid, & exportandi. Diuerticulum. Vbi ad ipsum veni diuerticulum) Diuerticula, sunt loca vnde deflectimus iter ad villam, quæ non multùm distat à via publica. Est igitur diuerticulum, deflexus à via. Vnde Iuuenalis per translationem dicit: A Diuersorium. diuerticulo repetatur fabula, Inde diuersoria, & diuortia apud Vergi- Diuortium. lium: Obijciunt equites sese ad diuortia nota. Haud nihil est.) Quasi dicat: Aliquid est, frui amoris affectu, eo modo, qui pro temporis conditione conceditur. Videndi. Subaudi, si ad ipsum contactum venire non datur rei concupitæ, vel amatæ.

ACTVS IIII. SCENA III.

PAVLVS. In sequenti scena operæ pretium erat, aliquid delectationis ex querela Pythiæ, & errore Phædriæ spectatoribus offerre: nam magnopere ancilla de stupro eunuchi conqueritur: quod certè Phædriæ difficile creditu videbatur.

Iambici tetra. catale. PYTHIAS, DORIAS, PHAEDRIA.

PY. *VBI ego illum scelerosum misera, atque impium inueniam? aut ubi quæram?*
☆Hoccine prima pertinet ad versus præcedentes. ** Hoccine tam audax facinus facere esse ausum?*

sum? PH. *perij: hoc quid sit, uereor.*

PY. * *Qui etiam insuper scelus pòstquàm ludificatus est uirginem,* *Troch.cata.

Vestem omnē miserè discidit: tum ipsam capillo conscidit. Octonarius acatal.

PH. † *Hem.* PY. *qui nunc si detur mihi,* †Dimeter.

Vt ego unguibus facilè illi in oculos inuolem uenefico?

PH. * *Nescio quid profectò absente nobis turbatū est domi.* *Troch.catalect.

Adibo. quid isthuc? quid festinas? aut quem quæris Pythia?

PY. † *Hem Phædria, egon' quem quæram? abi hinc quò dignus es* Iambi tetra. † Iamb.trime.

Cum donis tuis tam * *lepidis.* PH. *quid isthuc est rei?* * Aliâs, in lepidis.

PY. *Rogas me? eunuchum quem dedisti nobis, quas turbas dedit?* Iambici tetra.

Virginem quam heræ dederat dono miles, uitiauit. PH. *quid ais?*

PY. *Perij.* PH. *temulenta es.* PY. *utinam sic sint, qui mihi malè uolunt* Trocha.

D. *Hau, obsecro mea Pythias,* *quid isthuc nā monstri fuit?* *Iambici quadrati.

PH. *Insanis: qui istuc facere eunuchus potuit?* PY. *ego illum nescio* Aliâs, quod.

Qui fuerit. hoc quod fecit, res ipsa indicat. Trimeter.

Virgo ipsa lachrymat, neque cùm rogites quid sit, audet dicere. Tetrametri.

Ille autem bonus uir nusquam apparet, etiam hoc misera suspicor, Ironicôs.

Aliquid domo abeuntē abstulisse. PH. *nequeo mirari satis* †Trochaicus tetrameter.

† *Quò ille abire ignauos possit longius, nisi si domum*

Fortè ad nos redierit. PY. *uise amabo num sit.* PY. *iam faxo scias.* Trochas. tetra. redundante syllaba.

D. *Perij: obsecro tam infandum facinus mea tu, ne audiui* Trocha.cata.

quidem.

** In mentem venire, non reminisci tantùm, sed etiã cogitare significat. Sic Cicero. In mẽtem tibi non venit caussam publicam sustinere.*

PY. *At pol ego amatores audieram esse mulierum eos maximos,*
*Sed nihil † posse-uerum miseræ non * in mentem uenerat.*
Nam illum aliquò conclusissem: neque illi commisissem uirginem.

† Si legas potesse, iambicus est, & sic legendum arbitror. Nam & sequens iambicus est.

P. MARSVS. Fœminæ mores improbi.

Vbi illum ego scelerosum, &c.) Iram muliebrem, & animum vindictæ in primis cupidum, imprudentiam, & post factum pœnitentiam, hæc scena exprimit. Arrogat quippe sibi multùm fœmina, & læsa furit, vt tigris raptis catulis, insidiatur vt vulpecula: & rumpitur, si vlcisci non datur: nihilq; habens ad vindictam, propter animi mobilitatem suspirat. Vnde dicit Iuuenalis: Nemo magis gaudet vindicta: quàm fœmina. Oppositum facit animus generosus, & magnus, de quo sic scribit Seneca: Si magnanimus fueris, cùm inimicum in potestate tua videris, vindictam putabis, vindicasse potuisse. Scito enim honestum, & magnum vindictæ genus esse, ignoscere. Aristo. iiij. moral. de natura viri magnanimi, sic ait: Nec est memor mali sibi illati: non est enim magnanimi meminisse præsertim mala, sed potius despicere. Pòstquàm ludi. &c.) Plau. in Bacchi. Mea caussa de auro ludificatus est. Vnguibus fa. &c.) Inuolare, est irruere, & insilire, inquit Nonius, à volatu, aut à vola, id est, media manu dictum.

Magnanimus.

Inuolare, est irruere.

ACTVS IIII. SCENA IIII.

PAVLVS. In hac sequenti scena, facetus, & iucundus error est: quandoquidem Phædria credit esse eunuchum ipsum, qui quæratur: proinde sic indignatus, eum aggreditur, vt secum iniuriam expostulet: tum signis, & argumentis comperit Chæream fratrem scelus perpetrasse.

PHAEDRIA, DORVS,

PYTHIAS, DORIAS.

Senarij.

Narratio vt fiat longior, & magis ridicula, pergit in personas spargere.

PH. E*xi foras scelesle-at etiam restitas?*
Fugitiue prodi- malè conciliate. DO. *obsecro.*
PH. *oh,*
Illud uide, os ut sibi distorsit carnifex.

Quid huc reditio? quid uestis mutatio est?
Quid narras? paulum si cessassem Pythia,
Domi non offendissem: ita iam * ornabat fugam.
PY. Habes'ne hominem amabo? PH. quid ni habeam? PY. ô factum bene.
D. Istuc pol uerò bene. PY. ubi est? PH. rogitas? non uides?
PY. Videam obsecro, quem? PH. hunc scilicet. PY. quis hic est homo?
PH. Qui ad uos deductus hodie est. PY. hunc oculis suis
Nostrarum nunquàm quisquam uidit, Phædria.
PH. Non uidit? PY. an tu credidisti esse obsecro
Ad nos deductũ? PH. nanq; alium habui neminẽ. PY. hau
Ne comparandus hic quidem ad illum est. ille erat
Honesta facie, & liberali. PH. ita uisus est
Dudum, quia uaria ueste exornatus fuit.
* Nunc eò tibi uidetur fœdus, quia illam non habet.
PY. † Tace obsecro: quasi uerò paulùm intersiet.
Ad nos deductus hodie est adolescentulus,
Quem tu uerò uidere uelles Phædria.
Hic est uetus, uietus, ueterno sus, senex,
Colore mustellino. PH. hem, quæ hæc est fabula?
Eò redigis me, ut quid * egerim egomet nesciam.
Eho tu, emin' ego te? DO. emisti. PY. iube mihi denuo
† Respondeat. PH. roga. PY. uenistin' hodie ad nos? negat.
* At ille alter uenit annos natus sedecim,
Quem secum adduxit Parmeno. PH. agedum, hoc mihi expedi
Primum. istam quam habes, unde habes, uestem? taces?
Monstrum hominis, non dicturus? DO. uenit Chærea.

*Donat. legit, Adornabat. Ornabat fugã scilicet mutatione uestis.

Nostrarũ nunquàm quisquã, id est, nulla ex nobis.

*Troch. tetra. catalecticus.
† Senarij.

*Aliàs, emerim quomodo legisse Donatus uidet.
† Iambi. septẽ pedum.
*Trimetri.

PH. Frater'ne? DO. *ita*. PH. *quando?* DO. *hodie*. PH. *quam dudum?* DO. *modò*

PH. Qui *cum?* DO. *cum* Parmenone. PH. *noras'ne eum prius?*

DO. Non: * *nec quis esset, unquam audieram dicier*.

PH. Vnde *igitur fratrem meum esse sciebas?* DO. Parmeno

Dicebat eum esse: *is dedit hanc mihi*. † PH. *óccidi*.

DO. Meam *ipse* * *induit pòst unà ambo abierunt foras*.

PY. *Iam satis credis me esse sobriā, & nihil mētitam tibi?*

Iam satis certum est uirginem uitiatam esse? PH. *agè nunc belua*,

Credis huic quod *dicat?* PY. *quid isti credam? res ipsa indicat*.

PH. Concede *istuc paululùm: audín'? etiam nunc paululùm, sat est*.

Dicdum hoc *rursum*, Chæreán' *tuam uestem detraxit tibi?*

DO. *Factum*. PH. *& ea est indutus?* DO. *factum*. PH. *& pro te huc deductus est?* DO. *ita*.

PH. *Iuppiter magne, ô scelestum, atq; audacem hominem*. PY. *uæ mihi*,

Etiam nunc non credis indignis nos esse irrisas modis?

PH. † *Mirum ni tu credas quod iste dicat. quid agā, nescio*.

Heus tu, negato rursum. possum'ne hodie ex te exculpere

Verum? uidisti'ne fratrem Chæream? DO. *non*. PH. *non potest*

Sine malo fateri, uideo: sequere hàc. modò ait, modò negat.

Ora me. DO. *obsecro te uerò Phædria*. PH. *I intrò*. DO. *hoi, hei*.

*Adulterinum hūc esse versum nonnulli suspicantur.

† Aliâs vestem.

*Induit dissyllabum est.

Trochaici catalectici.

Sic interrogat vt ea tamen negari vellet.

† Iambi. tetra.

Trochaici.

Rursum. i. econtrariò, nō iterū.

PH. † Alio pacto honestè quo modo hinc abeam, nescio. — † Deest sylla-
Actum est si quidem. tu me hic etiam nebulo ludificabere? — ba, fortè nunc.
PY. Parmenonis tam scio esse hanc technam, quàm me uiuere. — Deploratio.
D. Sic est. PY. Inueniam * hodie parem ubi pol referam gratiam. — * Hodie, prima producta,
Sed nūc quid faciundū cēses, Dorias? D. de isthac me rogas — hoc die.
Virgine? PY. ita: utrum taceam'ne, an prædicem? D. † tu pol si sapis: — † Tu, superest.
Quod scis nescis, neq; de eunucho, neq; de uitio uirginis — Prouerbium.
Hac re te & omni turba euolues, & illi gratum feceris.
Id modò dic, abiisse Dorum. PY. ita faciam. D. sed uideon' Chremem?
Thais iam aderit. PY. Quid ita? D. quia cùm inde abeo, iam tum inceperat
Turba inter eos. PY. aufer aurum hoc. ego scibo ex hoc quid fiet. — Scibo. i. sciam.

P. MARSVS

Exi foras scelesta, &c.) Amantis diligentiam, vt aliquid amico gratificetur, & inseruiat, necnon vehementiam in multam irrogandam rei amatæ gratia, atq; mulierculárum commenta, & cautionem, ne in caput proprium delicta recidant, hæc scena exprimit. Quisq; enim natura duce, nisi insaniat, pro temporis ratione sibi cauet: est namq; incassum illa prudentia, quæ rebus suis prospicere nescit. At etiam restitas fugitiue, &c.) Vlpianus lib. xxj. Digest. de ædilitio edicto, sic ait: Dicunt ædiles, Qui mancipia vendunt, certiores faciant emptores, quid morbi, vitij'q; sit: qui fugitiuus, erróve sit. Et Cicero libro iij. offic. sic ait: Qui scire debuit de sanitate, de fuga, de furtis, præstat edicto ædilium.

Hic est vetus, vietus, &c.) Vietus (inquit Sextus Pompeius) dicitur languidus, sine vi, & naturalibus priuatus viribus. Cic. in Catone maiore: Sed necesse fuit, esse aliquid quasi vietum, & caducum. — Vietus.
Veternosus.) Veternosus dicitur is, qui morbo, & incommodo senectutis laborat. Vnde Virgi. in Georgi. Nec torpere graui passus sua regna veterno. Veternosus etiam (autore Pompeio) dicitur is, qui graui premitur somno Cato cùm inquit veternosum, hydropicum intelligere voluit, cùm dicit: Veternosus quā plurimū bibit, tam maximè sitit. — Veternosus.

Tam scio esse hāc technā.) Id est, artem, & fraudem, Techna Græcè. — Techna.

Technicus. Latinè dicitur ars, & machinamentum: & technicus, dicitur artificiosus, & techniteuo, est aliquid artificiosè molior.
Techniteuo.

ACTVS IIII. SCENA V.

PAVLVS. Hic Chremes vino semigrauis inducitur, exprimens egregiè temulentorum conditionem, priorum memor, in præsentibus titubans, quem admodum egregiè compoti solent.

CHREMES, PYTHIAS.

Iambi.tetra. C. *Atat, data hercle uerba mihi sunt·uicit uinum quod bibi.*

Ac dum accubabam, quàm uidebar mihi esse pulchrè sobrius.

Temulenti conditio. *Pòst quàm surrexi, neq; pes, neq; mens satis suum officiũ facit.*

PY. *Chreme.* C. *quis est? ehem Pythias, uah quantò nunc formosior*

Dudum, id est, paulò antè. *Vidêre mihi, quàm dudum?* PY. *certè tu quidem pol multò hilarior.*

Sentẽtia vera. C. *Verbum hercle hoc uerum est,* SINE CERERE ET LIBERO FRIGET VENVS.

Iambi.tetra. *Sed Thais antè multò uenit?* PY. *an * abijt iam à milite?*

** Aliâs An ne abijt. &c.* C. *Iandudum ætatem lites sunt inter eos factæ maxumæ.*

PY. *Nihil dixit tum, ut sequêrere sese?* C. *nihil: nisi abiens mihi innuit.*

Iandudum ætatem, id est, longo tempore. PY. *Eho, non'ne id sat erat?* C. *nesciebam id dicere illam, nisi quia*

† d, videtur elidi. *Correxit miles, † quod intellexi minus. nam me extrusit foras*

Sed eccam ipsam miror ubi ego huic anteuerterim.

P. MARSVS. Atat, data hercle verba mihi, &c.) Ebrietatis caussa, & effectus hac scena exprimuntur. Corrumpitur quippe iudicium rationis, & linguæ: pedumq; titubatio sequitur, quo nihil turpius excogitari po-
Ebrietas.

test. Quapropter Stoici (quos Cicero in Tusculanis disputationibus sequitur) omnium malorum fontem, esse intemperantiam : officiorum verò, temperantiam dicunt. Ideo dicitur à Græcis, conseruatrix mentis, & prudentiæ. Plato libro vj. de legi. sic ait: Bibere vsque ad ebrietatem, neque alibi vnquam decet, præterquàm in solennitatibus eius Dei, qui largiens est vinum. *Intemperantia* *Temperantia.*

ACTVS IIII. SCENA VI.

In hac sequenti scena habetur colloquium Thaidis, & Chremetis, amantium se ad bellum contra militem, quem rapturum virginem formidabant, & inducitur Thais longè animosior ipso Chremete. PAVLVS.

THAIS, CHREMES, PYTHIAS.

T. CREDO equidem illum iam affuturum esse, ut illam à me eripiat: sine ut *Trocha. tetra. catalecticus.*

† Veniat: atqui si illam digito attigerit uno, oculi ilico *† Aliâs, Sine veniat, omissa particula vt.*

Effodientur: usqueadeò ego illius ferre possum ineptias, *Troch. tetrame. catalect.*

Et magnifica uerba, uerba dum sint: uerùm si ad rem conferentur, uapulabit. *Vapulabit, id est percutietur.*

C. Thais ego iandudum hic adsum. T. ô mi Chreme, te ipsum * expectabam. **Aliâs, expecto*

Scin' tu turbam hanc propter te esse factam? & adeò ad te attinere hanc

Omnem rem? C. ad me? qui? quasi istuc. T. quia dum tibi sororem studeo

Reddere, & restituere, hæc atque huiusmodi sum multa passa.

C. Vbi ea est? T. domi apud me. C. hem. T. quid est?

Educta ita, uti teq; illaq; dignũ est. C. quid ais? T. id quod res est.

Hanc tibi dono do, neque repeto pro illa abs te quicquam pretij.

C. Et habetur, & refertur à me Thais tibi, ita uti merita es, gratia.

T. At enim caue, ne prius, quàm hanc à me accipias, amit-

tas Chreme.

Nam hæc ea est, quam miles à me ui nunc ereptum uenit.

Monumēta sūt, quæ inepti instrumēta uocāt.

Abi tu, cistellam Pythia domo effer cum monumentis:

C. *Viden' tu illum Thais?* P. *ubi ista est?* T. *in risco. odiosa, cessas?*

*Aliâs, Militū.

† Apagēsis, verbū comicū, siue aduerbiū Græcum. i. recede.

* Aliâs, quem.

Qui cum, id est cum quo.

C. * *Militem secum ad te quantas copias adducere?*

At at. T. *num formidolosus obsecro es mi homo?* † *apagēsis.*

Egon' formidolosus? nemo est, hominū, qui uiuat, minus.

T. *Atq; ita opus est.* C. *hau metuo,* **qualem tu me esse hominem existimes.*

T. *Imò hoc cogitato, qui cum res tibi est, peregrinus est,*

Minus potens quàm tu, minus notus, amicorum hîc habens minus.

Sana sentētia.

C. *Scio istuc:* SED TV QVOD CAVERE POSSIS, *stultum admittere est.*

Malo ego nos prospicere, quàm hunc ulcisci accepta iniuria.

Tu abi, atq; ostium obsera intus, ego dum hinc transcurro ad forum.

Volo ego adesse hîc aduocatos nobis in turba hac. T. *mane.*

† Aliâs, omitte iam adero.

C. *Melius est.* T. *mane.* C. *omitte: iam* † *istic adero.* T. *nihil opus est istis Chreme.*

Hoc dic modò, sororem illam tuam esse, & te paruam uirginem

Amisisse, nūc cognosse. signa ostende. P. *adsunt.* T. *cape.*

Nam vinolento ciuiliter resisti solet.

Si uim faciet, in ius ducito hominem. intellextin'? C. *probè.*

T. *Fac animo hæc præsenti dicas.* C. *faciā.* T. *attolle palliū,*

Perij.huic ipsi est opus patrono, quem defensorem paro.

Credo equidem il, &c.) Meretricis confidentiam, & ad omne facinus audaciam perditam, necnon studium, & artem captandi fauoris in aliqua difficultate, ac primos motus in potestate nostra non esse, Chremetis exemplo hæc scena docet, & exprimit. In risco.) Riscus (inquit Nonius) est locus in parietibus angustus. P. MARSVS. *Riscus.*

ACTVS IIII. SCENA VII.

Hic inepti militis vanitas demonstratur, qui ad amicam, tanquam ad hostilem exercitum pergit concito cursu, irritato animo, quatienti capite, furenti similis aciem instruit, ad pugnam progreditur: Gnathonis tamen suasu, facilè exercitum dirimit, & verbis contendit. PAVLVS.

THRASO, GNATO, SANGA, CHREMES, THAIS.

THR. *Hanccine ego, ut contumeliam tam insignem in me accipiam Gnatho?* **Octonarij.*
*Mori me * satius est. Simalio, Donax, Syrisce, sequimini.* **In satius eliditur s.*
Primùm ædeis expugnabo. G. *rectè.* THR. *uirginem eripiam.* G. *probè.* *Gnatho ad omnia assentatur.*
THR. *Malè multabo ipsam.* G. *Pulchrè.* THR. *in medium huc agmen cum uecti, Donax.*
Tu Simalio in sinistrum cornu, tu Syrisce in dexterum.
Cedò alios: ubi centurio est Sanga, & manipulus furum?
SAN. *eccum adest.*
THR. † *Quid ignaue? peciculóne pugnare, qui* istuc huc portes, cogitas?* *† In quid eliditur d* **Aliâs, istum.*
S. *Egóne? imperatoris uirtutem noueram, & uim militũ:*
Sine sanguine hoc fieri nõ posse, qui † abstergerẽ uulnera. *† Abstergere in hoc versu coniugationis est secundæ.*
THR. *Vbi alij?* S. *qui (malùm) alij? solus Samnio seruat domum.*
THR. *Tu hosce instrue: hic ego ero post principia: inde omnibus signum dabo.*

Acerbè militem irridet.

G. Illuc est sapere. ut hosce instruxit, ipse sibi cauit loco.

THR. Idem hocce Pyrrhus factitauit. CH. uidén' tu Thaid, quam hic rem agit?

Nimirùm, id est sine dubio.

Nimirùm consiliũ illud rectum est, de occludendis ædibus.

THA. Sanè quod tibi nunc uir uideatur esse, hic nebulo magnus est.

Ne metuas. THR. quid uidetur? G. fundam tibi nunc nimis uellem dari.

Vt tu illos procul hinc ex occulto cæderes: facerent fugã.

Trocha. catale.

THR. Sed eccam Thaidem ipsam uideo. G. quàm mox irruimus? THR. mane.

OMNIA PRIVS experiri, quàm armis, sapientem decet.

Quì scis, an quæ iubeam, sine ui faciat? G. di uestram fidẽ.

Quanti est sapere? nunquàm accedo, quin abs te abeam doctior.

THR. Thais, primùm hoc mihi responde: Cùm tibi do istam uirginem,

Dixtin' mihi hos dies soli dare te? THA. quid tum postea?

THR. rogitas?

Quæ mihi ante oculos amatorem coràm adduxti tuum?

THA. Quid cum illo agas? THR. & cum eo clàm subduxti te mihi?

† Libuit, superbum, & meretriciũ verbum.

THA. † Libuit. THR. Pamphilam ergo huc redde, nisi ui mauis eripi.

CH. Tibi illam reddat? aut tu * eam tangas? omnium. G. ah, quid ais? tace.

Aliâs, illam.

* Hæc pronominæ multũ habẽt significãtiæ.

CH. Quid tu tibi uis? THR. ego non tangam meam? CH. Tuam autem furcifer?

G. Caue sis, nescis cui maledicas nunc uiro. CH. non tu hinc abis?

Scin' tu ut tibi res se habeat? si quicquam hodie hic turbæ cœperis.

Faciam ut huius loci, dieiq́;, meiq́; semper memineris.

G. Miseret tui me, qui hunc tantū hominē facias inimicum tibi.

Conuitium in impudentes.

CH. Diminuam ego caput tuum hodie, nisi abis. G. ain' uerò canis?

* Siccine agis? THR. quis tu homo es? quid tibi uis? quid cum illa rei tibi est?

** Videtur Cretici.*

CH. † Scibis principiò eam esse dico liberam. THR. hem. CH. ciuem Atticam. THR. hui.

† Troch. acat.

CH. Meam sororem. THR. os durum. CH. miles, nunc adeò edico tibi,

Ne uim facias ullam in illam. Thais, ego eo ad Sophronam Nutricem, ut eam adducam, & signa ostēdam hæc. THR. tún' me prohibeas,

Meam ne tangam? CH. prohibebo, inquam. G. audin' tu? hic furti se alligat.

† CH. Satin' hoc est tibi? THR. idem hoc tu ais Thais? THA. quære qui respondeat.

† Metalepticos furtū pro omni fraude, & dolo accipitur. Mulierum cōditio.

THR. Quid nunc agimus? G. quin redeamus: iam hæc tibi aderit supplicans

Vltro. THR. credin'? G. imò certè: noui ingenium mulierum:

Nolunt, ubi uelis: ubi nolis, cupiunt ultro. THR. bene putas.

G. Iam dimitto exercitum? THR. ubi uis. G. * Sanga, uti fortes decet

** Verior lectio habet, Sanga, ita uti fortes decet.*

Milites: domiq́;, fociq́; fac uicißim ut memineris.

S. Iandudum est animus in patinis. G. frugi es. THR.

uos me hâc sequimini.

P. MARSVS. + Donatus legit, Satis hoc est tibi, & post ais, addendum Thais: ubi rursus notata loquentis persona, locum fecit errori.

Hanccine ergo, &c.) Inanem ostentationem militis gloriosi, & verba sesquipedalia, & ante periculum audaciam, & in ipsa re timiditatem, necnon mores Gnathonicos, ac meretricis vehementiam, hæc scena exprimit. Aristot. libro iiij. Mora. sic ait: Audaces quidem fortes sunt ante ipsa pericula, & volunt ea: sed cùm in ipsis sunt, tergiuersantur. Fortes autem, in ipsis quidem periculis feruidi sunt, anteà verò quieti. Donax, Syrisce, &c.) Donax, Latinè dicitur fistula, calamus, arundo, tibia: & donachium, dicitur arundinetum, & Donachodes, arundinosus.

Audax. Fortis. Donax. Donachium. Donachodes.

ACTVS V. SCENA I.

PAVLVS. Hic demum virgo à Chærea vitiata esse cognoscitur, & id quidem opportunè, pòst quàm contra militem defensa est, & retenta: vnde statim sequentur nuptiæ eius, & Chæreæ, qui illam vitiauit. Is in fine scenæ, vt hæc tractentur, interuenit.

THAIS, PYTHIAS.

Senarij.

Perplexus est, qui nescit quorsum se vertat.

Obsecro, dolentis est, non negantis.

T. *PERGIN' scelesta mecum perplexè loqui?*
Scio, nescio, abijt, audiui, ego non adfui.
Non tu istuc mihi dictura apertè es, quicquid est?
Virgo conscissa ueste lacrymans obticet:
Eunuchus abijt. quamobrem? quid factum est? taces?
P. *Quid tibi ego dicam misera? illum eunuchum negant*
Fuisse. T. *quis fuit igitur?* P. *iste Chærea.*
T. *Qui Chærea?* P. *iste ephebus, frater Phædriæ.*
T. *Quid ais uenefica?* P. *atqui certò comperi.*
T. *Quid is, obsecro, ad nos? aut quamobrem adductus est?*
P. *nescio,*
Nisi amasse credo Pamphilam. T. *hem misera, occidi.*
Infelix, si quidem tu istæc uera prædicas.
Num id lachrymat uirgo? P. *id opinor.* T. *quid ais sacrilega?*
Istuccine interminata sum hinc abiens tibi?

P. Quid facerem? ita ut tu iusti, soli credita est. *Credita, id est, commissa.*
T. Scelesta, lupo ouem commisisti. dispudet,
Sic mihi data esse uerba, quid hominis illic est? *Frequens adagium.*
P. Hera mea,* tace obsecro: saluæ sumus: ** Nisi legas, bis tace, versus non constat.*
Habemus hominem ipsum. T. ubi is est? P. hem, ad sinistram, uidés
Ne? T. uideo. P. comprehendi iube, quantùm potest.
T. Quid * illi faciemus stulta? P. quid faciam, rogas? ** Aliàs, illo.*
Vide amâbo, si non cùm aspicias, os impudens *Os impudés. i. sine verecúdia.*
Videtur. T. non est. P. tum quæ eius confidentia est.

Pergin' scelesta, &c.) Perplexos ancillarum dolos, & meretricum curiositatem, diligentiam, & coniecturam hæc scena exprimit. Meretrix nanque callida, & longo rerum vsu edocta, minimo signo id quod est, coniectat. Vnde callidi dicuntur illi, quorum animus vsu concalluit, vt manus asiduo opere. P. MARSVS. *Callidi.*

ACTVS V. SCENA II.

In hac sequenti scena continetur Chæreæ, post fugam, comprehensio, déinde contentio inter Thaidem, ipsumq́; : tum redeunt in gratiam, Pythia tamen retinente, demum de nuptijs cum Pamphila contrahendis tractant. PAVLVS.

CHAEREA, THAIS, PYTHIAS.

C. APVD Antiphonem uterque, mater, & pater *Iābi. trimetri.*
Quasi dedita opera domi erant, ut nullo modo
Introire possem, quin uiderent me. interim
Dum ante ostium sto, notus mihi quidam obuiàm
Venit. ubi uidi, † ego me in pedes, quantùm queo, *† Aliâs egomet*
In angiportum quoddam desertum: inde item
In aliud, inde in aliud. ita miserrimus
Fui fugitando, ne quis me cognosceret.
Sed est'ne hæc Thais, quam uideo? ipsa est, hæreo.
Ah, quid faciam? quid mea autem? quid faciet mihi?
T. Adeamus. bone uir Dore, salue. dic mihi,

† Prima aufugistin' pertinet adversum præcedentem.
*Aliâs, amitte.

† Aufugistin' ? c. hera, factum. T. ſatin' id tibi placet?
c. Non. T. credin' te impune abiturum ? c. unam hanc noxiam
* Mitte ſi aliam unquam admiſero ullam, occidito.
T. Num meam ſæuitiam ueritus es? c. non. T. quid igitur?
c. Hanc metui, ne me criminaretur tibi.

† Aliâs, Py.
* Niſi legas paulùm, verſus non conſtat.

T. Quid feceras ? c. paululùm quiddam † T. eho * paululùm impudens ?
An paululùm hoc tibi eſſe uidetur, uirginem
Vitiare ciuem? c. conſeruam eſſe credidi.
P. Conſeruam ? uix me contineo, quin inuolem in
Capillum monſtrum, etiam ultro deriſum aduenit.

Verò, ironicè pronuntiandū.
† Aliâs, iſti pœnas Furcifero.

T. Abi hinc inſana. P. quid ita uerò ? debeam
Credo iſti † quidquam furcifero, ſi id fecerim:
Præſertim cùm ſe ſeruum fateatur tuum?
T. Miſſa hæc faciamus, non te dignum Chærea
Feciſti nam ſi ego digna hac contumelia
Sum maximè, at tu indignus qui faceres tamen.
Neque ædepol quid nunc conſilij capiam, ſcio
De uirgine iſtac ita conturbaſti mihi
Rationes omneis, ut eam non poſsim ſuis,
Ita ut æquum fuerat, atque ut ſtudui, tradere:
Vt ſolidum parerem hoc mihi beneficium Chærea.
c. At nunc dehinc ſpero æternam inter nos gratiam
Fore Thais ſæpe ex huiuſmodi re quapiam, & ex
MALO PRINCIPIO, magna familiaritas

Deus, amor. ſ.

Conflata eſt. quid ſi hoc quiſpiam uoluit Deus?
T. Equidem pol in eam partem accipioq;, & uolo.
c. Imò ita quæſo. unum hoc ſcito, contumeliæ
Non me feciſſe cauſſa, ſed amoris. T. ſcio.

Et pol propterea magis nunc ignosco tibi.
Non adeò inhumano ingenio sum Chærea,
Neque tam imperita, ut quid amor ualeat, nesciam.
C. Te quoque iam Thais, ita me Dij bene ament, amo.
P. Tum pol tibi ab istoc hera cauendum intelligo.
C. Non ausim. P. nihil tibi quicquam credo. T. desinas.
C. Ego me tuæ † commendo, & committo fidei.
Nunc ego te in hac re mihi oro ut adiutrix sies.
Te mihi patronam * cupio Thais, te obsecro:
Emoriar, si non hanc uxorem duxero.
T. Tamen si pater. C. ah, quid? uolet, certò scio,
Ciuis modò hæc sit. T. paululùm opperirier
Si uis, iam frater ipse hic aderit uirginis.
Nutricem accersitum ijt, quæ illam aluit paruolam.
In cognoscendo tute ipse aderis Chærea.
C. Ego uerò maneo. T. uis'ne intereà, dum is uenit
Domi opperiamur, potius quàm hic ante ostium?
C. Imò percupio. P. quam tu rem actura, obsecro, es?
T. Nam quid ita? P. rogitas? hunc tu in ædeis cogitas
Recipere posthàc? T. cur non? P. crede hoc meæ fidei,
*Dabit hic aliquam pugnam denuo. T. ah, tace, obsecro.
P. Parum perspexisse eius uidere audaciam.
C. Non faciam, Pythias. P. non pol credo Chærea,
Nisi commissum non erit. C. quin Pythias
Tu me seruato. P. neque pol seruandum tibi
Quicquam dare ausim, neque te seruare. apage te.
T. † Adest optimè ipse frater. C. perij herclè, obsecro,
Abeamus intrò Thais, nolo me in uia
Cum hac ueste uideat. T. quamobrem tandem? an quia pudet?

† Cõmendo me notis, committo ignotis.

* Aliâs, capio.

Verò aduerbiũ consentientis.

*Dabit propriè pro inducet: vt, Magnam dabit ille ruinam.

† In adest, prior syllaba pertinet ad versum præcedentem.

c. Id ipsum. P. ipsum? uirgo uerò? T. I præ, sequor.
Tu istic mane, ut Chremem introducas, Pythias.

P. MARSVS. Apud Antiphonem, &c.) Timorem iustæ reprehensionis, quæ maximè decet ingenuum ephebum, ac meretricis indulgētiam in his delictis, quæ amoris ardore committuntur, hæc scena exprimit: monens vnumquenque decorum suum seruare debere: nec solùm id esse considerandū, an quispiam sit poena dignus, sed etiam an deceat se talem poenam irrogare. Digna quippe est meretrix contumelia, sed non omnium est illam inferre. Tales enim personæ relinquendæ sunt, vt aut à vilissimo quoque, aut iusta carnificis manu puniantur. Quantum queo in angiportum.)
Portus. Portus (inquit Iurisconsultus) appellatus est conclusus locus, quo importantur merces, & inde exportantur: eaq; nihilominus est statio conclusa, atque munita. Inde angiportus dicitur. Varro sic ait: Quod exitum non habet, ac peruium non est, angiportum: & idem angustum ab angendo. Et alibi dicit: Hinc angiportum, quia nihil in eo potest agi. Sextus Pompeius sic ait: Angiportus, est iter compendiarium in oppido,
Angiportus. eò quòd sit angustus portus: id est, aditus in portam.

ACTVS V. SCENA III.

PAVLVS. Hoc in loco est disputatio Pythiæ apud seipsam cogitantis, quemadmodum Parmenonem dolo possit vlcisci.

PYTHIAS, CHREMES, SOPHRONA.

Senarij. P. QVID, quid uenire in mentem nunc poßit mihi?
Quid'nam? quî referam illi sacrilego gratiam,
Verò, interiectio stomachantis. Qui hunc suppoſuit nobis? C. moue uerò ocyus
Te nutrix. S. moueo. C. uideo: sed nihil promoues.
P. Iam'ne ostendisti signa nutrici? C. omnia.
P. Amâbo, quid ait? cognoscit'ne? C. ac memoriter.
P. Bene ædepol narras: nam illi faueo uirgini.
Ite intrò, iandudum hera uos expectat domi.
Virum bonum eccum Parmenonem incedere
Ironicôs. Video: uide ut otiosus sit, si dijs placet.
Spero me habere, qui hunc meo excruciem modo.
Ibo intrò, de cognitione ut certum sciam.
Pôst exibo: atque hunc perterrebo sacrilegum.

Quicquid

Quicquid venire, &c.) Meretriciæ ancillæ diligentiam in excogitanda fraude, ac dolosam consultationem, vt par pari referatur, hæc scena exprimit. P. MARSVS.

ACTVS V. SCENA IIII.

Hic Parmeno gloriatur Chæream eunucho subornasse, ita vt virgine præter sumptum, & dispendium, potitus sit. Deinde meretricum ingenia, & sordes commemorat, quare Pythiam (quam non adesse percipit) prius satis commotam, magis irritat. PAVLVS.

PARMENO, PYTHIAS.

PA. Reviso quidnam Chærea hic rerum gerat. *Senarij.*
Quòd si astu rem tractauit, Dij uostram fidem *Astu, id est, astutè, aut dolo.*
Quantam, & quàm ueram laudem capiet Parmeno?
Nam ut omittam, quòd ei amorem difficillimum, &
Charißimum ab meretrice auara uirginem
Quam amabat, eam confeci sine molestia,
Sine sumptu, sine dispendio. tum hoc alterum,
Id uerò est, * quòd mihi puto palmarium, *✱ Sunt qui legant, quod ego mihi puto.*
Me reperisse, quo modo adolescentulus
Meretricum ingenia, & mores posset noscere: *Meretricum mores.*
Maturè ut cùm cognorit, perpetuò oderit.
Quæ dum foris sunt, nihil uidetur mundius, *Ligurire, est eleganter, more suum, suauiora quæq; degustare*
Nec magis compositum quicquam, nec magis elegans:
Quæ cum amatore suo cum cœnant, liguriunt.
Harum uidere * ingluuiem, sordes, inopiam, *✱ Exēplarium alterum manu scriptū illuuiē, alterū verò habet inluuiē, tam etsi verior lectio habet, ingluuiē.*
Quàm inhonestæ solæ sint domi, atque auidæ cibi:
Quo pacto ex iure hesterno panem atrum uorent:
Nosse omnia hæc, salus est adolescentulis.
PY. Ego pol te pro istis dictis, & factis, scelus,
Vlciscar: ut ne impunè in nos illuseris.

Reuiso quidnā Chærea hic rerum ge.) Seruilis iactantia, quæ in proprium caput recidit, ac meretricij mores domi, foris'q;, circa victum maximè, hac scena exprimuntur. Serui quippe natura sunt arrogantes, & P. MARSVS.

& sese efferunt insolentius, si quid illis ad votum successit, quod tamen fraude, ac malitia, non virtute, & prudentia factum est: & meretrices arte, ac dolis tractant amantes. Elegantiam nanque, ac victus frugalitatem in loco simulant, cùm domi nihil sit ipsis immundius, nihil voracius, nihil foedius. Ingluuies, voracitas, & gulositas dicitur.

Ingluuies.

ACTVS V. SCENA V.

PAVLVS. In hac sequenti scena, Pythias simulata perturbatione sui, Parmenonem vt suprà proposuit, terret. Atque in principio vim magnam ostendit, Deorum implorans fidem, quasi in hoc negotio nihil prosit humanum consilium. Parmeno tandem Pythiæ minis territus, rem omnem seni aperire molitur.

PYTHIAS, PARMENO.

Trocha. cata. Singula pauido et attonito vultu proferenda.

PY. PRoh fidem deûm, facinus foedum: ô infelicem adolescentulum,

O scelestum Parmenonem, qui istum huc adduxit. PAR. quid est?

PY. Miseret me: itaque utne uiderem, misera huc effugi foras,

Graues pœnæ, exẽpla dicũtur.

Quæ futura exempla dicunt in eum indigna? PA. ô Iupiter,

Quæ illæc turba est? num'nam ego perij? adibo, quid istuc Pythias?

Quid ais? in quem exẽpla fient? PY. rogitas audacißime?

Perdidisti istum, quẽ adduxti pro eunucho adolescentulũ,

Studes, id est, adfectas.

Dum studes dare uerba nobis. PA. quid ita? aut quid factum est? cedò.

PY. Dicã: uirginẽ istam, Thaidi hodie quæ dono data est,

** Sunt qui addant esse.*

Scis eam hinc ciuem esse, & eius fratrem * adprimè nobilem?

PAR. Nescio. PY. atqui sic inuenta est: eam iste uitiauit miser.

Ille ubi id resciuit factum frater uiolentißimus.

PA. Quidnam fecit? PY. colligauit primùm eum miseris

modis. PA.* hem.
Colligauit? PY. atque equidem orante, ut ne id faceret, Thaide.
PA. Quid ais? PY. nunc † minatur porrò sese, id quod mœchis solet:
Quod ego nũquàm uidi fieri, neq; uelim. PA. qua audacia
Tantum facinus audet? PY. Quid ita tantum? PA. an non hoc maximum est?
Quis homo pro mœcho unquam uidit in domo meretricia
Deprehendi quenquam? PY. nescio. PA. at, ne hoc nescia- tis, Pythias,
Dico, edico uobis, nostrũ esse illum herilem filiũ. PY. hem,
Obsecro an is est? PA. ne quam in illum Thais uim fieri sinat.
Atque adeò autem cur non egomet intrò eo? PY. uide Parmeno
Quid agas, neq; illi prosis: & tu pereas. nam hoc putant,
Quicquid factum est, ex te esse ortum. PA. quid igitur faciam miser?
Quid'ue incipiam? ecce autẽ uideo rure redeuntem senem,
Dicã huic, an non? herclè dicam, & si mihi magnũ malum
Scio paratum: sed necesse est, huic ut subueniat. PY. sapis.
Ego abeo intrò. tu isti narrato omnem * rem ordine, ut factum siet.

* Hem, extra metrum est.

† Abás, minatur.

Quod mœchis amputare, scilicet virilia.

Nescio, astutè dicitur.

Ornata locutio

Sapis, ironicè & risoriè.

* Abás, tu isti narrato oẽm ordinẽ, vt factum fiet. Nec constat aliter versus, est autem. Trochaicus catalecticus.

Proh deûm fidem fa.&c.) Lenæ calliditatem in excogitandis fraudibus, vimq; persuadendi, necnon serui non vndiq; circunspecti credulitatem, hæc scena exprimit. Primùm, malitiæ ad scribendũ est: postremum verò imprudentiæ, quæ rem, animumq; loquentis non considerat, sed facili credulitate decipitur, quod maximè dedecet. Exitus enim talem imprudentiam reprehendit. Chrysolus seruus apud Plautum in Bacchid. sic ait: Nequius nihil est, quàm egens consilij seruus, nisi habet pectus multipotens,

P. MARSVS

ACTVS V. SCENA VI.

PAVLVS. In hac scena otiosus adeò, & quietus inducitur senex, vt neque mores suorum increpet, neque quicquam suspicetur mali: sed agit gratias proximæ villæ, cuius beneficio ignorat quid in vrbe agerent filij, quod percipit imprudenti Parmenonis narratione. Felicitas quoque senis hic attendatur, vt appareat quàm inopinatè malum omne fieri posit. Nam imparatis mentibus mala grauiora sunt.

SENEX, PARMENO.

Senarij. SE. EX meo propinquo rure hoc capio commodi:
Neq; agri, neq; urbis odium me unquã percipit.
Vbi satias cœpit fieri, commuto locum.
* In sed, aut e elidatur, aut d. * Sed est'ne ille noster Parmeno? & certè ipsus est.
Quem præstolare Parmeno hic ante ostium?
PA. Quis homo est? ehem, saluũ te aduenire here gaudeo.
SE. Quẽ præstolare? PA. perij. lingua hæret metu. SE. hem
Quid est quòd trepidas? satis'ne salue? dic mihi.
Expurgatio criminis, antè quã obijciatur. PA. Here, primùm te arbitrari, id quod res est, uelim.
Quicquid huius factum est culpa non factum est mea.
SE. Quid? PA. rectè sanè interrogasti: oportuit
Rem prænarrasse me. Emit quendam Phædria
Eunuchum, quem dono huic daret. SE. cui? PA. Thaidi.
Actũ est, desperantis verbum. SE. Emit? peri herclè. quanti? PA. uiginti minis.
SE. Actũ est. PA. tum quandã fidicinam amat hic Chærea.
SE. Hem, quid? amat? an scit iam ille, quid meretrix siet?
Prouerbium. An in Astu uenit? aliud ex alio malum.
PA. Here, ne me spectes: me impulsore hæc non facit.
SE. Omitte de te dicere. ego te furcifer
Pulchra aposiopesis, scilicet, te vlciscar. Si uiuo. sed istuc quidquid est, primùm expedi.
PA. Is pro illo eunucho ad Thaidem hanc deductus est.
SE. Pro eunuchon'? PA. sic est: hunc pro mœcho posteà
Comprehendêre intus, & constrinxere. SE. óccidi.
PA. Audaciam meretricum specta. SE. nunquid est

Aliud mali, damni'ue, quod non dixeris,

* Reliquom. PA. *tantum est.* SE. *cesso huc intrò irrumpere?* * Fortè relictum.

PA. Non *dubium est, quin mihi magnum ex hac re sit malum:*

Nisi, quia necesse fuit hoc facere, id gaudeo, Insigne, id est, aliquid nobile, et magnum factum.

Propter me hisce aliquid esse euenturum mali,

Nam iam diu aliquam caussam quærebat senex,

Quamobrem insigne aliquid faceret. is nunc repperit.

Ex meo propinquo rure, &c.) Boni ciuis rem domesticam curantis, augentisq; citra aliorum iniuriam, honestum & nullis censuris obnoxium negotium, hæc scena describit: exprimens affectum patris, qui vehementer commouetur, cùm nouos filiorum ardores, ac prodigalitatem intelligit. Est enim senex auarus: & rem maximo labore partam, turpiter perire, in primis indignatur: exterretur, inquàm, re noua, & inopinata. Vnde Sene. de consolatione ad Marianum, sic ait: Quæ multò antè prouisa sunt, languidius incurrũt: & aufert vim præsentibus malis, qui futura prospexit. Fortuna illis est grauis, quibus est repentina: facilè eam sustinet, qui semper expectat. An in astu venit? &c.) Astu, est nomen indeclinabile. Astuta (inquit Asconius Pedianus) vrbana dicuntur: Etenim vrbs, Græcè asty dicitur. Terentius: An in Astu venit? Sextus Pompeius sic ait: Astus apud poëtas astutiam significat: cuius origo ex oppido Græco Asty deducitur, in quo qui assiduè versati sunt, cauti, atq; acuti esse videntur. P. MARSVS. *Astu.* *Astus.*

ACTVS V. SCENA VII.

In hac sequenti scena Pythias egreditur, tanquam irrisura Parmenonem, vt ipsa putat. Egredi autem à poëta cogitur, vt doceat populum quid intus egerit senex. PAVLVS.

PYTHIAS, PARMENO.

PY. NVNQVAM *ædepol quicquam iam diu quod magis uellem euenire,* Iãb. tetr. cata.

Mihi euênit, quàm quòd modò senex intrò ad nos uenit errans.

Mihi solæ ridiculo fuit, quæ quid timeret sciebam.* * Sciebã dissyllabum est.

PA. *Quid hoc autem est?* PY. *nunc id prodeo, ut conueniam Parmenonem.*

Sed ubi obſecro eſt? PA. *mén' quærit hæc?* PY. *atque ec- cum uideo·adibo.*

PA. *Quid eſt inepta? quid tibi uis? quid rides? pergin'?*
PY. *perij:*

*Sunt qui legãt, omiſſa præpoſitione, de, miſera te.

Defeſſa iam ſum miſera de te ridendo.* PA. *quid ait?* PY. *rogitas?*

† Aliâs, pol.

Nunquàm† ædepol hominem ſtultiorẽ uidi, nec uidebo: ab

* Aliâs, Non pote ſatis narrari.

** Non poſſum ſatis narrare quos ludos præbueris intus.*
At etiam primò callidum, & diſertum credidi hominem.

Obiurgatio de leuitate credendi.

PA. *Quid?* PY. *illico'ne credere ea quæ dixi oportuit te?*
An pœnitebat flagitij, te autore quod feciſſet
Adoleſcens, ni miſerum inſuper etiam patri indicares?
Nam quid illi credis animi tum fuiſſe, ubi ueſtem uidit
Illam eſſe eum indutum pater? quid? iam ſcis te periſſe?
PA. *Hem quid dixiſti peſſuma? an mentita es? etiam rides?*

Lepidum ſcelus irriſionem intelligit.

Itáne lepidum tibi uiſum eſt ſcelus, nos irridere? PY. *nimium.*
PA. *Siquidem iſthuc impunè habueris.* PY. *uerũ.* PA. *redadam herclè.* PY. *credo.*

Iam, temporis uelocitatẽ indicat.

Sed in diem iſthuc Parmeno eſt fortaſſe, quod minitare.
Tu iam pendebis, qui ſtultum adoleſcentulum nobilitas
Flagitijs, & eundem indicas. uterq; in te exempla edent.
PA. *Nullus ſum.* PY. *hic pro illo munere tibi honos eſt habitus·abeo.*
PA. *Egomet meo indicio miſer, quaſi ſorex, hodie perij.*

I. MARSVS. Nunquã ædepol, &c.) Geſtiens lætitia meretricis votis compotis, ac inſultatio alienæ ſtultitiæ, hac ſcena exprimuntur. Triumphat quippe meretricius animus: & hilaratus applaudit ſibi, cùm par pari relatum eſt, & viſciſsim irridere poteſt: talem mentis hilaritatem nullo auro permutaret, audet enim (vt dictum eſt) vindicta muliebris animus.

Hic pro illo munere honos est, &c.) Sensus est: Tu munere tuo nos delusisti, nos vicem rependimus. Hic honos, qualem vides (quasi diceret, te delusimus) habitus scilicet est à nobis, pro illo munere tuo tam illepido. Abeo.) id est, discedo hinc, iam compos voti, inquit Pythias: & te iam delusum relinquam cruci paratæ, in qua iam pendebis. Sed in diem istuc Parmeno, &c.) Aliquando forte istuc accidet, quod nobis minitaris: sed, supplicium tuum iam paratum est, & sic ex stomacho loquitur Pythias, & insultat Parmenoni. Tu iam pendebis.) id est, Eris appensus in patibulo, & cruce, pendeo es, idem significat, quod sum suspensus: pendo, is, soluo ad pondus. Vnde pendere pœnas, & pensio dicta.

Abeo.

Pendeo.
Pendo.

ACTVS V. SCENA VIII.

In sequenti scena considerare licet, ad quos exitus militem induxerit Gnathonis assentatio. Nam dixerat supra: Iam tibi hæc, aderit supplicans vltro: hic contrà mies vltro se dedere Thaidi, ac deuouere satagit, exemplo Herculis, qui Omphalæ in lanificio seruiuit.

PAVLVS.

GNATHO, THRASO.

G. Quid nunc? qua spe, aut quo consilio huc imus?
quid cœptas Thraso?
T. Egóne? ut Thaidi me dedam, & faciam
quod iubeat. G. quid est?
T. Qui minus quàm Hercules seruiuit Omphalæ? G. exemplum placet.
Vtinam tibi commitigari uideam sandalio caput.
Sed fores crepuere ab ea: perij. T. quid hoc autem est mali?
Hunc ego nunquàm uideram: & iam hic quidnam properans * prosilijt?

Trochaici catalectici.

Attēde Gnathonem semper intentum trahi à mensa.

**Aliâs, prosilit, tēpore præsenti.*

Quid nunc? &c.) Ignauia militis gloriosi, & imbecillitas consilij, necnon turpis exitus illorū, qui indecoris adulationibus, perniciosisq; assentationibus præbent aures, hac scena describitur. Vtinam tibi commitigari sandalio, &c.) Sandalium, est calciamenti genus, quo nunc vtuntur episcopi, cùm in sacris operātur. Qui minus quàm Herc. &c.) Hercules (autore Diodoro lib. ij.) venditus seruiuit Omphalæ Lydorum reginæ: & factus liber, genuit ex ea Lamum: Vnde quæritur Deianira his verbis apud Ouidium:

P. MARSVS.

Sandalium.
Hercules.
Omphala.

Vna recens tantum referatur adultera nobis,
Vnde ego sum Lydo facta nouerca Lamo.

ACTVS V. SCENA IX.

PAVLVS. In sequenti scena introducitur persona Chaereae, magnopere feruens ingenti gaudio, vt adolescentuli in prosperis solent: quod nuptias cum Pamphila confecerat. Nec mirum est, quòd insanè ob id exultat: qui iamdudū tantopere, quòd iam vitiauerat, lætabatur, interuenitq; Phædria vtpote qui domi erat, & audierat quæ gesta erant apud Thaidem, ex relatione Parmenonis. Deinde laus Thaidis continetur: tum militis interuentus, qui Gnathonis opera, & blandimentis in riualem accipitur à Phædria. Demum fabulæ iucundus finis imponitur.

CHAEREA, PARMENO, PHAEDRIA, GNATHO, THRASO.

Iambici tetra. acatalectici.

Populares, qui estis de populo, vel quibus populus fauet.

**Manu scripti codices habent, contigerint.*

Mira auxesis.

Sponsam, hîc participiū est.

† Nō eliditᵉ m. Cliens est cōsultor, qui patronum sequitur. Inde clientela.

‡ Aliâs, pelletur

CH. O POPVLARES, ecquis me uiuit hodie fortunatior?

Nemo herclè quisquam: nam in me planè Dij potestatem suam

Omnem ostendêre, cui tam subitò tot * congruerint commoda.

P. Quid hic lætus est? C. ô Parmeno mi, ô mearum uoluptatum omnium

Inuētor, inceptor, perfector: sciñ' me in qbus sim gaudijs?

Scis Pamphilam meam inuentam ciuem? PAR. audiui. C. scis sponsam mihi?

PA. Bene, ita me Dij ament, factum. G. audin' tu illum, quid ait? C. tum autem Phædriæ

Meo fratri gaudeo amorem † esse omnem in tranquillo. una est domus:

Thais patri se commendauit in clientelam, & fidem.

Nobis dedit se. PA. fratris igitur Thais tota est? C. scilicet.

PA. Iam hoc aliud est, quòd gaudeamus. miles * pellitur foras.

C. Tum ut frater ubi ubi est, fac quàm primùm hæc au-

diat. PA. uisam domum.

T. Nunquid Gnatho dubitas, quin ego perpetuò perierim?

G. Sine dubio, opinor. C. quid commemorem primùm, aut laudem maxumè?

Illum, qui mihi dedit consilium ut facerem: an me, qui id ausus sim

Incipere? an fortunam collaudem, quæ gubernatrix fuit:

Quæ tot res, tantas, tam opportunè in unū conclusit diē? Obsecratio contra fortunæ varietatem.

An mei patris festiuitatem, & facilitatem? ô Iuppiter,

Serua obsecro hæc nobis bona. PH. Di uestram fidem, incredibilia

* Parmeno modò quæ narrauit. sed ubi est frater? CH. præstò adest. *Troch.cata.

PH. † Gaudeo. C. satis credo: nihil est Thaide hac tua frater dignius † Octonarij.

Quod ametur: ita nostræ est omni fautrix familiæ. PH. hui, mihi

* Illam laudas? T. perij: quantò minus spei est, tantò magis amo. * Trochaicl.

Obsecro Gnatho, in te spes est. G. quid uis faciam? T. perfice hoc

Precibus, pretio, ut hæream in parte aliqua tandem apud Thaidem. Insuauißimus amor est, quo frui non licet.

G. Difficile est. T. si quid collibuit, noui te, hoc si effeceris,

Quod uis donū, † et præmiū à me optato, id optatū feres. † Sūt qui omittāt coniunctionē copulatiuā, &c.

G. Itáne? T. sic erit. G. si hoc efficio, postulo ut mihi tua domus

Te præsente, absente pateat inuocato ut sit locus

Semper. T. do fidem ita futurum. G. accingar. PH. quem hic ego audio?

Aliàs, sicut. † O' Thraso. T. salue. PH. tu fortasse quæ facta hic sint, nescis?

T. Scio. PH. cur ergo in his ego te conspicor regionibus?

T. Vobis fretus. PH. scin' quàm fretus? miles, edico tibi

Si in platea hac te offendero pòst unquam, nihil quod dicas mihi,

Era, corrigentis est. Alium quærebam. iter hàc habui. perijsti. G. eia haud sic decet.

Insinuatio. PH. Dictum est. G. non cognosco uestrum tam superbum. PH. sic erit.

G. Prius audite paucis quod cùm dixero: si placuerit,

Facitote. PH. audiamus. G. tu concede paululum istuc Thraso.

Principiò ego uos credere ambos hoc mihi uehementer uelim,

Me huius quicquid facio, id facere maximè caussa mea.

Inscitia, id est, ignorantia. Verùm idem si uobis prodest, uos non facere inscitia est.

PH. Quid id est? G. militem riualem ego recipiendum censeo. PH. hem,

Recipiendū? G. cogita modò, tu herclè cum illa, Phædria,

Et libenter uiuis, etenim bene libenter uictitas.

* Paululum dissyllabum. Et quod des, * paululum & necesse est multum accipere Thaidem:

Vt tuo amori suppeditare possit, sine sumptu tuo, ad

Omnia hæc, magis opportunus, nec magis ex usu tuo

Nemo est. principiò & habet quod det, & dat nemo largius.

Fatuus est, insulsus, tardus, stertit, noctesq;, & dies.

Neq; istum metuas ne amet mulier, facilè pellas ubi uelis.

PH. Quid agimus? G. prætereà hoc etiam, quod ego uel

primum puto.

Accipit hominem nemo melius prorsus,neq; prolixius. *Accipit .i. præsen.tractat,inuitat. Prolixius.i. liberalius, atque benignius.*

PH. Mirum, ni illoc homine quoquo pacto opus est. C. idem arbitror.

G. Rectè facitis.unum etiam hoc uos oro, ut me in uestrũ gregem

Recipiatis.satis diu hoc iam saxum uoluo. PH. recipimus. *Prouerbium.*

C. Ac libẽter. G. at ego pro isthoc, Phædria, & tu Chærea,

Hũc comedendũ, & deridendum uobis* ꝓpino. C. placet. *✱Propino prima syllaba producta.*

PH. Dignus est. C. Thraso, ubiuis accede. T. obsecro te, quid agimus?

G. Quid? isti te ignorabant. postquàm eis mores ostendi tuos.

Et collaudaui secundùm facta, & uirtutes tuas, *Ironia.*

Impetraui. T. bene fecisti: gratiam habeo maximam.

Nunquàm etiam fui usquam, quin me omnes amarent plurimùm.

G. Dixin' ego in hoc esse uobis Atticam eloquentiam? *Iactantia militis.*

PH. Nihil prætermissum. G. Ite hàc omnes uos. Valete, & plaudite. *Assentatio Gnathonica.*

CALLIOPIVS RECENSVI.

✝ Suspicor carmen inuersione ordinis deprauatum. Constabit, si sic legas, O Thraso saluete tu fortasse hic quæ facta sunt nescis? Scio, cur ergo in his te conspicor regionibus? vt ego pronomen elidatur.

PETRVS MARSVS.

O populares, ecquis me viuit, &c.) Adolescens Venereus miles, cui bonum summum esse videtur, optato amore frui, hac scena describitur. Aestuans quippe naturali calore iuuenilis animus, luctum

aspernatur, & rem domesticam augere parum curat, cùm indigentiam nondum sit expertus: Venerem in primis sectatur, & appetit. Vnde Horatius in arte poëtica, scribens ætatum mores, & studia, sic ait:

Mores adolescentum.

Reddere qui voces iam scit puer, & pede certo
Signat humum, gestit paribus colludere, & iram
Colligit, & ponit, temerè mutatur in horas.
Imberbus iuuenis tandem custode remoto.
Gaudet equis, canibusq;, & aprici gramine campi.
Cereus in vitium flecti, monitoribus asper,
Vtilium tardus prouisor, prodigus æris.

Hæc ætatum studia, & mores eruditè, copioseq; describit Aristo. lib. v. ad Theodecten. An mei patris festiuitatem.) Id est, hilaritatem in mea te vxoria. Et facilitatem.) id est, animũ propensum ad id quod videbat me cupere. *Facilitas.* Dij vestram fidem, &c.) Hominem stultum, ac penitus nullius consilij, ab his derideri, quorum assentationibus bibulas præbet aures, & contemni, atq; bonis spoliari docet hæc scena. Et dat nemo largius. Fatuus est) Id est, insipidus, & sine aliquo condimento ciuilitatis. Insulsus.) Id est, mouens fastidium suis ineptijs. Tardus,) id est, crassioris ingenij, & hebetioris, somniculosus, & nullius solertiæ. *Fatuus. Insulsus. Tardus.* Satis diu iam, &c.) Id est laboraui vt Sisyphus apud inferos, Voluendo hunc hominem, qui est tanquam truncus, & saxum.

FINIS EVNVCHI.

HEAVTONTIMO-RVMENOS.

FABVLAE INTERLOCVTORES.

CHEMES *senex.*
CLITIPHO *adolescens.*
SYRVS *seruus.*
MENEDEMVS *senex.*
CLINIA *adolescens.*
DROMO *seruus.*
SOSTRATA *matrona.*
BACCHIS *meretrix.*
PHRYGIA *ancilla.*
NVTRIX.
ANTIPHILA *meretrix.*

C. SVLPITII APOLLINARIS IN HEAVTONTIMORVMENON PERIOCHA.

Senarij.

In militiam proficisci gnatum Cliniam
Amantem Antiphilam, compulit durus pater:
Animiq; sese angebat facti poenitens.
Mox ut reuersus est, clam patre diuortitur
Ad Clitiphonem (is amabat scortum Bacchidem)
Cum accerseret cupitam Antiphilam Clinia,
Vt eius Bacchis uenit amica, ac seruulæ
Habitum gerens Antiphila, factum id quo patrem
Suum celaret Clitipho: hic technis Syri
Decem minas meretriculæ aufert a sene.
Antiphila Clitiphonis reperitur soror.
Hanc Clinia, aliam Clitipho uxorem accipit.

HEAVTON-TIMORVMENOS,

COMOEDIA III.

GRAECA EST MENANDRV. ACTA LVDIS MEGALENSIB. L. CORNELIO LENTVLO, L. VALERIO FLACCO AEDILIB. CVRVL. EGIT AMBIVIVS TVRPIO. MODOS FECIT FLACCVS CLAVD. ACTA PRIMVM TIBIIS IMPARIBVS, DEINDE DVAB. DEXTRIS. ACTA ETIAM TERTIA, † C. CORNELIO, M. IVVENTIO COSS.

† *Aliâs, T. Sempronio. Vide an no ab vrbe condita 591.*

PAVLVS.

Hic sequens prologus concitatus est: nam & se purgat iterum de obiectis, & aduersarium acriter terret. Actor quoque ipse ex suo commodo, cur hanc comœdiæ actionem susceperit, caussas affert, varijs etiam modis spectatorum beneuolentiam, & attentionem captat. 1.

PROLOGVS.

Senarij.

NE cui sit uestrum mirum, cur partes seni
Poeta dederit, quæ sunt adolescentum,
Id primum dicam: deinde, quod ueni, eloquar.
Ex integra Græca, integram comœdiam
Hodie sum acturus, Heautontimorumenon:
Duplex quæ ex argumento facta est simplici.
Nouam esse ostendi, & quæ esset: nunc qui scripserit,
Et cuia Græca sit: ni partem maximam
Existimarem scire uestrum, id dicerem.

Cuia. vetustè dictum.

Nunc quamobrem has parteis didicerim, paucis dabo.
Oratorem uoluit eſſe me, non prologum:
Veſtrum iudicium fecit: me actorem dedit.
Sed hic actor tantum poterit à facundia,
Quantum ille potuit cogitare commodè,
Qui orationem hanc ſcripſit, quam dicturus ſum.
Nam quòd rumores diſtulerunt maleuoli, — Defenſio.
Multas contaminaſſe Græcas, dum facit
Paucas Latinas: factum hic eſſe id non negat,
Neque ſe id pigere: & deinde facturum autumat. — Autumat, idest, affirmat, cẽſet.
Habet bonorum exemplum: quo exemplo ſibi
Licere id facere, quod illi fecerunt, putat.
Tum quòd maleuolus uetus Poeta dictitat,
Repentè ad ſtudium hunc ſe applicaſſe muſicum,
Amicum ingenio fretum, haud natura ſua:
Arbitrium ueſtrum, ueſtra exiſtimatio
Valebit. quamobrem omneis uos oratos uolo, — Ab honeſto & iuſto.
Ne plus iniquum poſſit, quam æquum oratio.
Facite æqui ſitis: date creſcendi copiam
Nouarum, qui ſpectandi faciunt copiam
Sine uitiis: ne ille pro ſe dictum exiſtimet,
Qui nuper fecit ſeruo currenti in uia
Deceſſe populum: cur inſano ſeruiat?
De illius peccatis plura dicet, cum dabit
Alias nouas, niſi finem maledictis facit.
Adeſte æquo animo: date poteſtatem mihi
Statariam agere ut liceat per ſilentium:
Ne ſemper ſeruos currens, iratus ſenex,
Edax paraſitus, ſycophanta autem impudens,
Auarus leno aſſiduè agendi ſint mihi, — Variæ comœdiarum perſonæ.

Clamore summo, cum labore maxumo.
Mea caussa caussam hanc iustam esse animum inducite.
Vt aliqua pars laboris minuatur mihi.
Nam nunc nouas qui scribunt, nihil parcunt seni.
Si qua laboriosa est, ad me curritur:
Sin leuis est, ad alium defertur * gregem.
In hac est pura oratio: experimini,
In utranque partem ingenium quid possit meum.
Si nunquam auarè pretium statui arti meæ,
Et eum esse quæstum in animum induxi maximum,
Quam maximè seruire uestris commodis.
Exemplum statuite in me, ut adolescentuli
Vobis placere studeant potius, quàm sibi.

*Gregem cum contẽptu dixit, alios autores parui faciens. Commẽdatio à persona ppria. Commodis plus est, quàm si dixisset, voluptatibus.

P. MARSVS. Ne cui vestrum, &c.) Hæc oratio, quæ legem prologi non seruat, in L. Lauinium stringit aculeos, docet auditores. Terentio beneuolẽtiam parat: & obiecta diluens, vtitur statu absoluto: id petens quod honestum habetur in primis, & ciuili disciplinæ conducit, quæ iugenta pro communi vtilitate nutrit, & fouet. Non prologum.) Prologium, dicitur principium, & proloquium. Vnde Pacuuius: Exanimasti me prologio tuo. Repentè ad studium, &c.) id est, studium musicũ, & poëticum, & numerosum. Mihi statariam, &c.) Stataria comœdia dicitur, quæ nõ habet magnos, & vehementes motus, vt hæc est, in qua Menedemus se cruciat ob filij absentiam. In hac est pura oratio, id est, non æstuans affectibus, sed tranquilla, vt decet senes. Si nunquàm auarè, &c.) A persona sua, & officio suo, spectatorum animos emeretur. Exemplum statuite, &c.) id est, erga me id agatis, quod adolescẽtium animos ad vestram oblectationem, vtilitatemq́; accendat.

Prologium. Stataria comœdia.

ACTVS. I. SCENA I.

PAVLVS. In sequenti scena iusta argumenti pars aperitur per Menedemum, quem sese excrucianctem in agro ob discessum filij Chremes consolando alloquitur sedulò causas inquirens, cur se tam perditè die, noctuq́; prægraui rastro fodiendo excruciet. Inde, permolesto animo conqueritur pater de iniuria à se citra rationem filio illata. Hîc etiam bene ex arte comica senex opitulator inducitur: qui ex alterius tristitia, vt verum amicum decet, mirum in modum commouetur.

CHREMES, MENEDEMVS.

Quanquàm

C. QVANQVAM hæc inter nos nuper notitia admodum est, | Senarij.
Inde adeo, quod agrum in proximo hic mercatus es, | Captatio beneuolẽtiæ ab amicitia & uicinitate.
Nec rei fere sane amplius quicquam fuit:
Tamen uel uirtus tua me, uel uicinitas
(Quod ego in propinqua parte amicitiæ puto)
Facit, ut te audacter moneam, & familiariter:
Quod mihi uidere præter ætatem tuam
Facere, & præterquam res te adhortatur tua.
Nam pro Deum, atque hominum fidem, quid uis tibi? aut
Quid quæris? annos sexaginta natus es,
Aut plus eo, ut coniicio. Agrum in his regionibus
Meliorem, neque pretii maioris nemo habet.
Seruos complureis: proinde quasi nemo siet,
Ita attente tute illorum officia fungere.
Nunquam tam mane egredior, neque tam uesperi
Domum reuertor, quin te in fundo conspicer
Fodere, aut arare, aut aliquid ferre, * denique
Nullum remittis tempus, neque te respicis.
Hæc non uoluptati esse satis certo scio.
At enim dices: me quantum hic operis fiat, pœnitet.
Quod in opere faciundo operæ consumis tuæ,
Si sumas in illis exercendis, plus agas.
M. Chreme, tantum ne est ab re tua otii tibi,
Aliena ut cures? eaque nihil quæ ad te attinent?
C. Homo sum: humani à me nihil alienum puto.
Vel me monere hoc, uel percontari puta.
Rectum est ego ut faciam, non ut deterream.
M. Mihi sic est usus: tibi ut opus est facto, face.
C. An cuiquam est usus homini, se ut cruciet? M. mihi est.

Aliâs, aut aliqd ferre deniq;, vt hoc aduerbiũ ordinis præcedẽtibus addatur.

Obiectio tacita perpolita locutio.

Dictũ in curiosos rerum alienarum.

Rectũ est, id est, officiosum est.

Nollem, scilicet me cruciare laborando. C. Si quid laboris est, nollem: sed quid istuc mali est?
Quæso quid de te tantum meruisti? M. eheu.
C. Ne lacruma, atque istuc quicquid est, fac me ut sciam.
Ne retice, ne uerere, crede, inquam, mihi.
Aut consolando, aut consilio, aut re iuuero.
M. Scire hoc uis? C. hac quidem caussa, qua dixi tibi.
M. Dicetur. C. * istos rastros intereà tamen
** Aliàs, at istos rastros.* Depone, ne labora. M. minime. C. quam rem agis?
M. Sine me, uacuum tempus ne quod dem mihi
Laboris. C. non sinam, inquam. M. ah, non æquum facis.
Narratione à personis ordit. C. Hui, tam graueis hos quæso? M. sic meritum est meum.
C. Nunc loquere. M. filium unicum adolescentulum
Habeo. ah quid dixi habere me? imo habui Chreme.
Nunc habeam, necne, incertu est. C. quid ita istuc? M. scies.
Est è Corintho hic aduena anus paupercula.
† Perditè, id est miserè. Eius filiam ille amare cœpit † perditè,
Prope iam ut pro uxore haberet: hæc clam me omnia.
** Aliàs, id.* Vbi * rem resciui, cœpi non † humanitus,
† Sunt qui legũt, humaniter Neque ut animum decuit ægrotum adolescentuli
Tractare, sed ui, & uia peruolgata patrum.
Quotidie accusabam: hem, tibi hæc diutius
Licere speras facere me uiuo patre?
Amicam ut habeas prope iam in uxoris loco?
Erras si id credis, & me ignoras Clinia.
Tantisper, id est donec. Ego te meum esse dici tantisper uolo,
Dum quod te dignum est facies: sed si id non facis,
Ego quod me in te sit facere dignum, inuenero.
Amor ex otio prouenit. Nulla adeo ex re istuc fit, nisi ex nimio otio.
Ego istuc ætatis, non amori operam dabam,
Sed in Asiam hinc abij propter pauperiem, atque ibi

Simul rem,& gloriam armis belli repperi.
Postremo adeò res rediit: adolescentulus
Sæpe eadem,& grauiter audiendo,uictus est.
Putauit me & ætate,& beneuolentia
Plus scire,& prouidere,quàm seipsum sibi.
In Asiam ad regem militatum abijt Chreme.
C. Quid ais? M. clam me est profectus:menseis treis abest.
C. Ambo accusandi: & si illud inceptum,tamen
Animi est pudentis signum,& non instrenui.

Pathetica oratio.

M. Vbi comperi ex his,qui ei fuere conscij,
Domum reuertor mœstus,atque animo ferè
Perturbato,atque incerto præ ægritudine.
Aßido:accurrunt serui:soccos detrahunt:
Video alios festinare,lectos sternere,
Cœnam apparare.pro se quisque sedulò
Faciebat,quò illam mihi lenirent miseriam.

Apparare, est ad pompam parare.

Vbi uideo hæc,cœpi cogitare:hem,tot mea
Solius soliciti sunt caussa,ut me unum expleant?
Ancillæ tot me uestiant? sumptus domi
Tantos ego solus faciam? sed gnatum unicum,
Quem pariter uti his decuit,aut etiam amplius,
Quòd illi ætas magis ad hæc utenda idonea est:

Pariter, id est, simul.

Eum ego eieci hinc miserum iniustitia mea.
Malo quidem me dignum quouis deputem,
Si id faciam.nam usq; dum ille uitam illam*incolit
Inopem,carens patria ob meas iniurias,
Intereà usque illi de me supplicium dabo,
Laborans,quærens,parcens,illi seruiens.
Ita facio prorsus:nihil relinquo in ædibus,
Nec uas,nec uestimentum:corrasi omnia.

*Aliàs,incolet.

Supp.da. id est, me puniam illius vice.

Ancillas, seruos, nisi eos, qui opere rustico
Faciundo facilè sumptum exerceant suum:
Omnes produxi, ac uendidi. inscripsi ilico
Aedeis mercede, quasi talenta ad quindecim
Coëgi: agrum hunc mercatus sum. hic me exerceo.
Decreui tantisper me minus iniuriæ
Chreme, meo gnato facere, dum fiam miser:
Nec fas esse ulla me uoluptate hic frui,
Nisi ubi ille huc saluos redierit meus † particeps.
C. Ingenio te esse in liberos leni puto,
Et * illum obsequentem, si quis rectè, aut commodè
Tractaret: uerum neque tu illum satis noueras,
Nec te ille. hoc ibi fit, ubi non uerè uiuitur.
Tu illum nunquàm ostendisti quanti penderes,
Nec tibi ille est credere ausus, quæ est æquum patri.
Quod si esset factum, hæc nunquàm euenissent tibi.
M. Ita res est, fateor: peccatum à me maximum est.
C. Menedeme, at porrò rectè spero illum tibi
Saluom, affuturum esse hic confido propediem.
M. Vtinam Di ita faxint. C. faciet. nunc si commodum est,
Dionysia hic sunt: hodie apud me sis uolo.
M. Non possum. C. cur non? quæso, tandem, aliquantulum
Tibi parce: idem absens facere te hoc uult filius.
M. Non conuenit, qui illum ad laborem impulerim,
Nunc me ipsum fugere. C. siccine est sententia?
M. Sic. C. bene uale. M. & tu. C. lachrumas excussit mihi,
Miseretq; me eius: sed ut diei tempus est,
Monere oportet me hunc uicinum Phaniam,
Ad cœnam ut ueniat. ibo, ut uisam si domi est.
Nihil opus fuit monitore: iam dudum domi

* Produxi. i. foras duxi. Inde pductores, qui virgines ad quæstum exponūt.

† Particeps, id est hæres.

* In illum eli ditur l.

Credere, id est committere.

Dionysia, id est Orgia, seu Bacchanalia, quæ tertio quoq; anno celebrantur.

Prouerbium in exempetas.

Præstò apud me esse aiunt.egomet conuiuas moror.
Ibo adeò hinc intrò.sed quid crepuerunt fores?
Hinc à me quisnam egreditur? huc concessero.

Quanquàm, &c.) Illius patris affectus vehemens in vtranq; partem, qui ætatis rationem non habens, adolescenti filio duras leges imponit: deinde paterno amore victus, in contrarium mutatur, nec tenet medium in disciplina domestica, quæ habet delectum rationi conuenientem hac scena exprimitur: hominemq; ab homine, ea ratione qua homo est, non esse alienum ostenditur. Homo enim natus est, vt homini prosit, si vult vero humanitatis nomine censeri. Quapropter Cato apud Ciceronem lib.iij.de finib. sic ait: Ex hoc nascitur, vt etiam communis hominum inter homines naturalis sit commendatio, vt oporteat hominē ab homine ob id ipsum quod homo sit, non alienum videri. Hic operis fiat, pœnitet.) Parum id videtur, quod fit in opere rustico me cessante. Gel. lib. xvj. loquens de propria significatione huius verbi pœnitet, sic ait. Tametsi antiquiores verbo ipso alio quoq; modo vsi sunt, & pœnitet ab eo quod est penè, & à penuria dixerunt. Homo sum, &c.) Sene. lib. xv. epi sto. sic ait: Omne hoc quod vides, quo diuina, atque humana conclusa sunt, vnum est. Membra sumus corporis magni, natura nos cognatos edidit, hæc nobis amorem indidit mutuum, & sociabiles fecit, illa æquū, iustumq; imposuit: ex illius institutione miserius est nocere, quàm lædi: ex illius imperio paratæ sunt iuuentutis manus. Isti versus in pectore, & in ore sint: Homo sum, nihil humani à me alienum puto, habeamus in commune quod nati sumus. Dum fio miser. Cice. iij. Tuscu. sic scribit: Quod ille Terentianus, ipse se puniens decernit, vt sit miser. Nunquis igitur quicquam decernit inuitus? Malo se dignum deputat, nisi miser sit. Vides ergo opiniones esse, non naturæ malum.

P. MARSVS.

Pœnitet.

Homo.

ACTVS I. SCENA II.

Hic Cliniæ, qui ex Asia redierat, ingens de amica solicitudo exprimitur. Accedit & sodalis opitulator Clitipho, qui aduentū Cliniæ mira volūtate patri Chremeti narrat. Quidē inde filio suo Clitiphoni viuendi modū Cliniæ exēplo, tam pulchrè, quàm moraliter præscribit.

PAVLVS.

Iambici quadrati hypercatalectici & acatalectici. dimeter unus acatalecticus.
Quadratus unus catalecticus, brachycatalectici duo.

CLITIPHO *adolescens*, CHREMES.

CLI. NIHIL † *adhuc est, quod uerere Clinia: haud quaquam etiam cessant:*
* *Et illam simul cum nuntio tibi hîc ego affuturam hodie*

† *Catalecticus.*
* *Brachicata.*

scio.

Prom tu solicitudinē istā falsam, quæ excruciat, omittas.

* Trocha. dimeter. catalect. CH. * *Qui cum loquitur filius?*

† Trochaicus tetrameter catalecticus. CLI. † *Pater adest, quem uolui: adibo. pater oportunè aduenis.*

CH. *Quid est?* CLI. *hunc Menedemum nostin' nostrum uicinum?*

* Iambi. octo. hypercat. CH. * *Probè.* CLI. *huic filium scis esse?* CH. *audiui, in Asia.* CLI. *non est pater,*

† Apud nos, i. domi nostræ. † *Apud nos est.* CH. *quid ais?* CLI. *aduenientem è naui egredientem illico*

* Sunt qui legant, abduxi. * *Adduxi ad cœnam: nam mihi magna cum eo iam inde usque à pueritia*

Semper fuit familiaritas. CH. *uoluptatem magnā nuntias:*

Quàm uellem Menedemum inuitatum, ut nobiscum esset hodiè amplius,

Vt hanc lætitiam nec opinanti primus ei obijcerem domi.

Iambi. quadra. acatal. *Atque etiam nunc tempus est.* CLI. *caue faxis: non est opus pater.*

CH. *Quapropter?* CLI. *quia enim incertum est etiam quid se faciat. modò uēnit,*

Timet omnia: patris iram, & animum amicæ se erga ut sit suæ.

Eam miserè amat. propter eam hæc turba, atque abitio euēnit. CH. *scio.*

Ad eam, scilicet accersendam. CLI. *Nunc seruolum ad eam in urbem misit, & ego nostrum unà Syrum.*

CH. *Quid narrat?* CLI. *quid ille? se miserum esse.* CH. *miserum? quem minus credere est?*

Eclipsis. *Quid reliqui est, quin habeat quæ quidem in homine di-*

cuntur bona?
Parenteis, patriam incolumen, amicos, genus, cognatos,
diuitias.
Atq; hæc perinde sunt ut illius animus, qui ea poßidet.
Qui uti scit, ei bona. illi qui non utitur rectè, mala.
CLI. Imò ille fuit senex importunus semper: & nunc
nihil magis — *Bonorum externorum fructus ab animo pendet.*
Vereor, quàm ne quid in illũ iratus plus satis faxit pater.
CH. Illene? sed reprimam me. nam in metu esse hunc, illi est
utile.
CLI. Quid tu tecum? CH. dicam. ut ut erat, mansum tamẽ
oportuit.
Fortasse aliquantò iniquior erat, præter eius libidinem.
Pateretur. nam quem ferret, si parentem non ferret suum?
Hunccine erat æquum ex illius more, an illum ex huius ui-
uere? & — *Eclipsis.*
Quòd illum insimulat durũ, id nõ est. nã parentum iniuriæ
Vniusmodi sunt fermè. paulò qui est homo tolerabilis,
Scortari crebrò nolunt. nolunt crebrò conuiuarier.
Præbent exiguè sumptum, & ea sunt tamen ad uirtutem
omnia.
Verùm ubi animus semel se cupiditate deuinxit mala,
Necesse est Clitipho consilia consequi consimilia. hoc
Scitum est, PERICVLVM ex alijs facere, tibi quod ex — *Dictum egregium.*
usu siet.
CLI. Ita credo. CH. ego ibo hinc intrò, ut uideam nobis
quid cœnæ siet.
Tu ut tempus est diei, uide sis ne quò hinc abeas longius. — *Vt, pro quãdiu*

Nihil adhuc est, &c.) Suspicio amatoria, & timor hac scena descri- — P. MARSVS.
buntur, quæ monent filios, vt parentum habeant rationem: & illis ob-
sequantur, qui omni studio saluti filiorum consulunt, & honestati:

capiendumq; ex alijs docet exemplum, quod ex vsu nostro fiet. Vnde Hora. in epist. agens poëtarum parteis, sic canit:

Rectè facta refert: orientia tempora notis
Instruit exemplis.

Mansum. Mansum tamen oportuit.) Mansum dicitur, quasi mansuetum: quoniam omnia quæ fera sunt, inquit Nonius, manuum crebro tactu mitescunt. Scitum est.) id est præclarum, & doctrina plenum: quæ confert vitæ degendæ cum decoro.

ACTVS II. SCENA I.

PAVLVS. Solus hic Clitipho remãsit, qui de patre conqueritur, vt mos est adolescentum. Hi enim paterna præcepta ferè molestè ferunt, præsertim cùm ab amore dehortantur. Aperit quoq; conditionem familiarium parentum, qui vbi aliquantulum plus iusto poti fuerint, sat inconsideratè tum filijs coram sua olim patrata facinora enumerant

CLITIPHO.

Octonarij Iãbici. QVAM iniqui sunt patres in omneis adolescenteis
iudices:
Qui æquũ esse censent, nos iam à pueris illico nasci senes,
Neq; illarum affines esse rerum, quas fert adolescentia.
Ex sua libidine moderãtur, quæ nũc est, nõ quæ olim fuit.
** Aliâs, facilimo:* *Mihi si unquã filius erit, næ ille * facilimè utetur patre.*
Nam qui aliâs deliquit, delinquentibus facilè parcet. *Nã & cognoscendi, & ignoscendi dabitur peccati locus:*
Non ut meus, qui mihi per alium ostendit suam sententiã.
Perij: is mihi, ubi adbibit plus paulò, sua quæ narrat facinora?
Sententia. *Nunc ait, Periclum ex alijs facito tibi, quod ex usu fiet,*
Proverbium. *Astutus: næ ille haud scit quàm mihi nunc surdo narret fabulam:*
Magis nunc me amicæ dicta stimulant, Da mihi, atq; affer mihi.
Cui quid respondeam, nihil habeo, neq; me quisquam est miserior.
** Vt constet octonarius, lege, Et si is quoque suarum &c.* *Nam hic Clinia, etsi is * suarum rerum satagit, attamen*
Habet benè, ac pudicè eductã, ignaram artis meretriciæ.

Mea est potens, procax, magnifica, sumptuosa, nobilis: Religio, id est metus.
Tum quod dem ei, rectè est, nam nihil esse mihi, religio est dicere.
Hoc ego mali non pridem inueni, neque etiam dum scit pater.

Quàm iniqui sunt patres, &c.) Censuram paternam adolescentulo voluptatibus dedito, molestam esse docet hęc scena. Iuuenis enim cùm Veneris facibus æstuat, & cum perturbatione viuit, vitam frugalem declinat, nondum expertus indigentiam, quæ mortaleis reddidit industrios, & ideo surdis auribus rationem audit monentem, vnde si perseuerat, fit inutilis, & malus. Quapropter in primo Mora. sic scribit Aristoteles: Illis iuuenibus vtilem esse doctrinam de moribus, & monitiones, qui suos appetitus rationi subijciunt, & agunt cum ratione. P. MARSVS.

ACTVS II. SCENA II.

Mira amantis solicitudo in hac scena exprimitur, cui amicam expectanti, hora dies, dies verò annus videtur. Amor enim, res est suspicionis plena. Clinia itaq; dilatione, & mora Antiphilæ amicæ vehementer torquetur. PAVLVS.

CLINIA, CLITIPHO.

CLIN. *SI MIHI secundæ res de amore meo essent, iam dudum scio* Octonarij. Iambici.
Venissent, sed uereor ne me absente mulier corrupta sit.
Concurrũt multæ opiniones, quæ mihi animum exaugeãt:
Locus, occasio, ætas: mater, sub imperio cuius est, mala. Variæ corruptionis suspitiones.
Cui nihil iam præter pretium dulce est. CLIT. *Clinia.*
CLIN. *hei misero mihi.*
CLIT. *Etiam caues, ne uideat fortè * hinc te à patre aliquis exiens.* * Aliàs, hic.
CLIN. *Faciam. sed nescio quid profectò mihi animus præsagit mali.*
CLIT. *Pergin' isthuc prius dijudicare, quàm scis quid ueri siet?*
CLIN. *Si nihil mali esset, iam hic adessent.* CLIT. *iam aderunt.* CLIN. *quando istuc erit?*

Prouerbium de cultu & mora mulierum.

CLIT. *Non cogitas hinc longius abesse? & nosti mores mulierum.*
Dum moliuntur, dum comuntur, annus est. CLIN. *ô Clitipho.*
Timeo. CLIT. *respira. eccum Dromonem cum Syro,*
Vnà adsunt tibi.

P. MARSVS. Si mihi &c.) Amantis animus moræ quantumuis breuis impatiens, hac scena exprimitur: Aestu nanque amoris fluctuans, rei Venereæ amator distrahitur: & rationis normam despiciens, id affectat quod sibi proposuit. Arist. in Mora. sic ait: Quòd si magnæ sint, vehementesq; cupiditates, rationem quoq; extrudũt, atq; eijciunt: quam obrem mediocres sint ipsæ, & perpaucæ, ac rationi non aduersentur oportet. Dum moliuntur, &c.) i. dum se præparant multiplici cultu, ædificant formam varijs rebus. inde demoliri, est destruere id, quod ędificatum est. Comuntur.) id est, ornantur in capillis, quos calamistro digerunt in cincinnos.

Demoliri. Comere.

ACTVS II. SCENA III.

PAVLVS. Hæc scena plena est timoris, & suspitionis, quibus Clinia, & Clitipho magnopere afficiuntur. Verùm Syrus vtrique succurrit, tollendo quoad potest suspiciones, & formidinem. Is inter narrandum, pudicam Antiphilæ vitam, & res aperit, quo ingenti Cliniam gaudio perfundit: tandem Bacchidem Clitiphonis amicam, mira confidentia ad cœnam, patre quoq; pręsente, adducit: hanc tamen fingit esse Cliniæ, ita astutè, & vt Clitiphoni gratificetur, & eius patrem minimè offendat.

Senarij, & Octonarij Iambici, permixtis Trochaicis Catalecticis.

SYRVS, DROMO, *serui,*
CLINIA, CLITIPHO.

Troch. cata.

A*in' tu?* D. *sic.* S. *uerùm interea dum sermones cædimus,*
Illæ sunt relictæ. CLIT. *mulier tibi adest, audin' Clinia?*
CLIN. *Ego uerò audio nunc demum, & uideo, & ualeo Clitipho.*

CLIT. Minimè mirũ, adeò impeditæ ſunt: ancillarũ gregẽ
Ducunt ſecum. CLIN. perij: unde illi ſunt ancillæ? CLIT. mén' rogas?

S. Non oportuit relictas. portant † quid rerum. CLIN. hei mihi. † Quid rerum pro aliquas res.

S. Aurum, ueſtem: & ueſperaſcit, & non nouerunt uiam.
Factum à nobis ſtultè eſt. abi dum tu Dromo illis obuiàm
Properè. quid ſtas? CLIN. uæ miſero mihi, quanta de ſpe decidi.

CLIT. Quid iſtuc? quæ res te ſollicitat autem? CLIN. rogitas quid ſit?

Viden' tu ancillas, aurum, ueſtem? quam ego cum una ancillula

Hic reliqui. unde ea eſſe cenſes? CLIT. * uah, nunc demum intelligo. * Vah, irridentis eſt.

S. Di boni, quid turbæ eſt? ædes noſtræ uix capient ſcio.
Quid comedẽt? quid ebibẽt? qd ſene erit noſtro miſerius?
Sed uideo, eccos quos uolebam. CLIN. ô Iuppiter, ubinam eſt fides?

† Dum ego propter te errans, patria careo demens, tu intereà loci † Iamb. Octo. acatalecticus.

Collocupletaſti te Antiphila: et me in his deſeruiſti malis.
Propter quam in ſumma infamia ſum, & meo patri minus * ſum obſequens:

Cuius nunc pudet me, & miſeret. qui harum mores cantabat mihi, * Aliàs, minus obſequẽs, omiſſo verbo ſum.

Monuiſſe fruſtra, neque potuiſſe unquam ab hac me expellere.

Quod tamen nunc faciam: tum cùm gratum mihi eſſe potuit, nolui.

Videlicet, & scilicet, amaritudinem habent. Nemo est miserior me. s. hic de nostris uerbis errat uidelicet,
Quæ hic sumus locuti. Clinia aliter tuum amorem, atque est, accipis.
* Senarij iãbi. * Nam & uita est eadem, & animus te erga idem ac fuit,
† Alias, cepimus. Quantum ex ipsa re coniecturam † fecimus.
CLIN. Quid est obsecro? nam mihi nunc nihil rerum omnium est,
Quod malim, quàm me hoc falsò suspicarier.
S. Hoc primùm, ut ne quid huius rerum ignores, anus
Quæ est dicta mater esse ei antehàc, non fuit.
* Altera pro alteri. Ea obijt mortem. hoc ipsa in itinere * alteræ
Dum narrat, fortè audiui. CLIT. quæ'nam est altera?
S. Mane. hoc quod cœpi primùm enarrem Clitipho.
Pòst, istuc ueniã. CLIT. Propera. S. iam primùm omnium
† Veteres pulsat p pulsat, dicebãt. Sunt exẽplaria quæ habeant, pulsitat. Vbi uentum ad ædeis est, Dromo † pultat fores.
Anus quædam prodit. hæc ubi aperuit ostium,
Continuò hic se coniecit intrò: ego consequor.
Anus foribus obdit pessulum. ad lanam redit.
Vehemẽs pudicitiæ coniectura. Hinc sciri potuit, haud usquam alibi, Clinia,
Quo studio uitam suam te absente exegerit,
Vbi de improuiso est interuentum mulieri.
(Nam ea res dedit tum existimandi copiam,
Quotidianæ uitæ consuetudinem.
Quæ cuiusq; ingenium ut sit, declarat maxumè)
Texentem telam studiosè ipsam offendimus,
Mediocriter uestitam ueste lugubri,
Eius anuis caussa opinor, quæ erat mortua.
Sine auro tum ornatam: ita, uti quæ ornantur sibi
Nulla mala re esse expolitam muliebri:

Capillus passus, prolixus, circum caput
Reiectus negligenter: † pax. CLIN. Syre mi obsecro, — † Pax, admirantis.
Ne me in lætitiam frustra conijcias. S. anus
Subtegmen nebat. præterea una * ancilla erat: — * Aliàs ancillula. Subtegmen filum in stamine currens.
Ea texebat unà pannis obsita,
Neglecta, immunda illuuie. CLIT. si hæc sunt Clinia
Vera, ita uti credo, quæ te est fortunatior?
Scin' hanc, quam dicit sordidatam, & sordidam? — Sunt qui legãt, Sin tu hãc &c.
Magnũ hoc quoq; signũ est dominam esse extra noxiam.
Cùm eius tam negleguntur internuntij:
Nam disciplina est, eisdem numerarier
Ancillas primùm, ad dominas qui affectant uiam. — Affectant, id est parant.
CLIN. Perge, obsecro te, & caue ne falsam gratiam
Studeas inire. quid ait, ubi me nominas?
S. Vbi dicimus redisse te, & rogare uti
Veniret ad te, mulier telam deserit
Continuò, & lachrymis opplet os totum sibi,
Vt facilè scires desiderio id fieri tuo.
CLIN. Præ gaudio (ita me Di ament) ubi sim, nescio. — Gaudij vehementia.
* Ita timui. CLIT. at ego nihil esse sciebam Clinia. — * Proceleu. & tres anapesti.
Agedum uicissim Syre, dic quæ illa est altera.
S. † Adducimus tuam Bacchidem. CLIT. hem, quid Bacchidem? — † Aliàs, abducimus.
* Eho scelestè. Quò illam ducis? S. quò ego illam? ad nos scilicet. — * Octona. iãbi. acata. permixtis trocha. cata.
CLIT. Ad patrem'ne? S. ad eum ipsum. CLIT. ô hominis impudentem audaciam.
S. Heus tu, non fit sine periclo facinus magnum, & memorabile.
CLIT. Hoc uide, in mea uita tu tibi laudẽ is quæsitũ scelus.

Vbi si paululum modò quid te fugerit, ego perierim.
Quid illô facias? s. at enim. CLIT. quid enim? s. si sinas,
dicam. CLIN. sine.

Imperfecta oratio, propter Clitiphonis interruptionem.

CLIT. Sino. s. ita res est, hæc nunc quasi cum. CLIT.
quas, malùm, ambages mihi
Narrare occipit? CLIN. Syre, uerum hic dicit: mitte ad
rem redi.

Octonarij Trocha.

s. Enimuerò reticere nequeo: multis modis iniurius
Clitipho est neque ferri potis est. CLIT. audiendum herclè est: tace.
s. Vis amare, uis potiri, uis, quod des illi, effici
Tuum esse in potiundo periculũ nõ uis, haud stultè sapis,

Ironicôs.

Si quidẽ id sapere est, uelle te id q̃d non potest cõtingere.
Aut hæc cũ illis sunt habẽda, aut illa cũ his amittẽda sunt.
Harum duarum conditionum nunc utram malis, uide:

Conditionũ, id est, optionum.
* Nam, redundat in versu.

Et si hoc cõsilium, quod cepi, rectum esse, & tutum scio.
* Nã apud patrẽ tua amica tecũ sine metu ut sit, copia est.
Tum quod illi argentũ es pollicitus, eadẽ hac inueniã uia.
Quod ut efficerẽ, orãdo surdas iã aureis reddideras mihi.

Repetitio cum stomacho.

Quid aliud tibi uis? CLIT. siquidem hoc fit. s. siquidem
experiundo scies.
CLIT. Agè, agè, cedò istuc tuum consilium quod id est?
s. assimulabimus
Tuam amicam, huius esse amicam. CLIT. pulchrè: cedò,
quid hic faciet sua?
An ea quoq; dicetur huius, si una hæc dedecori est parum?

† Matrem, scilicet Sostratam.

s. Imò ad tuam † matrem deducetur. CLIT. quid eò? s.
longum est Clitipho,
Si tibi narrem, quamobrem id faciam uera caussa est.
CLIT. fabulæ.

Nihil satis firmi uideo, quamobrem accipere hunc mihi expediat metum. *Accipere pro subire.*

S. Mane: habeo aliud, si istuc metuis, quod ambo confiteamini

Sine periculo esse. CLIT. huiusmodi obsecro aliquid reperi. S. maximè *Stultus amator irridēti credit.*

*Ibo obuiā hinc: dicam ut reuertantur domū. CLIT. hem, *⁎ Senarij.*

Quid dixti? S. ademptum tibi iam faxo omnem metum,

In aurem utramuis otiosè ut dormias.

CLIT. Quid ago nunc? CLIN. tu'ne quod boni est? *Lepidū dictum.*

CLIT. Syre, dic modò

Verum. S. agè modò: hodie serò, ac nequicquam uoles.

CLIN. Datur † modò, fruere dum licet. nam nescias, *† In nonnullis codicibus omittitur aduerbiū modò.*

Eius sit potestas posthàc, an nunquàm, tibi.

CLIT. Syre, inquàm. S. perge porrò, tamen, istuc ago.

CLIT. Verum herclè istuc est, Syre, Syre inquàm, heus heus Syre.

S. Concaluit quid uis? CLIT. redi, redi. S. adsum. dic, quid est?

Iam hoc quoq; negabis tibi placere. CLIT. imò Syre, *Attende amantis vecordiam, qui famam seruo committit.*

Et me, & meum amorem, & famam permitto tibi.

Tu es iudex: ne quid accusandus sis, uide.

S. Ridiculum est istuc me admonere Clitipho,

Quasi istic minor mea res agatur, quàm tua.

Hîc si quid nobis fortè aduersi euenerit,

Tibi erunt parata uerba, huic homini uerbera. *Verba, scilicet obiurgatoria.*

Quapropter neutiquam hæc res neglectu est mihi:

Sed istum exora, ut suam esse adsimulet. CLIN. scilicet

Facturum me esse, in eum iam res rediijt locum,

Vt sit necesse. CLIT. meritò te amo Clinia.

Titubet, id est, vacillet. CLIN. Verum illa ne quid titubet. S. perducta est probè.

CLIT. At hoc demiror, quî tam facilè potueris

† Quos, scilicet amatores. Persuadere illi, quæ solet † quos spernere.

S. In tempore ad eam ueni: quod rerum omnium est

Primum: nam miserè quendam offendi militem,

Arte, scilicet meretricia. Eius noctem orantem: hæc arte tractabat uirum,

Vt illius animum cupidum inopia incenderet:

Eademq; ut esset apud te ob hoc quàm gratißima.

Sed heus tu, uidésis, nequid imprudens ruas.

Patrem nouisti, ad has res quàm sit perspicax:

Adhortatio. Ego te autem noui quàm esse soleas impotens.

Inuersa uerba, euersas ceruices tuas,

Gemitus, screatus, tusseis, risus abstine.

CLIT. Laudabis. S. uidésis. CLIT. tutemet mirabere.

S. Sed quàm citò sunt consecutæ mulieres?

Aposiopesis. CLIT. Vbi sunt? cur retines? S. iam nunc hæc non est tua.

CLIT. Scio, apud patrē: at nunc interim. S. nihilo magis.

CLIT. Sine. S. non sinam, inquam. CLIT. quæso paulisper. S. ueto.

CLIT. Saltem salutare. S. abeas, si sapis. CLIT. eo.

** Felicem, quia cum amica manebit.* Quid istic? S. manebit. CLIT. ô hominem * felicem. S. ambula.

P. MARSVS. Ain' tu, &c.) Facilem amantis suspicionem, & varios affectus habet hæc scena: quos leuis excitat coniectura in his quorum animus solicitus est, & pendet, sineq; periculo non fieri magnum facinus, ac memoria dignum ostendens, ingenuumq; adolescentem, sed compede Venerea ligatum, vilissimi serui, cuius lenocinio vtitur, seruum fieri docet: quod turpe est, illis præsertim, quorum natales clari habentur, & talem fortunam nacti sunt, vt ad imperandum, non ad seruiendum nati *Libertas.* videantur. Cice. in Paradoxis sic scribit: Libertas, est potestas viuendi vt velis. Quis igitur viuit, vt vult, nisi qui recta sequitur: qui gaudet officio: cui viuendi via considerata, atque prouisa: qui legibus quidem non propter metum paret: qui nihil dicit, nihil facit, nihil cogitat

denïq;

denique, nisi libenter ac liberè? Cuius omnia consilia, resq; omnes quas gerit, ab ipso proficiscuntur, eodemq; referuntur, nec est ulla res, quæ apud ipsum polleat, quàm voluntas atque iudicium. Igitur omnes improbi serui, inquit. Hominem, cui mulier imperat, & nihil imperanti negare potest, non modò seruum, sed nequissimum seruum, etiam si in amplissima familia natus sit, appellandum puto. Capillus pas. &c.) Pax, id est tantummodo. Priscianus sic ait: Pax est Græcum, cùm tantummodo significat. Non fit sine, &c.) Xerxes apud Herodotum lib. vij. sic ait: Magna negocia magnis cum periculis fiunt. *Pax.*

ACTVS II. SCENA III.

In hac sequenti scena, meretricũ conditionem exprimit, quod non potuit competentius exequi, quàm per Bacchidem, quæ nomini meretricio in primis fauet. Et cùm alibi quoque reprehendantur, nihil aliud ex adolescentum amore quærere, quàm pecuniarum extorsionẽ: hic etiam iucunda amantium congressio, à Poëta significanter exprimitur. PAVLVS.

Trochaici octo. catalectici, permixtis Iambicis quadratis acatalecticis. Porrò Senarij quinque.

BACCHIS, ANTIPHILA, CLINIA, SYRVS.

BA. *AEdepol te mea Antiphila laudo, & fortunatam iudico,*
Id cùm studuisti, formæ mores ut consimiles forent:
Minimeq; (ita me Dij ament) miror, si te sibi quisque expetit.
Nam mihi quale ingenium haberes, fuit indicio oratio,
Et cùm egomet nunc mecum in animo uitam tuam considero.
Omniumq; adeò uostrarum, uolgus quæ abs se segregant. *Segregãt, id est non promiscuè quosq. recipiũt.*
Et uos esse istiusmodi, & nos non esse, haud mirabile est.
Nam expedit bonas esse uobis: nos quibus cum est res, non sinunt.
Quippe forma impulsi nostra, nos amatores colunt. *Amatores formæ.*
Hæc ubi immutata est, illi suum animum aliò conferunt:
Nisi prospectũ intereà aliquid nobis est, desertæ uiuimus,

Vobis cũ uno simul ubi ætatem agere decretum est uiro,
Cuius mos maximè est consimilis uostrum, hi se ad uos applicant.
Hoc beneficio utrique ab utrisque uerò deuincimini,
Vt nunquàm ulla amori uestro incidere poßit calamitas.

† Mirè opportunũ ethos, Nescio alias.
* Iãbici octo. acatalectici.

A N. † Nescio alias: me scio quidẽ semper fecisse sedulò, ut
Ex illius cõmodo, meũ compararẽ commodũ. C L I N. uah,
* Ergo mea Antiphila tu nunc sola reducem me in patriam facis.
Nam dum abs te absum, omnes mihi labores fuere quos cepi, leues,

† Tui carendũ, pro te.

Præterquàm tui † carendum quod erat. S. credo. C L I N. Syre, uix suffero.
Hoccine me miserum non licere meo modò ingenio frui?
S. Imò ut patrem tuum uidi esse habitum, diu etiam duras * dabit.

* Subintelligẽdum est vel lites vel partes.

B A. Quisnam hic adolescens est, qui intuetur nos? A N. ah retine me obsecro.
B A. Amâbo, quid tibi est? A N. disperij. B A. perij misera. quid stupes

Senarij.
* Aliâs, mi expectate: tũc erit trocha. cata.
† Aliâs, aduenisse.

† Antiphila? A N. uideón' Cliniam, an non? B A. quẽ uides?
C L I N. Salue anime mi. A N. ô * mi Clinia, salue. C L I N. ut uales?
A N. Saluum † uenisse gaudeo. C L I N. tenéone te
Antiphila, maximè animo exoptata meo?
S. Ite intrò: nam uos iamdudum expectat senex.

P. M A R S V S.

Aedepol te ma. &c.) Tanti esse honestatem, vt etiam ore meretricio cõmendetur, docet hæc scena. Quapropter Sene. sic scribit: Adeò gratiosa est virtus, vt insitũ sit etiam malis probare meliora: & maximum habemus hoc naturæ meritũ, quòd virtus in omniũ animos lumẽ suum permittit: etiam qui nõ sequuntur, illam vident. Virtus (inquit) non recipit sordidum amatorẽ. Soluto ad illam sinu veniendum est, Cicero sic

Virtutis laus.

scribit in Lælio: Nihil est amabilius uirtute: nihil quod magis alliciat ad diligendum: quippe cùm propter uirtutem, & probitatem, eos etiam quos nunquam uidimus, quodammodo diligamus.

ACTVS III. SCENA I.

Veri amici officium à Terentio quàm pulcherrimè in hac scena describitur, in qua profectò amicus amico gaudij insperati maximo cum affectu, & nuntium simul & consilium affert. Tum Menedemus filium suum licentèr posthàc educare instituit, cui id magnopere ob varias causas dissuadet Chremes, sed cùm illi Menedemus minus ea in re auscultat, saltem hoc tandem persuadet, ne filio lenem nimis erga ipsum animum quoquo pacto credat. PAVLVS.

CHREMES, MENEDEMVS.

LVCESCIT hoc iam cesso pultare ostium
Vicini? primùm ex me ut sciat sibi filium
Rediisse, & si adolescentem hoc nolle intellego. — *Senarij.*
Verùm cùm uideam miserum hunc tam excruciarier
Eius abitu, celem tam insperatum gaudium, — *Verus amicus, tã dolore, quã gaudio adficit.*
Cùm illi nihil pericli ex indicio siet?
Haud faciam, nam* quod potero adiutabo senem,
Ita ut filium meum amico, atque æquali suo — ** Aliâs, quam, aut.*
Video inseruire, & socium esse in negotijs:
Nos quoque senes est æquum senibus obsequi. — *Nã pares cum paribus facilè congruunt.*
M. Aut ego profectò ingenio egregiè ad miseriam
Natus sum: aut illud falsum est quod uolgò audio
Dici, DIEM ADIMERE ægritudinem hominibus.
Nam mihi quidem quotidie augescit magis — *Vulgatum dictum.*
De filio ægritudo: & quantò diutius
Abest, magis cupio tantò, & magis desidero.
C. Sed ipsum foras egressum uideo, adibo, alloquar.
Menedeme, salue: nuntium apporto tibi,
Cuius maximè te fieri participem cupis.
M. Nunquid'nam de gnato meo audisti Chreme?
C. Valet, atq; uiuit. M. ubi'nam est, quæso? C. apud me domi.

Præ gaudio idē crebrò repetit. M. Meus gnatus? C. sic est. M. uenit? C. certè. M. Clinia
Meus uenit? C. dixi. M. eamus: duc me ad eum obsecro.
C. Non uolt te scire se rediisse: etiam & tuum
Conspectum fugitat, propter peccatum. tum hoc timet,
Patris duritia. Ne tua duritia illa antiqua, etiam adaucta sit.
M. Non tu ei dixisti ut essem? C. Non. M. quamobrem Chreme?
C. Quia pessumè istuc in te, atque in illum consulis,
Si te tam leni, & uicto esse animo ostenderis.
M. Non possum. satis iam, satis pater durus fui. C. ah,
Vehemens in utranq; partem Menedeme es nimis,
Aut largitate nimia, aut parsimonia.
In eandem fraudem ex hac re, atq; ex illa, incides.
Primùm, olim potius, quàm paterere filium
Commeare ad mulierculam, quæ paululo
Tum erat contenta: cuiq; erant grata omnia:
** Sunt qui legant, ingratiis.* Proterruisti hinc. ea coacta * ingratis,
Pòst illa cœpit uictum uolgò quærere.
† Non pauci in detrimento legunt. Nunc cùm sine magno † detrimento non potest
Haberi, quiduis dare cupis. nam ut tu scias,
Quàm ea nunc instructa pulchrè ad perniciem siet.
Primùm, iam ancillas secum adduxit plus decem,
Oneratas ueste atque auro. satrapes si siet
Amator, nunquàm sufferre eius sumptus queat,
**Thomas linacer legit, Si sit, rogas: ut si pro an ponatur.* Ne dum tu possis. M. est'ne ea intus? C. * sit rogas?
Sensi: nam ei unam cœnam, atque eius comitibus
Dedi. quòd si iterum mihi sit danda, actum siet.
Pitissare est partē uinū, tētandi grã, degustare. Nam ut alia omittam, pitissando modò mihi
Quid uini absumpsit? sic hoc dicens, asperum
Pater hoc est, aliud lenius. sodes uide,

Releui dolia omnia, omneis serias, *Serias, id est, vasa fictilia.*
Omneis solicitos habui, atque hæc una nox:
Quid te futurum censes, quem aßiduè exedent? *Auxesis.*
Ita me Di amabunt, ut tuarum miseritum est
Menedeme fortunarum. M. faciat quod libet,
Sumat, consumat, perdat: decretum est pati,
Dum illum modò habeam mecum. C. si certum est tibi
Sic facere, illud permagni referre arbitror,
Vt nescientem sentiat te id sibi dare.
M. Quid faciam? C. quiduis potius, quàm quod cogitas: *Sanum Chremetis consiliu.*
Per alium quemuis ut des, falli te sinas
Technis per seruulum: & si subsensi id quoque,
Illos ibi esse, * & id agere inter se clanculum. ** Et coiunctio tollēda, aut erit tertio loco proceleusmaticus.*
Syrus cum illo uestro consusurrat, conferunt
Consilia adolescentes. & tibi perdere
Talentum hoc pacto satius est, quàm illo minam. *Modus consilij per ornatū prouerbium.*
Non nunc pecunia agitur: sed illud, quomodo
Minimo periculo id demus adolescentulo.
Nam si semel tuum animum intellexerit,
Prius proditurum te tuam uitam, & prius
Pecuniam omnem, quàm abs te amittas filium: hui,
Quantam fenestram ad nequitiam patefeceris?
Tibi autem porrò ut non sit suaue uiuere.
NAM DETERIORES omnes sumus licentia. *Adagium probatißimum.*
Quodcunq; inciderit in mentem, uolet: neque id
Putabit prauum, an rectum siet, quod * petet. ** Aliâs, petit.*
Tu rem perire, & ipsum, non poteris pati.
Dare denegabis: ibit ad illud illico,
Quo maximè apud te se ualere sentiet:
Abiturum se abs te esse illico * minabitur. ** Aliâs, minitabitur.*

Approbatio consilij. M. *Videre uerum, atque ita uti res est, dicere.*
C. *Somnum herclè ego hac nocte oculis non uidi meis,*
Dum id quæro, tibi quì filium restituerem.
Mos orantiũ et confirmantiũ. M. *Cedò dexteram: porrò te idem oro ut facias Chreme.*
C. *Paratus sum.* M. *Scin' quid nunc te facere uolo?*
C. *Dic.* M. *quòd sensisti illos me incipere fallere,*
Id ut maturent facere: cupio illi dare
Quod uolt: cupio ipsum iam uidere. C. *operam dabo.*
**Aliâs, prehendendus.* *Syrus est * apprehendendus, atq; adhortandus mihi.*
A me nescio quis exit: concede hinc domum,
Ne nos inter nos congruere sentiant.
Paululum negoti mihi obstat: Simus, & Crito
Vicini nostri hîc ambigunt de finibus:
Me cepere arbitrum: ibo, ac dicam, ut dixeram,
Operam daturum me, hodie non posse his dare.
Continuò hîc adero. M. *ita quæso. Di uostram fidem.*
Pertelebris sententia. ITA'N' COMPARATAM ESSE HOMINVM *naturam omnium,*
Aliena melius ut uideant, & iudicent,
Quàm sua? an eo fit, quia in re nostra, aut gaudio
Sumus præpediti nimio, aut ægritudine?
Verba redeuntis Chremetis. *Hic mihi quantò nunc plus sapit, quàm egomet mihi?*
C. *Dissolui me ocyus, operam ut tibi darem.*

P. MARSVS. Lucescit, &c.) Affectus paternus nimis vehemens in vtranque partem, nec medietatem illam aliquandò seruans, quæ est secundùm rectam rationem, & modum viuendi politicum, hac scena exprimitur. Interdum quippe pater, nimis durus est in disciplina domestica: interdum nimia indulgẽtia, & facilitate, filiorum mores corrumpit, amore ipsum decipiente, quo filium tanquam aliquid ex seipso prosequitur, Vnde Aristoteles iiij. Moralium sic ait: Omnes amant sua opera, vt parentes atque Poëtæ. Quod autem à medio rationis exorbitat, vituperatur in primis. Vnde Horatius in Sermonibus:

Est modus in rebus, sunt certi denique fines.

Quos vltra citraq; nequit consistere rectum.

Et alibi:

Cùm vitant stulti vitia, in contraria currunt.
Pastillos Rufilus olet, Gorgonius hircum:
Nil medium est.

Ea coacta ingratis.) Aduerbialiter ponitur.i.inuito animo.

Sine magno detrimento.) M. Varro sic ait: Detrimentum dicitur à detritu, quòd ea quæ trita sunt, minoris sint, pretij. Intrimentum ab eo, quòd duo vel tria inter se trita, et diminuta sint. Satrapes si siet amator) Satrapes lingua Persica dicitur, qui præest vrbi, & prouinciæ. Releui dolia omnia &c.) i. resignaui & aperui. Lino, lini, liui, & leui. Inde re-lino, releui. Dij vestram fidem &c.) Excitandam esse rationem, & insti-tuendam esse cupiditatem, docet hic locus, vt mediocritas illa seruetur in vita actiua & cupiditatibus, quæ est inter nimium & parum: & rectè monenti parendum esse monet, ne in actionibus error fiat. Arist. in fine primi voluminis Ethicorum, sic ait: Hanc autem partem ratione vacan-tem, rationi obtemperare, admonitiones, increpationes, & cohortationes inducūt. Aliena vt melius videant &c.) Seneca sic ait: Aliena vitia in ocu lis habemus: à tergo nostra sunt. Horatius in sermonibus Satyra.iij.

Ingratis. *Detrimentum.* *Intrimentum.* *Satrapes.* *Relino.* *Mediocritas.*

Cùm tua peruideas oculis mala lippus inunctis,
Cur in amicorum vitijs tam cernis acutum,
Quàm aut aquila, aut serpens Epidaurius?

Alienorum iudicium.

ACTVS III. SCENA II.

In hac scena iucundus error continetur, quo Chremes à seruo deci-pitur: nam credit Syrum Menedemo fallaciam intendere, dum ea sibi tenditur: & sic herus seruum instruit, instigatq; ad fallendum alterum, quod profectò in seipsum torquetur.

PAVLVS.

SYRVS, CHREMES.

S. HAc illàc circuncursa: inueniendum est tamen
Argentum: intendenda in senem fallacia.
C. Num me fefellit hosce id struere? uidelicet
Est ille Cliniæ seruus tardiusculus.
Idcirco huic nostro tradita est prouincia.
S. Quis hic loquitur? perij: num' nam hæc audiuit? C. Syre.
S. hem.
C. Quid tu isthic? S. rectè: equidem te demiror Chreme
Tam manè, qui here tantùm biberis. C. nihil nimis.
S. Nihil narras: uisa uero est, quod dici solet,

Senarij. *Syrus hæc secum.* *Falsa Chremetis coniectura.*

Aquilæ senec. Prouerbiũ in senes bibaculos.

Aquilæ senectus. c. eia. s. mulier commoda,
Faceta hæc est meretrix. c. sanè idem uisa est mihi.
s. Et quidem herclè forma luculenta. c. sic satis.
s. Ita non ut olim, sed uti nunc sanè bona:

Deperit. i. ardenter amat.

Minimeq; miror, Clinia hanc si deperit.
Sed habet patrẽ quendam auidum, miserum, atq; aridum.
Vicinum hunc nostin'? at quasi is non diuitijs

Amphibologicôs.

Abundet, gnatus eius profugit inopia.
Scin' esse factum, ut dico? c. quid ego nesciam?
Hominem pistrino dignum. s. quem? c. istum seruulum
Dico adolescentis. s. Syre, tibi timui malè.
c. Qui passus est id fieri? s. quid faceret? c. rogas?
Aliquid reperiret, fingeret fallacias,
Vnde eßet adolescenti, amicæ quod daret:
Atq; hunc difficilem inuitum seruaret senem.
s. Garris. c. hæc facta ab illo oportebant, Syre.
s. Eho quæso, laudas qui heros fallunt? c. in loco,

Sic Physici ægrotos sæpe fallunt.

Ego uerò laudo. s. rectè sanè. c. quippe quia
Magnarum sæpe id remedium ægritudinum est:
Iam huic mansißet unicus gnatus domi.
s. Iocóne, an seriò illhæc dicat, nescio:
Nisi mihi quidem addit animum, quò libeat magis.

** Aliâs, Et. Trãslatio à machinis bellicis.*

c.* At nunc quid expectat Syre? an dum hinc denuo
Abeat, cùm tolerare huius sumptus non queat?
Nónne ad senem aliquam fabricam fingit? s. stolidus est.
c. At te adiutare oportet adolescentuli
Caussa. s. facilè equidem facere possum, si iubes.
Etenim quo pacto id fieri soleat, calleo.
c. Tantò herclè melior. s. non est mentiri meum.

** d. eluditur.*

c. Fac ergo. s. at heus tu facito* dũ eadem hæc memineris,

Si quid huius simile fortè aliquando euenerit,
Vt sunt humana, tuus ut faciat filius.
C. Non usus ueniet spero. S. spero herclè ego quoq;
Neq; eò nunc dico, quòd quicquam illum senserim. *Tollit obiurgādi occasionem.*
Sed si quid, ne quid quæ sit eius ætas, uides.
Et næ ego te (si usus ueniat) magnificè, Creme,
Tractare possim. C. de isthoc, cum usus uenerit,
Videbimus quid opus sit. nunc isthuc age.
S. Nunquàm commodius unquàm herum audiui loqui: ** Proceleus. in ij.*
* Nec cùm malefacerem, crederem mihi impunius
Licere. quisnam à nobis egreditur foras?

Hac illac circuncursa, &c.) Seruum, cuius ingenium est fallax, oblatam oportunitatem arripere, vt insidiari liceat impune, & decipere, docet hæc scena. Vir quippe malus impunitate proposita scelere se inquinat: bonus autem, vitium auersatur, & fugit, propter eius deformitatem. Vnde Horatius in Epistolis: P. MARSVS. *Mali conditio. Boni conditio.*

Oderunt peccare boni virtutis amore.
Oderunt peccare mali formidine pœnæ.
Tu nihil admittas in te formidine pœnæ:
Sic spes fallendi miscebit sacra profanis.

Aquilæ senectus.) Aristo. lib. ix. dicit de moribus, ac studijs volatilium. Senescentibus aquilis rostrum superius accrescit, curuaturq; magis, & magis, vt demum fame intereant. Cui rei data est fabula, vt hoc ita accidat aquilæ: quoniam cùm olim homo esset, hospiti iniuriam intulerit. At qui si is non diuitijs ab. &c.) Id est, si non largè vtetur diuitijs, & abundè suppeditabit filio pecunias, uerum coactus, inopia fugiet. In loco.) Id est, aliquando, cum oportet. Fabricam fingit.) Id est, commentum, atque fallaciam. Stolidus est.) Id est, imprudens, & nullam habens solertiam, nullum ingenij acumen, huic fabricæ conueniens. *Aquila quomodo moriatur.* *In loco.* *Fabricam fingere.* *Stolidus.*

Quo pacto id fieri solet calleo.) Id est, scio propter longum vsum: nā callidi dicuntur illi, quorum animus vsu concaluit, vt manus assiduo opere. Te si vsus veniat.) Efficε (inquit) si vsus venerit, vt te liberalem inueniam, & magnificum, non aridum, & auarum, vt fuit Menedemus. *Callidus.*

ACTVS III. SCENA III.

Hic Chremeti Syrus id suadet, quod multùm facit ad extorquendū argentum, quod operæ pretium erat Clitiphoni, pro amica sustentanda conquirere. Incipit autem. Chremes ab filij obiurgatione, quem senserat luden tem, & iocantem cum Bacchide, quam Cliniæ amicam credebat: tum fallaciam deemungendo ab sene argento se inuenisse refert. PAVLVS.

Iambici quadrati & acatalectici & catalectici, Denarius item unus, & fragmentum iambici quadrati. Senarius unus, Fragmentum unum.

CHREMES, CLITIPHO, SYRVS.

Periculum, per quod sensim ad epitasim peruenitur. Neque enim subitò, sed per gradus quosdam ad talem modum accedendum erat.

C. QVID isthuc quæso? qui isthic mos est Clitipho? itáne fieri oportet?
CLIT. Quid ego feci? C. uidi'ne ego te modò manum in sinum huic meretrici
Inserere? S. acta hæc res est: perij. CLIT. me'ne? C. hisce oculis: ne nega.
Facis adeò indignè iniuriam illi, qui nō abstineas manum.
Nam isthæc quidem contumelia est,
Hominē amicū recipere ad te: atq; eius amicā subagitare.
Vel heri in † cōuiuio, quàm immodestus fuisti? S. factum.
C. Quàm molestus? * ut equidē (ita me Di ament) metui quid futurum deniq; esset.
Noui ego amantium animos aduertunt grauiter, quæ non censeas.
CLIT. At mihi fides apud hunc est, nihil me istius factu-rum pater.
C. Esto: at certè concedas aliquò ab eorum ore aliquantisper.
Multa fert libido, ea prohibet facere tua præsentia: ego de me
* Facio cōiecturam: nemo est meorū amicorū hodie, apud
Quem expromere omnia mea occulta Clitipho audeam.
Apud aliū prohibet dignitas, apud aliū, ipsius facti piget,
Ne ineptus, ne proteruos uidear, quod illū facere credito.
Sed nostrum est intelligere: utcunq;, atq; ubicunque opus sit, obsequi.

† Aliàs, venio

** Vt pro quātū, vel qualiter Vergilius, vt vidi, vt perij. Nā amantibus omnia suspecta sunt.*

Ore, id est, conspectu.

** Quad. Iābi. acatal.*

γνώμη.

S. Quid istic narrat? CLIT. perij. S. Clitipho, hæc ego præcipio tibi.

Hominis frugi, & temperantis functus officium. CLIT. tace sodes. Sodes blandientis est.

S. Rectè sanè. C. Syre, pudet me. S. credo, neq; id iniuria.

Quin mihi molestum est. CLI. pergin' herclè? S. uerùm dico quod uidetur. Mihi, emphasim habet.

CLIT. Nónne accedam ad illos? C. eho quæso, una accedundi uia est.

S. Actum est: hic prius se indicarit, quàm ego argentum effero Chreme,

Vin' tu homini stulto mihi auscultare? C. quid faciam? S. iube hunc

Abire hinc aliquò. CLI. quò ego hinc abeam? S. Quò lubet, da illis locum.

Abi deambulatum. CLI. deambulatum? Quò? S. uah, quasi desit locus. Repetitio per indignationem.

Abi sanè istâc, istorsum, quòuis. C. rectè dicit, censeo.

CLIT. Di te eradicent Syre: qui me istinc extrudis. S. at tu pòl tibi istas

* Posthàc comprimito manus. *Troch. catal. dimeter.

Censén' uerò? quid illum porrò credis facturum Chreme,

Nisi eũ, quantũ Di dant tibi opis, seruas, castigas, mones? * Troch. tetrã.

C. Ego istuc curabo. S. atqui nunc, here: hic tibi asseruandus est. Rectè mónet de filio seruando.

C. Fiet. S. si sapias. nã mihi iam minus, minusq; obtẽperat.

C. Quid tu? ecquid de illo, quod dudum tecum egi, egistin' Syre? aut

Reperisti tibi quod placeat: an nondum etiam? S. de fallacia Tersa locutio.

Frugi, utilis & necessarius, à frugibus.

Dicis? est: inueni nuper quandā. c. frugi es. cedò, quid est?
s. Dicam: uerùm ut aliud ex alio incidit. c. quidnam Syre? s. pessima hæc

** Senarius.*

* Est meretrix. c. ita uidetur. s. imò si scias.

† Octo. iambi.

† Vah, uide quod inceptet facinus. fuit quædam anus Corinthia

Troch. quadra. catalect.

Hic: huic drachmarū hæc argenti mille dederat mutuùm.
c. Quid tū? s. ea mortua est, reliquit filiā adolescētulam:
Ea relicta huic arraboni est pro illo argento. c. intellego.
s. Hanc secum adduxit, ea quæ est nunc ad uxorem tuam.
c. Quid tum? s. Clinia orat, sibi uti nunc det illam: illi tamen
Pòst daturum mille nummûm poscit. c. & poscit quidem? s. hui,

Nummùm. i. drachmarū, sicut & Plautus sæpe.

Dubium'ne id est? c. ego sic putaui. quid nunc facere cogitas?
s. Egóne? ad Menedemum ibo: dicam hanc esse captam è Caria,
Ditem, & nobilē: si redimat, magnū inesse in ea lucrum.
c. Erras. s. quid ita? c. pro Menedemo nunc tibi ego respondeo:

**Optata loquere, id est, obuiis quod vis.*

Non emo. quid ais? s. * optata loquere. c. loquere? atqui non opus est.
s. Non opus est? c. non herclè uerò. s. quid istuc, miror. c. iam scies.

Parat se ad aliam scenam.

Mane, mane. quid est, quòd tam à nobis grauiter crepuere fores?

P. MARSVS.

De dominorum erga seruos disciplina.

Quid istuc quæso, &c.) Amici rem sedulò curandam esse, ac hospitis rationem in primis habere debere, docet hæc scena: dominosq; interdum caussam esse ostendit, vt serui grassentur insidijs, dum non solùm technas illorum laudant, sed etiam prouocant: quod in disciplina

domestica perniciosissimum est. Itaq; is, qui rem familiarem rectè tuetur, tanquam arcus sit, intentum iudicium, & animaduersionem habere decet, ne nimia facilitas, & negligentia, seruos communiter malos deteriores efficiat. Quapropter Cice. in Catone maiore de Appio Cæco sit scribit: Tenebat non modò autoritatem, sed etiam imperium in suos: metuebant eum serui, verebantur liberi, charum omnes habebant: vigebant in ea domo patritius mos & disciplina. Principio huius scenæ iuuenilis incontinentia reprimitur, ac hospitis decorum seruatur, qui iure hospitij ad se venientes humaniter tractare debet. Vin' tu homini stulto.) id est, crassioris, & hebetioris ingenij. Ea relicta huic, &c.) Arrabo, idem est quod pignus. Gellius lib. xvij. sic ait: Cùm tantus arrabo penes Samnites populi Romani esset, arrabonem dixit obsides: & id maluit qu'im pignus dicere: quoniam vis vocabuli in ea sententia grauior, acriorq; est. Sed nunc arrabo in sordidis verbis haberi cœpit: ac multò rectius videtur arra: quanquam arram quoq; veteres sæpe dixerunt. *Arrabo.* *Arra.*

ACTVS IIII. SCENA I.

In sequenti scena Antiphilæ recognitio cōtinetur: ex qua inter virum & vxorem iurgium & altercatio oritur. Deinde reconciliatio rursum eorundem: simulq; Syro alia offertur occasio extorquendi argentum. PAVLVS.

Iambici quadrati acatalectici, trochaici catalectici, unus acatalect. unus hyperca.

SOSTRATA, CHREMES, NVTRIX, SYRVS.

SO. NISI *me animus fallit, hic profectò est anulus, quem ego suspicor:* *Iambici quadr. acatalectici.*

Is, qui cum exposita est gnata. C. *quid uolt sibi, Syre, hæc oratio?*

SO. *Quid est? is'ne tibi uidetur?* NV. *dixi equidem, ubi mihi ostendisti, illico* *Verba dubitātis*

Eum esse. SO. *at ut satis contemplata modò sis, mea nutrix.* NV. *satis.*

SO. *Abi iam nunc intrò, atq; illa si iam lauerit, mihi nūtia:*

Hic ego uirum interea opperibor. SYR. *te uolt: uideas quid uelit:* *Opperibor, id est expectabo.*

Nescio quid tristis est: non temerè est: metuo quid sit. C. *quid fiet?* *Temerè, id est, sine caussa.*

Næ ista herclè magno iam conatu magnas nugas dixerit.

s o. Ehem, mi uir. c. ehem, mea uxor. s o. te ipsum quæro. c. loquere, quid uelis.

s o. Primùm hoc te oro, quid credas me aduersus edictum tuum

Facetū dictum. Facere esse ausam. c. uin' me istuc tibi (etsi incredibile est) credere?

† Trocha. quadra. catalectici. † Credo. s y. nescio quid peccati portet hæc purgatio.

s o. Meministin' me esse grauidam, & mihi te magnopere interminatum,

* Troch. cata, * Si puellam parerem, nolle tolli? c. scio quid feceris.

† Dāno auctus ob dotē dandā. Sustulisti. s o. sic est factum. s y. domina, ergo herus † damno auctus est.

s o. Minimè, sed hic erat anus Corinthia haud impura: ei dedi

Exponendam. c. ô Iuppiter, tantam' ne esse in animo inscitiam?

s o. Perij: quid ego feci? c. rogitas? s o. si peccaui, mi Chreme,

* Verior lectio habet, Id quidē ego, & si tu neges, &c. Insciens feci. c. * id quidem ego, etiam si tu neges, certò scio.

Te insciencem, atq; imprudentem dicere, ac facere omnia:

Tot peccata in hac re ostendis. nam iam primùm, si meum

Imperium exequi uoluisses, interemptam oportuit:

Non simulare mortem uerbis, re ipsa spem uitæ dare:

Sino. i. concedo, scilicet quòd hæc te mouerint. At id omitto: misericordia, animus maternus, sino.

Quàm bene uerò abs te prospectum est. quid uoluisti? cogita:

Veniret. i. uēderet ad stuprū. Nempe anui illi prodita abs te filia est planissumè:

Per te, uel uti quæstum faceret, uel uti ueniret palàm.

Credo id cogitasti, quid uis? satis est, dum uiuat modò.
Quid cum illis agas, qui neque ius, neque bonum, atque æquum sciunt? Illis, scilicet amatoribus.
Melius, peius, prosit, obsit, nihil uident, nisi quod lubet.
SO. Mi Chreme, peccaui fateor: uincor: nūc hoc te obsecro
Quantò tuus est animus natu grauior, ignoscentior,
Vt meæ stultitiæ iustitia tua sit aliquid præsidi.
C. Scilicet: equidē istuc factum ignoscam: uerū Sostrata,
Malè docet te mea facilitas multa, sed istuc, quicquid est, Facilitas, causa delinquendi.
Qua hoc occeptum est caussa? loquere. SO. ut stultæ, & miseræ omnes sumus
Religiosæ, cùm exponendam do illi, de digito anulum Religiosæ, id est superstitiosæ.
Detraho: & eum dico ut unà cum puella exponeret,
Si moreretur, ne expers partis esset de nostris bonis.
C. Istuc rectè: cōseruasti te, atq; illā. SO.* hic is est anulus. * Sūt qui legāt Is hic est anulus
C. Vnde habes? SO. quam Bacchis secum adduxit adolescentulam. SY. hem.
C. Quid ea narrat? SO. ea lauatum dum it, seruandum mihi dedit Hem, stupentis est.
Anulum: non aduerti primò: sed postquàm aspexi, illico Anulū disyllabum est.
Cognoui: ad te exilui. C. quid nunc suspicare, aut inuenis
De illa? SO. nescio, nisi ut ex ipsa quæras unde hunc habuerit,
Si potis est reperiri. SY. interij: plus spei uideo, quàm uolo: Lepidū dictum
Nostra est, si ita est. C. uiuit'ne illa, cui tu dederas? SO. nescio.
C. Quid renuntiauit olim fecisse? SO. id quod iusseram.
C. Nomen mulieris cedò quod sit, ut quæratur. SOST. Philtere.

Illa scilicet filia Antiphila.

SY. *Ipsa est: mirum, ni illa salua est, & ego perij.* C. *Sostrata,*
Sequere me intrò hàc. SO. *ut præter spem euênit: quàm timui malè.*

Egregia, & obseruãda sententia.

Ne nũc animo ita esses duro, ut olim in tollenda, Chreme.
C. *Non licet hominem esse sæpe ut uult, si res non sinit:*
Nunc ita tẽpus est mihi, ut cupiam filiã: olim nihil minus.

P. MARSVS.

Matrum amor in filios.

Fœmina.

Nisi me animus, &c.) Maternum amorẽ erga sua pignora, & mores nonnunquam difficiles, & virorum studio contrarios, hæc scena exprimit. Matres enim plus patribus amant suos filios. Vnde Aristo. lib. ix. Ethico. sic ait: Ea quæ facta sunt cum labore, magis diligunt omnes: & ideo matres filios magis amant. Generatio nãq; laboriosa est magis: & magis sciunt esse suos. Mores autem mulierũ Plato in vj. de leg. sic exprimit: Quæ ordine carent, vel malè ordinata sunt, ea etiam quæ iam ordinata sunt, confundunt: vt sunt fœminæ. Quod quidem hominũ genus aliud est, & differens, nobisq; occultius, & versutius natura est: propter imbecillitatẽ itaq; minus ordinari potest. Ratio est. Res muliebris sic iacere inordinata relinquitur, humanarũ rerum solũ, vt videri posset dimidium, sed quantò natura sua ineptior est ad virtutẽ, quàm virilis, tantò excedit, vt plus quàm duplum esse videatur. Genus (inquit) muliebre, nec orationem ipsam rectè dicentis sine ingenti reclamatione audiet.

ACTVS IIII. SCENA II.

PAVLVS.

In hac sequenti scena tam morali, quàm faceta, post recognitam Antiphilam, anxius Syrus nouum de extorquẽda pecunia consiliũ quærit, et deliberantẽ de re aliqua admodûm artificiosè hic exprimit. Est enim dialogismus acuti ingenij in multa cogitatione versantis.

Iambici Octonarij Acatalectici.

SYRVS.

Epitasis: nam subinde alia atque alia consilia fallunt seruulũ.

**Castigatior lectio habet, Ita herclè in angustum.*

NISI *me animus fallit, haud multum à me aberit infortunium:*
*Ità * hac re in angustum oppidò nunc meæ coguntur copiæ,*
Nisi aliquid uideo, ne esse amicam hanc gnati rescisçat senex.
Nam quod sperẽ de argento, aut posse postulẽ me fallere,

Nihil

Nihil est: triumpho, si licet me latere tecto, abscedere.
Crucior bolum tantũ mihi ereptum tam subito è faucibus. *Metaphora à brutis vesćtibus*
Quid agam? aut quid comminiscar? ratio de integro ineunda est mihi.
NIHIL TAM difficile quin quærendo inuestigari poßiet. *Sententia.*
Quid si hoc sic incipiam nunc? nihil est. quid si sic? tantundem egero.
At sic opinor: non potest: imò optimè. euge optumam habeo.
Retraham herclè opinor ad me illud. idem fugitiuum argentum tamen. *Metaphora facta à profugo.*

Nisi me animus, &c.) Callidum animum serui decepti, at non defatigati, necnon consultationem malitioso conuenientem, & vafram mentem sese ad dolos confirmantem, honestatis ratione non habita, hæc scena exprimit: ostendens hominem malitiosum pendere animo, & confirmare se ad decipiendum: nullam viam respuentem, quæ ad votum perducat suum: & vtilitatem apparentem respicit, & non honestatem, nec cœptum iter deserit propter consuetudinem. Vnde Cice. in v. actione in Verrem: Ita serpit illud insitum in natura malum consuetudine peccandi libera, finem vt audaciæ statuere ipse sibi non possit. P. MARSVS.

ACTVS IIII. SCENA III.

Hic ingens Cliniæ lætitia de recognita amica exprimitur, qua vsque adeò est perculsus, vt vix tandem à Syro persuaderi potuerit, vt Cliniphoni consodali ad Bacchidis conseruationem opituletur. PAVLVS.

Iambici, quadrati catalectici, & unus Senarius.
Trochaici quadrati catalectici, & unus hyperca.

CLINIA, SYRVS.

C. *NVLLA mihi res posthàc potest iam interuenire tanta,* *Catastrophe in personas spargitur, et subijcitur cõsultatio, quæ ad epithasim alteram facit.*
Quæ mihi ægritudinem afferat: tanta hæc lætitia oborta est.
Dedo patri me nunc iam, ut frugalior sim quàm uolt.
S. *Nihil me fefellit: cognita est, quantũ audio huius uerba.*
Istuc tibi ex sententia tua obtigisse lætor.

Vsque, id est, assiduè. C. O' mi Syre, audistin' obsecro? S. quid ni? qui usque unà affuerim?

** Aliàs, cōmodius. Ab honesto & utili.* C. Cui æquè audisti* commodi quicquam euenisse? S. nulli.

C. Atque ita me Di ament, ut ego nunc non tam meapte caussa

Lætor, quā illius: quam ego scio esse honore quouis dignā.

S. Ita credo: sed nunc Clinia agè, da te mihi uicißim,

Nam amici quoque res est uidenda, in tuto ut collocetur,

Nequid de amica nunc senex. C. ô Iuppiter. S. quiesce.

C. Antiphila mea nubet mihi. S. siccine me interloquere?

C. Quid faciam, Syre mi? gaudeo: fer me. S. fero herclè uerò.

Deorum vita. C. Deorum uitam adepti sumus. S. frustrà operam hanc, opinor, sumo.

C. Loquere, audio. S. at iam hoc non ages. C. agam. S. uidendum est, inquam,

Amici quoq; res, Clinia, tui in tuto ut collocetur:

Nam si nunc à nobis abis, & Bacchidem hîc relinquis,

Noster resciscet illico esse amicam hanc Clitiphonis:

Si abduxeris, celabitur itidem, ut celata adhuc est.

C. At enim istoc nihil est magis, Syre, meis nuptijs aduorsum:

Quo ore. i. qua confidentia. Nam quo ore appellabo patrem? tenes, quid dicam? S. quid ui?

C. Quid dicam? quam caussam afferam? S. quin nolo mentiare.

Apertè, ita ut res sese habet, narrato. C. quid ais? S. iubeo

Illam, scilicet Antiphilam. Illam te amare, & uelle uxorem hanc esse Clitiphonis.

C. Bonam, atq; iustā rem oppidò imperas, & factu facilē:

Et scilicet iam me hoc uoles patrem exorare, ut celet

Senem nostrum. s. imò ut recta uia rem * narret ordine.
c. hem,
Satin' sanus es, aut sobrius? tu quidem illum planè prodis.
† Nam quî ille poterit esse in tuto? dic mihi.
* s. Huic equidem consilio palmam do: hîc me magnificè
efferò,
Qui uim tantã in me, & potestatẽ habeam tantæ astutiæ,
Vera dicendo ut eos ambos fallam: ut cùm narret senex
Vester nostro, istam esse amicam gnati, non credat tamen.
c. At enim spem istoc pacto rursum nuptiarum omnem
eripis.
Nam dum amicã hanc meã esse credet, non cõmittet filiã.
† Tu fortasse quid me fiat paruipendis, dum illi consulas.
s. Quid (malum) me tandem censes uelle id adsimularier?
Vnus est dies, dum argentum eripio: pax, nihil amplius,
c. Tãtum sat habes? quid tũ quæso, si hoc pater rescíuerit?
s. Quid si redeo ad illos qui aiunt, QVID SI NVNC
COELVM RVAT?
c. Metuo quid agam. s. metuis? quasi non ea potestas sit
tua,
Quo uelis in tempore ut te exoluas: rem facias palàm.
c. Agè, agè, traducatur Bacchis. s. optumè ipsa exit
foras.

*Emẽdatior lectio ita habet, rem narret ordine omnẽ, hoc enim metri ratio poscit.
† Senarius.
* Troch. cata.
† Hypercatalecticus.
Malũ, indignantis interiectio.
Prouerbium in omnia trepidãtes.

Nulla mihi res, &c.) Gestiens animus adolescentis, qui re optata potitus est, & seruilis arrogantia nunc describitur, & amicum amici rem curare in primis debere monet hæc scena. Iuuenis certè voluptatem summum bonum putat: quæ si cui honestati coniuncta est, efferuescentẽ animum reprimit, & paulatim ad rectamvitam disponit. Idem autẽ accidit cùm puella exoptata vxor ducitur. Plato libro vj. de legibus, sic ait: Cupiditas procreandi ardentissimo furoris impetu, & maxima petulantia, homines vrit, & agitat: & insuper cibi potusq; cupiditates, à quibus ad id quod optimum est, tribus rebus vertendi sunt: timore, lege, ac vera ratione, & Apuleius sic ait: Peccatum semel vt bonus

P. MARSVS.
Cupiditas procreandi.
Cupiditati quibus obuiare debeatur.

quisque solicitus cauet: ita qui ingenio malo est, con fidentius integrat: ac iam de cætero quò sæpius, eò apertius delinquit. Vnus est dies, dum argentum eripio, pax.) Pax. i. tantummodo. Proteruè. i. petulanter, ac imprudenter, inconsideratéq;.

Pax.

ACTVS IIII. SCENA IIII.

PAVLVS. In sequenti scena, vt fallacia Syri tandem experiatur, pecuniáq; extorqueatur à sene, Bacchis indignata, à Syro placatur: cuius persuasione, ad Menedemum cum pedissequis, tantisper dum Chremes fallatur, sese confert.

Iambici quadrati catalectici, unus hypercatalecticus.

BACCHIS, CLINIA, SYRVS, DROMO. PHRYGIA *ancilla.*

Meretricis excādescentis conquestio de pecunia nondū soluta.

B. SATIS pol proteruè me Syri promissa huc induxerunt.
Decem minas, quas mihi dare pollicitus est: quid si is nunc
Me deceperit? sæpe obsecrās me ut ueniam, frustra ueniet.
Aut cùm uenturam dixero, & constituero: cùm is certè
Renuntiarit, Clitipho cùm spe pendebit animi,
Decipiam, ac non ueniā: Syrus mihi tergo pœnas pendet.
C. *Satis scitè promittit tibi.* S. *atquì tu hanc iocari credis?*
Faciet, nisi caueo. B. *dormiunt: ego pol istos commouebo.*
*Mea Phrygia, audistin' homo iste modò quam * uillam demonstrauit,*
Charini? PH. *audiui.* B. *proximam esse huic fundo ad dexteram?* PH. *memini.*
B. *Curriculò percurre: apud eum miles Dionysia agitat.*
S. *Quid inceptat?* B. *dic me hîc oppidò esse inuitam, atq; asseruari.*
Verùm aliquo pacto uerba his me daturā esse, & uenturā.
S. *Perij herclè. Bacchis, mane, mane: quò mittis istanc quæso?*

* Villa, domus in agris, quò rustici res vehunt & euehunt.

Curriculò. i. celeriter.

Verba daturā, id est decepturā.

Iube maneat. B. *abi.* S. *quin est paratum argentum.* B. *quin ego maneo.*
S. *Atquî iam dabitur.* B. *ut lubet · num ego insto ?* S. *at scin' quid sodes ?*
B. *Quid ?* S. *Transeundum est nunc tibi ad Menedemum, & tua pompa*
Eò traducenda est. B. *quam rem agis, scelus ?* S. *egóne ? argentum cudo,* — *Metaphoricôs, & ilocalariter, vt seruũ decet.*
Quod tibi dem. B. *dignam me putas, quam illudas ?* S. *non est temerè.*
B. *Etiam'ne tecum hîc res mihi est ?* S. *minimè ? tuum tibi reddo.*
B. *Eatur.* S. *sequere hâc. heus Dromo.* D. *quis me uolt ?* S. *Syrus.* D. *quid est rei ?*
S. *Ancillas omneis Bacchidis traduce*huc ad uos properè.* — ** Aliquot codices habẽt, hinc.*
D. *Quamobrem ?* S. *ne quæras : & ferant quæ secum huc attulerunt:*
Sperabit sumptum sibi senex leuatum esse harum abitu.
Næ ille haud scit hoc paulùm lucri, quantum ei damni apportet. — *Dictum celandæ rei accommodatum.*
Tu nescis quod scis Dromo, si sapies. D. *mutum dices.*

P. MARSVS.

Satis pol proteruè, &c.) Meretriciam indignationem, & animum terribilem, & artẽ qua perditi adolescentes, & Cupidinis clauo transfixi, à meretrice plurimũ sibi tribuente, ac nitore vultus superbiente trahentur, hæc scena exprimit. Meretrix certè dies noctésq; ditibus, & Venereis adolescentibus insidiatur, timeturq; ab his, qui propter ætatis feruorem, & imprudentiam, ad venerem ruunt toto impetu, nullum ferè aliud bonum æstimantes præter voluptatem, quam studiosè sectantur. Itaq; callida meretrix copia sui adolescentes inflammat, cùm nil aliud fermè amet quàm lucrum & amantium cruciatus. Vnde Iuuenalis: — *Meretricius mos.*

Ardeat ipsa licet, tormentis gaudet amantis.

Simulatione, vtitur, vt spolijs gaudeat. Vnde lena apud Plautum in Cistellar. Assimulatè amare oportet: nam si ames, extemplò, melius illi multò, quem ames, consulas, quàm rei tuæ. Et constituero, &c.) id est, — *Constituere.*

horam aduentus dixero. Iuuenalis:

Vbi nocturnæ Numa constituebat amicæ.

Syrus mihi tergo,&c.) id est, soluet tergo suo: quia verberabitur. Etiã ne tecum,&c.) quasi dicat: Non hoc tibi promisi, nec talem operam tibi locaui, vt scilicet à vobis ad Menedemum transirem. Meretrix cupiebat & alibi lucrari. Quapropter quærit an apud Menedemum debeat operam Clitiphonis, & Syri, an suam rem agere.

ACTVS IIII. SCENA V.

PAVLVS. In sequenti scena, Syri fallacia summ sortitur effectum. Nam tandem extorquetur à Chremete argentum. Idem ille Chremes, qui vt in prima comœdiæ parte crucianti se condoluit, ita hic quoque eiusdem Menedemi miseretur, & eiusvicem dolet de pompa, & sumptu Bacchidis, quam Cliniæ amicam esse credebat.

Senarij, unus quadratus.

CHREMES, SYRVS.

Obiter et Chremes pducitur, vt magis appareat, quantum fallatur.

C. ITA me Di amabunt, ut nunc Menedemi uicem
Miseret me, tantum deuenisse ad eum mali.
Illanccine mulierem alere cum illa familia?
Etsi, scio, hosce aliquot dies non sentiet,
(Ita magno desiderio fuit ei filius:)
Verùm ubi uidebit tantos sibi sumptus domi
Quotidianos fieri, nec fieri modum,
* Optabit rursum ut abeat ab se filius. Syrum optimè
† Eccum. S. cesso hunc adoriri? C. Syre. S. hem quid est?
S. Te mihi ipsum iam dudum exoptabam dari.
C. Videre egisse iam nescio quid cum sene.
S. De illo quod dudum? dictum, ac factum reddidi.
C. Bonáne? S. bona herclè. C. non possum pati
Quin tibi caput demulceam. accede huc Syre.
Faciam boni tibi aliquid pro ista re, ac lubens.
S. At si scias quàm scitè in mentem uenerit.
C. Vah: gloriare euenisse ex sententia?
S. Non herclè uerò: † uerum dico. C. dic, quid est?

* Quadratus.
† Senarij.

Prouerbium.

Vah, irridentis est.

† Verum ironi-

S. Tui Clitiphonis esse amicam hanc Bacchidem
Menedemo dixit Clinia:& ea gratia
Secum adduxisse,ne tu id persentisceres.
C. Probè. S. dic sodes. C. nimiùm, inquam. S. imò sic satis.
Sed porrò ausculta quod superest fallaciæ:
Sese ipse dicet tuam uidisse filiam:
Eius sibi complacitam formam,postquàm aspexerit,
Hanc se cupere uxorem. C. modò, quæ inuenta est? S. eam:
*Et quidem iubebit posci. C. quamobrem isthuc Syre?
Nam prorsus nihil intelligo. S. uah,tardus es.
C. Fortasse. S. argentum dabitur ei ad nuptias,
Aurum,atq; uestem,qui,tenes ne? C. comparet?
S. Id ipsum. C. at illi ego neq; do,nec despondeo.
S. Non?quamobrem? C. quamobrem?me rogas?homini fugitiuo dabo? S. ut lubet.
Non ego*perpetuò dicebam ut illam illi dares,
Verùm ut simulares. C. non mea est simulatio:
Ita tu isthæc tua misceto,ne me admisceas.
Egon' cui daturus non sim,ut ei despondeam?
S. Credebam. C. minimè. S. scitè poterat fieri.
Et ego hoc,quia dudum tu tantopere iusseras,
Eò cœpi. C. credo. S. cæterùm equidem isthuc Chreme
Aequi boniq; facio. C. atqui tum maximè
Volo te dare operam ut fiet, uerùm alia uia.
S. Fiat:quæratur aliud,sed illud quod tibi
Dixi de argento,quod ista debet Bacchidi,
Id nunc reddendum est illi:neq; tu scilicet
Eò nunc confugies:quid mea?num mihi datum est?
Num iussi?num illa oppignerare filiam

eôs dicit: nam per eam ueritatem senes falluntur.

* Aliàs, Equidem.

Probati uiri uerbum.

* Aliàs,perpetuùm, ut sit ad uerbium.

Ab autoritate Chremetis, comis locutio.

Meam me inuito potuit? uerum illud Chreme

✱ Aliâs, iniuria. — *Dicunt,* IVS SVMMVM, *sæpe summa*✱*malitia est.*

Prouerbium. Adagium. — *c. Haud faciam. s. imò alijs si licet, tibi non licet:*

Omnes te in lauta, & bene aucta parte putant.

c. Quin egomet iam ad eam deferam. s. imò, filium

Iube potius. c. quamobrem? s. quia enim in hunc suspitio est

† Conficiã, pro efficiam, verba celeritatem indicantia. — *Translata amoris. c. quid tum? s. quia uidebitur*

Magis uerisimile id esse, cùm hic illi dabit.

Et simul † *conficiam facilius ego quod uolo.*

Ipse adeò adest. abi: effer argentum. c. effero.

P. MARSVS. Ita me dij amab. &c.) Boni viri, & amici rationem habentis officiũ hæc scena exprimit: & non semper leges (quæ cum sint vniuersales peccant interdũ) seruandas esse, ac iuris rigorem: sed æquitatem pro temporum, rerumq́; conditione colendam esse docet in primis. Maiores enim nostri summum ius aliquando summam crucem esse dicebant. *Aequus.* Aristo. lib. v. Ethic. loquens de viro iusto, bono, ac æquo, sic ait: Aequus, & bonus est is, qui talia eligit, atque agit, & qui non exactè iustũ in deteriorem partem exequitur, sed imminuit: tametsi legem adiutricem ad illud habet. Et communiter hæc æquitas, & bonitas est. *Oppignerare.* Num illa oppigne. &c.) Oppignerare. i. in pignus accipere, & arrabonem. *Ius summum.* Ius summum sæpe, &c.) lib. j. de Offi. sic ait, Existunt etiam iniuriæ sæpe calumnia quadam, & nimis callida, sed malitiosa iuris interpretatione. Ex quo illud, Summum, ius, summa iniuria, factum est tam tritum sermone prouerbium. Huius prouerbij meminit Columella in. j. sui operis. Omnes te in lauta,) liberali, & sine auaritia.

ACTVS IIII. SCENA VI.

PAVLVS. Hic mirè à poëta proponitur spectatoribus amantis inconstantia, qui cum seruo Syro, in re sua solicito, magnopere irascatur: facillimo tamen momento excandescentis animum Clitiphonis Syrus quàm leniter demulcet: simulq́; quibus moribus, verbisq́; vti debeat apud patrem, præscribit.

CLITIPHO, SYRVS.

Senarij. — *NVLLA est tam facilis res, quin difficilis siet,*

✱ Vel. i. etiam. — *Quam inuitus facias:* ✱ *uel me hæc deambulatio*

Quàm non laboriosa, ad languorem dedit.

Nec quicquam magis nunc metuo, quàm ne denuo
Miser aliquò extrudar hinc, ne accedã ad Bacchidem.
*Vt te omnes*equidem Di, deæq́; quantum est Syre,*
Cum isthoc inuento, cumq́; incepto perduint:
Huiusmodi mihi res semper comminiscere,
Vbi me excarnifices. s. *i tu hinc, quò dignus es.*
Quàm penè tua me perdidit proteruitas.
c. *Vellē herclè factum ita meritus.* s. *meritus? quo modo?*
Næ me isthuc ex te prius audisse gaudeo,
Quàm argentum haberes, quod daturus iam fui.
c. *Quid igitur dicam tibi uis? abijsti, mihi*
Amicam adduxti, quam non liceat tangere.
s. *Iam non sum iratus. sed scin' ubi nunc sit tibi*
Tua Bacchis? c. *apud nos.* s. *non.* c. *ubi igitur?* s. ** apud*
Cliniam.
c. *Perij.* s. *bono animo es. iam argentum ad eam deferes,*
Quod ei pollicitus. c. *garris: unde id?* s. *à tuo patre.*
c. *Ludis fortasse me.* s. *ipsa re experibere.*
c. *Næ ego fortunatus homo sum. deamo te Syre.*
Qua caussa id fiat, obsecundato in loco.
s. *Sed pater egreditur: caue quicquam admiratus sies.*
Quod imperabit, facito. loquitor paucula.

** Vera lectio est, vt te quidē omnes.*

Imprecatio nimiùm inconsiderati amãtis.

Ingens amantis ardor.

** Apud, redūdat in metro.*

Perij, suspicio mali.

Obsecundare, est omnia ad nutum alicuius facere.

* Nulla est tã faci. &c.) Nil magis displicere adolescenti, quàm diu optata voluptate priuari, & amatoriam inconstantiam hæc scena exprimit. Adolescens nanque cùm primas parteis tribuit voluptati, aliarum rerum iacturam non curat: inhians voluptati, in qua situm esse omnium bonorum extremum arbitratur. Idcirco increpationibus, admonitionibus, & exhortationibus opus est, ne longius à recta viuendi formula exorbitet. Vnde Cicero ad nepotum eruditionem natus, in .j. de Offic. sic ait: Ex quibus intelligitur illud, appetitus omnes sedandos, contrahendosq́; esse, excitandámque animaduersionem, & diligentiam, vt ne quid temere, inconsideratéq́; & negligenter agamus.

PAVLVS.

ACTVS IIII. SCENA VII.

PAVLVS. In sequenti scena Chremes egreditur, afferens argentum Clitiphoni dandum. Huic Syrus quomodo patri respondeat, suggerit. Exinde de sumptu, & impensis filiæ caussa factis, faciendisq́; , conqueritur senex.

CHREMES, CLITIPHO, SYRVS.

Senarij. Inque.i.dic.

C. VBI Clitipho nunc est? S. eccum me, inque. CLI. eccum hîc tibi.
C. Quid rei esset, dixti huic? S. dixi pleraq; omnia.
Dictũ in ignauos. C. Cape hoc argentum, ac defer. S. hei quid stas lapis?
Quin accipis? CLI. cedò sanè. S. sequere hâc me ocyus.
* Opperibere, antiquum est. Te hîc nos, dum eximus, intereà *opperibere.
Nam nihil est, illic quòd moremur diutius.
Tenax senex cõqueritur de dãno per filiã accepto. C. Minas quidem iam decem habet à me filia,
Quas pro alimentis esse nunc duco datas.
Hasce ornamentis consequentur alteræ.
Porrò † hæc talenta dotis apposcent duo.
† Hæc pluraliter, pro hæ. Quàm multa iniusta, ac praua fiunt moribus?
Inuenta, id est, parta. Mihi nunc relictis omnibus, inueniendus est
Aliquis, labore inuenta mea cui dem bona.

P. MARSVS. Senectus. Vbi Clitipho nunc est? Senilem animum ad auariciam propensum, ac pecaniarum suppositionem, hæc scena exprimit. Senex naturaliter fit auarus, & ratiocinatio impensarum, illorum est, qui amant pecunias. Arist. in. v. li. Ethi. sic ait: Senectus, et imbecillitas omnis auaros efficit: estq́; omnibus insita magis, quàm prodigalitas. Plerique namque cupidi sunt magis pecuniarum, quàm ad dandum procliues. Et loquens de magnifico, dicit: Hic cum voluptate, & sine parsimonia erogat. (Exacta namque ratio, ad pusillanimitatem nimirum attinet) atque potius quonam pacto pulcherrimum fuerit opus, quàm quanti constet, considerabit.

ACTVS IIII. SCENA VIII.

PAVLVS. In hac sequenti scena declaratio continetur erroris ipsius Chremetis, qui Menedemum dum credit per Syrum decipi, ipsemet planè per suos illos, Syrum & Clitiphonem delusus est.

MENEDEMVS, CHREMES.

M. MVLTO omnium nunc me fortunatißimum Factum puto esse gnate, cùm te intellego Resipiscere. C. ut errat? M. te ipsum quærebam Chreme: Serua quod in te est, filium, & me, & familiam.

Senarij.

C. Cedò, quid uis faciam? M. inuenisti hodie filiam.
C. Quid tum? M. hanc sibi uxorem dari uolt Clinia.
C. Quæso, quid tu hominis es? M. quid? C. iámne oblitus es
Inter nos quid sit dictum de fallacia.
Vt ea uia abs te argentum auferretur? M. scio.
C. Ea res nunc agitur ipsa. M. quid dixti Chreme?
C. * Erraui: sic res acta est. M. quanta spe decidi?
C. Imò hæc, quæ nunc apud te est, Clitiphonis est
Amica. M. ita aiunt. C. & tu credis? M. omnia.
C. Et † illum aiunt uelle uxorem, ut cùm desponderim,
Des qui aurum, ac uestem, atque alia, quæ opus sunt, comparet.
M. Id est profectò: id amicæ dabitur. C. scilicet
Daturum. M. uah, frustra igitur gauisus miser.
Quiduis tamen iam malo, quàm hunc amittere.
Quid nunc renuntiem abs te responsum Chreme,
Ne sentiat me sensisse, atque ægrè ferat?
C. Aegrè? nimiùm illi Menedeme indulges. M. sine.
Inceptum est, perfice hoc mihi perpetuò Chreme.
C. Dic conuenisse, egisse te de nuptijs.
M. Dicam: quid deinde? C. me facturum esse omnia.
Generum placere: postremò etiam, si uoles,
Desponsam quoq; esse dicito. M. hem istuc uolueram.
C. Tantò ocyus te ut poscat, & tu id quod cupis,
Quàm ocyßimè ut des. M. cupio. C. næ tu propediem

Quæso obiurgatorium est.

Ea res, scilicet fallacia.

** Erraui prima syllaba pertinet adversum præcedentem.*

† Illum, scilicet Cliniam.

Corripit patrē de nimia indulgentia.

Obsaturab. i. sa studio adficieris. (Vt istam rem uideo) istius obsaturabere.
Sed hæc ita ut sunt, cautim & paulatim dabis,
Si sapies. M. faciam. C. abi intrò: uide quid postulent.
Peculiaris locutio. Ego domi ero, si quid me uoles. M. sanè uolo.
Nam te sciente, faciam quicquid egero.

P. MARSVS. Multò omnium, &c.) Paternam lætitiam ex filiorum educatione, ac credulitatem senilem quæ facilè decipitur, cùm votis faueat suis, hæc scena exprimit. Bono patri, ac ciui, pari & æquo iure cum suis popula- Educatio puerorum. ribus viuere cupienti, recta filiorum educatione nil debet esse antiquius, vt sedignus adolescat, & patria. Itaque adhibenda est à primis annis diligentia: quoniam (vt inquit Horatius.)

Quo semel est imbuta recens, seruabit odorem
Testa diu.

Et Plato in iiij. de repub. sic ait: Apparet itaque, quale fuerit cuiusque pueriles educationis initium, tale fore etiam quæ sequuntur.

ACTVS V. SCENA I.

PAVLVS. In sequenti scena (quia iam ad exitum fabula tendit) per Menedemum fallacia detegitur, vt Cliniæ Antiphila despondeatur: vbi profectò senes mutuis sese ludibrijs illudunt vltrò citroq́; , eatenus, donec apertè Menedemus ostendit Bacchidem Clitiphonis esse amicam, nec ad Cliniam quicquam eius attinere.

Trochaici quadra. catalectici, & senarij Iambici.

MENEDEMVS, CHREMES.

Trocha. quadr. catalectici. M. EGO me non tam astutum, neque ita perspicacem esse, * id scio,
* Aliàs, certò scio. & tūc esset Iamb. Sed hic adiutor meus, & monitor, & præmonstrator Chremes,
Conuitia in stultum. Hoc mihi præstat in me quiduis harum rerum cónuenit,
Quæ sunt dicta in stultum: caudex, stipes, asinus, plūbeus:
In illū nil potest nam exuperat eius stultitia hæc omnia.
† O he fastidientis est. C. † Ohe, iam desine deos uxor gratulando obtundere,
Tuā esse inuentā gnatam nisi illos ex tuo ingenio iudicas,
Vt nihil credas intelligere, nisi idem dictum est centies.
Sed quid interim illic iamdudū gnatus cessat cum Syro?

M. Quos ais homines Chreme cessare? C. ehem, Menedeme aduenis?

Dic mihi, Cliniæ, quæ dixi, nuntiastine? M. omnia.

C. Quid ait? M. gaudere adeò occepit, quasi qui cupiunt nuptias.

C. † Ha ha he. M. quid risisti? C. serui uenere in mentem Syri — † Interiectio pfusi cachini.

Calliditates. M. itáne? C. uoltus quoque hominum fingit * scelus. — * Scelus pro scelesto.

M. Gnatus quòd se aßimulat lætum, id dicis? C. id. M. † idem istuc mihi — † Aliàs itidem.

Venit in mentem. C. ueterator. M. magis, si magis noris, putes — Veterator, q vetus est ĩ astutia.

Ita rem esse. C. ain' tu.? M. quin tu ausculta. C. mane: hoc prius scire expeto

Quid perdideris: nam ubi desponsam nuntiasti filio,

Continuò * iniecisse uerba tibi Dromonem, scilicet — * Iniecisse, id est, subiecisse.

Sponsæ uestem, aurũ, ancillas, opus esse, argentũ ut dares.

M. Non. C. quid non? M. non, inquam. C. neque ipse gnatus? M. nihil prorsus, Chreme: — Non, ridicula negatio.

Magis unum etiam instare, ut hodie conficerẽtur nuptiæ. — Instare i. instãter precari.

C. Mira narras. quid Syrus meus? ne is quidem quidquam? M. nihil.

C. * Quamobrem? M. nescio equidem: sed te miror, qui alia tam planè scias. — * Iambi. tetra. acatalect.

Sed ille tuum quoq; Syrus idem mirè finxit filium, — Occupatio.

Vt ne paululùm quidẽ suboleat esse amicam hanc Cliniæ.

C. Quid ais? M. mitto iam osculari, atque amplexari, id nihil puto.

C. Quid est, quod amplius simuletur? M. uah. C. quid est?

M. audi modò.

Aperit fallaciã. Est mihi ultimis conclaue in ædibus quoddam retrò:
Huc est intrò latus lectus, uestimentis stratus est.
C. Quid postquàm hoc est factum? M. dictum, factum huc abijt Clitipho.

Prouerbium. C. Solus? M. solus. C. timeo. M. Bacchis cõsecuta est illico.
C. Sola? M. sola. C. perij. M. ubi abiere intrò, operuere ostium. C. hem,
Clinia hæc fieri uidebat? M. quid ni? mecum unà simul.
C. Filij est amica Bacchis Menedeme: occidi.

Familia.i.res familiaris. M. Quamobrem? C. decem dierum mihi uix est familia.
M. Quid? istuc times, quòd ille operam amico dat suo?
C. Imò quòd amicæ. M. si dat. C. an dubium id tibi est?
Quemquam animo tam communi esse, aut leni putas,

Honesta in re turpi insultatio in senem. Qui se uidente amicam patiatur suam? M. ha ha he.
Quid ni, quò uerba facilius dentur mihi?
C. Derides? meritò mihi nunc ego succenseo.
Quot res dedêre, ubi possem persentiscere,
Nisi essem lapis, quæ uidi? uæ misero mihi.
At ne illud haud inultum (si uiuo) ferent:

Apostopesis, ira to familiaris. Nam iam. M. non tu te cohibes? non te respicis?
Non tibi ego exempli satis sum? C. præ iracundia
Menedeme, non sum apud me. M. te'ne istuc loqui?
Nonne id flagitium est, te alijs consilium dare,
Foris sapere, tibi non posse auxiliarier?

Adnotanda sententia. C. Quid faciam? M. id quod me aiebas fecisse parum.
Fac te esse patrem sentiat, fac ut audeat
Tibi credere omnia, abs te petere, & poscere,
Ne quam aliam quærat copiam, ac te deserat.
C. Imò abeat potius multò quouis gentium,

Quàm hic per flagitium ad inopiam redigat patrem.
Nam si illi pergam suppeditare sumptibus
Menedeme, mihi illhæc uerè ad rastros res redit.
M. * Quot incommoditates hac re accipies, nisi caues?
Difficilem ostendis te esse, & ignosces tamen
Pòst, & id ingratū. C. ah, nescis quàm doleā. M. ut lubet.
Quid hoc, quod rogo, ut illa nubat nostro? nisi quid est
Quod mauis. C. imò & gener, & affines placent.
M. Quid dotis dicam te dixisse filio?
Quid obticuisti? C. dotis? M. ita dico. C. ah. M. Chreme,
Nequid uereare si minus est: nihil dos mouet.
C. Duo talenta pro re nostra ego esse decreui satis:
Sed ita dictu opus est, si me uis saluum esse, & rem, & filium,
Me mea omnia bona doti dixisse illi. M. quam rem agis?
C. Id mirari te simulato, & illum rogitato simul,
Quamobrem id faciam. M. quin ego uerò quamobrem id facias, nescio.
C. Egóne? ut eius animum, qui nunc luxuria & lasciuia
Diffluit, retundam, redigam, ut quò se uortat nesciat.
M. Quid ais? C. mitte, ac sine me in hac re gerere mihi morem. M. sino.
Itáne uis? C. ita. M. fiat. C. age, iam ut uxorem accersat, paret.
Hic, ita ut liberos est æquum, dictis confutabitur.
Sed Syrum. M. quid eum? C. egóne? si uiuo, adeò exornatum dabo,
Adeò depexum, usque ut dum uiuat, meminerit semper mei,
Qui sibi me pro ridiculo, ac delectamento putat.

Verba patris rigidi.
Ad rastros, præ inopia scilicet.
* Alias, Quot incōmoda tu in hac re capies.

Tacemus consilia, reticemus dolores, obticemus quorū nos pudet.

Diffluit luxuria, ornata locutio.

Prouerbium.

Versus perficitur sequēti scena Non (ita me Di ament) auderet hæc facere uiduæ mulieri,
* Quæ in me fecit.

P. MARSVS. Ego me non tam, &c.) Quosdam rebus alienis rectè prospicere, suis autem malè, docet hæc scena. Quiuis nanq; aliena despicit nullo affectu impeditus, sed liberè iudicans: in re autem propria fertur præceps, ira ductus, aut amore nimio. Quapropter tam in secundis rebus, quàm ad voluptatem fluentibus, amicorum consilio opus est: & illorum autoritati plurimùm tribuendum est, ne in nobis reprehendatur, quod ipsi in alijs comprehendimus. Quapropter Cice. in j. actione contra Verrem, sic ait: Nihil est quod minus ferendum sit, quàm rationem vitæ ab altero reposcere eum, qui non posit suæ reddere. Et in v. sic ait: Omnia postremò quæ vindicaris in altero, tibi ipsi vehementer fugienda sunt. *Iudicis atq; censoris qualitas.* Etenim non modò accusator, sed ne obiurgator quidem ferendus est is, qui quod in alio vitium reprehendit, in eo ipse deprehenditur. Ego me non, &c.) Scio (inquit) me non esse ita astutum vt senem, puta Chremetem, quem video longè me stultiorem. *Caudex.* Caudex, lignum, siue tabula. Seneca scribens aud Paulinum de breuitate vitæ, sic ait: Claudius, Caudex appellatus fuit, quia primus Romanis suasit nauim conscendere. Nam plurium tabularum contextus, caudex apud antiquos vocabatur. Vnde tabulæ, codices dicuntur. Sed ille quoq; tuus Syrus finxit.) Id est instruxit, & informauit filium tuum Clitiphonem, quasi dicat, imperitum ipsum finxit: quoniam sine aliqua dissimulatione, ostendit Bacchidem amicam, esse suam, non Cliniæ, vt tibi persuadere nititur: & sic ironicè loquitur Menedemus.

ACTVS V. SCENA II.

PAVLVS. Vt rerum omnium tranquillitas efficitur, reliquum est, vt Clitipho verbis patris à quo obiurgatur perterritus in viam redeat, vxorem'q; eius suasu ducat Syrus aliud consilium reperit Clitiphoni. Deinde ad Menedemum, hero suo non planè fidens, concedit.

Trochaici quadrati catalectici, & Iambici quadrati acatalectici, & fragmentum.

CLITIPHO, MENEDEMVS,
CHREMES, SYRVS.

Clitipho relatu Menedemi, se abdicatum à patre credit.

CLIT. ITA' NE tandem quæso Menedeme, ut pater
Tam in breui spatio omnem de me eiecerit animum patris?
Quódnā ob facinus? quid ego tantū sceleris admisi miser?
Volgò

Volgò id faciunt. M. ſcio tibi eſſe hoc grauius multò, ac durius. *Adagium ab exēplo Vulgi.*
Cui ſit uerùm ego haud minus ægrè patior id, qui neſcio.
Nec rationem capio, niſi quòd tibi bene ex animo uolo.
CLIT. Hic patrem aſtare aiebas? M. eccum. CH. quid me incuſas Clitipho?
Quicquid ego huius feci, tibi proſpexi, & ſtultitiæ tuæ.
Vbi te uidi animo eſſe omiſſo, & ſuauia in præſentia *Carpit filium de delicijs.*
Quæ eſſent, prima habere, neq; conſulere in longitudinē.
Cœpi rationē, ut neq; egeres, neq; ut hæc poſſes perdere.
Vbi, quid decuit primò, tibi non licuit per te mihi dare,
Abij ad proximos, tibi qui erant: eis commiſi, & credidi. *Proximos, ſcilicet hæredes.*
Ibi tuæ ſtultitiæ ſemper erit præſidium Clitipho.
Victus, ueſtitus, quò in tectum te receptes. CLI. hei mihi.
CH. Satius eſt q̃ te ipſo hærede hæc poſſidere Bacchidem.
S. Diſperij: ſceleſtus quantas turbas concìui inſciens? *Satius, i. conſultius.*
CLIT. Emori cupio. CH. prius quæſo diſce, quid ſit uiuere.
Vbi ſcies, ſi diſplicebit uita, tum iſthoc utitor.
S. Here, licet ne? CH. loquere. S. at tutò. CH. loquere. S. quæ iſta prauitas, *Eclipſis.*
Quæ ue amentia, quod peccaui ego, id obeſſe huic? CH. ilicet,
Ne te admiſce: nemo accuſat Syre te: nec tu aram tibi,
Neque † precatorem pararis. S. quid agis? CH. nihil ſuccenſeo: *† Precatorem, pro deprecatorem.*
Nec tibi, nec *huic: nec uos eſt æquum, quod facio, mihi. **Aliâs, tibi.*
S. Abijt, ac rogaſſe uellem. CLI. quid? S. unde mihi petere cibum.
† Ita nos abalienauit: tibi iam eſſe ad ſororem intellego. *† Iābici quad. Extremū miſeriarū fames.*
CLIT. Adeó ne rem rediſſe, ut periculū, etiam fame mihi

sit Syre?

s. Modò liceat uiuere, *est spes.* CLI. *quæ?* s. *nos esurituros satis.*

CLIT. *Irrides in re tanta, neque me quicquam consilio adiuuas?*

s. *Imò, & ibi nunc sum, & usque dudum id egi, dum loquitur pater.*

Et, quantùm ego intellegere possum. CLIT. *quid?* s. *non aberit longius.*

CLIT. *Quid id ergo?* s. *sic est: non esse horum te arbitror.* CLI. *quid istuc Syre?*

Satin' sanus es? s. *ego dicam quod mihi * in mentem, tu diiudica.* — *Aliâs, in mēte

Dum istis fuisti solus, dum nulla alia delectatio,

Quæ propior esset te, indulgebant, tibi dabant: nunc filia — Indulgebant. i. fauebant.

Postquàm est inuenta uera, inuenta est caussa, qua te expellerent.

CLIT. *Est uerisimile.* s. *an tu ob peccatum hoc esse illum iratum putas?*

CLIT. *Non arbitror.* s. *nunc aliud specta: matres omnes filijs* — Materna in filios indulgētia.

In peccato adiutrices, auxilio in paterna iniuria

Solent esse: id non fit. CLIT. *uerum dicis. quid ergo nunc Syre*

Faciam? s. *suspitionem istam ex illis quære: rem profer palàm:* — Priscia. lib. xvij. legit, suspicionē istanc.

Si non est uerum, ad misericordiam ambos adduces citò, aut

Scibis cuius sis. CLIT. *rectè suades, faciam.* s. *sat rectè hoc mihi in* — Syrus hæc secū.

Mentem

Mentem uenit: nanque adoleſcens quàm minima in ſpe ſitus erit, † *Trochaici.*
Tam facilimè patris pacem in leges conficiet ſuas.
Et iam haud ſcio an ne uxorem ducat, ac Syro nil gratiæ.
† *Quid autem hoc? ſenex exit foras: ego fugio, adhuc quod factum eſt,* *Eclipſis.* † *Iambi. tetra. catalectici.*
Miror non iußiſſe illico me arripi: ad Menedemum hinc pergam: eum
Precatorem mihi paro: ſeni noſtro fidei nihil habeo. *Precatorem. i. interceſſorem.*

Itáne tandem quæſo, &c.) Proteruos adoleſcentes caſtigandos, ac acriter propoſito damno terrendos eſſe, ut ad officium reuertantur, monet hæc ſcena. Liberæ nanq; adoleſcentum cupiditates longius euagantur: ad omne ſcelus, impellente appetitu, præcipites, niſi à ratione reuocentur. Itaque pater non aliter quàm equorum domitor, imò multò magis filium luxu diffluentem, tanquam in gyrum rationis flectere debet, ut rei domeſticæ ac publicæ, uſui, honoríq; eſſe poſsit. Cice. in j. offic. loquens de temperantia, ſic ait: Efficiendum eſt, ut appetitus rationi obediant, eamq́; neque præcurrant, nec propter pigritiam, aut ignauiam deſerant: ſintq́; tranquilli, ac perturbatione animi careant: ex quo elucebit omnis conſtantia, omnisq́; moderatio. Nam qui appetitus largius euagantur, & tanquam exulantes cupiendo, ſiue fugiendo, non ſatis, à ratione continentur, hi ſine dubio finem, & modum tranſeunt. Relinquunt enim, & abijciunt obedientiam, nec rationi parent, cui ſunt ſubiecti lege naturæ. Plato in iiij. de Repub. ſic ait: Educatio, bonaq́; inſtitutio, ingenia quoque bona efficit. Et in j. de legib. inquit: Aſſero eos, qui in præſtantes viros aliquando euaſuri ſint, ab ineunte ſtatim pueritia, oportere idipſum tam ludendo, quàm ſtudendo, in ſingulis ipſis conuenientibus, &c. P. MARSVS. *Appetitus rationi pareant.*

ACTVS V. SCENA III.

In hac ſequenti ſcena exprimitur quaſi imago diſsidij inter virum & vxorem, qui & natura moroſi ſunt, ac difficiles. Chremes enim Soſtratam vxorem mordacibus impetit obiurgatiunculis, & ſalibus haud illepidis, in cuius mores filij occaſione inuehitur. PAVLVS.

Iambici quadrati acatalectici Trochaici uarij, numero 7.

SOSTRATA, CHREMES.

Homo, per contemptũ, & cum ſtomacho pronuntiandum.

PROFECTO niſi caues tu homo, aliquid Gnatho conficies mali.
Idq; adeò miror, quomodo tam ineptum quicquam potuerit tibi
Venire in mentem, mi uir. C. oh, pergin' mulier eſſe? ullam'ne ego

Notat mulierũ importunitatẽ.

Rem unquam uolui, quin tu in ea re mihi aduerſatrix fueris Soſtrata?
At ſi rogitem iam, quid eſt quod peccem hîc, aut quamobrem hoc faciam, neſcias.

Confidenter. i. pertinaciter.

In qua re nunc tam confidenter reſtas ſtulta? S. ego neſcio.

† Verſus pronomen, hæc non requirit.

C. * Imò ſcis potius, quàm quidem redeat ad integrum * † hæc * eadem oratio.

*** Decenari. cata. Diuide Imo: ſi tollas eadem, verſus conſtat.*

S. Oh iniquus es: qui me tacere de re tanta poſtules.
C. Non poſtulo: iam loquere: nihilominus ego hoc faciam tamen.

† Trocha.

S. † Facies? C. uerum. S. non uides quantum mali ex ea re excites?

** Octo. hyper.*

* Subditum ſe ſuſpicatur. C. ſubditum, ain' tu? S. certè inquam, mi uir.

† Dena cata.

C. † Confitere tuum non eſſe. S. ah, obſecro te, iſtuc inimicis ſiet.

** Tetra. Iãbi. catalect.*

* Egóne confitear meum non eſſe filium, qui ſit meus?

Conuincas, iuridicum verbum.

C. Quid: metuis, ne non, cùm uelis, conuincas illũ eſſe tuũ?
S. Quòd filia eſt inuenta. C. non, ſed quòd magis credendum ſiet,

† Dimeter.

** Trocha.*

† Quòd eſt conſimilis moribus,

Notat uxoris mores ex filij moribus.

* Conuinces facilè ex te natum: nam tui ſimilis eſt probè.
Nam illi nihil uitij eſt relictum, quin id itidem ſit tibi.

Tum

Tum prætereà talem, nisi tu, nulla pareret filium.
Sed ipse egreditur, quàm seuerus: rem cùm uideas, censeas.

Profectò nisi, &c.) Quales sunt parentes, tales plerunque filios esse docet hæc scena. Quapropter cùm filijs opera datur, ab omni ebrietate, ac luxu cauendum est: ne id vitium nati referant. Plato in.vj.de legib. loquens de filiorum procreatione, si ait: Idcirco ebrius tanquam mente captus, ad ferendum est inutilis. Nempe verisimile est, eum fœtus inæquales, instabiles, obliquos tam membris, quàm moribus procreare. Quapropter per totam quidem vitam, & maximè quandiu generationi vacat, abstinebit quisq;: caucbitq; ne faciat vel quæ fiapte natura morbos inducant, vel quæ ad petulantiam, iniuriáq; deducant. Hęc enim in animos, & corpora nascentium necessariò translata, illic imprimuntur, peioresq; nascūtur: sed præcipuè die illo, ac nocte, ab illis abstinendū est. Imò scis potius.) Id est, intelligis quid dicere velim, antequàm sit finis verborum meorum. P. MARSVS. *Ebrius.*

ACTVS V. SCENA IIII

In sequenti scena Clitipho matrem adhuc solicitiorem reddit, cùm tam petit obnixè, vt sibi parentes commonstret: ex qua re profectò facilius ad tranquillitatem omnium rerum peruenitur. Sostrata Clitiphonem, suum Cremetisq; esse confirmat. Chremes ipsam contumeliosè obiurgat: trepidum, pudentemq; vel matre coram, reddit. PAVLVS.

Additio pro declaratione dicti Chremetis.

Gerro.i.nugator.iners, id est, ignauus, damnosus: hoc postremò posuit, quod ipsum magis vrget, vt pote decem minæ Bacchidi datæ, per Syri dolum extortæ.

Trochaici quadrati cata. permixtis Iambis aliquot.

CLITIPHO, SOSTRATA, CHREMES.

CLIT. SI VNQVAM *ullum fuit tempus mater, cùm ego uoluptati tibi*
Fuerim, dictus filius tuus tua uoluntate, obsecro
Eius ut memineris, atq; inopis nunc te miserescat mei,
Quod peto, & uolo, parentes meos ut commonstres mihi.

Valebat ad matrem consilium hoc, proptereà mater producitur.

Verba matris consternatæ.

S. Obsecro, mi gnate, ne istuc in animum inducas tuum.
Alienum esse te. CLI. sum. S. miseram me: hoccine quæsisti, obsecro?
Ita mihi, atq; huic sis superstes, ut ex me, atq; hoc natus es.

Iurandi vetus mos parentum.

Et caue posthàc (si me ames) unquam istuc uerbum ex te audiam.
C. At ego (si me metuis) mores caue in te esse istos sentiã.

Asperitas patris.

CLIT. Quos? C. si scire uis, ego dicã: gerro, iners, fraus, heluo,

Contumeliæ in abiectissimum quenq;.

Ganeo, damnosus: crede, & nostrum te esse credito.
CLIT. Non sunt hæc iam parentis dicta. C. non, si ex capite sis meo

Luculenta simi litu do.

Natus, itẽ ut aiunt Mineruam ex Ioue: ea caussa magis
Patiar Clitipho flagitijs tuis me infamem fieri.

†. Deos nescio, iratorum more hæc.

S. Di isthæc prohibeant. C. † deos nescio: ego quod potero, enitar sedulò.
Quæris id, quod habes, parentes: quod abest, non quæris, patri

Inuenerit, id est acquisierit.

Quomodo obsequare, & ut serues quod labore inuenerit.
Non mihi per fallacias adducere ante oculos? pudet
Dicere hac præsente uerbum turpe: at te id nullo modo

Catastrophe.

Facere piguit. CLIT. eheu, quàm ego nunc totus displiceo mihi.
Quàm pudet: neq; quod principium inueniam ad placandum, scio.

SI vnquam, &c.) Increpationes paternas necessarias, ac filijs luxu diffluentibus, vtiles esse, ad mutandum vitæ institutum, exemplo huius senis, ac lasciui adolescentis, docet hæc scena. Adolescens enim inter æstus affectuum fluctuat: & nisi reprimatur, omnem modum excedit. Idcirco castigandi sunt adolescentes. Vnde dicitur: Qui parcit virgæ, filium suum odit. Hora. in sermonibus, patris diligentiam in sua institutione his versibus celebrauit:

Ipse

Ipse mihi custos incorruptissimus, omnes
Circum doctores aderat quid multa? pudicum
(Qui primus virtutis honor) seruauit ab omni
Non solùm facto, verùm opprobrio quoq; turpi.

Dicam, gerro.) Gerro dicitur nugator ineptus, & denique nullius pretij. Heluo (autore Pompeio) dictus est, immoderatè bona sua consumens. Cice. in Orat. pro Sextio, sic ait: Meipsum vt contempsit heluo patris. Nam quid ego id patrimonij dicam. Et in Oratione pro leg. Agra. Videte nunc, vt impurus heluo turbet Rempub. Et in xij. Philip. Ille heluo, illa belua dissipauit. Gell. lib. vij. Pleraque id genus, quæ isti heluones conquirunt. *Gerro. Heluo.*

ACTVS V. SCENA V.

In hac vltima scena, interuentu Menedemi, grata pax post tantas turbationes conciliatur, ita vt omnia ad tranquillitatem tandem, ac iucundàm compositionem redigantur, quemadmodum comœdiæ finis expostulat. Proinde Clitiphoni quoque libito Archonidis filia collocatur. Postremò Syrus ab hero veniam adipiscitur.

Trochaici quadrati catalectici, mixtis Iambicis quadratis.

MENEDEMVS, CHREMES, CLITIPHO, SOSTRATA.

M. ENIMVERO *Chremes nimis grauiter cruciat adolescentulum,* *Menedemus solus hæc secum.*
Nimisq; inhumanè: exeo ergo, ut pacem conciliem. optumè,
Ipsos uideo. CH. *ehem, Menedeme, cur non accersi iubes*
Filiam, & quod dixi dotis, firmas? S. *mi uir, te obsecro*
Ne facias. CLIT. *pater, obsecro ut mihi ignoscas.* M. *da ueniam Chreme.* *Filiã, scilicet vt nubat Cliniæ.*
* *Sine te exorem.* CH. *ego'ne mea bona ut dem Bacchidi dono? sciens* **Iambi. tetra.*
† *Non faciam.* M. *at id nos non sinemus.* CLIT. *si me uiuum uis pater,* *† Iambic.*

*Trochaici. * Ignosce. s. Agè Chreme mi. m. agè quæso ne tam obfirma te Chreme.

ch. Quid istuc? uideo non licere, ut cœperam, hoc pertendere.

m. Facis ut te decet. ch. ea lege hoc adeò faciam, si facit
Quod ego hunc æquum censeo. cli. pater, omnia faciam: impera.

†Recipio. i. promitto. ch. Vxorem ut ducas. cli. pater. ch. nihil audio. m. ad me † recipio,
Faciet. ch. nihil etiam audio ipsum. cli. perij. s. an dubitas Clitipho?

Sententia. ch. Imò, utrū uult? m. faciet omnia. s. hæc dum incipias, grauia sunt,
Dumq; ignores: ubi cognoris, facilia. cli. faciam pater.

*Nate mi, est, extra versum. s. * Nate mi, ego pol tibi dabo puellam lepidam, quam tu facilè ames,
Filiam Phanocratæ nostri. cli. rufam'ne illam uirginē,

Deformis puellæ descriptio. Cæsiam, sparso ore, adunco naso? non possum pater.
ch. Eia, ut elegans est: credas animū ibi esse. s. aliā dabo.
cli. Quid istic? quandoquidem ducenda est, egomet habeo propémodum,
Quā uolo. s. nunc laudo, gnate. cli. *Archonidis filiam.

* Priscia. legit Archonidi filiam. s. Perplacet. cli. pater, hoc nunc restat. ch. quid? cli. Syro ignoscas uolo,

Syro ignoscitur. Quæ mea caussa fecit. ch. fiat, uos ualete, & plaudite.

CALLIOPIVS RECENSVI.

P. MARSVS. Enimuero. &c.) Lasciuum filium, seu vitæ institutum iam mutantem recipiendum esse in gratiam, & iugali compede vinciendum monet hæc scena: ostendens affectus iuueniles ratione castigatiores fieri: mediocritatem illam, quæ iure laudatur, & concordiam habenti pollicetur, & affert: cuius oppositum efficit vitium. Vnde Aristor. in. ix.

Ethic.

Ethico. vitiosus igitur animus in seditione positus est, & nec se amat, nec alios. Talis autem dispositio, cùm multas habeat miserias, totis viribus fugienda est, & entendum vt boni simus: sic enim & nobis, & alijs erimus amici. Et Plato in eo dialogo, qui inscribitur, Lysias de amicitia, sic inquit: Improbi nunquàm vel sibi ipsis, vel inuicem similes sunt, sed perturbati penitus, & instabiles: qui verò secum ipse dissentit, nullo modo cum alio consentiet, nec vlli amicus esse poterit. Et sic patet (inquit) quòd solus bonus, bono amicus erit: malus autem nec bono, nec malo vnquam reuera amicus efficietur. Lepidam, (id est, iucundam, & suauem moribus, & forma, vt sine difficultate illam ames. Cæsiam.) id est, habentem oculos glaucos, & cæruleos, quales dicit esse Germanorum Iuuenalis his verbis, Cærula quis stupuit Germani lumina, flauam Cæsariem? Gellius lib. ij. loquens de coloribus sic ait, Nostris autem Latinis cæsia dicta est, quæ à Græcis glaucopis dicitur, vt P. Nigidius ait, de colore cæli, quasi cælia. Glaucopis Græcè, dicitur, Latinè habens oculos cæsios. Glaucum colorem, Latini dicunt cæruleum, est enim subuiridis. Bíavt eleg.) id est, formosa est illa puella. Et huic displicet, cùm habeat animum ad scortum Bacchidem. Credas animum, &c.) id est formosa est illa puella, quasi dicat, ideo non placet, quia non habet animum ad eam, sed ad illam.

Improbus. *Lepida.* *Cæsius.* *Glaucopis.* *Glaucus.* *Elegans.*

HEAVTONTIMORVMENV

FINIS.

ADELPHORUM INTERLOCUTORES.

MITIO *senex.*	DEMEA *senex.*
AESCHINUS *adolescens.*	CTESIPHO *adolescens.*
SYRUS *seruus.*	DROMO *seruus.*
SOSTRATA *matrona.*	HEGIO *senex.*
PAMPHILA *nurus.*	CANTHARA *nutrix.*
GETA *seruus.*	SANNIO *leno.*

C. SULPITII APOLLINARIS PERIOCHA IN ADELPHOS.

DUOS cùm haberet Demea adolescentulos,
Dat Mitioni fratri adoptandum Aeschinum,
Sed Ctesiphonem retinet hunc citharistriæ
Lepôre captum, sub duro, ac tristi patre,
Frater celabat Aeschinus, famam rei,
Amorem in se transferebat: denique
Fidicinam lenoni eripuit: uitiauerat
Idem Aeschinus ciuem Atticam pauperculam,
Fidemq; dederat, hanc sibi uxorem fore.
Demea iurgare, & grauiter ferre mox tamen
Ut ueritas patefacta est, ducit Aeschinus
Vitiatam, potitur Ctesipho citharistriam,
Exorato suo patre duro Demea.

ADEL

ADELPHI
COMOEDIA IIII.

ACTA LVDIS FVNERALIB. Q. FAB. MAX. P. CORNELIO AFRICANO AED. CVR. EGERE L. ATTILIVS PRAENESTINVS, MINVTIVS PROTIMVS. MODOS FECIT FLACCVS CLAVDI. TIBIIS SARRANIS. PACTA GRAECA MENANDRV, L. ANITIO, M. CORNELIO COSS. PAVLVS.

In hoc prologo poëta potissimùm captat auditorum beneuolentiam: modestè, ac leniter purgans æmuli obiecta. Magis enim in hoc versatur, quàm in aduersario lædendo. Nec profectò magnopere illud defendit, quod obijcitur, vt pote se esse adiutum à Lælio, & Scipione, imò id sibi maximæ laudi ducit.

PROLOGVS.

POSTQVAM Poëta sensit scripturam suam Narratio.
Ab iniquis obseruari, & aduersarios
Rapere in peiorem partem, quam acturi sumus.
Indicio de se ipse erit, uos eritis iudices,
Laudine, an uitio duci factum oporteat.
Synapothnescontes Diphili comoedia est. Diphilus poëta fuit comicus
Eam Commorientes Plautus fecit fabulam.
In Græca adolescens est, qui lenoni eripuit
Meretricem: in prima fabula, eum Plautus locum
Reliquit intergrum, eum hic locum sumpsit sibi

In Adelphos uerbum de uerbo expressum extulit.
Graeca Latino stylo ornauit. *Eam nos acturi sumus nouam. pernoscite,*
Furtum'ne factum existimetis, an locum
Reprehensum, qui præteritus negligentia est.
Nam quod isti dicunt maleuoli, homines nobiles
Alia defensio. *Eum adiutare, assiduéq; unà scribere.*
Quod illi maledictum uehemens existimant,
Inuersio. *Eam laudem hic ducit maximam, cùm illis placet,*
Qui uobis uniuersis, & populo placent,
Laus ab humanitate. *Quorum opera in bello, in otio, in negotio,*
Suo quisq; tempore usus est sine superbia.
Dehinc ne expectetis argumentum fabulæ:
Senes qui primi uenient, hi partem aperient,
In agendo partem ostendent. facite æquanimitas*
**Aequanimitas deest vestra.* *Poëtæ ad scribendum augeat industriam.*

P. MARSVS. Pòstquàm poëta, &c.) Hic prologus à simplicitate, ac veritate beneuolentiam Terentio parat, & odium aduersarijs à malignitate, & liuore. *Obseruare.* Obseruari. i. curiosè inspici, vt notari possint. Diphili comœdia est.) *Diphilus.* Diphilus, Comicus Græcus, Synapothnescontes Græcè, Latinè Commorientes. *Integrum.* Locum relinquit integrum. i. intactum. Verbum de verbo expressum extulit, id est, transferendo plurimum ornauit: quoniam (autore Donato) M. Terentius Varro, principium huius comœdiæ præposuit principio Menandri. Nam quod isti di. &c.) Vituperationem aduersariorum retorquet in illorum ignorantiam, qui id vitio vertebant, quod laudandam erat. Cum illis placet, &c.) Seneca lib. xiiij. epist. sic ait: *Conuersatio cũ bonis.* Nulla res magis animos honestate induit, dubiosq;, & in prauum indeclinabiles reuocat ad rectum, quàm bonorum virorum conuersatio. Aequanimitas, &c.) *Aequanimitas* Aequanimitas, est patientia, & illa dispositio, quæ habet animum placidum, beneuolum, & minimè æstuantem: Idem est, Adeste æquo animo; &, æquanimitas vestra faueat.

ACTVS I. SCENA I.

P AVLVS. In prima scena, quod prologus promisit, argumentum narrat opportunéq; vita aspera, cum leni pater mitis cùm seuerissimo comparatur.

paratur, Ostendit etiam se Mitio admodum esse solicitum de Aeschino filio adoptiuo, quòd nondum de cœna hesterna redierat: simulq; lenitate potius, quàm asperitate, aut vi instituendos liberos præscribit.

MITIO *senex.*

Senarij.

Mitio hac narratione exponit suā erga filium volūtatem, sua etiam cōsilia de educatione.

STORAX, *non rediȷt hac nocte à cœna Aeschinus:*
Neque seruulorum quisquam qui aduersum ierant.
Profectò hoc uerè dicunt, si absis uspiam, aut
Si ubi cesses, euenire ea satius est,
Quæ in te uxor dicit, & quæ in animo cogitat
Irata, quàm illa, quæ parentes propitij.
Vxor, si cesses, aut te amare cogitat,
Aut tete amari, aut potare, atque animo obsequi:
Et tibi bene esse soli, cùm sibi sit male.
Ego, quia non rediȷt filius, quæ cogito? &
Quibus nunc solicitor rebus? ne aut ille alserit,
*Aut * uspiam ceciderit, ac perfregerit aliquid.*
Vah, quenquam'ne hominem in animo instituere, aut
Parare quod sit charius, quàm ipse est sibi?
Atqui ex me hic non natus est, sed ex fratre. is adeò
Dißimili studio est, iam inde ab adolescentia.
Ego hanc clementem uitam urbanam, atque otium
Secutus sum: & quod fortunatum isti putant,
Vxorem nunquàm habui. ille contrà, hæc omnia:
Ruri agere uitam, semper parcè, ac duriter
Se habere. uxorem duxit. nati filij
Duo: inde ego hunc maiorem adoptaui mihi.
Eduxi à paruulo. habui, amaui pro meo,
In eo me oblecto: solum id est charum mihi.
Ille ut item contrà me habeat, facio sedulò.
Do, prætermitto, non necesse habeo omnia

**Vspiam et in loco, & ad locum significat.*

Mitionis vita clemēs, et otiosa

Cōpendiū, quā breuiter, quā pudicè, quā ornatè locutus est.

Pro

Pro meo iure ægere postremò alij clanculùm
Patres quæ faciunt, que fert adolescentia,
Ea ne me celet, consuefeci filium.
Dictum verū. Nam qui mentiri, aut fallere insuerit patrem, aut
Audebit: tantò magis audebit cæteros.
ἐπιφώνημα PVDORE, ET LIBERALITATE LIBEROS
Retinere satius esse credo quàm metu.
Hæc fratri mecum non conueniunt, neq; placent.
Venit ad me sæpe clamitans: quid agis Mitio?
Cur perdis adolescentem nobis? cur amat?
Cur potat? cur tu his rebus sumptus suggeris?
Vestitu nimio indulges. nimiùm ineptus es.
Nimiùm ipse durus est, præter æquumq́;, & bonum:
Retorquet correptionem contrariam inferendam. ET ERRAT LONGE, mea quidem sententia,
Qui imperium credat grauius esse, aut stabilius
Vi quod fit, quàm illud, quod amicitia adiungitur.
Mea est sic ratio, & sic animum induco meum.
Malo coactus qui suum officium facit.
Dum id rescitum iri credit, tantisper cauet.
Dictum verissimum. Si sperat fore clàm, rursum ad ingenium redit.
Ille quem beneficio adiungas, ex animo facit.
Studet par referre præsens, absensq; idem erit.
Patrium, scilicet officium. Hoc patrium est, potius consuefacere filium
Sua sponte rectè facere, quàm alieno metu.
Hoc pater, ac dominus interest: hoc qui nequit,
*Imperare, modò nō ad superbiā, sed ad regendum est referendum. Fateatur nescire * imperare liberis.
Sed est'ne hic ipsus, de quo agebam? & certè is est.
Nescio quid tristem uideo. credo, iam (ut solet)
Iurgabit. saluum te aduenire Demea,
Gaudemus.

Storax,

Storax, non rediit, &c.) Propitii patris, valdéq; amantis filium affe- P. MARSVS.
ctus, hac scena exprimitur: quæ viri clementis decorum seruans, imperium docet esse stabilius, quod amore gubernatur: quàm quod timore. Nihil enim violentum potest esse diuturnum. Seneca scribens de clementia ad Neronem, sic ait: Principibus certior est ex mansuetudine securitas: quia frequens vindicta paucorum odium reprimit, omnium irri- *Mansuetudo.*
tat. Et ad Paulinum de breuitate vitæ, sic scribit. Quantò melius beneficiis imperium custoditur, quàm armis. Et Cyrus moriturus (vt est apud Xenophontem) Cambysæ filio sic dixit: Non est aureum hoc sceptrum quod regnum seruat: sed amici multi, sceptrum sunt regibus ve- *Sceptrū regiū.*
rissimum, maximéq; securum: & non parantur fidi amici vi, sed potius beneficentia. Et alibi dixerat Cyrus: Necesse est, vt qui à multis ti-
metur, is multos faciat sibi inimicos: qui verò simul omnibus infestus *Timor.*
est, is omnibus concordiam inijcit. Cice. in j. Philipp. sic ait: Clarum esse ciuem de Republ. mereri, laudari, coli, diligi gloriosum est: metui verò, & in odio esse, inuidiosum, detestabile, imbecillum, caducum: quod videmus etiam in talibus ipsis illis: qui oderint dum metuant, dixerint perniciosum fuisse.

ACTVS I. SCENA II.

In sequenti scena, diuersi homines, diuersi patres, diuersaq; studia PAVLVS.
proponuntur: hic lenis, ille asper: facetus hic, ille impolitus: hic ad condonandum facilis, ille pertinax, atque difficilis in delictis corrigendis, remittendisq́ue. Nam Demea Aeschinum filium petulantiæ grauiter accusat: Mitio contrà eius adolescentiam, indulgenter excusat, à quo tandem Demea vtcunque placatur.

DEMEA, MITIO *senes.*

D. *HEm opportunè te ipsum quærito.* *Senarij.*
M. Quid tristis es? D. * *rogitas me, ubi nobis* **Alias, rogas.*
Aeschinus
Siet, quid tristis ego sim? M. dixi'ne hoc fore?
Quid is fecit? D. quid ille fecerit? quem neque pudet *Propositio generalis.*
Quicquam: neque metuit quenquam: neq; legem putat
Tenere se ullam. nam illa, quæ antehàc facta sunt,
Omitto: modò quid designauit? M. quidnam id est? *Narratio.*
D. Fores effregit, atque in ædeis irruit
Alienas, ipsum dominum, atque omnem familiam

Multauit

Multauit usque ad mortem: eripuit mulierem
Quam amabat: clamant omnes, indignißimè
Factum esse, † hòc aduenienti quot mihi Mitio
Dixere? in ore est omni populo. denique
Si conferendum exemplum est, non fratrem uidet
Rei dare operam, ruri esse parcum, ac sobrium?
Nullum huius simile factum? hæc cùm illi Mitio
Dico, tibi dico. tu illum corrumpi sinis.
M. HOMINE IMPERITO nunquàm quicquam iniustius,
Qui, nisi quod ipse fecit, nihil rectum putat.
D. Quorsum istuc? M. quia tu Demea hæc malè iudicas.
Non est flagitium (mihi crede) adolescentulum
Scortari, neque potare, non est, neq; fores
Effringere. hæc si neque ego, neq; tu fecimus,
Non siuit egestas facere nos. tu nunc tibi
Id laudi ducis, quod tum fecisti inopia:
Iniurium est. nam si esset unde id fieret,
Faceremus. & tu illum tuum, si esses homo,
Sineres nunc facere, dum per ætatem licet,
Potius quàm, ubi te expectatum eiecisset foras:
Alieniore* ætate, pòst faceret tamen.
D. Prô Iuppiter, tu homo adiges me ad insaniam,
Non est flagitium facere hæc adolescentulum? M. ah,
Ausculta, ne me obtundas de hac re sæpius.
Tuum filium dedisti adoptandum mihi.
Is meus est factus: si quid peccat Demea,
Mihi peccat. ego * illi maxumam partem feram,
Obsonat, potat, olet unguenta de meo.

*Amat?

† Hòc aduenienti, p hunc aduenienti, est q; ad uerbium loci.

Amplificatio ab exemplo.

Scita, & probata sententia.

Excusatio facti per confutationem.

Dißimulatio callida Mitionis, qua placare fratrem conatur.

* Cóparatiuũ gradũ pro posituo posuit.

Tragica exclamatio.

* Illi aduerbiũ loci.

* Amat? dabitur à me argentum, dum erit commodum: ** Amat prior syllaba pertinet ad versum praecedentem.*
Vbi non erit, fortasse excludetur foras.
Fores effregit? restituentur. discidit
Vestem? resarcietur: est (Dis gratia)
Et unde haec fiant, & adhuc non molesta sunt.
Postremò, aut desine, aut cedò quemuis arbitrum: *Peroratio.*
Te plura in hac re peccare ostendam. D. hei mihi,
Pater esse disce ab alijs, qui uere sciunt.
M. Natura tu illi pater es, consilijs ego. *Plus laudis consiliū, quā natura consequitur.*
D. Túne consulis quicquam? M. ah, si pergis, abiero.
D. Siccine agis? M. an ego toties de eadem re audiam?
D. Curae est mihi. M. & mihi curae est, uerùm Demea
Curemus aequam uterq; partem. tu alterum,
Ego item alterum. nam ambos curare, propémodum
Reposcere illum est, quem dedisti. D. ah Mitio.
M. Mihi sic uidetur. D. quid istuc? tibi si istuc placet, *Concessio ironica.*
Profundat, perdat, pereat, nihil ad me attinet.
Iam si uerbum unum posthàc. M. rursum, Demea,
Irascere? D. an non credis? repetóne quem dedi?
Aegrè est. alienus non sum. si obsto. hem desino.
Vnum uis curem, curo: & est Dis gratia,
Cùm ita ut uolo est. * iste tuus, ipse sentiet ** Iste, de absente Aeschino dicitur.*
Posterius. nolo in illum grauius dicere.
M. Nec nihil, neq; omnia haec sunt, quae dicit, tamen
Nonnihil molesta haec sunt mihi: sed ostendere
Me aegrè pati illi nolui. nam ita est homo:
Cùm placo, aduersor sedulò, & deterreo. *Argumentum à contrario.*
Tamen uix humanè patitur, uerùm si augeam,
Aut etiam adiutor sim eius iracundiae,
Insaniam profectò cum illo: & si Aeschinus

Nonnullam in hac re nobis facit iniuriam.

Reprehensiones leues. *Quam hic non amauit meretricem? aut cui non dedit*
Aliquid? postremò nuper (credo iam omnium
Tædebat) dixit uelle uxorem ducere.
Sperabam iam deferuisse adolescentiam.
Gaudebam. ecce autem de integrò: nisi quicquid est,
Aposiopesis. *Volo scire, atq; hominem conuenire, si apud forum est.*

P. MARSVS. Hem opportu. &c.) Hominis in disciplina domestica seuerissimi, nec permittentis filium lasciuire, ne vsus transeat in mores, & alterius nimium indulgentis libidini filiorum, vt ætas cursum suum faciat, de corum hac scena seruatur, & diuersum vitæ institutum exprimitur. Habitus. Vtrunque rationes habet: Primum, quoniam ex frequentibus actibus habitus generantur tam boni, quàm mali. Aristo. in ij. Ethico. sic ait: Atque vt breuiter dicam, omnes habitus ex operationibus similibus fiunt: quapropter tales quasdam operationes reddere oportet. Ipsarum nanque differentias habitus ipsi sequuntur. Non igitur parum, sed plurimum, quin potius totum refert, sic, an non homines ab adolescentia Institutio. consuescant. Et paulò pòst dicit: Ob voluptatem res improbas agimus: ob dolorem verò res posthabemus honestas. Quapropter homines ab ipsa statim adolescentia (vt inquit Plato) ita institutos esse oportet, vt his gaudeant, doleant, quæ quibus gaudere, dolereq; oportet. Aetas adolescentium. Hæc est enim educatio, & eruditio recta. Non est flagitium crede mihi, &c. Hæc est ratio alterius instituti, quod est mitius: & nonnulla dicit adolescentiæ concedenda propter feruorem ætatis. Cicero in oratione pro Cælio, sic ait: Datur enim concessu omnium, huic aliquis ludus ætati, & ipsa natura profundit adolescentiæ cupiditates: quæ si erumpunt vt nullius vitam labefaciant, nullius domum euertant, faciles, & tolerabiles haberi solent. Iuuenalis etiam dicit:

Quædam cùm prima resecentur crimina barba. Et,
Breue sit quod turpiter audes.

ACTVS II. SCENA I.

PAVLVS. In sequenti scena proponitur exemplum contumeliosi diuitis per potentiam, & pauperis pertinacis in perniciem suam. Nititur enim persuadere Aeschinus se iniutum Sannioni lenoni intulisse iniuriam, verùm fuisse illius culpa impulsum. Intelligendum quoque est Parmenonem seruum morem gerentem Aeschino, ita acriter egisse cum lenone, vt tandem ab eo puella eriperetur, cuius auferendæ Aeschinus percupidus fuerat.

SANNIO leno, AESCHINVS adolescens.

S. OBSECRO* populares, ferte misero, atque innocenti auxilium. *Iābi. tetr. catalectici.

† Subuenite inopi. AE. otiosè, nunc iam illico hic consiste: † In subuenite u, eliditur.

Quid respectas? nihil pericli est: nunquàm, dum ego adero, hic te tanget.

S.* Ego istam inuitis omnibus. *Dimeter.

AE. Quanquàm est scelestus, non committet hodie unquā iterum ut uapulet.

S. † Aeschine audi, ne te ignarum fuisse dicas meorū morum: † Troch. tetr. acatalectici.

Leno ego sum. AE. scio. S. at ita ut usquam fuit fide quisquam optima.

Tu quòd te posterius purges, hanc iniuriam mihi nolle

*Factam esse, huius non faciam. crede hoc, ego meum ius persequar. *Troch. cata.

Neq; tu uerbis solues unquam, quod mihi re maleficeris.

† Noui ego uestra hæc, nollem factum, iusiurandum dabitur, te esse † Acatalectici.

*Indignum iniuria hac, indignis cùm egomet sim acceptus modis. *Catalectici.

AE. Abi præstrenuè, ac fores aperi. S. cæterùm hoc nihil facis.

AE. † I intrò nunc iam. S. at enim non sinam. AE. accede illuc Parmeno, † Iābi. acatal.

* Nimiùm isthoc abisti: hic propter hunc assiste. hem, sic uolo. *Troch. cata.

Caue nūc iā oculos à meis oculis quoquā dimoueas tuos, † Iābici quadr. acatalectici.

† Ne mora sit, si innuero, quin pugnus continuò in mala hæreat. Mala. i. maxilla.

S. *Istuc uolo ergo ipsum experiri.* AE. *hem serua · omitte mulierem.*

* Trocha. Exclamatio va pulantis.

S. * *O' facinus indignum.* AE. *geminabit, nisi caues.* S. *hei miseriam.*

AE. *Non innueram· uerùm in istam partem potius peccato tamen.*

† Iābici acata.

† *I nunc iam.* S. *quid hoc rei est? regnum ne Aeschine hic tu poßides?*

AE. *Si poßiderem, ornatus esses ex tuis uirtutibus.*

Interrogationes eiulantis.

S. *Quid tibi rei mecum est?* AE. *nihil.* S. *quid? nosti'nc qui sim?* AE. *non desidero.*

S. *Tetigine tui quicquã?* AE. *si attigisses, ferres infortuniũ.*

S. *Qui tibi magis licet meam habere, pro qua ego argentum dedi?*

Responde. AE. *ante ædeis non fecisse erit melius hic conuitium.*

Cõminatio vehementior.

Nam si molestus pergis esse, iam intrò arripiere, atq; ibi Vsque ad necem operiêre loris. S. *loris liber?* AE. *sic erit.*

S. *O' hominem impurum. hiccine libertatem aiunt æquam esse omnibus?*

AE. *Si satis iam bacchatus es leno, audi si uis nunc iam.*

Superbè cõtemnit dicta lenonis.

S. *Egóne bacchatus sum in te, an tu in me?* AE. *omitte ista, atque ad rem redi.*

S. *Quam rem? quò redeam?* AE. *iam'ne me uis dicere, quod ad te attinet?*

S. *Cupio· modò æqui aliquid.* AE. *uah, leno iniqua me non uolt loqui.*

S. *Leno sum, fateor, pernicies communis adolescentium. Periurus, pestis: tamen tibi à me nulla est orta iniuria.*

AE. *Nam herclè etiam id restat.* S. *illud quæso, redi quò*

cœpiſti Aeſchine.

AE. Minis uiginti tu illā emiſti, quæ res tibi uertat malè. *Imprecatio.*

Argenti tantum* tibi dabitur. S. quid, ſi ego tibi illam nolo uendere? *In vetuſtis codicibus omittitur pronomē tibi.*

Coges me? AE. minimè. S. nanq; id metui. AE. neq; uendendam cenſeo,

Quæ libera eſt, nā ego illam liberali aſſero cauſſa manu. *Liberalis cauſſa quæ continet actionem libertatis.*

Nunc uide, utrum uis argentum accipere, an cauſſam meditari tuam.

Delibera hoc, dū ego redeo leno. S. prô ſupreme Iuppiter

Minimè miror qui inſanire occipiunt ex iniuria.

Domo me eripuit, uerberauit, me inuito abduxit meam.

† Ob maleſacta hæc tantidem emptā poſtulat ſibi tradier, *† Troch. cata. permixtis Iāb. acatalecti.*

Homini miſero plus quingentos colaphos infregit mihi.

Verùm* enim, quando bene promeruit, fiat: ſuum ius poſtulat. *In enim, eliditur m.*

Agè, iam cupio, ſi modò argentum reddat, ſed ego hoc ariolor: *Ariolor. i. auguror.*

Vbi me dixero dare tanti, teſteis faciat illico

Vendidiſſe me, de argento ſomnium: mox cras redi.

Id quoq; poſſum ferre ſi modò reddat, quanquam iniurium eſt.

Verùm cogito id, quod res eſt, quādo eū quæſtū occeperis, *Muſſitanda. i. diſſimulāter ferenda.*

Accipiunda, & muſſitanda iniuria adoleſcentium eſt.

Sed nemo dabit, fruſtra egomet mecū has rationes deputo.

Obſecro popula, &c. Proterui adoleſcentis fidentia, & impetus hac ſcena exprimitur, qui vt libidinē animi ſui expleat, alterius miſeriæ, inopiæ, ac innocentiæ nullam habet rationem, & leges ciuiles trāſgreditur: quod malæ inſtitutionis ſignum eſt, & damnatur in primis: quoniam violatis legibus, violatur libertas, quæ in legibus continetur: quas non ſolum tenere debet iuuenis bene inſtitutus, ſed ne cogitare quidem an rectè ſint poſitæ. Plato lib. j. de leg. ſic ait: Vna certe lex erit præ- *P. MARSVS.* *Lex iuuenum:*

clarissima, quæ iubeat, ne quis iuuenum quærere audeat, rectè an contra se leges habeant, sed vno omnium ore, vnaq; voce rectè, tanquam à dijs positas concedi præcipiat: nec vllo modo aliter pati quicquam à iuuenibus cogitari. Et non solùm damnandus est, qui iniuriam irrogat,
Iniuriæ propulsatio. sed etiam qui non propulsat, si potest, iniuriam. Ideo Plato in.v. de re pub. sic ait: Honorandus certè est qui nihil iniuriatur: qui verò nec alios id facere patitur, duplici honore, imò etiam magis honorandus est. Xenophon lib. j. institut. Cyri, sic ait: Nihil est iustius, quàm
Iustus. propulsare iniuriam, aut pulchrius, quàm amicis succurrere. Seneca loquens de iustitia, sic ait: Iustus vt sis, non solùm non nocebis, sed etiam nocentes prohibebis: nam nihil nocere, non est iustitia, sed abstinentia alieni. Cice. in lib. j. offi. Qui autem non defendit, nec obsistit, si potest, iniuriæ, tam est in vitio, quàm si parentes, aut amicos, aut patriam deserat. Illam liberali assero, &c.) Assero, id est,
Assere. vindico, & defendo eius libertatem, ea actione, quæ libertatem continet. Est autem actio, ius prosequendi in iudicio quod sibi debetur:
Manumißio. & hæc actio aut est in rem, aut in personam. Manumissio est datio libertatis. Nam quandiu quis in seruitute est, manui, & potestati subijcitur: & manumissus, liberatus est à potestate: quæ res à iure gentium sumpsit exordium.

ACTVS II. SCENA II.

PAVLVS. Hic duorum inter se nequam hominum, spectāda quædam vicissim, & dolosa captio continetur. Etiam in hac scena exemplum spectatur vitæ auarorum, qui sæpe in damnum ipsius cupiditatis, suismet rationibus ruunt.

Iambici quadrati acatalectici, & Senarij.

SYRVS *seruus,* SANNIO.

Consilia serui, quibus eludit lenonem.

S. TACE, *egomet conueniam iam ipsum cupidè accipiat faxo, atq; etiam*
Bene dicat secum esse actum. quid istuc Sannio est, quòd te audio
Nescio quid concertasse cum hero? SA. *nunquàm uidi iniquius*
Certationem cōparatam, quàm quæ hodie inter nos fuit.
Polita locutio. *Ego uapulando, ille uerberando usq;, ambo defessi sumus.*
S. *Tua culpa.* SA. *quid agerem?* S. *adolescenti morem gestum oportuit.*

SA. Quid potui melius, qui hodie usque os præbui? S. agè, scis quid loquar?

PECVNIAM IN LOCO NEGLEGERE, maximum interdum est lucrum. SA. hui. — Sentētia vera.

S. *Metuisti, si nunc de tuo iure cōcesisses paululum atq; Adolescēti esses morigeratus, hominū homo stultißime, Ne non tibi istuc fœneraret? SA. EGO SPEM pretio non emo. — *Elisio excipitur à uersu sequenti.

S. Nunquā rem facies. abi, nescis inescare homines Sānio. — Metaphora ab aucupibus.

SA. Credo istuc melius esse. uerùm ego nunquàm adeò astutus fui, Quin quicquid poßē, mallē auferre potius in præsentia. — Mos auarorū.

S. Agè, noui tuum animum, quasi iam usquam tibi sint uiginti minæ, Dum huic obsequare. præterea autem te aiunt proficisci Cyprum. SA. hem.

S. Coēmisse, hinc quæ illuc ueheres multa. nauem conductam: hoc scio, Animus tibi pendet: ubi illinc spero redieris, † tamen hoc ages. — Aposiopesis. †Sūt qui legāt tum hoc ages.

SA. Nusquàm pedem: perij herclè: hac illi spe hoc incepe runt. S. timet:

*Inieci scrupulum homini. SA. ô scelera: illuc uide, — *Senarij iābi.

Vt in ipso articulo oppreßit: emptæ mulieres

Complures, & item hinc alia, quæ porto Cyprum.

Nisi eò ad mercatum ueniam, damnum maximum est.

Nunc si hoc omittam, actum agam. ubi illinc rediero,

Nihil est, refrixerit res: nunc demum uenis? — Prouerbium.

Cur passus? ubi eras? ut sit* satius perdere, — *Satius, id est, melius.

Quàm aut hìc nunc manere tam diu, aut tum persequi.

S. Iámne enumerasti* quod ad te rediturum putes?
SA. Hoccine illo dignum est? hoccine incipere Aeschinũ?
† Per oppreßionem ut hanc mihi eripere postulet?
S. Labascit. unum hoc habeo. uide, si satis placet,
Potius quàm uenias in periculum Sannio,
Serues'ne, an perdas totum, diuiduum face:
Minas decem corradet alicunde. SA. hei mihi,
Etiam de sorte nunc uenio in dubium miser.
Pudet nihil: omneis dentes labefecit mihi.
Prætereà colaphis tuber est totum caput.
Etiam insuper defraudet? nusquam abeo. S. ut lubet,
Nunquid uis, quin abeam? SA. imò herclè hoc quæso, Syre.
Vtut hæc sunt facta, potius, quàm lites sequar,
Meum mihi reddat: saltem quanti empta est, Syre.
Scio non te usum antehàc amicitia mea:
*Memorem me dices esse, & gratum. S. sedulò
Faciam. sed Ctesiphonem uideo: lætus est
De amica. SA. quid, quod te oro? S. paulisper mane.

*Legẽdum est, id quod.
Comparatio.
†In per, eliditur e
Metaphora ab arbore resecta.
Diuertit se tandem ad preces.
* Memor est qui apud se meminit. Gratus qui meruit hoc nomine vocari, dum vicẽ reddit.
Parasceue.
P. MARSVS.
Fallit enim vitium.
Sors.

Tace, egomet, &c.) Veteratoris hominis vaframent ũ, & dolum tantum posse docet hæc scena, vt illis interdum viri etiam malitiosi circũueniantur: vt cauere sit difficillimum, maximè cùm insidiæ lateant sub simulatione illarum actionum, quæ vtiles esse videntur. Vnde Cic. in iij. act. in Verrẽ, sic ait: Nullæ sunt occultiores insidiæ, quàm hæ quæ latent in simulatione officij. Et Plinius in epist. dicit magnas habere latebras vitam hominis. & altos recessus. In ipso articulo) .i. tẽporis puncto, & angustijs. Hei mihi, etiam de sorte.) Sors dicitur principale mutuum, & pretium, cui quicquid accedit, dicitur vsura.

ACTVS II. SCENA III.

PAVLVS.

In sequenti scena Aeschini commendatio à fratre Ctesiphone facta continetur: exinde gratiarum actio, ingensq; gaudium de beneficio, quo eum Aeschinus affecit: scilicet eripiendo illi amicam, eiusq; caussa subeundo famæ suæ periculum.

Iambici quadrati acatalectici.

CTESIPHO adolescens, SYRVS.

C. **A**Bs quiuis homine, cùm est opus, beneficium acci pere gaudeas. *Spargitur in personas Aeschini factum, idq; iam Ctesipho prædicat, nẽpe ad quem fructus redit.*

Verùm enimuerò id demum iuuat: si, quem æquum est benefacere, is facit.

O' frater frater, quid ego nunc te laudem? satis certè scio:

Nunquàm ita magnificè quicquam dicam, id uirtus quin superet tua:

Itaq; unam hanc rem me habere præter alios præcipuam arbitror,

*Fratrem *homini neminem esse primarum artium magis principem.* **Donatus legit. Hominem neminem esse.*

S. O' Ctesipho. C. ô Syre, Aeschinus ubi est? S. ellum: te expectat domi. C. hem. *O, gaudentis sunt.*

S. Quid est? C. quid sit? illius opera, Syre, nunc uiuo. festi uum caput,

Qui omnia sibi pòst putarit esse præ meo commodo.

*Maledicta, famam, meum * amorem, & peccatum in se transtulit:* **Aliâs, laborẽ.*

Nihil pote suprà. sed † quisnam foris crepuit? S. mane, ipse exit foras. *† Aliâs, quidnam.*

Abs quiuis homine, &c.) Fratrẽ fratri adesse in primis debere, cùm vsus venerit, docet hæc scena. Est enim inter eos ea coniunctio, quæ alterũ à parentibus requirit officium. Plus enim debemus fratri, quã nepoti: & sic descendendo per gradus propinquitatis, quales etiam sunt gradus officiorum, vt non omnibus eadem debeantur. Aristote. viij. Ethi. loquens de amicitia, sic ait: Est enim grauius sodali, quàm ciui pecuniã auferre, & fratri quam alienigenæ opem non ferre: & patrem, quàm quẽuis alienum pulsare. Crescit autem & iustum cũ amicitia simul: quippe cùm sint in eisdem, & æquè se extendant. Cyrus (vt est apud Xenophontem libro vltimo) Cambysem filium natu maiorẽ sic monuit Homines ciues alienigenis præferendi: & qui vnà sunt altis his, qui contubernales non sunt: & qui fratri prouidet, seipsum cu- P. MARSVS.

rat, & quem prætereà turpius est non amare, quàm fratrem.
Descripta ad exemplum PETRI MARSI Romæ, millesimo quadringentesimo nonagesimo die xix. Iunij: qui in colligendis argumentis superioribus, hactenus duntaxat solicitus fuit.

ACTVS II. SCENA IIII.

PAVLVS. Hic fratrum admirabile continetur colloquium: persolutio lenonis per Syrum datis pecunijs. Deinde parasitica de cœna paranda, & obsonio conclusio.

Iambici quadrati catalectici.

AESCHINVS, SANNIO, CTESIPHO, SYRVS.

Aeschinus seruat aduersus lenonē superbiā. AE. *Vbi ille est sacrilegus? SAN. me'ne quærit? nunquidnam effert? occidi.*
Nihil uideo. AE. ehem, opportunè: teipsum quærito. Quid fit Ctesipho?
In tuto est omnis res. omitte uerò tristitiam tuam.
C. Ego illam herclè uerò omitto, qui quidem te habeam fratrem, ô mi Aeschine,
Blanditiæ. *O' mi germane. ah uereor coràm in os te laudare amplius,*
Assentatores corām laudant. *Ne id assentandi magis, quàm quòd habeam gratum, facere existimes.*
AE. Agè inepte, quasi nunc non norimus nos inter nos Ctesipho.
Sed hoc mihi dolet, nos penè serò scisse, & penè in eum locum
Redijsse, ut si omnes cuperēt, nihil tibi poßēt auxiliarier.
Extenuatio delicti. *C. Pudebat. AE. ah, stultitia est isthæc, non pudor, tam ob paruolam*

Rem penè ex patria turpe dictu deos quæso, ut isthæc prohibeant.

C. Peccaui. AE. Quid ait tandem nobis Sannio? S. iam mitis est.

AE. Ego ad forum ibo, ut hunc absoluam tu intrò ad illam Ctesipho.

SA. Syre insta. S. eamus: nanq; hic properat in Cyprum. *Inconstanter à lenone dictum.*

SA. ne tam quidem,

Quamuis etiam maneo otiosus hic. S. reddetur, ne time.

SA. At ut omne reddat. S. omne reddet, tace modò, ac sequere hàc. SA. sequor.

C. Heus, heus Syre. S. hem quid est? C. obsecro herclè hominem istum impurissimum

Quamprimùm absoluitote, ne si magis irritatus siet, *Impurissimum i. auarissimū.*

Aliquà ad patrem hoc permanet, atq; ego tunc perpetuò perierim.

S. Non fiet, bono animo esto: tu cum illa te intus oblecta interim, *Honesta in re turpi periphrasis.*

Et lectulos iube sterni nobis, & parari cætera.

Ego iam transacta re conuertam me domum cum obsonio.

C. Ita quæso quando hoc bene successit, hilarem hunc sumamus diem.

ACTVS III. SCENA I.

Sic Sostratata matrona vnà cum nutrice introducitur compatiens filiæ suæ, quæ ex Aeschino grauida facta iam parturiebat. PAVLVS.

Iambici quadrati acatalectici.

SOSTRATA *matrona,* CANTHARA *nutrix.*

S. OBSECRO mea tu nutrix, quid nunc fiet? C. quid fiet rogas? rectè *Mea tu, blādimentum mulierum.*

Aedepol spero. S. modò dolores, mea tu, occi-

piunt primulùm.

C. Iam nunc times, quasi nunquàm adfueris, nunquàm *tute pepereris?

* Tute pro tu.

S. Miseramme, neminem habeo. solæ sumus. Geta autem hîc non adest.

Nec quem ad obstetricem mittam, nec qui accersat Aeschinum.

Amatorius affectus.

C. Pol is quidam iam hîc aderit. nam nunquàm intermittit diem,

Quin semper ueniat. S. solus mearum miseriarum est remedium.

C. E' re nata melius fieri haud potuit, quàm factũ est hera.

Quando uitium oblatum est, quod ad illum attinet potissimum,

Potissimum superla. est à potis & potius.

Talem tali genere, atq; animo, natum ex tanta familia.

S. Ita pol est, ut dicis. saluus nobis, deos quæso, ut siet.

ACTVS III. SCENA II.

PAVLVS. In sequenti scena artificiosè exprimitur seruus fidelis, vehementer commotus, currensq; properè, ac mala Sostratæ nuntians: nam refert quomodo Aeschinus alio more captus puellam lenoni eripuerit, deserta ac spreta Attica virgine, quam ea lege, vt ipsam vxorem duceret, stuprauerat. Postremò Sostrata Hegioni Simulo familiarì rem omnem enodandam censet.

Iambici quadrati acatalectici, & unus dimeter, permixtis trochaicis aliquot acatalecticis.

GETA seruus, SOSTRATA, CANTHARA.

G. NVNC illud est, quod si omnes omnia sua consilia conferant,

Tragica, conquæstio serui de iniuria Aeschini, viã autẽ facit ad epitasim.

Atq; huic malo salutem quærant, auxilij nihil afferant,

Quod mihi, heræq;, filiæq; herili est. uæ misero mihi,

Tot res repentè circumuallant, unde emergi non potest.

Vis,egestas,iniustitia,solitudo,infamia.

Hoccine seculum? ô scelera, ô genera sacrilega, ô hominem * impium. *Seculum accusat, ut à tẽpore mores carpat.* *Aliàs, impuriũ*

S. Me miseram: quidnam est, quòd sic uideo timidum,& properantem Getam?

G. Quem neque fides, neque iusiurandum, neque illum misericordia

Repreßit,neq; reflexit: neq; quòd partus instabat propè.

Cui miseræ indignè per uim uitium obtulerat. S. non intellego

Satis, quæ loquatur. C. propius obsecro accedamus Sostrata. G. ah,

Me miserum: uix sum compos animi: ita ardeo iracundia.

Nihil est, quod malim, quàm illam totam familiam dari mihi obuiam, *Cũ pondere,& stomacho pronũtiãda: nam ira animũ impedit.*

Vt iram hãc in eos euomam omnẽ, dũ ægritudo hæc recẽs.

Satis mihi id habeam supplicij, dum illos ulciscar modò. *Sententia iratis competens.*

Seni animam primùm extinguerem ipsi, qui illud produxit scelus.

Tum autem Syrum impulsorem, uah, quibus illum lacerarem modis? *Hypotyposis.*

Sublimem medium arriperem, & capite primùm in terram statuerem,

Vt cerebro dispergat uiam.

Adolescẽti ipsi eriperẽ oculos: post hæc præcipitẽ darem: *R, litera canina iram indicat.*

Cæteros ruerẽ, agerem, raperẽ, tunderẽ, & prosternerẽ.

* Sed cesso heram hoc malo impertire propere? S. reuocemus. Geta. ** Iãbici acata.*

G. † Hem, quisquis es, sine me. S. ego sum Sostrata. G. ubi ea est? teipsam quærito, *† Trochaici.*

Te expecto: oppidò opportunè te obtulisti mihi obuiàm
Hera. s. quid est? quid trepidas? G. hei mihi. s. quid festinas mi Geta?

✱ Animum i. respirationem.

* Animum recipe. G. prorsus. s. quid istuc prorsus ergo est? G. perimus,
Actum est. s. eloquere, obsecro, quid sit. G. iam. s. quid iam Geta?

Interruptus sermo ob indignationem.

G. Aeschinus. s. quid ergo is? G. alienus est à nostra familia. s. hem,
Perij. quare? G. amare occepit aliam. s. uæ miseræ mihi.
G. Neque id occultè fert. à lenone ipsus eripuit palàm.
s. Satin' hoc certò? G. certè: hisce oculis egomet uidi Sostrata. s. † ah,

† Riuius legit, ah ab. Exclamatio.

Me miseram. quid credas iam? aut cui credas? nostrúmne Aeschinum,

✱ Iamb. tetra. catalectici.

* Nostram uitam omnium, in quo nostræ spes, omnesq; opes sitæ
Erant: qui sine hac iurabat se unum nunquã uicturũ diem?
Qui se in sui gremium positurum puerũ dicebat, patrem
Ita obsecraturum, ut liceret sibi hanc uxorem ducere?
G. Hera lacrumas mitte, ac potius quod ad hanc rem opus est, porrò † consule:

† Aliâs, prospice.

Patiamur'ne, an narremus cuipiam? s. hau, hau mi homo, sanus'ne es?
An hoc proferendum tibi usquam esse uidetur? G. mihi quidem non placet.
Iã, primùm illũ alieno animo à nobis esse res ipsa indicat.
Nunc si hoc palàm proferemus, ille inficias ibit, sat scio.

Inficias ibit. i. negabit.

Tua fama, & gnatæ uita in dubium ueniet. tum si maximè
Fateatur, cùm amet aliam, non est utile hanc illi dari.

Quapropter quoquo pacto celato opus est. s. ab minime gentium.

Non faciam. G. quid agis? S. proferam. G. hem, mea Sostrata, uide quam rem agas.

S. Peiore res loco nō potest esse, quàm in quo nunc sita est. Sententia desperatorum.

Primùm indotata est: tū præterea, quæ secūda ei dos erat

Perijt, pro uirgine dari nuptū nō potest. hoc reliquū est, Perijt ob alium scilicet Aeschini amorem.

Si inficias ibit, testis mecum est anulus, quem amiserat.*

Postremò quando ego conscia mihi sum, à me culpam esse hanc procul. * Aliâs, sin.

Neque pretium, neque rem ullam intercessisse illa, aut me indignam, experiar Geta.

G. Quid istuc? accedo ut melius dicas. S. tu quantùm potes,

Abi, atque Hegioni, cognato huius, rem omnem narrato ordine:

Nā is nostro† Simulo fuit summus, & nos coluit maximè. † Simulus. Sostratæ maritus pater puellæ uitiatæ ab Aeschino.

G. Nam herclè alius nemo respicit nos. S. propera tu mea Canthara:

Curre, obstetricem arcesse: ut cùm opus sit, ne in mora nobis siet.

ACTVS III. SCENA III.

In hac sequenti scena ostenditur quantùm Demea ipse commouebitur, vt rem ipsam resciuerit, cùm ex tam paruæ rei suspitione tantopere se affligat. Syrus autem apud Demeam patrem Ctesiphonem commendat: tum Aeschinum, atque Mitionem probro afficit, ac vituperat: postremò Demea Hegionem contribulem suum, magno desiderio conuenire decreuit. PAVLVS.

DEMEA, SYRVS.

DISPERII. Ctesiphonem audiui filium Senarij iambi.

Vnà in raptione cum Aeschino.

Id misero restat mihi mali, si illum potest

Qui alicui rei est, etiam eum ad nequitiam abducere.
Vbi ego illum quæram? credo abductum in ganeum
Aliquò persuasit ille impurus, sat scio.
Sed eccum Syrum ire uideo: hinc scibo iam ubi siet.
Atque hercle hic de † grege illo est. si me senserit
Eum quæritare, nunquàm dicet carnufex.
Non ostendam me id uelle. S. omnem rem modò seni
Quo pacto * se haberet enarramus ordine.
Nihil quicquam uidi lætius. D. Prô Iuppiter,
Hominis stultitiam. S. collaudauit filium:
Mihi, qui dedissem consilium, egit gratias.
D. Disrumpor. S. argentum adnumerauit illico.
Dedit præterea in sumptum dimidium minæ:
Id distributum sanè est ex sententia. D. hem,
Huic mandes, si quid rectè curatum uelis.
S. Ehem Demea, haud aspexeram te. quid agitur?
D. Quid agatur? uostram nequeo mirari satis
Rationem. S. est hercle inepta, ne dicam dolo, atque
Absurda. pisceis cæteros purga Dromo.
Congrum istum maximum in aqua sinito ludere.
Paulisper. ubi ego uenero. † exossabitur.
Prius nolo. D. Hæccine flagitia? S. mihi quidem non placent:
Et clamo sæpe. salsamenta hæc Stephanio
Fac † macerentur pulchrè. D. Di uostram fidem,
Vtrum studióne id sibi habet, an laudi putat
Fore, si perdiderit gnatum? uæ misero mihi:
Videre uideor iam diem illum, cùm hinc egens
Profugiet aliquò militatum. S. ô Demea
ISTHVC EST SAPERE, non quod ante pedes modò

† Grege, id est sodalitio.
Demeæ astutia.
* Codices aliquot habent. Quo pacto haberet, omisso pronomine, quod uersus respuit.
Prouerbiale ad seruos diligentes.
† Exoss. i. desquamabitur.
† Macerare, i. mollire, ut triticu, & gemmas aceto maceraris dicimus.

dò est
Videre, sed etiam illa, quæ futura sunt,
Prospicere. D. quid? isthæc iam penes uos psaltria est?
S. Est iam intus. D. eho, an domi est habiturus? S. credo, ut est
* Dementia. D. hæccine fieri flagitia? S. inepta lenitas
Patris, & facilitas praua. D. fratris me quidem
† Pudet, pigetq;. S. nimium inter uos Demea,
Ac non quia ades præsens dico hoc, per nimium interest.
Tu quantus quantus, nihil nisi sapientia es.
Ille futilis, somnium. sineres uerò illum tuum
Facere hæc? D. sinerem illum? an non sex totis mensibus
Prius olfecissem, quàm ille quidquàm * cœperit?
S. Vigilantiam tuam tu mihi narras? D. sic siet
Modò, ut nunc est quæso. S. ut quisque suum uolt esse, ita est.
D. Quid eum? uidistíne hodie? S. tuúmne filium?
D. Abigam hunc rus. S. iamdudum aliquid ruri agere arbitror.
D. Satis scis ibi eum esse? S. oh, qui egomet produxi. D. optumè est.
Metui, ne hæreret hic. S. atque iratum admodùm.
D. Quid autem? S. adortus iurgio fratrem apud forum
De psaltria isthac. D. aín' uerò? S. uah, nihil reticuit.
Nam ut numerabatur fortè argentum, interuenit
Homo de improuiso. cœpit clamare, Aeschine
Hæccine flagitia facere te? hæc te admittere
Indigna genere nostro? D. * oh, lacrumo gaudio.
S. Non tu hoc argentum perdis, sed uitam tuam.
D. Saluos sit spero, est similis maiorum suûm. S. hui.

*Quadratus.

† Pudet, ob turpia: piget, ob damna.

* Priscianus legit, ille quidquã cœperet.

Laus filij diligentis.

* Aliâs, oh, oh. In profuso gaudio lachrymæ erumpunt.

D. Syre, præceptorum plenus istorum ille.

* Phy, intericcto mirantis. S. * Phy. domi habuit, unde disceret. O. fit sedulò.

Pulcherrimum institutum. Nihil prætermitto, consuefacio: denique
Inspicere, tanquam in speculum, uitas omnium
Iubeo, atque ex alijs sumere exemplum sibi.
Hoc facio. S. rectè sanè. O. hoc fugito. S. callidè.
D. Hoc laudi est. S. isthæc res est. D. hoc uitio datur.
S. Probißimè. D. porrò autem. S. non herclè otium est
Nunc mihi auscultandi. pisceis ex sententia
Nactus sum. hi mihi ne corrumpantur, cautio est:
Nam id nobis tam flagitium est, quàm illa Demea non
Facere nobis, quæ modò dixti. & quod queo,
Conseruis ad eundem illis præcipio modum:
Hoc salsum est, hoc adustum est, hoc lautum est parum,
Illud rectè. iterum sic memento, sedulò
Moneo, quæ possum pro mea sapientia.
Postremò tanquam in speculum in patinas Demea

Iocularis irrisio dicti Demeæ. Inspicere iubeo, & moneo quid facto usus siet.
Inepta hæc esse, nos quæ facimus, sentio.

Gnathonica sententia. Verùm quid facias? ut homo est, ità morem geras.
Nunquid uis? D. mentem uobis meliorem dari.
S. Tu rus hinc abis? D. rectè. S. quid tu hîc agas,
Vbi si quid bene præcipias, nemo obtemperat?
D. Ego uerò hinc abeo, quandò is, quaobrem huc ueneram,
Rus abijt. illum curo unum. ille ad me attinet.
Quandò ita uolt frater, de isthoc ipse uiderit.
Sed quis illic est, quem procul uideo? est'ne hic Hegio
Tribulis noster? si satis cerno, is herclè est, uah, homo
Amicus nobis iam inde à puero. Dij boni,
Næ illiusmodi iam nobis magna ciuium

Penuria est, homo antiqua uirtute, ac fide.
Haud citò mali quid ortum ex hoc sit publicè.
Quàm gaudeo, ubi etiam huius generis reliquias
Restare uideo? uah uiuere etiam nunc libet.
Operiar hominem hic, ut salutem, & colloquar.

Antiqua, id est, probata.
Reliquiæ bonorum, Hegio.

ACTVS III. SCENA IIII.

Hæc sequens scena complectitur querimoniam Hegionis cognati Sostratæ, dolentis eius filiam adeò iniquè ab Aeschino tractatam esse, ac tandem uitiatam. Nam putabant hanc desertam ab eo esse, cùm ita non sit. Hoc multis conijciebant argumentis, quanquàm falsis tamen.

Hegio Demeæ rem omnem de Aeschino, & raptu psaltriæ aperit, quo ipsum admodùm conturbatum reddit.

PAVLVS.

HEGIO, GETA, DEMEA, PAMPHILA.

H. PRo Di immortales, facinus indignum Geta,
Quid narras? G. sic est factum. H. ex illa'ne familia
Tam illiberale facinus esse ortum? ô Aeschine,
Pol haud paternum istuc dedisti. D. uidelicet
De psaltria hac audiuit id illi nunc dolet
Alieno pater is nihili pendit hei mihi,
Vtinam hic propè adesset alicubi, atque audiret hæc.
H. Ni facient quæ illos æquum est, haud sic auferent.
G. In te spes omnis Hegio nobis sita est.
Te solum habemus tu es patronus, tu parens.
Ille tibi moriens nos commendauit senex.
Si deseris tu, perijmus. H. caue dixeris,
Neque faciam neque me satis piè posse arbitror.
D. Adibo salutare Hegionem plurimum
Iubeo. H. te quærebam ipsum salue Demea.
D. Quid autem? H. maior filius tuus Aeschinus,
Quem fratri adoptandum dedisti, neque boni,
Neque liberalis functus officium est uiri.

Senarij Iābici. Epitasis palam facit Aeschini peccatum.
Pater. s. Mitio. Ciuilis et matura cōminatio.
Honesta locutio.

Artificiosa expostulatio. D. Quid isthuc est? H. nostrum amicum noras Simulum,
** Atque, prior syllaba pertinet ad versum præcedentem.* * Atque æqualem? D. quid ni? H. filiam eius uirginem
Vitiauit. D. hem. H. mane, nondum audisti Demea
Quod est grauissimum. D. an quicquam est etiam amplius?
H. Verò amplius: nam hoc quidem ferundum aliquo modo est.
Collatione amplificat. Persuasit nox, amor, uinum, adolescentia.
Humanum est. ubi sit factum, ad matrem uirginis
Venit ipsus ultrò lacrumans, orans, obsecrans,
Narratio. Fidem dans, iurans se illam ducturum domum.
Ignotum est: tacitum est, creditum est. uirgo ex eo
Compressu grauida facta est. mensis hic decimus est.
Conclusio accusationis per ironiam. Ille bonus uir nobis psaltriam (si Dis placet)
Parauit, qui cum uiuat, illam deserat.
D. Pro certóne tu isthæc dicis? H. mater uirginis
In medio est, ipsa uirgo, res ipsa: hic Geta
Præterea, ut captus est seruulorum, non malus,
Neque iners, alit illas, solus omnem familiam
Sustentat: hunc abduce, uinci, quære rem.
G. Imò herclè extorque, nisi ita factum est Demea.
Postremò non negabit: coram ipso cedò.
D. Pudet: nec quid agam, neq; quid huic respondeam
† Pāphila parturiendo hæc dicit. Scio. PAMPH. † miseram me, differor doloribus.
Iuno Lucina fer opem: serua me obsecro. H. hem,
Númnam illa quæso parturit? G. certè Hegio. H. hem,
Argumentum à coniecturis. Illæc fidem nunc uestram implorat Demea.
Quod uos ius cogit, id uoluntate impetret.
Hæc primùm ut fiant, Deos quæso ut uobis decet.
Sin aliter animus uester est, ego Demea

Summa ui hanc defendam, atq; illum mortuum. Caussam reddit cur aduersarius futurus sit.
Cognatus mihi erat: unà à pueris paruoli
Sumus educati: unà semper militiæ, & domi
Fuimus: paupertatem unà pertulimus grauem.
Quapropter nitar, faciam, experiar, denique
Animam relinquam potius, quàm* illas deseram.
Quid mihi respondes? D. fratrem conueniam Hegio. * Aliâs, illam.
Is quod mihi de hac re dederit consilium, id sequar.
H. Sed Demea hoc tu facito tecum animo cogites
Quàm uos facilimè agitis: quàm estis maxumè Dictum in potentes
Potentes, dites, fortunati, nobiles:
Iam maxumè uos æquo animo æqua noscere Persuasio à laude probitatis.
Oportet: si uos uultis perhiberi probos.
D. Redito. fient, quæ fieri æquum est, omnia.
H. Decet te facere. Geta, duc me intrò ad Sostratam.
D. Non me indicente hæc fiunt: utinam hoc sit modò
Defunctum, uerùm nimia illhæc licentia Epiphonema.
Profectò euadet in aliquod magnum malum.
Ibo, ac requiram fratrem, ut in eum hæc euomam.

ACTVS III. SCENA V.

In hac scena uidetur iam locutæ Sostratæ Hegio respondere: potest tamen & ipse incipere, tanquam & qui rem nouerit, & mœrore eius afficiatur. PAVLVS.

HEGIO.

BONO animo fac sis Sostrata, & istã quod potes, Senarij.
Fac consolere, ego Mitionem, si apud forum est, Mitionem, quia Demeam tam uidit.
Conueniam, atq; ut res gesta est, narrabo ordine.
Si est, facturus ut sit officium suum,
Faciat: sin aliter de hac re est eius sententia,
Respondeat mihi, ut quid agam, quamprimùm sciam.

ACTVS IIII. SCENA I.

PAVLVS. Hic formidolosus, & verecundus adolescens inducitur, qui patrem suum Demeam ruri diutius remansurum exoptat, quò lætius interim genio indulgere possit. Deinde simplex ipse Ctesipho, quid patri respondeat, à callido Syro instituitur: qui paternum quoque erga ipsum, credulum, ac facilem animum eidem Ctesiphoni non sine salibus exploratum reddit.

Iambici quadrati acatalectici, uno aut altero trochaico catalec. mixto. Dimeter unus Iambicus.

CTESIPHO, SYRVS.

Hic compendio ostenditur, quid sit dixerit Ctesipho.

C. *A'IN' patrem hinc abisse rus? s. iam dudum. c. dic sodes. s. apud uillam est.*
Nunc eum maximè operis aliquid facere credo. c. utinam quidem.
Quod cum salute eius fiat, ita se defatigarit uelim,
Vt triduo hoc perpetuo prorsus è lecto nequeat surgere.
s. Ita fiat, & isthoc si quid potis est rectius. c. ita nam hunc diem

Miserè nimis, assseueratio comica.

Miserè nimis cupio, ut cœpi, perpetuum in lætitia degere.
Et illud rus nulla alia caussa tam malè odi, nisi quia
Propè est. quòd si abesset longius,
Prius nox oppreßisset illic, quàm huc reuerti posset iterũ.
Nunc ubi me illic non uidebit, iam huc recurret, sat scio.
Rogabit me, ubi fuerim: quem ego hodie toto non uidi die.
Quid dicam? s. nihil'ne in mente est? c. nunquàm quidquam. s. tantò nequior.

Bonus adolescẽs mẽtiri nec scit, nec vult.

Cliens, amicus, hospes nemo est uobis? c. sunt: quid posteà?
s. Hisce opera ut data sit. c. quæ non data sit: non potest fieri. s. potest.
c. Interdiu: sed si hîc pernocto, caussæ quid dicam, Syre?

S. Vah, quàm uellem etiam noctu amicis operam mos esset dari?
Quin tu otiosus es. ego illius sensum pulchrè calleo.
Cùm feruit maximè, tam placidum, * quàm ouem reddo. Hyperbole.
C. quo modo? * Sunt q legũt, Tam placidum quasi ouem red do.
S. Laudarier te audit libenter. facio te apud illum deum.
Virtutes narro. C. meas? S. tuas: homini illico lacrumæ cadunt
Quasi puero, gaudio. hem tibi autem. C. quidnam est?
S. LUPUS IN FABULA. Silentij prouerbium.
C. Pater est? S. ipsus est. C. Syre, quid agimus? S. fuge modò intrò, ego uidero.
C. Si quid rogabit, nusquàm tu me audistine? S. potin' ut desinas? Eclipsis properanti apta.

ACTUS IIII. SCENA II.

In sequenti scena primùm Demea de fratre non reperto conqueritur: is deinde rursum à Syro versutè deluditur. Postremò idem ille Syrus, longis ambagibus locum, in quo Demeæ germanus existat, abstrusè ac bifariam describit. Hic exemplum quoque proponitur, neminem facilius quàm optimum quenque, facilem ac simplicem falli atque deludi. PAULUS.

Trochaici quadrati catalectici: unus Denarius, paucis Iambicis immixtis.

DEMEA, CTESIPHO, SYRUS.

D. NAE ego homo sum infelix. primùm, fratrem nusquàm inuenio gentium. Næ. i. certè.
Præterea autem dum illum quæro, à uilla mercenarium
Vidi: is filium negat esse ruri, nec quid agam scio.
C. Syre. S. quid ais? C. me quærit? S. uerùm. C. perij. S. quin tu animo bono es.

D. Quid hoc(malũ)infelicitatis? nequeo satis decernere:

Ridicula senis querela. Nisi me credo huic esse natum rei, ferundis miserijs.

Primus sentio mala nostra: primus rescisco omnia:

Obnuntiantur mala, annũtiantur bona. Primus porrò obnuntio: ægrè solus, si quid fit, fero.

S. Rideo hunc: primùm ait se scire: is solus nescit omnia.

D. Nunc redeo: si fortè frater redierit, uiso. C. Syre

**Taces antiquè, pro tace.* Obsecro, uide ne ille huc prorsus se irruat. S. etiam*taces.

Ego cauebo. C. nunquàm herclè hodie ego istuc committam tibi.

Nam me iam in cellam aliquam cum illa concludam: id tutissimum est.

S. Agè, tamen ego hunc amouebo. D. sed eccum sceleratum Syrum.

S. Non herclè hîc quidẽ durare quisquam, si sic fit, potest.

Scire equidem uolo, quot mihi sint domini: quæ hæc est miseria?

D. Quid ille gannit? quid uolt? quid ais, bone uir? hem, est frater domi?

S. Quid (Malùm) bone uir, mihi narras? equidem perij.

D. quid tibi est?

Versuta Syri fictio, qua senẽ eludit. S. Rogitas? Ctesipho me pugnis miserũ, & istã psaltriam

Vsque occidit. D. hem, quid narras? S. hem, uide ut discidit labrum.

D. Quamobrem? S. me impulsore hanc emptam esse ait.

D. non tu eum rus hinc modò

Produxe aiebas? S. factum: uerùm uenit pòst insaniens,

Nihil pepercit: non puduisse uerberare hominem senem,

Callida inuẽtio Quẽ ego modò puerum tantillũ in manibus gestaui meis?

D. Laudo Ctesipho: patrissas: abi, uirum te iudico.

S. Laudas? næ illæ continebit posthàc, si sapiet, manus.

D. Fortiter. S. perquàm · quia miseram mulierem, & me seruolum, Ironia.
Qui referire non audebam, uicit:† hui, perfortiter. †Hui, cum gestu serulis pronuntiandum.
D. Non potuit melius · idem sensit quod ego, te esse huic rei caput.
Sed est'ne frater intus? S. non est. D. ubi illum quæram, cogito.
S. Scio ubi sit: uerùm hodie nunquàm monstrabo. D. hem, quid ais?
S. Ità. D. diminuetur tibi quidem iam cerebrum. S. at nomen nescio
Illius hominis, sed locum noui ubi sit. D. dic ergo locum.
S. Nostin' porticum apud macellum hanc deorsum? D. quid'ni nouerim?
S. Præterito hac recta platea sursum · ubi eò ueneris,
Cliuos deorsum uorsum est, hàc te præcipitato · posteà Perplexa descriptio.
Est ad hanc manum sacellum, ibi angiportum propter est.
D. * Quónam? illic ubi etiam caprificus magna est · nostin'? D. noui. S. hàc pergito. * Videntur Cretici.
D. Id quidem angiportum non est peruium. S. uerùm hercle, uah, Caprificus, est ficus syluestris.
Censen' hominẽ me esse? erraui · in porticum rursum redi.
Sanè hàc multò propius ibis, & minor est erratio.
Scin' Cratini huius ditis ædeis? D. scio. S. ubi eas præterieris,
Ad sinistram hac recta platea · ubi ad Dianæ ueneris,
Ito ad dextram prius quàm ad portam uenias · apud ipsum lacum
† Est pistrilla, & exaduersum est fabrica · ibi est. D. quid ibi facit? †Pistrilla, diminutiuum à pistrino.

Ironicôs. S. *Lectulos in sole iligneis pedibus faciundos dedit,*

Vbi potetis uos. D. *rectè sanè : sed cesso ad eum pergere?*

Silicernius, a, um, incurvus, et silices cernes. q̄q̄ & silicernium cœnam vocant, quæ dijs manibus offertur.

S. *I sanè, ego te exercebo hodie, ut dignus es, silicernium.*

Aeschinus otiosè cessat, prandium corrumpitur.

Ctesipho autem in amore est totus. ego iam prospiciam mihi.

Nam iam adibo, atque unum quicque, quod quidem erit bellissimum

Carpam, & cyathos sorbillans paulatim hunc producam diem.

ACTVS IIII. SCENA III.

PAVLVS. Hic Mitio suspicionem diluit, quem Hegio ad virginis matrem hortatur accedere, atque hæc eadem quæ sibi dixit referre, vt illius dolores aliquantulum releuentur. Demum, egregia ab eodem sententia præmissa, persuadet omnino Mitioni, sese debere illis coram de suspicione purgare.

Quadrati Iambici & Trochaici.

MITIO, HEGIO.

Viā sternit ad catastrophen.

M. EGO *in hac re nihil reperio, quamobrem lauder tantopere Hegio.*

Meum officium facio, quod peccatum à nobis ortum est, corrigo.

Iniuriosorum mos.

Nisi me in illo credidisti esse hominum numero, qui ita putant

Dictū ab amicis vsurpatum.

Sibi fieri iniuriam, ultrò, si quam fecêre ipsi, expostulant,

Et ultrò accusant, id quia non est à me factū, agis gratias.

H. *Ah minimè nunquam te aliter, atque es, in animum induxi meum.*

Sed quæso ut unà mecum ad matrem uirginis eas Mitio.

Atque isthæc eadem quæ mihi dixti, tute dicas mulieri:

Suspicionem hāc propter fratrē eius esse, & illā psaltriā.
M. Si ita æquum censes, aut si ita opus est facto, eamus. H. bene facis.
Nam & illi animum iam releuabis, quæ dolore, ac miseria Ornata locu-
Tabescit, & tuo officio fueris functus: sed si aliter putas tio.
Egomet narrabo, quæ mihi dixti. M. imò ego ibo. H. bene facis.
*OMNES QVIBVS RES SVNT minus secundæ, magis * Troch. cata.
sunt nescio quomodo Splendida sen-
Suspiciosi: ad contumeliam omnia accipiunt magis, tentia.
Propter suam impotentiam se semper credunt neglegi. Omnes infortu
† Quapropter te ipsum purgare ipsis coràm placabilius nati maximè
est. sunt suspiciosi.
† Iābici tetra.
M. Et rectè, & uerum dicis. H. sequere me ergo hàc intrò.
M. maxumè.

ACTVS IIII. SCENA IIII.

Aeschinus hic suas effundit querimonias, mirum in modum dolens sese esse suspectum Sostratæ, Pamphilæq; de amore psaltriæ, quam fratri obsequendo rapuerat. Veretur enim ne ob id, cum Pamphila nuptiæ sibi impediantur. PAVLVS.

Iambici quadrati acatalectici. Senarius unus.
Scazon. troch. catalect. quadra.

AESCHINVS.

DISCRVCIOR animi, hoccine de improuiso mali Hæc verba re-
mihi obijci pentino nuntio
Tantum, ut neque quid de me faciam, neque quid agam, Aeschini ani-
certum siet? mū percuisum
indicant
† Membra metu debilia sunt: animus timore obstupuit: † Troch.
Pectore consistere nihil consilij quit. uah, quomodo
Me ex hac expediam turba tanta? nunc suspitio de me
incidit,

Caussa stuporis Aeschini. Neq; ea immeritò. Sostrata credit mihi me psaltriam hanc

† Troch. dimetri hypercata. † Emisse· id anus mihi indicium fecit.

**Iambi. tetra.* * Nam, ut hinc fortè ea ad obstetricem erat missa, ubi eam uidi, illico

Amatoriæ interrogationes de amica. Accedo: rogito, Pamphila quid agat· iam partus adsiet.

Eóne obstetricem accersat· illa exclamat, Abi, abi iam Aeschine.

Satis diu uerba dedisti nobis· satis adhuc tua frustrata est fides.

Hem, quid istuc obsecro, inquam, est? ualeas· habeas illam, quæ placet.

Sensi illico id illas suspicari, sed me reprehendi tamen,

Garrulæ, anus instar scilicet. Ne quid de fratre garrulæ illi dicerem, ac fieret palàm.

† Troch. cataquadra. † Nunc quid faciam? dicam fratris esse hanc? quod minimè est opus

Vsquàm efferri · agè; mitto: fieri potis est, ut ne quà exeat·

** Vt credant, id est ne credãt.* Ipsum id metuo * ut credant: tot concurrunt uerisimilia.

Egomet rapui· ipse egomet solui argentum· ad me abducta est domum·

Hæc adeò mea culpa fateor fieri, non me hanc rem patri,

Vtut erat gesta indicasse· exorassem ut eam ducerem.

Exhortatur seipsum. Cessatum usque adhuc est. nunc porrò Aeschine expergiscere.

Nunc hoc primum est, ad illas ibo, ut purgem me: accedã ad fores.

† Aliâs, occipio miser. Perij: horresco semper, ubi pultare hasce † occipio fores.

**Aliquis, vim pluralẽ habet, sed raro.* Heus, heus: Aeschinus ego sum, aperite* aliquis actutum ostium.

† Versus perficitur proxima scena. † Prodit nescio quis· concedam huc.

ACTVS IIII. SCENA V.

In sequenti scena facetè luditur Aeschinus à patre Mitione, qui varijs modis Pamphilam ostendit ab alio in vxorem ductum iri. Qua de re non paruo dolore concutitur Aeschinus, qui eam summopere deperibat, quod anxiè patrem celauerat. Tandem illum eundem pater miro explet gaudio, recipiens, id est, promittens eidem, eam puellam, quàm primùm vxorem datum iri. PAVLVS.

Iambici quadrati acata. & catalect. Dimeter unus.
Cæteri trochaici quadr. catalect. Iambi. Senarij.

MITIO, AESCHINVS.

M. ITA, uti dixti, Sostrata
* Facite, ego Aeschinum conueniam, ut quomodo acta hæc sint, sciat. * Troch. tetra.
Sed quis ostium hoc pultauit? AE. pater herclè est. perij.
M. Aeschine.
AE. Quid huic hìc negoti est? M. túne has pepulisti fores? tacet. Pepulisti, elatū verbum.
† * Cur non ludo hunc aliquantisper? melius est: † Senarij.
Quandoquidem hoc nunquàm mihi ipse uoluit credere. * Si addas, nūc versus constat.
Nihil mihi respondes? AE. non equidem istas, quod sciam.
M. * Itáne? nam mirabar quid hìc negoti esset tibi. * Ita, prima ptinet ad versum præcedentem.
Erubuit: salua res est. AE. dic sodes, pater,
Tibi uerò quid isthic est rei? M. nihil mihi quidem.
Amicus quidam me à foro abduxit modò
Huc aduocatum sibi. AE. quid? M. ego dicam tibi.
Habitant hìc quædam mulieres pauperculæ, Incipit figmentum vero admixtum.
Vt opinor, has non nosse te, & certò scio.
Neque enim diu huc commigrarunt. AE. quid tum posteà?
M. Virgo est cum matre. AE. perge. M. hæc uirgo orba est patre.
Hic meus amicus illi genere est proxumus.

Huic leges cogunt nubere hanc. AE. perij. M. quid est?
AE. Nihil rectè perge. M. is uenit, ut secum auehat:
Nam habitat Mileti. AE. hem, uirginem ut secum auehat?
M. Sic est. AE. Miletum usque obsecro? M. ita. AE. animo malè est.
* Quid ipsæ? quid aiunt? M. quid istas censes? nihil enim.
Commenta mater est, esse ex alio uiro
Nescio quo puerum natum, neque eum nominat.
Priorem esse illum, non oportere huic dari.
AE. Ehò, nónne hæc iusta tibi uidentur posteà?
M. Non. AE. obsecro non? an illam hinc abducet pater?
M. Quid ni illam abducat? AE. factum à uobis duriter,
Immisericorditerq́; atque etiam si est pater
Dicendum magis apertè, illiberaliter.
M. Quamobrem? AE. rogas me? quid illi tandem creditis
Fore animi misero, qui illi consueuit prius,
(Qui infelix haud scio an illam nunc miserè amat)
Cùm hanc sibi uidebit præsens præsenti eripi,
Abduci ab oculis? facinus indignum pater.
M. Qua ratione isthuc? quis despondit? quis dedit?
Cui quando nupsit? autor his rebus * quis est?
Cur duxit alienam? AE. an sedere oportuit
Domi uirginem tam grandem, dum cognatus † huc
Illinc ueniret, expectantem? hæc, mi pater,
Te dicere æquum fuit, & id defendere.
M. Ridiculè, aduorsum'ne illum caussam dicerem,
Cui ueneram aduocatus? sed quid ista Aeschine
Nostrâ? aut quid nobis cum illis? abeamus. quid est?
† Quid lacrumas? AE. pater obsecro, ausculta. M. Aeschine, audiui omnia.

Marginal notes:

* Aliàs, Quid ipsæ aiunt.

Non, uultuosè pronũtiandum est.

Immisericorditer, aduerbium multarũ syllabarum indignationi aptum.

* Aliàs, qui est.

† Donatus legit, hinc illuc ueniret.

† Trocha cata l ct. quad.

Et ſcio·nam te amo·quò magis quæ agis,curæ ſunt mihi.
AE. Ità uelim promerentem ames, dum uiuas,mi pater,
Vt me hoc delictum admiſiſſe in me, id mihi uehementer dolet,
Et me tui pudet. M. credo herclè·nam ingenium noui tuum
Liberale·ſed uereor ne indiligens nimiùm ſies.
In qua ciuitate tandem te arbitrare uiuere?
Virginem uitiaſti,quam te ius non fuerat tangere·
Iam id peccatum primùm magnum,at humanum tamen:
Fecere alij ſæpè,item boni·at pòſtquàm id euẽnit,cedò,
Nunquid circumſpexti? aut nunquid tute proſpexti tibi
Quid fieret? quà fieret? ſi te ipſum mihi puduit dicere,
Quà reſciſcerem? hæc dũ dubitas,menſes,abierunt decẽ.
Prodidiſti & te,& illam miſeram,& gnatam,quod quidem in te fuit.
Quid credebas? dormienti hæc tibi confecturos deos?
Et illam ſine tua opera in cubiculũ iri deductum domum?
Nolim cæterarum rerum te ſocordem eodem modo.
Bono animo es: duces uxorem hanc. AE. hem. M. bono animo es,inquam. AE. pater,
Obſecro,num ludis tu nunc me? M. ego te? Quamobrem? AE. neſcio,
Niſi quia tã miſerè hoc cupio eſſe uerũ,eò uereor magis.
M. Abi domũ,ac deos cõprecare,ut uxorem accerſas·abi.
AE. Quid?iam uxorem? M. iam. AE. iam? M. iam quantùm potes. AE. Di me pater
Omnes oderint, ni magis te,quàm oculos nunc amo meos.
M. Quid?quàm illam? AE. æquè. M. perbenignè. AE. quid? ille ubi eſt Mileſius? M.

Amica,et lenis obiurgatio ex arte, à loco, à facto.

Timor ex cupiditate.

Blãditur patri.

Abijt, perijt, nauem ascendit. sed cur cessas? AE. abi pater.

Nam peccatores Deus nõ exaudit. Tu potius Deos comprecare. nam tibi eos certè scio,
Quò uir melior multò es, quàm ego sum, obtemperaturos magis.

* Iābici quad. acatalect. MI. * Ego eo intrò, ut quæ opus sunt, parentur. tu fac, ut dixi, si sapis.

† Iambi. catal. scazon. AE. † Quid hoc est negoti? hoc est patrem esse, aut hoc est filium esse?
Si frater, aut sodalis esset, quì magis morem gereret?
Hic non amandus? hiccine non gestandus in sinu est? hem,
Itaq; adeò magnam mihi iniecit sua commoditate curam,
Bonæ indolis adolescens. Ne fortè imprudens faciam, quod nolit. sciens cauebo,
* Troch. catal. * Sed cesso ire intrò, ne mora meis nuptijs egomet siem?

ACTVS IIII. SCENA VI.

PAVLVS. Demea, quem instituerat Syrus, vt fratrem quæreret, per vrbem totus fatigatus hic conqueritur de Syro, quòd non significatè, & planè in quo loco esset frater, descripserit.

DEMEA.

Senarij.

Anhelans, hæc secum solus loquitur. DEFESSVS sum ambulando: ut Syre te cum tua
Monstratione magnus perdat Iuppiter.
Perreptaui, aptum seni verbũ. Perreptaui usque omne oppidum, ad portam, ad lacum,
Quò non: quasi diceret, omnia perlustraui. Quò non? neq; illic fabrica ulla erat, neq; fratrem homo
Vidisse se aiebat quisquam. nunc uerò domi
Certum obsidere est usque, donec redierit.

ACTVS IIII. SCENA VII.

PAVLVS. In sequenti scena exemplum est intempestiuæ obiurgationis Demeæ aduersum Mitionem, proindeq; admodum ridicula. Nanque noua, & inaudita Mitioni referre studuit, qui omnia prius melius ipso Demea nouit, quem profectò totundis salibus festiuè, vrbaniter, & facetè irridet. Cæterùm in calce, stomachosa Demeæ in Mitionis mores exclamatio continetur.

MITIO

MITIO, DEMEA.

M. IBO: illis dicam nullam esse in nobis moram.
D. Sed eccum ipsum te iam dudum quæro, Mitio.
M. Quidnam? D. fero alia flagitia ad te, ingentia,
Boni illius adolescentis. M. ecce autem. D. noua,
Capitalia. M. ohe, iam. D. nescis qui uir sit. M. scio.
D. Ah, stulte tu de psaltria me somnias agere.
Hoc peccatum est in uirginem ciuem. M. scio.
D. Eho, scis & patere? M. quid ni patiar? D. dic mihi,
Non clamas? non insanis? M. non. D. malim quidem.
Puer natus est. M. Di bene uortant. D. uirgo nihil habet.
M. Audiui. D. & ducenda indotata est? M. scilicet.
D. Quid nunc futurum est? M. id enim, quod res ipsa fert.
Illinc huc transferetur uirgo. D. ô Iuppiter,
Isthoccine pacto oportet? M. quid faciam amplius?
D. Quid facias, rogitas? si *non re ipsa tibi istuc dolet,
Simulare certè est hominis. M. quin iam uirginem
Despondi: res composita est: fiunt nuptiæ.
Dempsi metum omnem: hæc magis sunt hominis. D. cæterùm
Placet tibi factum Mitio? M. non, si queam
Mutare. NVNC, CVM non queo, æquo animo fero.
ITA VITA EST HOMINVM, quasi cùm ludas tesseris.
Si illud quod est maxumè opus, iactu non cadit,
Illud, quod cecidit fortè, id arte ut corrigas.
D. † Corrector: nempe tua arte uiginti minæ
Pro psaltria periere, quæ, quantum potest,
Aliquò abijcienda est, si non pretio, uel gratis.

Senarij.

Demea, qa nuptias rescivit, tu multuari fingitur.

Ironia.

Eho, irascentis est.

Di bene vor.

Mitis responsio cū deprecatione

Exclamatio tragica.

*In quibusdam codicibus legit: Si non re tibi istuc, &c. omisso pnomine ipsa

Sententia festiua & physica.

†Corrector, indignationem in dicat.

M. Neque est, neque illam sanè studeo uendere.

Stomachantis exclamatio.

D. Quid igitur facies? M. domi erit. D. prô diuûm fidem:
Meretrix, materfamiliâs erit una in domo?
M. Cur non? D. sanum'ne te credis esse? M. equidem arbitror.
G. Ita me Di ament (ut uideo ego tuam ineptiam)
Facturum credo, ut habeas † quicum cantites.

† Qui cum, id est, cum qua.

M. Cur non? D. & noua nupta eadem hæc discet. M. scilicet.
D. Tu inter eas restim ductans saltabis. M. probè.
Et tu nobiscum unà, si opus sit. D. hei mihi:
Non te hæc pudent? M. iam uerò omitte, Demea,
Tuam isthanc iracundiam, atque ita uti decet,
* Hilarum, ac lubentem fac te in Nati nuptijs.
Ego hos conueniam, pôst huc redeo. D. ô Iuppiter,
Hanccine uitam? hoscine mores? hanc dementiam?
Vxor sine dote ueniet: intus psaltria est:
Domus sumptuosa: adolescens luxu perditus:
Senex delirans: ipsa si cupiat Salus,
Seruare prorsus non potest hanc familiam.

Vrbanitas.
** Hilarũ uetustè, non hilarẽ.*
Exclamatio in uitã, & mores.
Prouerbium summæ desperationis.

ACTVS V. SCENA I.

PAVLVS. Hic Syrus egregiè compotus inducitur, exultans se lautè, cpipareq; cœnatum esse: quem Demea ob temulentiam mordaciter impetit, & obiurgat. Attendatur etiam exemplum licentiæ seruotum, submitti domino degentium.

Senarij.

SYRVS, DEMEA.

Syrus ebrius, Syriscum se nominat.

S. ÆDEPOL, Syrisce, te curasti molliter,
Lauteq; munus administrasti tuum.
Abi: sed pòst quàm intus sum omnium rerum satur,
† Prodeambulare huc libitum est. D. illud sis uide,

† Prodeãbulare, tarditatẽ, et mollicię̃ indicat

Exemplum disciplinæ. s. ecce autem hic adest senex
Noster. quid fit? quid tu es tristis? D. ohè scelus.
s. *Eho, iam tu uerba fundis hic, sapientia?
D. Túne si meus esses? s. dis quidem esses Demea,
Ac tuam rem constabilisses. D. exemplum omnibus
Curarem ut esses. s. quamobrem? quid feci? D. rogas?
In ipsa turba, atque in peccato maximo,
Quod uix sedatum est satis, potastis scelus, quasi
Re bene gesta. s. sanè nollem huc exitum.

*Emendatiores codices habent. O hè, iã tu verba fundes hic sapientia.

Potastis, plura oratoriè protulit: vt Verg. & crimine ab vno Disce omnes.

ACTVS V. SCENA II.

In sequenti scena, interuentu cuiusdam parasiti, seu comessatoris, Ctesipho adolescens à patre suo Demea deprehensus esse ostenditur.

PAVLVS.

DROMO, SYRVS, DEMEA.

DR. HEVS Syre, rogat te Ctesipho ut redeas. s. abi.
D. Quid Ctesiphonem hic narrat? s. nihil. D. eho carnifex,
Est Ctesipho intus? s. non est. D. cur hic nominat?
s. Est alius quidem * parasitaster paruolus.
Nostine? D. iam scibo. s. quid agis? quò abis? D. mitte me.
s. Noli, inquam. D. non manum abstines mastigia?
An tibi mauis cerebrum dispergi hic? s. abijt.
Aedepol comessatorem haud sanè commodum,
Præsertim Ctesiphoni. quid ego nunc agam?
Nisi dum hæ silescunt turbæ, intereà in angulum
Aliquò abeam, atque † edormiscam hoc uilli: sic agam.

Senarij. Peccatum Ctesiphonis aperitur

*Parasitaster parasitorũ imitator.

Hoc dicens baculo minatur.

† Edormiscam id est, dormiendo exhalem.

ACTVS V. SCENA III.

Demea vbi rescituit rem de amore Ctesiphonis, summa cum indignatione in exclamationem prorumpit. Hunc Mitio vtcunque potest,

PAVLVS.

placabilem reddere nititur, pollicens sumptum vtrique, Ctesiphoni & Aeschino suppeditaturum. Deinde modeste auaritiam senilem carpit. Postremò Demea asperè psaltriam rus abstracturum comminatur, ad æstum, ac laborem duriter perpetiendum.

MITIO, DEMEA.

Senarij. M. PARATA à nobis sunt, ita ut dixi Sostrata,

Placatur Demea tum Aeschino, tum Ctesiphoni. Vbi uis. quis'nam à me pepulit tam grauiter fores?

D. Hei mihi: quid faciam? quid clamem, aut querar?

O' cælum, ô terra, ô maria Neptuni. M. hem tibi.

Resciuit omnem rem. id nunc clamat scilicet.

Paratæ lites: succurrendum est. D. eccum adest

Communis corruptela nostrûm liberûm.

Demeæ perspicax ratiocinatio. M. Tandem reprime iracundiam, atq; ad te redi.

D. Repreßi, redij. mitto maledicta omnia.

Rem ipsam putemus. dictum inter nos hoc fuit,

Ex te adeò est ortum, ne tu curares meum,

Ne'ue ego tuum. responde. M. factum est, non nego.

Crimen. D. Cur nunc apud te potat? cur recipis meum?

† Aliâs, nũqui. Cur emis amicam Mitio? † nunquid minus

** Aliâs, quod.* Mihi ius æquum est esse, * quàm mecum est tibi?

Quando ego tuum non curo, ne cura meum.

M. Non æquum dicis, non. nam uetus uerbum hoc quidem est,

Prouerbium. COMMVNIA esse amicorum inter se omnia.

D. Facetè. nunc demum isthæc nata oratio est.

M. Ausculta paucis, nisi molestum est, Demea:

Principio si id te mordet, sumptum filij

Figurata locutio. Quem faciunt, quæso facito hæc tecum cogites:

Auaritiam Demeæ notat. Tu illos duos olim pro re tollebas tua,

Quòd satis putabas tua bona ambobus fore,

Et me tum uxorem credidisti scilicet
Ducturum, eandem illam rationem antiquam obtine,
Conserua, quære, parce, fac quàm plurimum
Illis relinquas: gloriam isthanc tibi obtine.
Mea, quæ præter spem euenêre, utantur sine.
De summa nihil decedet, quod hinc accesserit,
Id de lucro putato esse, omnia hæc si uoles
In animo uerè cogitare, Demea,
Et mihi, & tibi, & illis dempseris molestiam.
D. *Mitto rem, consuetudinem ipsorum.* M. *mane.*
Scio, istuc ibam, multa in homine, Demea,
Signa insunt, ex quibus coniectura facilè fit,
Duo cùm idem faciunt sæpe, ut possis dicere,
Hoc licet impune facere huic, illi non licet.
Non quòd dissimilis res sit, sed quòd is qui facit.
Quæ ego esse in his uideo, ut confidam fore, ita
Vt uolumus, uideo eos sapere, intelligere, in loco
Vereri, inter se amare, scire est liberum
Ingenium, atque animum, quouis illos tu die
Reducas, at enim metuas, ne ab re sint tamen
Omissiores paulò, ô noster Demea,
Ad omnia alia ætate sapimus rectius,
SOLVM VNVM *hoc uitium affert senectus hominibus,*
Attentiores sumus ad rem omnes, quàm sat est.
Quòd illos sat ætas † *acuet.* D. *ne nimium modò*
Bonæ tuæ istæ nos rationes, Mitio,
Et tuus iste animus æquus subuortit. M. *tace.*
Non fiet, mitte iam isthæc, da te hodie mihi,
Exporge frontem. D. *scilicet: ita tempus fert:*

Ab utili, & honesto.

Eclipsis.

Magna de filijs spes.

Oratoriè obijcit.

Festiua sententia.

† *Acuet. i. docebit: metaphoricôs à cote.*

Sunt q legant rus cras cũ filio | † *Aliâs, primo lucu.* | * *Aliâs, hilarum te face.*

*Faciundum est. cæterùm rus * cum filio*
Cum † prima luce ibo hinc. M. *imò de nocte censeo.*
*Hodie modò hilarum * fac te.* D. *& istam psaltriam*
Vnà illuc mecum hinc abstraham. M. *pugnaueris.*
Eo pacto prorsum illic alligaris filium.
Modò facito, ut illam serues. D. *ego istuc uidero.*
Atque ibi fauillæ plena, fumi, ac pollinis
Coquendo sit faxo, & molendo. præter hæc,
Meridie ipso faciam, ut stipulam colligat.

Sæuus rusticanæ orationis finis.

Tam excoctam reddam, atque atram, quàm carbo est. M. *placet.*
Nunc mihi uidere sapere. atque equidem filium
Tum, etiam si nolit, cogas ut cum illa unà cubet.
D. *Derides? fortunatus qui isthoc animo sies,*

Aposiopesis. | † *Rei, scilicet nuptijs.*

Ego sentio. M. *ah pergis'ne?* D. *iam iam desino.*
M. *I ergo intrò. & cui opus est † rei, hilarem hunc sumamus diem.*

ACTVS V. SCENA IIII.

PAVLVS. In hac sequẽti scena exemplum proponitur hominum, qui virtutem tædio affecti deserunt, ob contemptũ eius. Nam seuerum esse in filios, apud omnes fermè vitio datur: & Terentius adeò fauet clementioribus, & mitissimis patribus, vt hunc quoque Demeam sæuum adducat in Mitionis sententiam. Non tamen ita fieri debere sentit poëta, sed ex communi vsu loquitur, volens naturalem inesse veris patribus acrimoniam, quæ profectò semper inuisa est, & odiosa adolescentibus.

Trochaici quadrati catalectici.

DEMEA.

Solus Demea in scenam producitur.

NVNQVAM *ita quisquam bene subducta ratione ad uitam fuit,*
QVIN RES, AETAS, *usus, semper aliquid adportet noui,*

Aliquid moneat, ut illa, quæ te scire credas, nescias.
Et quæ tibi putaris prima, in experiundo repudies.
† Quod mihi nunc euenit. nam ego uitam duram, quam uixi usq; adhuc,
* Propè iam excurso spatio, mitto. id quãobrem? re ipsa repperi
FACILITATE NIHIL homini esse melius, neque clementia.
Id esse uerũ, ex me, atq; ex fratre, cuiuis facilè est noscere.
Ille suam semper egit uitam in otio, in conuiuijs.
Clemens, placidus, nulli lædere os, arridere omnibus.
Sibi uixit. sibi sumptum fecit. omnes benedicunt, amant.
Ego ille agrestis, sæuus, tristis, parcus, truculentus, tenax,
Duxi uxorem. quam ibi miseriam uidi? nati filij,
Alia cura. porrò autem dum studeo illis, ut quãplurimùm
Facerem, contriui in quærũdo uitam, atq; ætatem meam.
Nunc exacta ætate, hoc fructi pro labore ab his fero
Odium. ille alter sine labore patria* pótitur commoda.
Illum amant, me fugitant, illi credunt consilia omnia.
Illum diligunt: apud illum sunt ambo, ego desertus sum.
Illum, ut uiuat, optant. meam autem mortem expectant scilicet
Ita eos meo labore eductos maximo, hic fecit suos
Paulo sumptu. miseriam omnem ego capio, hic pótitur gaudia.
Agè, agè, nunc experiamur contra hæc quid ego possiem
Blandè dicere, aut* benignè facere, quando eò prouocat.
Ego quoq; à meis me amari, & magnipendi postulo.
Si id fit dando, atq; obsequendo: non posteriores feram.
Deerit. id mea minimè refert, qui sum natu maximus.

† Iâbi. tetra. acatalectici.

* Trochaici.

Sententia.

Mitionis descriptio.

Demeæ descriptio.

Auxesis.

* Potitur cum accusatiuo.

Collatio duorum senum.

Contentio.

* Benignè facere, hic significat munificum esse.

His rebus conciliatur beneuolentia.

ACTVS V. SCENA V.

PAVLVS. In sequenti scena poëta ostendit quàm absurdè Demea contra ingenium suum conetur esse blandus: quanquàm immodica sit repentina largitas, vbi animus à nimia parcitate in profusionis vitium decurrit. Apparet etiam iam crapulam omnem Syrum edormiuisse, ac despumasse.

SYRVS, DEMEA.

Senarij. S. HEus Demea, rogat frater, ne abeas longius.

Rustica blandimenta. D. Quis homo? ô Syre noster, salue quid fit? quid agitur?

S. Rectè. D. optimè est. iam nunc hæc tria primùm addidi

Præter naturam, ô noster, quid fit? quid agitur?

Seruum haud illiberalem præbes te, & tibi

Faxim.i.faciã. Lubens bene faxim. S. gratiam habeo. D. atqui Syre

Hoc uerum est, & ipsa re experiere propediem.

ACTVS V. SCENA VI.

PAVLVS. Hic Demea obuium Getam præter consuetudinem blandè nititur compellare & eius insulsè laudibus insistit: pollicendo ei se bene facturum.

GETA, DEMEA.

Senarij. G. HEra, ego hinc ad hos † prouisam, quàm mox uirginem

† Prouisam.i. procedam aduidendum. Accersant. sed eccum Demeam. saluos sies.

*Aliâs, esse te, hodie. D. Oh, qui uocare? G. Geta. D. Geta, hominem maxumi

Pretij esse* hodie te iudicaui animo meo.

Spectatus.i. probatus. Nam is mihi est profectò seruus spectatus satis,

Cui dominus curæ est, ita ut tibi sensi Geta,

Et tibi ob eam rem, si quid usus uenerit,

Lubens bene faxim: meditor esse affabilis,

Metaphora ab ambitiosis candidatis. Et bene procedit. G. bonus es, cùm hæc existimas.

D. Paulatim plebem primulùm facio meam.

ACTVS V. SCENA VII.

In sequenti scena Aeschinus de nuptiarum mora ob apparatum & ritum conqueritur, Huic deinde Demea paulò urbanius blanditur, ex quo lepidum se vocari gestit: simulq; parietem intermedium, quò commodius puerpera inducatur, dirui iubet. Hic quoque Aeschinus & Demea inter se affabiles, indicio sunt, & quàm dulcis sit iunioribus assentatio, & quàm ingrata censura. PAVLVS.

AESCHINVS, DEMEA, SYRVS, GETA.

AE. Occidunt me * quidem, dum nimis sanctas nuptias — *Senarij.* * In quidē aliquid eliditur.
Student facere apparando consumunt diem.
D. Quid agitur Aeschine? AE. hem pater mi, tu hîc eras?
D. Tuus herclè uerò & animo, & natura pater,
Qui te amat plus quàm hosce oculos. sed cur non domum
Vxorem † accersis? AE. cupio, uerùm hoc mihi mora est, — † Sunt qui legāt, vxorē quae so accersi.
Tibicina, & Hymenæum qui cantent. D. ehò,
Vin' tu huic seni auscultare? AE. quid? D. missa hæc face, — Hymenæus, nuptiarū deus.
Hymenæum, turbam, lampadas, tibicinas.
Atq; hanc in horto maceriam iube dirui — Prodigus ex auaro.
Quantùm potest hâc transfer, unam fac domum.
Traduce * & matrem, & familiam omnem ad nos. AE. placet, — * Codices non pauci habent, trans duce.
Pater lepidissime. D. euge, iam lepidus uocor.
Fratri ædes fient peruiæ: turbam domum
† Adducet, & sumptum admittet multa. quid mea? — † Coniūctio, et, eximenda est, hocq; modo legēdum, Adducet, sumptum admittet.
Ego lepidus ineo gratiam iube nunc iam
Dinumeret Babilo illi uiginti minas.
Syre, cessas ire, ac facere? S. quid * ago? D. dirue — * Verior lectio est, quid ergo:
Tu illas, abi, & traduce. G. Di tibi, Demea,
Benefaciant, cùm te uideo nostræ familiæ — Bene precatur.
Tam ex animo factum uelle. D. dignos arbitror.
Quid tu ais? AE. sic opinor. D. multò rectius est,

Quàm illam puerperam nunc duci huc per uiam
Aegrotam. AE. nihil enim uidi melius mi pater.
D. Sic soleo, sed eccum Mitio egreditur foras.

Sic soleo, vel ironicè, vel captiosè & fictè.

ACTVS V. SCENA VIII.

PAVLVS.

In hac sequenti scena varijs rationibus persuadetur Mitioni, vt Sostratam vxorem ducat. Attende etiam, quòd Mitio videns Syrum diruere macceriam, quæsierat cur nam id faceret: cui respondisse Syrus intelligitur, fratrem suum Demeam ita iussisse, próindéq; sic incipit Mitio, iubet frater? &c.

MITIO, DEMEA, AESCHINVS.

Senarij.

M. IVBET frater? ubi is est? túne iubes hoc Demea?
D. Ego uerò iubeo, & *in hac re, & alijs omnibus
Quam maximè unam facere uos hanc familiam,
Colere, adiuuare. AE. ita † quæso pater.
M. Haud aliter censeo. D. imò herclè ita nobis decet.
Primùm huius uxoris est mater. M. * est. quid posteà?
D. Proba, & modesta. M. ita aiunt. D. natu grandior.
M. Scio. D. párere iam diu per annos hæc non potest.
Nec qui eam respiciat, quisquam est. sola est. M. quam hic rem agit?
D. Hanc te æquum est ducere: & te operam, ut fiat, dare.
M. † Me ducere autem? D. te. M. me? D. te inquam. M. ineptis. D. si tu sis homo,
Hic faciat. AE. mi pater. M. quid? tu huic asine auscultas?
D. nihil agis.
Fieri aliter non potest. M. deliras. AE. sine te exorem mi pater.
M. Insanis? aufer. D. agè, da ueniã filio. M. satin' sanus es?
Ego nouus maritus anno demum quinto & sexagesimo
Fiam, atque anum decrepitam ducam? id' ne estis autores mihi?

**Sũt qui omittant præpositionem, in.*
† Quæso, blandientis est.
† Sunt codices qui habeãt, qd posteà: omisso verbo est.
† Iambi. tetra. acatalectici. Aptum grandi ac stolido conuitium.
Autores. i. persuasores.

AE. Fac, promisi ego illis. M. promisti autem? de te largitor puer. *Autem, indignantis.*

D. * Agè: quid si quid te maius oret? M. quasi hoc non sit maximum. ** Trocha.*

M. Agè. da ueniam. AE. ne grauare. D. fac, promitte. M. non omittis?

AE. Non, ni exorem. M. uis est hæc quidem. D. agè prolixè Mitio.

M. † Et si hoc mihi prauum, ineptum, absurdum, atque alienum à uita mea *† Iambi. tetra.*

Videatur: si uos tantopere istuc uultis, fiat. AE. bene facis.

D. Meritò te amo. uerùm quid ego dicam? hoc * confit quod uolo. ** Aliâs, hoc quom fit quod uolo.*

Quid nunc quod te restat? Hegio his est cognatus proximus,

Affinis nobis, pauper: bene nos aliquid facere illi, decet.

M. Quid facere? D. agelli hic sub urbe est paululum quod locitas foras. *Agelli, despectè pronuntiandū.*

Huic demus qui fruatur. M. paululum id autem? D. si multum, tamen

Faciundum est. pro patre huic est, bonus est, noster est, rectè datur.

Postremò non meum illud uerbum facio, quod tu Mitio *Verbum, id est, dictum.*

Bene, & sapienter dixti dudū. uitium cōmune omnium est,

QVOD NIMIVM ad rem in senecta attenti sumus: hanc maculam nos decet

Effugere. dictum est uerè, & re ipsa fieri

Oportet. M. Quid istuc? dabitur quidem, quando hic uolt. *Quando, id est, quoniam.*

AE. mi pater.

D. Nunc tu mihi es germanus pariter corpore, & animo.

M. gaudeo.

Prouerbium. D. SVO SIBI HVNC GLADIO IVGVLO.

ACTVS V. SCENA IX.

PAVLVS. In hac vltima scena, omnia iucundo clauduntur fine, vbi & seruis libertas elargitur, & filijs ambobus vxores optatæ conceduntur. Causam etiam Mitioni refert Demea, cur tam repentè mores mutauerit, vbi & seculum corruptum, & consuetudinē aspernandam carpit. Demum filijs sedulam posthac operam suam pollicetur.

Fragmentū Trochaici catalect. quad. ultimus Scazon.

SYRVS, DEMEA, MITIO, AESCHINVS.

Factum est, id est, maceria diruta est.

S. FACTVM est, quod iusti, Demea.

D. Frugi homo es: ædepol hodie, mea quidem sentētia,

Iudico Syrū fieri esse æquum liberum. M. isthunc liberum?

Quódnam ob factum? D. multa. S. ô noster Demea, ædepol uir bonus es.

Ego istos uobis usque à pueris curaui ambos sedulò.

Docui, monui, bene præcepi, semper quæ potui omnia.

D. Res appâret: & quidem porrò hæc, obsonare, cum fide

Scortum adducere, apparare de die conuiuium.

Non mediocris hominis hæc sunt officia. S. ô lepidum caput.

D. Postremò, hodie in psaltria ista emūda, hic adiutor fuit.

Deniq; hic, scilicet Aeschinus.

Hic curauit prodesse, æquum est: alij meliores erunt.

Denique hic uult fieri. M. uin' tu hoc fieri? AE. cupio. M. si quidem

Tu uis, Syre, eho accede huc ad me, liber esto. S. bene facis.

Omnibus gratiā habeo, & seorsum tibi præterea Demea.

D. Gaudeo. AE. & ego. S. credo. utinam hoc perpetuum fiat gaudium.

Perpetuum, id est, solidum.

Phrygiam ut uxorem meam unà mecum uideam liberam.

D. Optumam * quidem mulierem. S. & * quidem tuo ne= poti huius filio *In quidem, sit elisio.
Hodie primam mammam dedit hæc. D. herclè uerò seriò,
Si quidē prima dedit, haud dubiū quin emitti æquum siet.
M. Ob eam rem? D. ob eam. postremò à me argentum quan ti est, sumito.
S. Di tibi, Demea, oro oēs semper omnia optata offerant. Omnes, vetus & figurata elegantia.
M. Syre, processisti hodie pulchrè. D. siquidē porrò Mitio
Tu tuum officium facies, atq; huic aliquid paululum præ manu
Dederis, unde utatur. reddet tibi citò. M. isthoc uilius. Vtatur, id est, viuat.
AE. Frugi homo est. S. reddam herclè: da modò. AE. agè pater. M. pòst consulam.
D. Faciet. S. ô uir optime. AE. ô mi pater festiuissime. Blandimenta.
M. Quid isthuc? quæ res tam repente mores mutauit tuos?
Quod *prolubium? quæ isthæc est largitas? D. dicam tibi: *Prolubium prōptus animus ad largiendū.
Vt id ostēderem, quòd te isti facilem, & festiuum putant,
Id non fieri ex uera uita, neque adeò ex æquo, & bono,
Sed ex assentando, indulgendo, & largiendo, Mitio.
Nunc adeò si ob eā rē uobis mea uita inuisa est Aeschine,
Quia non iniusta prorsus omnia, omnino obsequor. Oblatio patris.
Missa facio, effundite, emite, facite quid uobis lubet.
Sed si id uultis potius, quæ uos propter adolescentiam
Minus uidetis, magis impensè cupitis, consulitis parum,
Hæc reprehendere, & corrigere me, & * obsecundare in loco. *Donatus legit, secundare.
Ecce me, qui id faciam uobis. AE. tibi pater permittimus. Obsequentes filij.
Plus scis quid facto opus est. sed de fratre quid fiet? D. sino,
Habeat: in isthac finem faciat. AE. istuc rectè. Plaudite.

CALLIOPIVS RECENSVI.

HECYRAE INTERLOCVTORES.

PHILOTIS *meretrix.* SOSIA *seruus.*
SYRA *anus.* PHIDIPPVS *senex.*
LACHES *senex.* MYRRHINA *matrona.*
SOSTRATA *matrona.* PHILVMENA *meretrix.*
PAMPHILVS *adolescens.* BACCHIS *meretrix.*
PARMENO *seruus.*

C. SVLPITII APOLLINARIS PERIOCHA IN HECYRAM.

Vxorem duxit Pamphilus Philumenam,
Cui quondam ignorans uirgini uitium obtulit.
Eiusq; per uim quem detraxit anulum,
Dederat amicæ Bacchidi meretriculæ.
Dein profectus in Imbrum est. nuptam haud attigit.
Haud mater utero grauidam, ne id sciat socrus,
Vt ægram ad se transfert. reuertit Pamphilus.
Deprehendit partum celat. uxorem tamen
Recipere non uolt: pater incusat Bacchidis
Amorem. dum se purgat Bacchis, anulum
Mater uitiatæ fortè agnoscit Myrrhina.
Vxorem recipit Pamphilus cum filio.

* Aliàs, Hanc mater vterogravidam cōperit.

HECYRA

COMOEDIA V.

ACTA LVDIS MEGALENS. SEX. IVLIO. CN. CORNELIO DOLABELLA AEDI. CVR. MODOS FECIT FLACCVS CLAV. TIBIIS PARIB. TOTA GRAECA APOLLODORV FACTA EST. ACTA PRIMO SINE PROLOGO. ACTA SECVNDO, CN. OCTAVIO, T. MANLIO COSS. RELATA EST LVCIO AEMILIO PAVLO LVDIS FVNERALIB. NON EST PLACITA. TERTIO RELATA, Q. FVLVIO, L. MARCIO AEDIL. CVRVL. EGIT L. AMBIVIVS, L. SERGIVS TVRPIO PLACVIT.

Præsens hic prologus varius est, & rhetoricorum obseruantissimus præceptorum. Nempe hæc comœdia sæpenumero alieni populi studio intercepta, diligentissima defensione indigebat: proindeq; hic loquitur L. Ambiuius, qui Poëtæ partes sedulò defendere, & popularem auram, fauoremq; spectatorum locis oratorijs multifariam captare nititur: simulq; & beneuolos in primis, & maximopere attentos auditores reddere conatur. Ambiuius & L. Turpio histriones hanc fabulam egerunt. PAVLVS.

PROLOGVS.

HECYRA *est huic nomen fabulæ. hæc cùm data est*
Noua, nouum interuenit uitium, & calamitas, *Propositio, qua petit explosam anteà cognosci.*
Vt neq; spectari, neq; cognosci potuerit.
Ita populus studio stupidus, in funambulo

Animum occuparat.nunc hæc planè est pro noua,
Et is qui scripsit hanc,ob eam rem noluit
Iterum referre,ut iterum poßit uendere.
Alias cognostis eius,quæso hanc noscite.
Orator ad uos uenio ornatu prologi.
Sinite exorator ut siem,eodem ut iure uti senem
Liceat,quo iure sum usus adolescentior:
Nouas qui exactas feci ut inueterascerent,
Ne cum Poëta scriptura euanesceret.
Confirmatio ab exemplis. In his,quas primùm Cæcili didici nouas,
Partim sum earum exactus,partim uix steti.
Quia sciebam dubiam fortunam esse scenicam,
Spe incerta incertum mihi laborem sustuli.
Easdem agere cœpi,ut ab eodem alias discerem
Nouas studiosè,ne illum ab studio abducerem.
Perfeci, diligentiam & difficultatem indicat. Perfeci ut spectarentur,ubi sunt cognitæ,
Placitæ sunt.ita Poëtam restitui in locum
Propè iam remotum iniuria aduersariûm
Ab studio,atque ab labore,atque ab arte musica.
Aliâs mira. Quòd si scripturam spreuissem in præsentia,
Et in deterrendo uoluissem operam sumere,
Vt in otio esset potius,quàm in negotio.
Deterruissem facilè,ne alias scriberet.
Nunc quid petam,mea caussa,æquo animo attendite.
Hecyram ad uos refero,quam mihi per silentium
Nunquàm agere licitum est:ita eam oppreßit calamitas.
*Aliâs,nostra. Eam calamitatem * uestra intelligentia
Sedabit,si erit adiutrix nostræ industriæ:
Cùm primùm eam agere cœpi,pugilum gloria,
Cur explosa sit. Funambuli eôdem acceßit expectatio.

Comitum

Comitum conuentus, strepitus, clamor mulierum,
Fecere, ut ante tempus exirem foras.
Vetere in † noua cœpi uti consuetudine,
In experiundo ut essem: refero denuo:
Primo actu placeo: cùm intereà rumor uenit
Datum iri gladiatores, populus conuolat:
Tumultuantur, clamant, pugnant de loco.
Ego intereà meum non potui tutari locum,
Nunc turba nulla est: otium, & silentium est.
Agendi tempus mihi datum est: uobis datur
Potestas condecorandi ludos scenicos.
Nolite sinere per uos artem Musicam
Recidere ad paucos: facite ut uestra autoritas
Meæ autoritati fautrix, adiutrixq; sit.
Si nunquàm auarè statui pretium artimeæ:
Et eum esse quæstum in animum induxi, maximum,
Quàm maximè seruire uostris commodis,
Sinite impetrare me, quiin tutelam meam
Studium suum, & se in uestram commisit fidem,
Ne eum circumuentum iniquè iniqui irrideant.
Mea caussa caussam hanc accipite, & date silentium,
Vt libeat scribere alijs, mihiq; ut discere
Nouas expediat posthâc, pretio emptas meo.

† *Noua .i. comœdia.*

Locum, faceta repetitio.

Argumentum ab arte & meritis.

Peroratio.

ACTVS I. SCENA I.

In sequenti scena Philotis & Syra indignantur Pamphilum adhæsisse vxori & Bacchidem meretricem, quã amare videbatur, reliquisse. Exemplum quoque hic proponitur versutæ & nequitiosæ lenæ, meretricem bonam, quæ talis contra vulgatum morem inducitur, à leni ac benigno instituto dehortantis, & ad asperitatem & exactionem amatorum suorum persuadentis. Attende quòd Philotis & Syra protaticæ sunt personæ, extra fabulæ argumentum inductæ.

PAVLVS.

PHILOTIS *meretrix*, SYRA *anus*.

Senarij. P. PER pòl quàm* paucos reperias meretricibus
* Aliâs, paucis. Fideleis euenire amatores, Syra.
Vel hic Pamphilus iurabat quoties Bacchidi,
Quàm sanctè, ut quiuis facilè posset credere,
Nunquàm illa uiua ducturum uxorem domum.
* Aliâs, En. Hem* duxit. S. ergo propterea te sedulò
Audax admala persuasio. Et moneo, & hortor, ne cuiusquam te misereat,
Quin spolies, mutiles, laceres, quenquem nacta sis.
P. Vtin eximium neminem habeam? S. neminem.
Nam nemo illorum quisquam, scito, ad te uenit,
Quin ità paret sese, abs te ut blanditijs suis
Quàm minimo pretio suam uoluptatem expleat.
Hiscine tu amâbo, non contrà insidiabere?
P. Tamen eandem pòl esse omnibus iniurium est.
S. Iniurium est autem ulcisci aduersarios?
Aut qua uia captent te illi, eadem ipsos capi?
Eheu me miseram, cur non aut istæc mihi
Aetas & forma est, aut tibi hæc sententia?

ACTVS I. SCENA II.

PAVLVS. In sequenti scena Parmeno seruus occasionem nactus est Philotim peregrè redeuntem alloquendi, cùm tamen Pamphilo ad portum obuiam ire statuisset. Itaq; ex verbis Bacchidis instigata Philotis, ex Parmenone de Pamphili nuptijs percontatur. Cui certè Parmeno rem omnem, atque totius comœdiæ argumentum ordine narrat.

Animaduerte singularem in hac scena poëtæ artem, quàm egregiè & oratorios locos, & decorum personarum obseruarit.

PARMENO *seruus*, PHILOTIS, SYRA.

Senarij. PA. SENEX si quæret me, modò isse dicito
Ad portum, percontatum aduentum Pamphili.
* Nullus pro non. Audin' quid dicam Scirte? si quæret me, uti
Tum dicas, si non quæret, *nullus dixeris.

Aliàs ut uti poßim caussa hac integra.
Sed uideón' ego Philotion? unde hæc aduenit?
Philotis, salue multum. PH. ô salue Parmeno,
S. Salue mecastor Parmeno. PA. & tu ædepòl Syra.
Dic mihi Philotis, ubi te oblectasti tam diu?
PH. † Minimè equidem me oblectaui, quæ cum milite
Corinthum hinc sum profecta inhumanißimo.
Biennium ibi perpetuum misera illum tuli.
PA. Aedepòl te desiderium Athenarum arbitror
Philotion cepisse sæpè, & te tuum
Consilium contempsisse. PH. non dici potest
Quàm cupida eram huc redeundi, abeundi à milite,
Vosq; hic uidendi, antiqua ut consuetudine
Agitarem inter uos liberè conuiuium.
Nam illic haud licebat, nisi præfinito, loqui
Quæ illi placerent. PA. haud opinor commodè
Finem statuisse orationi militem.
PH. Sed quid hoc negoti est? modò quæ* hæc narrauit mihi
Hic intus Bacchis? quod ego nunquàm credidi
Fore, ut hac ille uiua posset animum inducere
Vxorē habere. PA. habere autem? PH. ehò tu, an nō habet?
PA. Habet, sed firmæ hæ uereor ut sint nuptiæ.
PH. Ità Di Deæq; faxint, si in rem est Bacchidis.
Sed qui istuc credam ità esse? dic mihi Parmeno.
PA. Non est opus prolato. hoc percontarier
Desiste. PH. nempe ea caussa, ut ne id fiat palàm.
Ità me Di bene amabunt, haud propterea te rogo
Vt hoc proferam: sed ut tacita mecum gaudeam.
PA. Nunquàm dices tam commodè, ut tergum meum
Tuam in fidem committam. PH. ah noli Parmeno,

† Proceleusmaticus.

* In codicibus aliquot omittitur pronomen hæc.

Sensim ad narrationem accedit.

Seruilis facetia.

Quasi non tu multò malis narrare hoc mihi,
Quàm ego quæ perconter, scire. PA. uera hæc prædicat,
Et illud mihi maximum uitium est, si mihi fidem
Das te tacituram, dicam. PH. ad ingenium redis.
Fidem do, loquere. PA. ausculta. PH. istic sum. PA. hanc Bacchidem
Amabat, ut cùm maximè, tum Pamphilus,
Cùm pater uxorem ut ducat, orare occipit.
Et hæc, communia omnium quæ sunt patrum,
Se senem esse dicere, illum autem esse unicum,
*Præsidium uelle se senectuti suæ.
Ille primò se negare, sed postquàm acrius
Pater instat, fecit animi ut incertus foret,
Pudor ine, an'ne amori obsequeretur magis.
Tundendo atq; odio deniq; effecit senex.
Despondit ei gnatam huius uicini proxumi.
Vsq; illud uisum est Pamphilo neutiquàm graue,
Donec iam in ipsis nuptijs, postquàm uidet
Paratas, nec moram ullam, quin ducat, dari.
Ibi demùm ita ægrè tulit, ut ipsam Bacchidem
Si adesset, credo ibi eius commiseresceret.
Vbicunq; datum erat spatium solitudinis,
Vt colloqui mecum unà posset, Parmeno
Perij, quid ego egi? in quod me conieci malum?
Non potero hoc ferre Parmeno: perij miser.
PH. At te Di Deæq; perdiunt cum istoc odio Laches.
PA. Vt ad pauca redeam, uxorem deduxit domum.
Nocte illa prima uirginem non attigit.
Quæ consecuta est nox, eam nihilo magis.
PH. Quid ais? cum uirgine unà adolescens cubuerit,

Seruorũ uitiũ, loquacitas.

Communes patrum persuasiones.

*Præsidium senectutis sobolẽ & successorem dicit.

Hyperbolicos.

Apostrophe & imprecatio ad absentem.

Plus * potis, sese illa abstinere ut potuerit?
Non uerisimile dicis: nec uerum arbitror.
PA. Credo ità uideri tibi: nam nemo ad te uenit,
Nisi cupiens tui: ille inuitus illam duxerat.
PH. Quid deinde fit? PA. diebus sanè pauculis
Pòst, Pamphilus me solum seducit foras.
Narratq; ut uirgo à se integra etiam tum siet.
Seq; antè, quàm eam uxorem duxisset domum,
Sperasse eas tolerare posse nuptias.
Sed quam decrerim me non posse diutius
Habere, eam ludibrio haberi Parmeno:
Quin integram itidem reddam, ut accepi à suis,
Neque honestum mihi, neque utile ipsi uirgini est.
PH. Pium ac pudicum ingenium narras Pamphili.
PA. Hoc ego proferre, incommodum esse mihi arbitror:
Reddi patri autem, cui tu nihil dicas uitij,
Superbum est: sed illam spero, ubi hoc cognouerit,
Non posse se mecum esse, abituram denique.
PH. Quid intereà? ibàtne ad Bacchidem? PA. quotidiè:
Sed, ut fit, postquàm hunc alienum ab sese uidet,
Maligna multò, & magis procax facta illico est.
P. Non ædepòl mirum. PA. atqui ea res multò maximè
Disiunxit illum ab illa: postquàm & ipse sese,
Et illam, & hanc, quæ domi erat, cognouit satis,
Ad exemplum ambarum mores earum existimans.
Hæc, ità uti liberali esse ingenio decet,
Pudens, modesta: incommoda atque iniurias
Viri omneis ferre, & tegere contumelias.
Hic * animus partim uxoris misericordia
Deuictus, partim uictus huiusce iniurijs,

* Vera lectio est, plus potus.

Inclantia serui de familiaritate domini.

Philotis gestit cætera audire.

*Hic pro tum. Vergi. Hic animis grauis, atq; animi maturus Alethes.

Paulatim elapsus Bacchidi, atque huic transtulit
Amorem. postquàm par ingenium nactus est.
Intereà in Imbro moritur cognatus † senex
Horum. ad hos redibat lege hæreditas.
Eò amantem inuitum Pamphilum extrudit pater.
Relinquit cum matre hîc uxorem. nam senex
Rus abdidit se. huc raro in urbem commeat.
PH. Quid adhuc habent infirmitatis nuptiæ?
PA. Nunc audies. primùm, dies complusculos
Bene conueniebat sanè inter eas. interim
Miris modis odisse cœpit Sostratam:
Neque lites ullæ inter eas, postulatio
Nunquàm. PH. quid igitur? PA. si quando ad eam accesserat
Confabulatum, fugere è conspectu illico.
Videre nolle. denique ubi non quit pati,
Simulat se à matre accersi ad rem diuinam: abijt.
Vbi illic dies est complureis, accersi iubet.
Dixere caussam tunc nescio quam. iterum iubet.
Nemo remisit. postquàm accersunt sæpius,
Aegram esse simulant mulierem. nostra ilico
It uisere ad eam. admisit nemo. hoc ubi senex
*Resciuit, heri ea caussa rure huc aduenit:
Patrem continuò conuenit Philumenæ.
Quid egerint inter se, nondum etiam scio,
Nisi sanè curæ est, quorsum euenturum hoc siet.
Habes omnem rem: pergam quò cœpi hoc iter.
PH. Et quidem ego, nam constitui cum quodam hospite,
Me esse illum conuenturam. PA. Dij uortant bene
Quod agas. PH. Vale. PA. & tu bene uale, Philotion.

† Senex: nã iuuenis alicuius mors non conuenit comœdiæ.

Miris mo. i. uehementer.

Nescio quam. i. futilem.

* Scimus quæ ad nos deferuntur, rescimus celata.

Reliquũ argumẽti auctoribus reseruat: per qđ suspẽsum & attentũ reddit auditorem.

ACTVS II. SCENA I.

Hic Laches omnes socrus odij in nurus insimulat, mulieresq; oẽs aduersantes viris commemorat. Deinde diuersis coniecturis Sostratam vxorem philumenæ socrũ coarguit, quòd nurum suam, vtpote eandem illam philumenã pamphili vxorẽ, durissimis suis moribus & intolerabilibus è domo expulerit, coëgeritq; ad matrem remigrare. Socrus verò econtrario contendit, nihil se in perniciem nurus attentasse. PAVLVS.

Iambici quadr. acatalect. troch. quad. catalecticus.

LACHES *senex*, SOSTRATA *mulier*.

L. PRO Deûm atq; hominum fidem, quod hoc genus est? quæ hæc coniuratio? *Senex difficilis & iratus ab exclamatione orditur.*
Vt omnes mulieres eadem æquè studeant, nolintq; omnia
Neq; declinatã quicquã ab aliarum ingenio ullã reperias.
Itaq; adeò uno omnes animo socrus oderunt nurus.
Viris esse aduorsas æquè studiũ est, similis pertinacia est. † *Senarij.*
In eodem omnes mihi uidentur ludo doctæ ad malitiam. *Exclamatio ad misericordiam commouẽdam.*
Et ei ludo, si ullus est, magistram hanc esse satis certò scio.
S. † Me miseram, quæ nũc quãobrẽ accuser, nescio. L. hem, **Iambi tetra.*
Tu nescis? S. Non, ita me Di bene ament, mi Laches:
*Itaq; unà inter nos agere ætatem liceat. L. Di mala prohibeant.
S. Meq; abs te immeritò esse accusatam postmodùm rescisces. L. scio.
Te immeritò? an quicquam pro istis factis dignum te dici potest?
Quæ me, & te, & familiam dedecoras, filio luctum paras.
Tum autem ex amicis inimici ut sint nobis affines, facis:
Qui illum decrerunt dignũ suos cui* liberos committerẽt. ** Nota liberos in significatione etiam vnius filiæ.*
Tu sola exorere, quæ perturbas hæc tua impudentia.
S. Egóne? L. tu inquam mulier, quæ me omnino lapidem, haud hominem putas.
An quia ruri esse crebrò soleo, nescire arbitramini. *Mulier, emphasim habet.*

*Senarius. * Quo quisq; pacto hic uitam uestrorum egixat?
† Troc. quad. catalect. † Multò melius hic quæ fiunt, quàm illic ubi sum aßiduè, scio:
Ideò quia ut uos mihi domi eritis, proinde ego ero fama foris.
Iam pridem equidem audiui cepiſſe odium tui Philumenã.
Minimeq; adeò mirum & ni id feciſſet, magis mirũ foret.
Comminatio eiectionis. Sed non credidi adeò, ut etiam totam hanc odiſſet domum.
Quod ſi ſciſſẽ, illa hic maneret potius, tu hinc iſſes foras.
At uide quàm immeritò ægritudo hæc oritur mihi abs te Sostrata.
Rus habitatum abij, concedens uobis, & rei ſeruiens,
Sumptus ueſtros otiumq; ut nostra res poſſet pati,
Meo labori haud parcens, præter æquũ, atq; ætatẽ meam.
Non te pro his curaſſe rebus, nequid ægrè eſſet mihi?
Opera ſcientes, culpa neſcientes lædimus. S. Non mea opera, neq; pòl culpa euênit. L. imò maximè.
Sola hic fuisti: in te omnis hæret culpa ſola, Soſtrata.
Quæ hic erant, curares: cùm ego uos ſolui curis cæteris,
Cum puella anum ſuſcepiſſe inimicitias non pudet?
Illius dices culpa factum. S. haud equidem dico, mi Laches.
L. Gaudeo (ita me Di ament) gnati cauſſa-nã de te quidẽ,
† Dicteriũ hoc eſt, nõ potes fieri peior. Satis ſcio, † peccando detrimenti nihil fieri poteſt.
S. Qui ſcis, an ea cauſſa mi uir me odiſſe aßimulauerit,
Vt cum matre unà plus eſſet? L. quid ais? non ſigni ſat eſt,
† Iambi. tetra. Quòd heri nemo uoluit uiſentem te ad eam intromittere?
S. * Enim laſſam opidò tum aiebant: eò ad eam non admiſſa ſum.
L. Tuos eſſe illi mores morbum magis, quàm ullam aliam rem arbitror.
Et meritò adeò: nam ueſtrarũ nulla eſt, quin gnatum uelit

Ducere uxorem: quæ uobis placita conditio est, datur.
Vbi duxêre impulsu uestro, uestro impulsu easdē exigūt. Exigunt, id est, excludunt.

ACTVS II. SCENA II.

In hac sequenti scena, Laches Pamphili pater, Philippum Philumenæ parentem conuenit super reditu suæ nurus, quam certè Philippus negat apud socerum, absente Pamphilo, perdurare posse. In primis autem Philippus filiam alloquitur, qui mitissimus esse pater ostendi-tur, eo quòd multum de suo iure remittat. PAVLVS.

Iambici quadrati acatalectici.

PHILIPPVS senex, LACHES, SOSTRATA.

P. ETsi scio Philumena, meum ius esse, ut te cogam
Quæ ego imperem facere: ego tamē patrio animo uictus, faciam
Vt tibi concedam, neq; tuæ libidini aduersabor.
L. Atq; eccum Phidippum optimè uideo, ex hoc iam scibo quid fiet. Libido dicitur quæuis uolūtas temerè suscepta
Phidippe, etsi ego meis omnibus scio me esse apprimè obsequentem,
Sed non adeò, ut facilitas mea illorum corrumpat animos.
Quòd si tu idem faceres, magis in rem & nostram, & uostram id esset.
Nunc uideo in illarum potestate esse te. P. eia uerò. Eia uerò, corripientis.
L. Adij te heri de filia, ut ueni, itidem incertum amisti.
Haud ità decet, si perpetuam uis esse affinitatem hanc,
Celare te iras, si quid est peccatum à nobis, profer:
Aut ea refellendo, aut purgando, uobis corrigemus,
Te iudice ipso, sin ea est caussa retinendi apud uos,
Quia ægra est: te mihi iniuriā facere arbitror, Phidippe,
Si metuis, satis ut meæ domi curetur diligenter.
At (ita me dij amēt) haud tibi hoc cōcedo, etsi illi pater es, Id adeò pia & honesta ratio.
Vt tu illā saluā magis uelis, quā ego, id adeò gnati caussa,

Quem ego intellexi illam haud minus, quàm seipsum * magnificare.

*Aliàs, magnificare.

Neq; adeò me clā est, quā esse eum grauiter laturū credā,
Hoc si rescierit. eò domum studeo hæc prius, quàm ille huc redeat.

Principium laudationis à personis.

P. Laches, & diligentiam uestram, & benignitatem
Noui, & quæ dicis omnia, esse ut dicis, animum induco.
Et te hoc mihi cupio credere, illam ad uos redire studeo,
Si facere possim ullo modo. L. quæ res te facere id prohibet?
Ehò nunquidnam accusat uirum? P. minimè. nam postquàm attendi
Magis, & ui cœpi cogere ut rediret, sanctè adiurat
Non posse apud uos Pamphilo se absente perdurare.
Aliud fortasse alijs uitij est. ego sum animo leni natus.
Non possum aduorsari meis. L. hem Sostrata. S. heu me miseram.
L. Certúmne est isthuc? P. nunc quidem ut uidetur. sed nunquid uis?

Eclipsis, vis scilicet, aliud.

Nā est quòd me trāsire ad forum iā oportet. L. eo tecū unà.

ACTVS II. SCENA III.

PAVLVS.

In sequenti scena introducitur Sostrata secū loquens, conquerendo de suspitione, quam contraxerant in omnes mulieres viri. Ex quo facilè colligi potest animus mitis, atque compositi illius anus mores.

SOSTRATA.

Trocha. acatalect. quad.

† Aedepol, est extra carmen.

Aedepol † næ nos mulieres sumus iniquè æquè omnes inuisæ uiris,
Propter paucas: quæ oēs faciūt dignæ ut uideamur malo.
Nam (ita me ament Di) quod me accusat nunc uir, sum extra noxiam.

Elegans locutio

Sed non facile est expurgatu: ita animū induxerunt, socrus

Omneis esse iniquas haud pòl me quidē nam nunquā secus
Habui illam, ac si ex me esset nata. nec quî hoc mihi eueniat, scio.
Nisi pòl filiū multis modis iam expecto ut redeat domū. Filiū.s.ex quo omnia rescijcā.

ACTVS III. SCENA I.

Hic est allocutio per conquestionem ipsius Pamphili, qui bene non se amatoribus, verùm infelicibus quoque amatoribus comparauit, ubi accepit vxorem à suis discessisse. Parmeno deinde ostendit, vel leuissima interdum caussa, inter mulieres (quas pueris comparat) inimicitias exoriri. PAVLVS.

Trochaici quadrati catalect. Iambi.quadr. & catalect. & acatalect. Senarij.

PAMPHILVS *adolescens*, PARMENO, MYRRHINA *mulier*.

PAM. *NEmini ego plura acerba esse credo ex amore homini unquam oblata,* Trocha.
Quàm mihi. heu me infelicem. hanccine ego uitam parsi perdere?
Haccine caussa ego erā tantoperè cupidus redeūdi domū?
†Cui quāto fuerat præstabilius ubiuis gentiū agere ætatē,
**Quàm huc redire? atq; hæc ita esse miserū me rescîscere?* †Iambi.catal.
Nam nos omnes, quibus est alicūde aliquis obiectus labos, *Acatalect.
Omne quod est intereà tempus, prius quàm id rescitum est, lucro est. Sentētia in aduersis.
PAR. ** At sic citius quî te expedias his ærumnis, reperias.* *Troch.
† Si non redisses, hæ iræ factæ essent multò ampliores. †Iambi.catal.
Sed nunc aduentū tuum ambas Pamphile scio reueri turas. * Rursum abūdat.
*Rem cognosces. irā expedies. * rursum in gratiā restitues.* †Aliàs, non habet, hæc.
Leuia sunt † hæc, quæ tu pergrauia esse in animum induxti tuum. Amatores consolatio angit, non lenit.
PAM. *Quid consolare me? an quisquam usquam gentium*

est æquè miser?

Prius quàm hanc uxorem duxi, habebam alibi animum amori deditum.

Iam in hac re ut taceã, cuiuis facile scitu quã fuerim miser:

Tamen nunquàm ausus sum recusare eam, quam mihi *obtrudit pater.*

Vix, me illinc abstraxi, atque impeditum in ea expediui animum meum.

Vixq; huc contuleram, hem noua res orta est, porrò ab hac quæ me abstrahat.

Tum matrem ex ea re, me aut uxorem in culpa inuentu= rum arbitror.

† *Quod cùm ità esse inuenero, quid* *restat, nisi porrò ut fiam miser?*

Nam matris ferre iniurias me Parmeno, pietas iubet.

Tũ uxori obnoxius sum: ità olim suo me ingenio pertulit:

Tot meas iniurias, quæ nunquàm ullo patefecit loco.

Sed magnum nescio quid necesse est euenisse Parmeno,

Vndè ira inter eas intercessit, quæ tam permansit diu.

PAR. *Haud quidem herclè parum est: si uis uerò ueram rationem exequi,*

Non maxumas, quæ maxumæ sunt interdum iræ, iniurias

Faciunt: nam sæpè est, quibus in rebus alius ne iratus qui= dem est,

Cùm de eadem caussa est iracundus factus inimicissimus.

Pueri inter sese quàm pro leuibus noxis iras gerunt?

Quapropter? quia enim qui eos gubernat animus, infir= mum gerunt.

Itidem illæ mulieres sunt fermè, ut pueri, leui sententia.

Fortasse unum aliquod uerbũ inter eas irã hãc *cõciuerit.*

Obtrudit, pro obtrudebat, energiã habet.

† *Non pauci legunt, Quæ- quum ità &c.*

* *Aliàs, quid restat, porrò nisi &c.*

A iusto & decenti.

Sententia vera.

Sententia philosophica.

* *Aliàs conscierit.*

PAM. *Abi Parmeno intrò, ac me uenisse nuntia.* PAR.
hem, quid hoc est? PAM. *tace.*
Trepidari sentio : cursari* sursum prorsum· agedùm, ad
fores
Accede propius. PAR. *hem, sensistine?* PAM. *noli fabu=*
larier.
Prô Iuppiter, *clamorem audio.* PAR. *tute loqueris : me*
uetas?
M. *Tace obsecro, mea gnata.* PAM. *matris uox uisa est*
philumenæ.
Nullus sum. PAR. *quid dum?* PAM. *quia perij.* PAR.
quamobrem? PAM. *nescio quod magnum malum*
Profectò Parmeno me* celas. PAR. *uxorem* Philumenam
† Pauitare nescio quid dixerunt· id si fortè est, nescio.
PAM. Interij· cur mihi id non dixti? PAR. *quia non po=*
teram unà omnia.
PAM. Quid morbi est? PAR. *nescio.* PAM. *quid? nemóne*
medicum adduxit? PAR. *nescio.*
PAM. Cesso hinc ire intrò, *ut hoc quàm primùm, quic=*
quid est, certum sciam?
* Quónã modo Philumnena mea nunc te offendã affectã?
Nan si periculum ullum in te est, perijsse me unà haud du
bium est.
PAR. *Non usus facto est mihi nunc hunc intrò sequi:*
Nam inuisos omneis nos esse illis sentio.
Heri nemo uoluit Sostratam intrò admittere.
Si fortè morbus amplior factus siet,
Quod sanè nolim, maximè heri caussa mei:
Seruum ilico introisse dicent Sostratæ·
Aliquid tulisse comminiscentur mali

* Donatus legisse uidetur, rursum prorsum.

Agedum, hortantis celere.

* Aliàs, celant.

† Pauitare. i. ægrotare.

* Iambi. quad. catalecti.

Argumentum loci.

Capiti,atque ætati illorum,morbus quî auctus siet. — *Capiti.i.vitæ.*
Hera in crimen ueniet: ego uerò in magnum malum.

ACTVS III. SCENA II.

PAVLVS. In sequenti scena tristis continetur egressus Pamphili ex domo socrus, ubi repentino & improuiso aduentu furtiuum deprehendit uxoris partum: quem tamen ut modestum decet, celare quàm maximè potest, ac tegere conatur. Hic quoque est quasi deliberatio quædam, suasionis ac dissuasionis partes continens, quas in subditis considerare licet: nam admodum uicini sunt.

Iambici quadrati catalectici.

SOSTRATA, PARMENO, PAMPHILVS.

Magis laborat Terentius ut bonam socrum faciat, quàm bonam meretricem.

S. NESCIO quid iam dudum hic audio tumultuari misera.
Malè metuo, ne Philumenæ magis morbus aggrauescat.
Quod te Aesculapi, & te Salus, ne quid sit huius, oro.
Nunc ad eam uisam. PAR. heus Sostrata. S. hem. PAR. iterum istinc excludère.
S. Ehem Parmeno, tu'ne hic eras? Perij, quid faciã misera?
Non uisam uxorẽ Pãphili, cùm in proximo hic sit ægra?
PAR. Non uisas, nec mittas quidem uisendi caussa quẽquã.
NAM QVI AMAT, cui odio ipsus est, bis facere stultè *dico.
Laborem inanem ipsus capit, & illi molestiam affert.
Tum autem filius introijt uidere, ut uenit, quid agat.
S. † Quid ais? an uenit Pamphilus? PAR. uenit. S. Dis habeo gratias.
* Hem istoc uerbo animus mihi redijt · & cura ex corde excessit.
PAR. Iam ea te caussa maximè huc nunc introire nolo.
Nam si remittent quidpiam † Philumenam dolores,
Omnem rem narrabit, scio, continuò sola soli,
Quæ inter uos interuenit: undè ortum est initium iræ.

Dissuasio per sententiam mo ralem.

* *Emendatiores codices habent duco.*

† *Trocha. cata.*

* *Iambici cata.*

† *Donatus legit Philumenæ.*

Atq; eccũ uideo ipsum egredi quã tristis est? s. ô mi gnate. *Quàm admiratur.*
PAM. Mea mater, salue. s. gaudeo uenisse saluáne
Philumena est? PAM. meliuscula est. s. utinam istuc ita Di faxint.
Quid tu igitur lacrumas? aut quid es tam tristis? PAM. rectè mater.
s. Quid fuit tumulti? dic mihi an dolor repentè inuasit?
PAM. Ita factum est. s. quid morbi est? PAM. febris. s. quotidiana? PAM. ità aiunt. *Ità aiũt. Religiosè mendaciũ ad rumorẽ retulit.*
I sodes intrò: consequar iam te mea mater. s. fiat.
PAM. Tu pueris curre Parmeno obuiàm, atq; his onera adiuta.
PAR. Quid? non sciunt ipsi uiam, domum Qua redeant? PAM. cessas?

ACTVS III. SCENA III.

Hic quæstio est ad deliberationem descendens, an recipiat Pamphilus, an repudiet vxorem. In qua tota oratio Pamphili ad argumentum spectans, amatoria magis, quam maritalis est. Nam aliter non prouenire tur ad vltimam cognitionem omnium rerum, nisi adolescens furtiuum vxoris conceptum & partum, aliquantò lenius quàm coniugalis dolor expetit, tolerasset. PAVLVS.

Trochaici octonarij catalectici, & Senarij.

PAMPHILVS.

NEQVEO mearum rerum initium ullum inuenire idoneum, *Epitasis.*
Vnde exordiar narrare, quæ nec opinanti accidunt,
Partim quæ perspexi his oculis, partim quæ accepi auribus,
Qua me propter exanimatum citius eduxi foras.
Nam modò me intrò ut corripui timidus, alio suspicans
Morbo me uisurum affectam, ac sensi esse uxorẽ. hei mihi, *Hei mihi, exclamatio artificiosa.*
Postquàm me aspexere ancillæ aduenisse, ilico omnes simul

Lætæ exclamant, uenit, id quod me repentè aspexerant.
Sed continuò uoltum earum sensi immutari omnium,
Quia tam incōmodè illis fors obtulerat aduentum meum.
Vna illarum fortè intereà properè præcurrit nuntians
Me uenisse, ego eius uidendi cupidus, rectà consequor.
Postquàm introij, exēplo eius morbum cognoui miser
Nā neq; ut celari posset, tempus spatium ullum dabat.
Neq; uoce alia ac res monebat, ipsa poterat conqueri.
Postquàm aspexi, ô facinus indignum inquàm, & corripui ilico
Me inde lacrumans, incredibili re, atq; atroci percitus.
Mater consequitur. iam ut limē exirem, ad genua * accidit
Lacrumās misera, miseritū est. pfectò hoc sic est, ut puto.
OMNIBVS NOBIS ut res dant sese, ita magni, atq; humiles sumus.
Hanc habere orationem mecum à principio* instituit.
O' mi Pāphile, abs te quāobrē hæc abierit, caussam uides.
Nā uitiū est oblatum uirgini olim ab nescio quo improbo.
Nunc huc confugit, te atq; alios partum ut celaret suum.
Sed cùm orata eius reminiscor, nequeo qn lacrumē miser,
Quæq; Fors fortuna est, inqt, nobis quæ te hodiè obtulit,
Per eam te obsecramus ambæ, si ius, si fas est, uti
Aduorsa eius per te tecta, tacitaq; apud omnes sient.
Si unquàm erga te animo esse amico sensisti eam, mi Pamphile,
Sine labore hanc gratiā te, uti sibi des pro illa nunc, rogat.
Cæterùm de reducenda id facias, quod in rem sit tuam:
Parturire eam, neq; grauidam esse ex te, solus conscius.
Nam aiunt tecum pòst duobus concubuisse eam mensibus.
Tum postquā ad te uenit, mensis hic agitur iam septimus,

Egregia Pamphili querela, estq; hæc proprie fabulæ protasis.

* Accidere est gestu corporis ostendere humilitatem cadētis Sentētia vera.

* Aliàs, instituit.

Fors fortuna, subita, incerta.

Quod

Quod te ſcire ipſa indicat res.nunc ſi potis eſt Pamphile,
Maximè uolo,doq; operã,ut clam partus eueniat patrem,
Atq; adeò omneis.ſed ſi fieri id non poteſt quin ſentiant,
Dicam abortum eſſe.ſcio nemini aliter ſuſpectum fore,
Quin,quod uerisimile eſt,ex te rectè eum natum putent.
Continuò exponetur.hic tibi nihil eſt quicquã incõmodi.
Et illi miseræ indignè factam iniuriam contexeris.
Pollicitus ſum,& ſeruare,in eo certũ eſt,quod dixi fidē.
Nã de reducenda,id uerò neutiquã honeſtũ eſſe arbitror:
Nec faciam.etſi amor me grauiter,conſuetudoq; tenet.
Lacrumo,quæ poſthâc futura eſt uita,cùm in mẽtẽ uenit,
Solitudoq;.ô fortuna,ut nunquàm perpetuò es bona.
Sed iam prior amor me ad hanc rem exercitatũ reddidit.
Quem ego cõſilio miſſum feci,idẽ nunc operã huic dabo.
*Adeſt Parmeno cum pueris.hunc minimè eſt opus
In hac re† adeſſe.nam olim ſoli credidi
Ea me abſtinuiſſe in principio,cùm data eſt.
Vereor ſi clamorem eius hic crebrò exaudiat,
Ne parturire eam intellegat.aliquò mihi eſt
Hinc ablegandus,dum parit Philumena.

Abortũ eſſe,rationabiliter: mẽſe ſ. ſeptimo.

Exclamatio in fortunã lubricã

*Senarij.
† Adeſſe,Quia & omnia ſcire uult, & nihil tacere.

ACTVS III. SCENA IIII.

Hic pergens in incepto ſermone Parmeno introducitur, percontans à Soſia de pelagi periculis: deinde à Pamphilo in arcem mittitur, ne Philumenam parere interim percipiat.

PAVLVS.

Senarij,& unus quadratus.

PARMENO, SOSIA, PAMPHILVS.

PAR. Ai' n' tu tibi hoc incommodum eueniſſe iter?
S. Non herclè Parmeno uerbis dici poteſt
Tantùm,quàm re ipſa nauigare incommodum eſt.
PA. Itáne eſt? S. ô fortunate,neſcis quid mali
Præterieris,qui nunquàm es ingreſſus mare.

Hic poëta oſtendit incommoda nauigationis.

Prouerbium periclitantium.

*Aliàs, mittã. Nam alias * omittam miserias, unam hanc uide:
Dies triginta, aut plus eo in naui fui,
Cùm intereà semper mortem expectabam miser:
Ità usq; aduorsa tempestate usi sumus.

Dictum infugitiuũ seruum. PAR. Odiosum. S. haud clam me est · denique herclè aufugerim
Potius, quàm redeam: si eò mihi redeundum siet.
PAR. Olim quidem te caussæ impellebant leues,
Quod nunc minitare facere, ut faceres Sosia.
Sed Pamphilum ipsum uideo stare ante ostium·
Ite intrò· ego hunc adibo, si quid me uelit.

Pãphilus callido consilio seruulũ ablegat. Here, etiam tu hic stas? PAM. equidem te expecto. PAR. quid est?
PAM. In arcem transcurso opus est. PAR. cui homini? PAM. tibi.
PAR. In arcem? quid eò? PAM. Callidemidem hospitem
Myconium, qui mecum unà aduectus est, cõueni.
PAR. Perij· uouisse hunc dicam, si saluos domum

* Donatus legit, nuntiem. Redisset unquàm, ut me ambulando rumperet?
PAM. Quid cessas? PAR. q d'uis * dicã? an cõueniã modò?

* Castigatior lectio est, ne frustra illic expectet, omisso pnomine, me. PAM. Imò, quod constitui me hodie conuenturum eum,
Non posse, *ne me frustra illic expectet † , uola.
PAR. At non noui hominis faciẽ. PAM. at faciã, ut noueris·
Magnus, rubicundus, crispus, crassus, cæsius.

† Vola, celeritatem indicat. PAR. Cadauerosa facies· Dij illum perdiunt.
Quid si non ueniet? maneámne usq; ad uesperum?
PAM. Maneto· curre. PAR. non queo· ità deffessus sum.
PAM. Ille abijt· quid agam infelix? prorsus nescio

Pãphili pietas. Quo pacto hoc celem, quod me orauit Myrrhina,
Suæ gnatæ partum: nam me miseret mulieris.

Quod potero faciam, tamen ut pietatem colam.
Namme parenti potius, quàm amori obsequi
Oportet. *atat eccum Phidippum, & patrem
Video horsum pergunt quid dicam hisce, incertus sum. — *Atat interiectio est cōterriti & conturbati.*

ACTVS III. SCENA V.

In sequenti scena Pamphilus eligit potius matrem defendere, Philumenam verò incusare apud senes, quàm amori obtemperare: adeò vt à conspectu Phidippi soceri tandem discedat ea lege & animo, vt non sit Philumenam eius filiam tanquam vxorem reducturus. Quod Phidippus, caussam ignorans, ægrè & indignè tulit. — PAVLVS.

Trochaici octonarij catalectici, & Senarij Iambici.

LACHES, PHIDIPPVS, PAMPHILVS.

L. D*ixtíne dudum, dixisse illā se expectare filium?*
PH. *Factum.* L. *uenisse aiunt redeat.* PAM. *quam caussam dicam patri,* — *Viam ad epitasim facit.*
Quāobrē non reducā, nescio. L. *quē ego hic audiui loqui?*
PAM. *Certum obfirmare est uiā me, quā decreui persequi.* — *Auxesis ad salutem.*
L. *Ipsus est, de quo hoc agebā tecum.* PAM. *salue mi pater.*
L. *Gnate mi, salue.* PH. *bene factū te aduenisse Pamphile,*
Atque adeò, quod maximum est, saluum atque ualidum.
PAM. *creditur.*
L. *Aduenis modò?* PAM. *admodum.* L. *cedò, quid reliquit Phania*
Consobrinus noster? PAM. *sanè herclè homo uoluptati obsequens*
*Fuit dum uixit & qui sic sunt, haud multùm hæredem *adiuuant.* — *Sunt exēplaria quæ habeant, iuuant.*
Sibi uerò hanc laudem reliquit: uixit, dum uixit, bene.
L. *Tum tu igitur nihil attulisti huc plus una sententia?* — *Laus prodigorum.*
PAM. *Quidquid est id, quod reliquit, profuit.* L. *imò obfuit.*

Nam illum uiuum, & saluum uellem. PH. impunè optare istuc licet.

Ille reuiuiscet iam nunquam: & tamen utrum malis, scio.

L. Heri Philumenam ad se accersi hic iußit: dic iußisse te.

PH. Noli fodere: iußi. L. sed iam eam remittet. PH. scilicet.

PAM. Omnẽ rem scio, ut sit gesta: aduenienss audiui omnia.

Imprecatio in rumigerulos. L. At istos inuidos Dij perdant, qui hæc libenter nuntiãt.

PAM. Ego scio me cauisse, ne ulla meritò contumelia

Fieri à uobis posset: idq; si nunc memorare hic uelim,

Quàm fideli animo, & benigno in illam, & clementi fui,

Verè poßim: ni te ex ipsa id magis uelim resciscere.

Argumentum fortißimum. Nanq; eo pacto maximè apud te meo erit ingenio fides,

Cùm illa, quæ nunc in me iniqua est, æqua de me dixerit.

Neq; culpa hoc euenisse dißidium mea, id testor deos.

Sed quandò esse sese indignam deputat matri meæ,

Cui concedat, cuiusq; mores toleret sua modestia:

Neq; alio pacto componi potest inter eas gratia:

Segreganda aut mater est à me Phidippe, aut Philumena.

Ex deliberatione conclusionem colligit. Nunc me pietas matris potius commodum suadet sequi.

L. Pãphile, ad aures haud inuito sermo mihi accesit tuus,

Cùm te postputasse omnes res præ parente intellego.

Verùm uide, ne impulsus ira prauè insistas Pamphile.

** Senarij.* PAM.* Quibus iris impulsus, nunc in illam iniquus sim?

Quæ nunquàm quidquam erga me commerita est pater

Quod nollem: & sæpe quod uellem meritam scio.

Amoq;, Totum hoc facit ad catastrophẽ, vt auidius reducat. Amoq;, & laudo, & uehementer desydero.

Nam fuisse erga me miro ingenio expertus sum:

Illiq; exopto, ut reliquam uitam exigat

Cum eo uiro, me qui sit fortunatior:

Quandoquidem illam à me distrahit neceßitas.

PH. Tibi id in manu est, ne fiat. L. * si sanus sies,
Iube illam redire. PAM. non est consilium pater
Matris seruibo commodis. L. quò abis? mane,
Mane inquàm, quò abis? PH. quæ hæc est pertinacia?
L. Dixin' Phidippe, hanc rem ægrè laturum esse eum?
Quamobrem te orabam, ut filiam remitteres.
PH. Non credidi ædepòl adeò inhumanum fore.
Itànunc is sibime supplicaturum putat?
Si est, ut uelit reducere uxorem, licet.
Sin alio est animo, renumeret dotem huc: eat.
L. Ecce autem tu quoq; † proteruè iracundus es.
PH. Percontumax redisti huc nobis Pamphile.
L. Decedet iam ira hæc, etsi meritò iratus est.
PH. Quia paululum uobis accessit pecuniæ,
*Sublati animi sunt. L. etiam mecum litigas?
PH. Deliberet, renuntietq; hodie mihi,
Velit'ne, an non-alij, si huic non sit, siet.
L. Phidippe, ades: audi paucis. abijt. quid mea?
Postremò inter se transigant ipsi, ut lubet:
Quando nec gnatus, neq; hic mihi quidquam obtēperant:
Quæ dico, paruipendunt. porto hoc iurgium
Ad uxorem, cuius fiunt hæc consilio omnia.
Atq; in eam hoc omne, quod mihi ægrè est, euomam.

* Aliàs, si sanus es satis.
Lenis recusatio.

E duobus alterum eligat.
† Proteruè, id est superbè.

Sublati pro elati.

Præ ira noluit neque audire, neque respondere.

ACTVS IIII. SCENA I.

PAVLVS.

In hac sequenti scena vehemens iurgium continetur Phidippi aduersus Myrrhinam vxorem, de celato sibi filiæ partu: quod factum vxor excusare conatur, tegendo virginis in tenebris oppressionem. Verùm mirandum in modum anxia est, & maximè veretur, ne Phidippus hoc ita factum alicunde rescîscat.

Trochaici & Iambici octonarij catalectici,
& acatalectici misti.

MYRRHINA, PHIDIPPVS.

M. PERII, *quid agã? quò me uortam? quid meo uiro respondebo*
Misera? nam audiſſe uocem pueri uiſus eſt uagientis.
Ità corripuit de repente tacitus ſeſe ad filiam.
Quòd ſi reſciuerit peperiſſe eam, id qua cauſa clàm me habuiſſe

Iambi. dime. *Dicam, non ædepòl ſcio.

† Troch. cata. †*Sed oſtiũ concrepuit. credo ipſum ad me exire. nulla ſum.*
P. *Vxor ubi me ad filiam ire ſenſit, ſeduxit foras.*

* Iambi. cata. * *Atq; eccam uideo. quid agis Myrrhina? heus, tibi dico.*
M. *Mihine, mi uir?*
P. *Vir ego tuus ſum? tu uirum me, aut hominem deputas adeò eſſe?*

†Trocha. cata. † *Nam ſi utrũuis horum, mulier, unquàm tibi uiſus forem,*
Non ſic ludibrio tuis factis habitus eſſem. M. *quibus?* P. *at rogitas?*
Peperit filia hem, taces? ex quo? M. *iſtuc patrem rogare eſt æquum?*

*Acatalectici. * *Perij: ex quo cenſes, niſi ex illo, cui data eſt nuptum obſecro?*

† Acatalectici. troch. P. † *Credo, neque adeò arbitrari patris eſt aliter. ſed demiror*

* Iãbi. catale. * *Quid ſit. quãobrẽ tantoperè hũc oẽs nos celare uolueris*
Partum: præſertim cùm & rectè, et tempore ſuo peperit,

† Trocha. aca. † *Adeón' puicaci eſſe animo, ut puerũ præoptares perire,*

Peruicax eſt perſeuerans cũ quadam ui. *Ex quo firmiorem inter nos fore amicitiã poſthâc ſcires,*
Potius quã aduerſus animi tui libidinẽ eſſet cũ illo nuptæ?
Ego etiã illorum eſſe hanc culpã credidi, quæ te eſt penes.
M. *Miſera ſum.* P. *utinam ſciam ita eſſe iſtuc. ſed nũc mihi*

in mentem uenit,
Ex hac re quod locuta es, olim cùm illũ generũ cepimus:
Nam negabas nuptam filiam tuam posse te pati
Cum eo, qui meretricem amaret, qui † pernoctaret foris. † Pernoctare verbum Terentio peculiare.
M. Quamuis caussam hunc suspicari, quàm ipsam ueram, *malo. *Aliâs, mauolo
P. Multò prius sciui, quã tu illũ amicã habere Myrrhina.
Verùm id uitium nunquàm decreui esse ego adolescentiæ:
Nam id omnibus innatum est. at pòl iam aderit, se quoq; cùm oderit.
Sed ut olim te ostendisti eãdem esse, nihil cessauisti usque adhuc,
Vt filiã ab eo abduceres: neu quod ego egissẽ, esset ratum.
Id nũc res indicium hæc facit, quo pacto factum uolueris.
M. Adeóne me esse peruicacem censes, cui mater siem,
* Vt eo essem animo, si ex usu esset nostro hoc matrimonium? *Trocha. octo. catalecticus.
P. Túne * prospicere, aut iudicare nostram in rem quod sit, potes? * Prospicere, futura: iudicare præsentia.
Audisti ex aliquo fortasse, qui uidisse eum diceret
Exeuntem, aut introëuntem ad amicam. quid tum posteà,
Si modestè ac raró hoc fecit? nónne ea dissimulare nos
Magis humanum est, quàm dare operam id scire, qui nos oderit?
Nam si is posset ab ea sese de repente auellere,
Quicum tot consuesset annos: non eum hominẽ ducerem,
Nec uirũ satis firmũ gnatæ. M. mitte adolescentẽ obsecro,
Et quæ me peccasse ais. abi, solum solus conueni.
Roga uelit ne, an non, uxorem. si est, ut dicat uelle se,
Redde. sin est autem ut nolit, rectè consului meæ.

P. *Si quidem ille ipse non uolt, & tu sensisti esse in eo*
Myrrhina
Peccatum: aderam, cuius consilio ea par fuerat prospici.
Quãobrẽ incendor ira, esse ausam facere hæc iniussu meo.
Interdico, ne extulisse extra ædeis puerum usquam uelis. — Edicimus, qđ iubemus, interdicimus, quod uetamus.
Sed ego stultior, meis dictis parêre hanc qui postulem:
Ibo intrò, atq; edicam seruis, ne quoquàm efferri sinant.
M. * Nullam pòl credo mulierem me miseriorem uiuere. — * Iãbi. acata.
Nam ut hic laturus hoc sit, si ipsam rem ut siet, resciuerit, — Vt, pro quomodo.
Non ædepòl clam me est: cùm hoc, quod leuius est, tam animo iracundo tulit,
Nec qua uia sententia eius mutari poßit, scio.
Hoc mihi unũ ex plurimis miserijs reliquũ fuerat malum:
Si puerũ ut tollam cogit, cuius nos qui sit nescimus pater.
Nam cùm compressa est gnata, forma in tenebris nosci non † quita est, — † Quita, antiquè dictum.
Neque detractum ei tum quidquam est, quî pòst poßit nosci qui siet.
Ipse eripuit ui, in digito quẽ habuit, uirgini abiens anulũ.
Simul uereor Pamphilũ, ne orata nostra nequeat diutius
Celare, cùm sciet alienum puerum tolli pro suo.

ACTVS IIII. SCENA II.

PAVLVS. In hac sequenti scena, Sostrata filio se purgat de Philumenæ vxoris abscessu, simulq; se rus abituram pollicetur, ne obstet reliquis sua morositate, néve quò minus Philumena ad Pamphilum redeat, impedimento sit. Pamphilus verò contrà, ne id faciat, obnixè dissuadere conatur.

Iambici quadrati acatalectici.

SOSTRATA, PAMPHILVS.

S. NON clam me est, mi gnate, tibi me esse suspectam, uxorem tuam.

Propter meos mores hinc abiiſſe, etſi ea diſsimulas ſedulò,
Verum ità me Di ament, itaque obtingant ex te quæ exopto mihi,
Vt nunquàm ſciens commerui, meritò ut caperet illa odium mei.
Teq; antè quàm me amare rebar, ei rei † firmaſti fidem. † Firmaſti, id eſt, probationem attribuiſti.
Nam mihi intus tuus pater narrauit modò, quo pacto me habueris
Præpoſitam amori tuo. nunc tibi me certũ eſt cõtrà gratiã
Referre, ut apud me præmiũ eſſe poſitum pietatis ſcias.
Mi Pamphile, hoc & uobis, & meæ commodum famæ arbitror. Verbis præmollit rem duram quã dictura eſt.
Ego rus abiturã hinc cum tuo me eſſe certò decreui patre.
Ne mea præſentia obſtet, neu cauſſa ulla reſtet reliqua,
Quin tua Philumena ad te redeat. PAM. quæſo, quid iſtuc conſilij eſt?
Illius ſtultitia uicta, ex urbe tu rus habitatum migres?
Non facies, neq; ſinã, ut qui nobis mater maledictum uelit, Diſſuaſio à perſona, à cauſſa, à loco, a facto.
Mea pertinacia dicat eſſe factum, haud tua modeſtia.
Tum tuas amicas te, & cognatas deſerere, & feſtos dies
Mea cauſſa nolo. S. nihil iam mihi iſthæc res uoluptatis ferunt.
Dum ætas, tempus tulit, perfuncta ſatis ſum. ſatiás me iam tenet
Studiorum iſtorum. hæc mihi nunc cura eſt maxima, ut ne cui mea
Longinquitas ætatis obſtet, mortemue * exoptet meam. * Aliàs, expectet.
Hic uideo me eſſe inuiſam immeritò. tempus eſt cõcedere.
Sic optimè, ut ego opinor, omneis cauſſas præcidam omnibus.

Mores denotat detractorum. Et me hac suspicione exoluam, & illis morem gessero.
Sine me, obsecro, hoc effugere, uolgus quod malè audit mulierum.

PAM. Quàm fortunatus cæteris sum rebus, absque una hæc foret,
Hanc matrem habens talem, illam autem uxorem. S. obsecro mi Pamphile,
Non tute rem incommodam, ut quæq; est, in animum inducas pati.
* Aliàs, illa. Si cætera sunt ità ut tu uis, itáq; ut esse ego * illā existimo,
Mi gnate, da ueniam hanc mihi. reduce illam. PAM. uæ misero mihi.
S. Et mihi quidem. nam hæc res non minus me malè habet,
Polita locutio quàm te, gnate mi.

ACTVS IIII. SCENA III.

PAVLVS. In hac sequenti scena colloquium est, in quo reconciliatio viri atque vxoris, post frequens iurgium, continetur: Deinde disputatio & consilium Pamphili, de non reducenda vxore.

LACHES, SOSTRATA, PAMPHILVS.

* Procul, nunc prope. L. QVEM cum istoc sermonem habueris, * procul hinc stans accepi uxor.
Præclara sententia. Istuc est sapere, qui ubicunque opus sit, animum poßis flectere,
Fors bona fortuna est. Quod faciundū fortasse sit pòst, idem hoc nunc si feceris.
S. Fors fuat pòl. L. abi rus ergo hinc. ibi ego te, & tu me feres.
S. Spero ecastor. L. I ergo intrò, et cōpone quæ simul tecū
† Senarius. * Lambi. cata. † Ferantur. dixi. S. ità ut iubes, faciam. P. pater.
L. * Quid uis Pamphile? P. hinc abire matrem? minimè.
L. quid ità istuc uis?
† Troch. cata. P. † Quia de uxore incertus sum etiam quid sim factu=

rus. L. quid est?

Quid uis facere, nisi reducere? P. equidem cupio, & uix continco.

** Sed non minuam meum consilium ex usu quod est, id persequar.* ** Mistum trochaicum cum Iamb. cata.*

Credo ea gratia concordes magis, si non reducam, fore. *† Troch. cata.*

L. † Nescias, uerùm id tua refert nihil, utrum illæ fecerint, ** Iābici acata.*

† Quando hæc abierit odiosa hæc est ætas adolescentulis.

E medio æquum est excedere postremò iam nos fabulæ

† Sumus Pamphile, senex atq; anus. *† Dimeter iambicus.*

** Sed uideo Phidippum per tempus egredi accedamus.* ** Iambic. cata.*

ACTVS IIII. SCENA IIII.

In sequenti scena vltimus error est vicinus & varius. Nā omnes tres hic aliqua in re errāt. Laches te suscēs natum puerum, Myrrhinam taciturnitatis incusat: Phidippus itidem confirmat. Inde ambo vehementer Pāphilum ad vxoris reductionē instigant, quod cōstanter hic & pertinaciter renuit. Qui à senibus ferme conuictus, ob puerum natum ne prorsus succumbat, abscedit. Hi verò ob meretricium amorem eū id facere suspicantes, Bacchidem stomachabundi conuenire decernunt. PAVLVS.

PHIDIPPVS, LACHES, PAMPHILVS.

P. TIBI quoq; ædepol sum iratus, Philumena, *Senarij.*

Grauiter quidem nam herclè abs te factum est turpiter.

*Et si tibi * caussa est de hac re mater te impulit* ** Caussa pro defensione.*

Huic uerò nulla est. L. oportunè te mihi

Phidippe in ipso tempore ostendis. PH. Quid est?

*P. Quid respondebo his? aut quo pacto hoc * aperiam?* ** Sunt qui legant, operiam.*

L. Dic filiæ rus concessuram hinc Sostratam.

Ne reuereatur minus iam quò redeat domum. PH. ah. *Traductio criminis.*

Nullam de his rebus culpam commeruit tua.

A Myrrhina hæc sunt mea uxore exorta omnia. *† Priscia. legit, Lache.*

Mutatio fit, ea nos perturbat † Laches.

P. Dum ne reducam, turbent porrò quàm uelint.
Ego, grauis oratione utitur. PH. Ego, Pamphile, esse inter nos, si fieri potest,
Affinitatem hanc sanè perpetuam uolo.
Sin est, ut aliter tua siet sententia,
Accip. puerum nā liberi patrē sequuntur. Accipias puerum. P. sensit peperisse, occidi.
L. Puerum? quem puerum? PH. natus est nobis nepos:
Nam abducta à uobis prægnans fuerat filia,
Neq; fuisse prægnantem unquàm ante hunc sciui diem,
L. Bene (ita me Di ament) nuntias, & gaudeo
Reprehēsio cum contemptu. Natum illum, & tibi illam saluam: sed quid mulieris
Vxorem habes? aut quibus moratam moribus?
Nósne hoc celatos tam diu? nequeo satis,
Quàm hoc mihi uidetur factum prauè, proloqui.
PH. Non tibi illud factū minus placet, quàm mihi Laches.
Placet, pro displicet. P. Et si iam dudum fuerat ambiguum hoc mihi:
**In aliquot codicibus iā aduerbium omissum est* Nunc non est, cùm eam*iam consequitur alienus puer.
L. Nulla tibi, Pamphile, hic iam consultatio est.
P. Perij. L. hunc uidere sæpe optabamus diem,
Cùm ex te esset aliquis, qui te appellaret patrem.
Euênit: habeo gratiam Dis. P. nullus sum.
L. Reduc uxorem, ac noli aduersari mihi.
P. Pater si illa ex me liberos uellet sibi,
Aut se esse mecum nuptam: satis certò scio,
Non me clàm haberet, quæ celasse intellego.
Nunc, cùm eius alienum esse à me animum sentiam,
Nec conuenturum inter nos posthàc esse arbitror:
Quamobrem reducam? L. Mater quod suasit sua,
Adolescens mulier fecit: mirandum'ne id est?
Dictū in mulieres. Censen' te posse reperire ullam mulierem,
Quæ careat culpa? an quia non delinquunt uiri?

PH. Vosmet uidete iam, Laches, & tu Pamphile,
† Remissán' opus sit uobis, an * reducta domum:
Vxor quid faciat, in manu non est mea.
Neutra in re uobis difficultas à me erit.
Sed quid faciemus puero? L. ridiculè rogas,
Quidquid futurum est, huic reddas, suum scilicet,
Vt alamus nostrum. P. quem ipsa neglexit, pater,
Ego alam? L. quid dixit? ehò an non alemus Pamphile?
Prodemus quæso potius? quæ hæc amentia est?
Enimuerò prorsus iam tacere non queo.
Nam cogis ea, quæ nolo, ut præsente hoc loquar.
Ignarum censes tuarum lacrumarum esse me?
Aut quid sit id, quod sollicitere ad hunc modum?
Primùm, ubi hanc dixti caussam, te propter tuam
Matrem non posse habere hanc uxorem domi:
Pollicita est ea se concessuram ex ædibus:
Nunc, postquàm adéptam quoq; hanc tibi caussam uides:
Puer quia clam te est natus, nactus alteram es.
Erras, tui animi si me esse ignarum putas.
Aliquando tandem huc animum ut * adiungas tuum.
Quàm longum spatium amandi amicam tibi dedi?
Sumptus, quos fecisti in eam, quàm animo æquo tuli?
Egi, atque oraui, tecum uxorem ut duceres.
Tempus dixi esse, impulsu duxisti meo.
Quæ tum, obsecutus mihi, fecisti ut decuerat.
Nunc animum rursum ad meretricem induxti tuum,
Cui tu obsecutus, facis huic adeò iniuriam.
Nam in eandem uitam te reuolutum denuo
Video esse. P. méne? L. teipsum. & * facis iniuriam,
Cùm fingis falsas caussas ad discordiam:

† Sunt qui remissam legant.
* In dictione reducta, litera d, geminanda uidetur.

Extrema confictatio epitaseos

* Aliàs, adducas aut abducas
Agit, qui instanter petit: orat, qui demisse precat.

* Facis iniuriã, p facis iniustè.

Vt cum illa uiuas, testem hanc cùm abs te amoueris.
Sensitq; adeò uxor.nam ei caussa alia quæ fuit,
Diuinat, id est, uerum dicit. Quamobrē abs te abiret? PH. planè hic diuinat. nam id est.
P. Dabo iusiurandum, nihil esse istorum, tibi. L. ah,
Reduc uxorem. aut quamobrem non opus sit, cedò.
P. Non est nunc tempus. L. puerum accipias. nā is quidem
In culpa non est. pòst de matre uidero.
P. Omnibus modis miser sum, nec quid agam scio.
Tot nunc me rebus miserum concludit pater.
Abibo hinc, præsens quandò promoueo parum.
Nam puerum credo iniussu non tollent meo,
Præsertim in ea re cùm sit mihi adiutrix socrus.
L. Fugis, hem, nec quicquam certi respondes mihi?
Num tibi uidetur esse apud sese? sine
Puerum, Phidippe, mihi cedò: ego alam. PH. maximè.
Non mirum fecit uxor, si hoc ægre tulit.
† Hæc pellicatum. s. & adulterium. Amaræ mulieres sunt. non facilè † hæc ferunt.
Propterea hæc ira est. nam ipsa narrauit mihi.
Id ego, præsente hoc, tibi nolebam dicere.
Poëta festinat ad rerū cognitionem. Neq; illi credebam primò. nunc uerò palàm est.
Nam omnino abhorrere animum huic uideo à nuptijs.
L. Quid ergo agam Phidippe? Quid das consilî?
PH. Quid agas? meretricē hāc primùm adeundam censeo.
Oremus. accusemus grauius. deniq;
Minitemur, si cum illo habuerit rem posteà.
L. Faciam ut mones. ehò puer, curre ad Bacchidem hanc
Vicinam nostram, huc euoca uerbis meis.
* Sunt qui legant, itidemq; nunc &c. Et te oro porrò in hac re adiutor sis mihi. PH. ah,
Iam dudum dixi, *idemq; nunc dico Lache,
Manere affinitatem hanc inter nos uolo,

Si ullo modo est, ut poßit, quod spero fore. *Poßit manere scilicet.*

Sed uis'ne adesse me unà dum istam conuenis?

L. Imò uerò abi· aliquam puero nutricem † para. *† Para, pro, quære.*

ACTVS V. SCENA I.

In hac sequenti scena colloquium continetur Bacchidis meretricis, & Lachetis patris Pamphili, qui se in causa cõiecturali exercent. Nam senex eam accusat de misione ad se, ac receptione Pamphili filij: illa contrà, constanter admodùm inficiatur & negat. PAVLVS.

Iambici quadrati catalectici & acatalectici,
Trochaici catalectici misti.

BACCHIS *meretrix,* LACHES.

B. NON hoc de nihilo est, quòd Laches nunc me conuentam esse expetit. *Occasio catastrophes.*

Nec pòl me multùm fallit, quin quod suspicor, sit qđ uelit.

L. Videndum est, ne minus propter iram hanc impetrem, quàm poßiem, *Videndum, id est, prouidẽdũ.*

Aut ne quid faciam plus, * quod post me minus fecisse satius sit. ** Legunt non nulli, quod me post.*

Aggrediar, Bacchis, salue. B. salue Laches. L. credo ædepol te

Non mihi mirari Bacchis, quid sit, quapropter te huc foras puerum euocare iußi.

B. * Ego pòl quoque etiam timida sum, cùm uenit in mentem quæ sim: ** Quad. iamb. catal.*

Ne nomen † mihi quæstus obstet: * nam mores facilè tutor. *† Aliàs, meo quæstu.*

L. Si uera dicis, nihil tibi pericli est à me mulier· nam ** Aliquot excusi codices habent, obstet apud te: nã &c.*

† Iam ea ætate sum, ut nõ sit peccato mihi ignosci æquum:

Quo magis omnes res cautius, ne temerè faciam, accurro.

Nam si id nunc facis facturáue es, bonas quod par est facere: inscitum *† In principio versus sunt qui legunt, nã iam &c.*

Offerre iniuriam tibi me, immerenti iniquum est.

B. Est magna ecastor gratia, de istac re quam tibi habeam:
Nam qui post factā iniuriā se expurget, parū mihi prosit.

† Trocha. cata. † Sed quid istuc est? L. meum receptas filium ad te Pamphilum. B. ah.

L. Sine dicam: uxorem hanc prius quàm duxit, uostrum amorem pertuli.
Mane, nōdū etiā dixi id, quod uolui: hic nūc uxorē habet.
Quære aliū tibi amicū firmiorē, dum tempus cōsulēdi est.

Aetatem, id est, tandiu, quā longa est ætas. Nam neque ille hoc animo erit ætatem, neq; pòl tu eadem istac ætate.

* Iābici acata. B. * Quis id ait? L. socrus. B. méne? L. teipsam & filiam abduxit suam.

† Troch. catal. † Puerūq; ob eā rē clàm uoluit, qui natus est, extinguere.
B. Aliud si scirē, qui firmare meā apud uos possem fidem,
Sanctius quàm iusiurandum: id pollicerer tibi Laches,

Vt. i. postquam. Me segregatū habuisse, uxorem ut duxit, à me Pamphilū.

* Iambi. acata. L. * Lepida es. sed scin' quid uolo potius sodes facias? B. quid uis, cedò.

† Troch. catal. L. † Eas ad mulieres huc intrò, atq; istuc iusiurandū idem
Polliceare illis. exple animū his, teq; hoc crimine expedi:

Bona meretrix contra consuetudinem facit. B. Faciam: quòd pòl si esset alia ex hoc quæstu, haud faceret, scio:
Vt de tali caussa nuptæ mulieri se ostenderet.

* Facilē ad peccatū beneuolūm ad iracundiam retulit. Sed esse falsa fama nolo gnatum suspectum tuum:
Nec leuiorem uobis, quibus est minimè æquum, uiderier
Immeritò. nā meritus de me est, qđ queam, illi ut cōmodē.

† Quoque & etiam superuacuè posita sunt, sed hic confirmationem ostē- L. * Facilem, beneuolumq; lingua tua iam tibi me reddidit.
Nam non sunt solæ arbitratæ hæ: ego † quoque hoc etiam credidi.
Nunc, cùm ego te esse præter nostram opinionem cōperi:

Fac

* *Fac eadem ut sis porrò: nostra utere amicitia, ut uoles.* * Fac, id est, perseueres.
Aliter si facias·sed reprimam me, ne ægrè quicquàm ex me audias.
Verũ te hoc moneo unũ: qualis sim amicus, aut quid poßiẽ,
Potius quàm inimicus, periculum facias. B. *faciem sedulò.*

ACTVS V. SCENA II.

PAVLVS.

Hic Bacchis eadem Phidippo quoq;, earum rerum incredulo, pollicetur, quæ priori scena Lacheti promiserat, vt pote se ituram ad mulieres expleturam animum earũ, & se à crimine obiecto purgaturam: quod admodùm graue videtur, pellex vt amatoris vxorem de mutuo amore leniter alloquatur.

ADDITIO.

Ad illud verbum Bacchidis intelligendum, Quod si perficio &c. multa Terentius feliciter ausus est, singulari sua arte fretus, quæ reliquis Comicis non licent. Nam & socrus bonas, & meretrices honesti cupidas, præter vulgaram aliorum cõsuetudinem, facit: sed tanta vigilantia, & causarum & rationum momenta subiungit, vt ei soli merito videatur licere. Quod profectò contra illud est, quod in Eunuchi prologo ait. Commune esse omnibus comicis, bonas matronas facere, meretrices verò malas.

Iambici quadrati catalectici.

PHIDIPPVS, LACHES, BACCHIS.

P. NIHIL *apud me tibi defieri patiar, quin quod opus sit,*
* *Benignè præbeatur.* * Dimeter catalecticus.
* *Sed cũ tu satura, atq; ebria eris, puer ut satur sit, facito.* * Octo. cata.
L. *Noster socer, uideo, uenit·puero nutricem adduxit.*
Phidippe, Bacchis deierat persanctè. P. *hæccine ea est?* L. *hæc est.*
P. *Nec pòl istæ metuunt Deos·neq; has respicere Deos opinor.* Meretrices irreligiosæ.
B. *Ancillas dedo·quolibet cruciatu per me exquire,*
Licet, hæc res hîc agitur, Pamphilo me facere·ut redeat uxor,

Non pœnitet me famæ, id est magnã famam adquisiuerim, & hæc figura λιπτότης dicitur.

Correptio.

Exple animũ, i.persuade.

* Ioan. Ri. legit, vis ergo introeam.

Dictũ verum.

Pudet, scilicet conscientia criminis.

* Propriè à meretrice segregari dicitur. ab vxore dissugi.

Oportet quod si perficio, non pœnitet me famæ:
Solam fecisse id, quod aliæ meretrices facere fugitant.
L. Phidippe, nostras mulieres suspectas fuisse falsò
Nobis in re ipsa inuenimus. porrò hanc nunc experiamur,
Nam si compererit crimini tua se falsò uxor credidisse,
Missam iram faciet: sin autẽ est ob eã rem iratus gnatus,
Quòd peperit uxor clàm, id leue est. citò ab eo hæc ira abscedet.
Profectò in hac re nihil mali est, quod sit dissidio dignum.
P. Velim quidem herclè. L. exquire, adest. quod satis sit, faciet. B. faciam.
P. Quid isthæc mihi narras? an quia non tutè ipse audisti dudum,
De hac re animus meus ut sit Laches? illis modò exple animum.
L. Quæso adepòl Bacchis, quod mihi es pollicita, tute ut serues.
B. Ob eam rem uin* ut ego introeam? L. id est, atque exple animum his, ut credant.
B. Eo: etsi scio pòl his fore meũ conspectum inuisum hodie.
Nam nupta meretrici hostis est, à uiro ubi segregata est.
L. At hæ amicæ erũt, ubi quamobrem adueneris, resciscent.
P. At easdẽ amicas fore tibi promitto, rem ubi cognorint.
Nam illas errore, & te simul suspitione exolues.
B. Perij, pudet Philumenæ: sequimini me intrò huc ambæ.
L. Quid est, quod mihi malim, quàm quod huic intellego euenire:
Vt gratiam ineat sine suo dispendio, & mihi unà prosit?
Nã si est, ut hæc nunc Pamphilum uerè ab se * segregarit:
Scit sibi nobilitatem ex eo, & rem natam, & gloriam esse

Referetq; gratiam ei: unaq; nos sibi opera amicos iunget.

ACTVS V. SCENA III.

In hac sequenti scena conuersio est fabulae: nam in ea Bacchidis interuentu errores deprehenduntur: nempe per anuli cognitionem, Philumena à Pamphilo compressa resciscitur, exindeque natum sibi puerum liquidò cognoscitur. Insuper Bacchis ipsa longo, ac perpolito sermone beneficia sua, & in Pamphilum, & in vniuersam eius familiam, citra meretricium morem, abundè collata commemorat. PAVLVS.

ADDITIO.

Animaduerte Parmenonem seruum in hac tota fabula perpigrum, & perquàm curiosum induci: ita tamen, vt nihil quicquam et ex sententia procedat.

Trochaici octo. catalect. Iambici quadr. catalect.

PARMENO, BACCHIS.

P. AEDEPOL, næ meam herus esse operam deputat parui pretij,

Qui ob rem nullum misit, * frustrà ubi totum desedi diem, * Deest illuc, vt sit, illuc, vbi frustra totum desedit diem.

Myconium hospitem dum expecto in arce Callidemidem·

Itaq; † ineptus hodie dum illic sedeo, ut quisq; uenerat, † Moraliter ineptus addidit curiosus seruus.

Accedebam: adolescens dic dum quæso, es tu Myconius?

Non sum· at Callidemides? non· hospitem ecquẽ Pãphilum

Hic habes? omnes negabãt· neq; enim quẽquã esse arbitror.

Deniq; herclè iam pudebat· abij. sed quid Bacchidem

Ab nostro affine exeuntem uideo? quid huic hic est rei?

B. Parmeno, opportunè te offers· ꝓperè curre ad Pãphilũ.

P. Quid eò? B. dic me orare ut ueniat. P. ad te? B. imò ad Philumenam.

P. Quid rei est? B. tua quod nihil refert, percõtari desinas.

P. Nihil aliud dicam? B. etiam, cognosse anulum illũ Myrrhinam Prouerbium in curiosos percũtatores.

Gnatæ suæ fuisse, quem ipsus mihi olim dederat. P. scio·

Tantúmne est? B. tantùm· aderit continuò, hæc ubi ex te audierit. Tantùm, eclipsis.

Sed cessas? P. minimè equidem: nam hodie mihi potestas haud data est.

Ità cursando, atq; ambulando totum hunc contriui diem.

Iambi. quad. catalect. B. * Quãtam obtuli aduentu meo lætitiã Pamphilo hodie?

Quot commodas res attuli? quot autem ademi curas?

Gnatum ei restituo, qui penè harum ipsiusq; opera perijt.

Vxorẽ, quã nunquã est ratus posthàc se habiturum, reddo.

Quare suspectus suo patri, & Phidippo fuit, exolui.

Anulus fabulæ nodũ soluit. Hic adeò his rebus anulus fuit initium inueniundis.

Nam memini, abhinc menses decẽ ferè, ad me nocte prima

Blandimenta muliebria. Confugere anhelantem domum, sine comite, uini plenum,

Cum hoc anulo: extimui ilico: mi Pãphile, inquàm, amàbo,

Quid exanimatus es obsecro? aut unde anulum istũ nactus?

Dic mihi: ille alias res agere se simulare. postquã id uideo,

Nescio quid suspicarier, magis cœpi instare ut dicat.

Virginem superest. Homo se fatetur ui in uia * uirginem nescio quam compressisse.

Anulum, dissyllabum est. Inde, ab anulo scilicet, & narratione. Dicitq; sese illi * anulum dum luctatur detraxisse.

Eum hæc cognouit Myrrhina in digito modò me habentẽ.

Rogat, unde sit: narro omnia hæc: inde est cognitio facta

Philumenã esse cõpressam ab eo, & filium inde hũc natũ.

Hæc tot propter me gaudia illi contigisse lætor.

Et si hoc meretrices aliæ nolunt, neq; enim est in rẽ nostrã,

Vt quisquam amator nuptijs lætetur: uerùm ecastor

Honesta meretrix. Nunquàm animum quæsti gratia ad malas adducã partes.

Ego, dũ illo licitũ est, usa sum benigno, & lepido & comi.

Incommodè mihi nuptijs euenit factum, fateor.

At pòl me fecisse arbitror, ne id meritò mihi eueniret.

Sententia moralis. Multa ex quo fuerint commoda, eius incommoda æquum est ferre.

ACTVS V. SCENA IIII.

In hac vltima scena Pamphilus tanto ex rerum gestarum renuntiatione perfunditur gaudio, vt præ nimio affectu, à Parmenone tā opportunè nuntiante, nequiquam ad credendum persuaderi potuerit, nisi eadem illa Bacchis quoque eius amica quàm blandissimè confirmaret. Hæc deinde Pamphili vxorem mirificè laudat, simulq; consuetudinem illam frequentem, vltro citroq; habitam, omnibus vsq; celandam esse vterq; censet. Postremò per facetam & iucundam Parmenonis sententiam, Comœdiæ finis imponitur. PAVLVS.

ADDITIO *eiusdem Malleoli.*

Equidem plus ho. &c. Donatus & alij hoc dictum meretricis abeuntis potius q̄ Parmenonis esse cēsent, quod nobis minimè quidem videtur cōuenire, cùm alias ob caussas, tum quòd paulò superius Parmeno ex Pamphilo percōtatur, liceat ne sibi scire quidnā sit, si quid boni fecerit. Ex quo liquidò constat, ipsum hoc imprudentem fecisse: præterea hic seruus per totam Comœdiam, tametsi curiosus, omnium tamen rerum gerendarum ignarus, introducitur.

Iambici quadrati acatalectici, mixtis Senarijs & trochaicis quadratis catalecticis.

PAMPHILVS, PARMENO, BACCHIS.

PAM. VIDE *mi Parmeno etiam sodes, ut mihi hæc certa,& clara attuleris,*

Ne me in breue hoc cōijcias tempus gaudio hoc falso frui.

PAR. *Visum est.* PAM. *certóne?* PAR. *certè.* PAM. *deus sum, si hoc ita est.* PAR. *uerum reperies.*

PAM. *Maneo * dum sodes timeo ne aliud credam, atque aliud nunties.*

* Dū abūdat. Sic fit in rebus subitis.

PAR. *Maneo.* PAM. *sic te dixisse opinor, inuenisse Myrrhinam*

Bacchidem anullum suum habere. PAR. *factum.* PAM. *eum quem olim ei dedi.*

Eaq; hoc te mihi nuntiare iussit. itáne est factum? PAR. *ità inquam.*

PAM. *Quis me est fortunatior? uenustatisq; adeò plenior? egóne te*

† Quid, deliberantis est.

Pro hoc nuntio † quid donem? quid? quid? nescio. PAR. at ego scio. PAM. quid?

PAR. Nihil enim. nam neq; in nuntio, nec in me ipso boni quid sit, scio.

* Iambi. tetra. acata.

Reduce. id est, incolumem.

PAM. * Egóne qui ab Orco mortuum me reducem in lucem feceris,

Sinam sine munere abire à me? ah nimiùm me ingratum putas.

† Senarij.

† Sed Bacchidem eccam uideo stare ante ostium,

Me expectat credo, adibo. B. salue Pamphile.

PAM. O Bacchis, ô mea Bacchis, seruatrix mea.

B. Benè factum, & uolupe est. P. factis ut credam facis,

Antiquamq; adeò tuam uenustatem obtines:

† Qua. acatal. iambi.

* Obitus occursus.

† Vt uoluptati * obitus, sermo, aduentus tuus, quocunque adueneris,

Semper siet. B. at tu ecastor morem antiquum, atq; ingenium obtines,

Vt unus hominũ homo te uiuat nũquàm quisquã blãdior.

Ridentis interiectio.

P. Hahahæ, túne mihi istuc? B. rectè amasti Pãphile uxorem tuam.

Nam nunquàm ante hunc diem meis oculis eam, quod nossem, uideram.

Perliberalis uisa est. P. dic uerum. B. ita me Di ament Pamphile.

In comœdiis, quasi hîc comœdia non sit, sed veritas.

* Donatus legit hîc.

P. Dic mihi, harum rerum num quid dixti iam patri? B. nihil. P. neq; opus est.

Adeò mutito. placet non fieri hoc itidem, ut in Comœdijs,

Omnia omnes ubi resciscunt, * hi, quos par fuerat resciscere,

Sciunt: quos non autem scire æquum est, neque resciscunt,

neque ſcient.

B. Imò etiam hoc qui occultari poſſe facilius credas, da bo:

† *Myrrhina ita Phidippo dixit, iuriiurando meo* † Troch. tet.

Se fidem habuiſſe, & proptereà te ſibi purgatum. PAM. *optumè eſt.*

Speroq́ hanc rem eſſe euenturam nobis ex ſententia.

PAR. *Here, licet ne me ſcire ex te, hodie quid ſit quod feci boni?* Splendida locutio.

Aut quid iſtuc eſt, quod uos agitis? PAM. *non licet.* PAR. *tamen ſuſpicor.*

Egóne hunc ab orco mortuum? quo pacto? PAM. *neſcis Parmeno,*

Quantum hodiè profueris mihi, & ex quanta ærumna me extraxeris.

PAR. *Imò uerò ſcio, neque hoc imprudens feci.* PAM. *ego iſtuc ſatis ſcio.*

PAR. *An temerè quicquàm Parmenonem prætereat, quod facto uſus ſit?*

PAM. * *Sequere me intrò Parmeno.* PAR. *ſequor. equidem plus hodie boni* * Troch. cat.

† *Feci imprudens, quàm ſciens ante hunc diem unquàm.* † Senarius trochaicus acata.

PLAVDITE.

CALLIOPIVS RECENSVI.

HECYRAE FINIS.

PHORMIONIS IN-
TERLOCVTORES.

DAVVS *seruus*
DEMIPHO *senex*
ANTIPHO *adolescens*
GETA *seruus*
CHREMES *senex*
PHAEDRIA *adolescens*
HEGIO *aduocatus.*
CRITO *aduocatus*
CRATINVS *aduocatus*
NAVSISTRATA *matrona*
SOPHRONA *nutrix*
PHORMIO *parasitus*
DORIO *leno.*

C. SVLPITII APOLLINARIS *IN PHORMIONEM PE RIOCHA.*

Chremes, qui & Stipho dicebatur apud Lemnum.

CHREMETIS *frater aberat peregrè* Demipho,
Relicto Athenis Antiphone filio.
Chremes clàm habebat Lemni uxorem, & filiam,
Athenis aliam coniugem & amantem unicè
Gnatum fidicinam: mater è Lemno aduenit
Athenas: moritur: uirgo sola (aberat Chremes)
Funus procurat. ibi eam uisam Antipho
Cùm amaret, opera parasiti uxorem accipit.
Pater, & Chremes reuersi fremere: déin minas
Triginta dant parasito, ut illam coniugem
Haberet ipse. argento hoc emitur fidicina.
Vxorem retinet antipho à patruo agnitam.

PHORMIO

COMOEDIA VI.

ACTA LVDIS ROMANIS, L. POSTHVMIO ALBINO, L. CORNEL. MERVLA AEDIL. CVR. EGERE L. AMBIVIVS TVRPIO, L. ATTILIVS PRAENESTINVS. MODOS FECIT FLACCVS CLAVDII F. TIBIIS IMPARIB. TOTA GRAECA APPOLLODORV * EPIDICAZONENOS. FACTA QVARTO C. FANNIO, M. VALERIO COSS.

* Hanc enim prius Appollodorus scripsit Græcè, quam ἐπιδικαζόμενον, id est, stramen nauticū appellauit.

PAVLVS.

Hic prologus concitatus est, vt pote qui in Lucium Lauinium poëtæ æmulum inuehitur: à quo grauiter lacessitus, paria referre molitur: Estq; hic initium spectatorem prouocans in odium personæ aduersarij, coniunctum cum insinuatione ad beneuolentiam personæ Terentianæ conciliandam.

PROLOGVS.

Senarij.

POSTQVAM *poëta uetus poëtam non potest*
*Retrahere à studio, & * trāsdere hominem in otium:*
Maledictis deterrere ne scribat, parat.
Qui ità dictitat, quas antehàc fecit fabulas,
Tenui esse oratione, & scriptura leui:
Quia nusquam scripsit insanum adolescentulum
Ceruam uidere, fugere, & sectari canes,

* Trāsdere veteres dixere sonantius, quod nos leuius dicimus tradere: vt è contrario tralatū illi, nos translatum.

Accusatio à stylo leui.

Et eam plorare, orare, ut subueniat sibi.
Quòd si intelligeret, cùm stetit olim noua,
Actoris opera magis stetisse, quàm sua:
Minus multò audacter, quàm nunc lædit, læderet:
Et magis placerent, quas fecisset fabulas.
Nunc si quis est, qui hoc dicat, aut sic cogitet:
Vetus si poëta non lacessisset prior,
Nullum inuenire prologum potuisset, nouus
Quem diceret, nisi haberet cui malediceret:
Is sibi responsum hoc habeat in medio omnibus
† Palmam esse positam, qui artem tractant Musicam.
Ille ad famem hunc ab studio studuit reijcere.
Hic respondere uoluit, non lacessere.
*Benedictis si certasset, * audisset bene:*
Quod ab ipso allatum est, sibi esse id rellatum putet.
De illo iam finem faciam dicundi mihi,
Peccandi cùm ipse de se finem non facit.
Nunc quid uelim, animum attendite. apporto nouam,
Epidicazomenon quam uocant Comœdiam
Græci, Latini Phormionem nominant.
Quia primas parteis qui aget, is erit Phormio
*Parasitus, per quem res * agetur † maximè.*
Voluntas uestra si ad Poëtam accesserit,
Date operam. adeste æquo animo per silentium.
Ne simili utamur fortuna, atque usi sumus,
Cùm per tumultum noster grex motus loco est.
Quem actoris uirtus nobis restituit locum,
** Bonitasq; uestra adiutans, atq; † æquanimitas.*

Occupatio excusat necessitatem.

† Palma, præmiũ aut caussa certaminis.

* Audis. bene, id est, laudatus fuisset.

* Aliàs, geretur.

† Venusta exẽplaria, habent, maxumè.

* Bonitas in omnibus generaliter reb⁹ est.

† Aequanimitas in spectando.

ACTVS I. SCENA I.

PAALVS. Hic Daui persona extrinseca introducitur, cui Geta Demipho

nis seruus, argumentum narret: eo tamē animo Getam conuenisse videtur, vt mutuum repetat, quod dandum erat Antiphonis vxori, absente patre suo Chremete superinductæ. Hæc persona instruendi spectatoris causa ita mire inducitur, vt lepôres, facetias, & sales comicos ab artificioso poëta sub argumenti narrationem exquisisse videatur.

ADDITIO.

Attende quòd garrulos & sententiosos seruos amat comœdia: tragœdia contrà, tristes & parcè loquentes.

DAVVS *seruus*.

AMICVS *summus meus & popularis Geta* — Senarij.
Heri ad me uenit · erat ei de ratiuncula
Iam pridem apud me reliquum pauxillulum
Numorum·id ut conficerem·confeci: affero.
Nam herilem filium eius duxisse audio
Vxorem·ei credo munus, hoc corraditur.
QVAM INIQVE *comparatum est, hi qui minus habent,*
Vt semper aliquid addant diuitioribus? — Scitū dictum
*Quod ille unciatim uix * de demenso suo* — * Serui quaternos mudios frumenti accipiebant in mēsem: et id demēsum dicebatur.
Suum † defraudans genium comparsit miser, — † Aliàs, defrudans.
Id illa uniuersum abripiet, haud existimans
Quanto labore partum· porrò autem Geta
Ferietur alio munere, ubi hera pepererit· — Feritur munere, non qui recipit, sed qui dat, præsertim inuitus.
Porrò alio autem, ubi erit puero natalis dies·
Vbi initiabunt·omne hoc mater auferet·
Puer caussa erit mittundi·sed uideóne Getam?

ACTVS I. SCENA II

In hac scena deuenitur ad argumenti narrationem, nacta Daui oportunitate, illud ab Geta ipso audituri. Ritè ergo poëta desideratum ipsi Getæ Dauum proponit, quem ea fiducia alloquitur, vt sibi argentum ab eo reddi (ita vt fit) speret. — FAVLVS.

GETA *seruus*, DAVVS.

G. SI *quis me quæret rufus.* D. *præstò est, desine.* — Senarij.
G· *oh,*

At ego obuiam conabar tibi Daue. D. *accipe, hem*
Lectum est, conueniet numerus quantum debui.

Gemina pertur batio à cuptis.

G. *Amo te, & non neglexisse habeo gratiam.*
D. *Præsertim ut nunc sunt mores, adeò res rediit*
Si quis quid reddit, magna habenda est gratia.
Sed quid tu es tristis? G. *egóne? nescis quo in metu, &*
*Quanto in periculo * sim?* D. *quid istuc est?* G. *scies*

✱ Aliâs, simus.

Modò ut tacere possis. D. *abi sis insciens.*
Cuius tu fidem in pecunia perspexeris,
Verère uerba ei credere? ubi quid mihi lucri est
Te fallere? G. *ergo ausculta.* D. *hanc operam tibi dico.*

Mira narrationis compendiũ per interrogationem.

G. *Senis nostri Daue fratrem maiorem Chremem*
Nostíne? D. *quid ni?* G. *quid eius gnatum Phædriam?*
D. *Tanquam te.* G. *euénit senibus ambobus simul,*
Iter illi in Lemnum ut esset, nostro in Ciliciam
Ad hospitem antiquum is senem per epistolas
Pellexit, modò non MONTEIS AVRI POLLICENS.

Modò non, id est, non modò.

D. *Cui tanta erat res, & supererat?* G. *desinas.*
Sic est ingenium. D. *oh, regem me esse oportuit.*
G. *Abeuntes ambo hinc tum senes, me filijs*
Relinquunt quasi magistrum. D. *ô Geta* † *prouinciam*
Cepisti duram. G. *mihi usu uênit hoc, scio.*

† Prouinciã, i. onus, curã, negotium.

Memini relinqui me, Deo irato meo.
Cœpi aduersari primò. quid uerbis opus est?
Seni fidelis dum sum, scapulas perdidi.
D. *Venêre in mentem istæc mihi. nam * quæ inscitia est*
Aduersum stimulum calces? G. *cœpi his omnia*
Facere, obsequi quæ uellent. D. *scisti* VTI FORO.

✱ Aliâs, nanq. Prouerbia quę maximè inter se aduersa.

G. *Noster mali nihil, quicquam primò. hic Phædria*
Continuò quandam nactus est puellulam

*Citharistriam hanc amare cœpit * perditè.*
Ea seruiebat lenoni impurissimo:
Neq; quod daretur quicquam, id curarant patres.
Restabat aliud nihil, nisi † oculos pascere,
Sectari, in ludum ducere, & reducere.
Nos otiosi operam dabamus Phædriæ.
In quo hæc discebat ludo, ex aduersum ei loco
Tonstrina erat quædam: hic solebamus ferè
Plerunq; eam opperiri, dum inde iret domum.
*Interea dum sedemus * illic interuenit*
Adolescens quidam lachrumans: nos mirarier.
Rogamus, quid sit. Nunquàm æquè, ac modò,
Paupertas mihi onus uisum est & miserum, & graue.
Modò quandam uidi uirginem † huic uiciniæ
Miseram, suam matrem lamentari mortuam.
Ea sita erat ex aduerso, neq; illi beneuolens,
Neq; notus, neq; cognatus, extra unam aniculam,
Quisquam aderat, qui adiutaret funus: miseritum est.
Virgo ipsa facie egregia. Quid uerbis opus est?
Commorat omnes nos: ibi continuò Antipho,
Voltis'ne eamus uisere? alius, censeo.
Eamus, duc nos sodes. Imus, uenimus,
Videmus: uirgo pulchra, & quò magis diceres,
Nihil aderat adiumenti ad pulchritudinem.
Capillus passus, nudus pes, ipsa horrida.
Lachrumæ, uestitus turpis: ut ni uis boni,
In ipsa inesset forma, hæc formam extinguerent.
Ille, qui illam amabat fidicinam, tantum modò
*Satis * inquit scita est: noster uerò.* D. *iam scio:*
Amare cœpit. G. *scin' quàm? quò euadat, uide:*

* Donatus perditus legit: & hāc tamē agnoscit lectionem.
† Ocul. pas. id est, obiectare.

* Alàs, illi.

Sententia vera.

† Donatus legit, hîc viciniæ.

Auxesis: nam res minuuntur, sententia augetur.

* Aliàs, satis inquit scita, omisso verbo substantiuo.

Postridie ad anum rectà pergit·obsecrat,
Vt sibi eius faciat copiam. illa enim se negat·
Neq; eum æquum ait facere·illam ciuem esse Atticam
Bonam, bonus prognatam, si uxorem uelit,
Lege id licere facere·sin aliter, negat.

† Nescire, i. nesciebat.

Noster quid ageret † nescire·& illam ducere
Cupiebat, & metuebat absentē patrem.

* Si pro cum, Virg. Preterea si nona die mortalibus almum extulerit.

D. Non * si redisset pater, ei ueniam daret?
G. Illéne indotatam uirginem, atq; ignobilem
Daret illi? nunquàm faceret. D. quid fit deniq;?
G. Quid fiat? est parasitus quidam Phormio,
Homo confidens·qui (illum Di omnes perdiunt)
D. Quid is fecit? G. hoc consilium, quod dicam, dedit·

Attica lex.

Lex est, ut orbæ, qui sint genere proximi,
Eis nubant: & illos ducere eadem hæc lex iubet.
Ego te cognatum dicam: & tibi scribam dicam·
Paternum amicum me assimulabo uirginis·
Ad iudices ueniemus, qui fuerit pater,
Quæ mater, quì cognata tibi sit, omnia hæc

Lepidissimum compendium.

* Donatus interrogatiuè legit: vt appareat illū voluisse subaudiri, quid fiet, aut aliquid tale.

Moralis sententia.

Confingam·quod erit mihi bonum, atq; commodum
Cùm tu horum nihil * refelles, uincam scilicet.
Pater aderit·mihi paratæ lites· quid mea?
Illa quidem nostra erit. D. iocularem audaciam.
G. Persuasit homini· factum est·uentum est·uincimur·
Duxit. D. quid narras? G. hoc, quod audis. D. ô Geta,
Quid te futurum est? G. nescio herculè·unum hoc scio:
Quod fors feret, feremus æquo animo. D. placet·
Hem istuc uiri est officium. G. in me omnis spes est mihi.

* Aliàs amittere.

D. Laudo. G. ad precatorem abeam credo, qui mihi
Sic oret·Nunc * omitte quæso hunc· cæterum

Posthâc si quicquam, nihil precor · tantùm modò
Non addas.ubi ego hinc abiero,uel occidito.
D. *Quid ille pædagogus,qui citharistriam?*
Quid rei gerit? G *sic tenuiter.* D. *non multum habet*
Quod det fortasse. G. *imò nihil,* * *nisi spem meram.* *Aliàs, præter.
D. *Pater eius rediit, an non?* G. *nondum.* D. *quid? senem*
Quoad expectatis uestrum? G. *non certum scio.*
Sed epistolam ab eo allatum esse audiui modò, &
Ad portitores esse delatam·hanc petam.
D. *Nunquid Geta aliud me uis?* G. *ut bene sit tibi.*
Puer heus·nemon' huc prodit? cape, da hoc † *Dorcio.* † Dorciū, fœmininum, nomē est, vt planesiū.

ACTVS I. SCENA III.

Hic comparatio vitæ Antiphonis atq; Phædriæ continetur, inter se contendentium, vter eorum magis sit miser: Simulq; illorū ostenditur conditio, qui id quod immodicè concupiuerūt, vbi adepti fuerint, fastidiunt extemplò. PAVLVS.

Scena ex vsu communi nata.

Mixta carmina:pars est trochaici,altera Iambos habet catalecticos.

ANTIPHO, PHAEDRIA *adolescentes.*

A. ADEON' *rem rediſſe,ut qui mihi consultum optimè uelit esse* Querela adolescētis, continēs protasim, et peccati expositionem.
Phædria, patrem extimescam,ubi in mentem eius aduenit?
Quòd ni fuissem * *incogitans,ità eum expectarem,ut.par- fuit.* *Incogitans, temerarius, probus, Incogitās, inquit, in vsu est, at non eodē modo cogitās.
P. *Quid istuc est?* A. *rogitas, qui tàm audacis facinoris mihi conscius sis?*
Quòd utinā me Phormioni id suadere in mētē incidisset,
† *Neu me cupidum eò impulisset, quod mihi principiū est mali.* † Troch. catal.

Non potitus essem·fuisset tũ illos mihi ægrè aliquot dies.
At non quotidiana cura hæc angeret animum.P. audio.

* Iambi. cata. A. * dum expecto, quàm mox ueniat,qui adimat hanc mihi consuetudinem.

P. Aliјs quia desit, quod amant, ægrè est:tibi quia superest,dolet.

† Dime.iãbi. † Amore abundas Antipho.
Nã tua quidẽ herclè certò uita hæc expetẽda optãdaq; est.
Ità me Di bene ament·ut mihi liceat tã diu quod amo, frui,

Vide amantis vesaniam. Iam depacisci morte cupio·tu conijcito cætera,
Quid ego ex hac inopia nunc capiam,& quid tu ex istac copia,
Vt ne addam, quòd sine sumptu ingenuam,liberalem nactus es.

A fama. Quod habes,ità ut uoluisti,uxorem sine mala fama:palam
Beatus.in unũ hoc desit : animus qui modestè istæc ferat.

* Aliàs, Et. * Quod si tibi res sit cum eo lenone, quo cum mihi est, tum sentias.

Adagium. Ità pleriq; ingenio sumus omnes, NOSTRI NOSMET POENITET.

A. At tu mihi contrà nunc uiderẽ fortunatus Phædria,
Cui de integro est potestas etiam consulendi,quid uelis
Retinere,amare,amittere,ego in eum incidi infelix locum,
Vt neq; mihi eius sit amittendi,nec retinendi copia.
Sed quid hoc est ? uideóne ego Getam currentem aduenire huc?
Is est ipsus, hei timeo miser,quã hic mihi nunc rem nuntiet.

Semper enim metuit nimiùm præsaga mali mens.

ACTVS I. SCENA IIII.

PAVLVS. In hac sequenti scena, Getæ serui occurrentis officium est, qui cùm esset ex senis aduentu perturbatus,eò nuntio Antiphonem adeò reddit

dit trepidantem & meticulosum, vt ante conspectum patris, quamuis à Geta confidenter instructus, comparere minime sit ausus: imò propere abscedit, non rediturus ad rerum cognitionem, vsque ad fabulæ conuersionem. Remanent igitur allocuturi senem Geta & Phædria, qui se se mutuò in illum instruunt, exhortanturq;.

Iambici quadrati acatalectici, trochaicis octonarijs catalecticis permistis, Senarij item.

GETA, ANTIPHO, PHAEDRIA.

G. NVLLVS es Geta, nisi aliquod iam tibi consilium celere repereris. — Iambi. acata.

Ita nunc imparatum subitò tanta te impendent mala:

Quæ neque uti deuitem scio: neque quo modo me inde extraham.

(Nam non potest celari nostra diutius iam audacia)

Quæ si non astu prouidentur, me aut herũ pessundabunt.

A. *Quidnã ille cõmotus uenit?* G. *tum, tẽporis punctũ mihi* — Punctum, id est momentum.

† *Ad hanc rem est. herus adest.* A. *quid istud mali est?* — † Senarius.

G. * *Quod cùm audierit, quod eius remedium inueniam iracundiæ?* — * Tetra. acata.

Loquar'ne? incendam. taceam? instigem. purgem me?

LATEREM LAVEM. — Adagium.

Eheu me miserum: cùm mihi pauco, tum Antipho me excruciat animi.

† *Eius me miseret. ei nunc timeo. is nunc me retinet. nam absque eo esset,* — † Trocha. acatalect.

* *Rectè ego mihi uidissem, & senis essem ultus iracũdiam.* — * Catalectic.

† *Aliquid conuasassem, atque hinc me conijcerem protinus in pedes.* — † Iãbi. acatal.

A. * *Quàm hic fugam, aut furtum parat?* — * Dimeter trocha catalecti.

G. † *Sed ubi Antiphonem reperiam? aut qua quærere insistam uia?* — † Iambi. tetra. atatalecti.

P. Te nominat. A. nescio quod magnum hoc nuntio expectό malum.

* Iambi. cata. P. * Ah, sanus'ne es? G. domum ire pergam: ibi plurimum est. P. reuocemus

† Monometer hypercat. † Hominem. A. sta illico. G. hem.

* Trocha. cata. * Satis pro imperio quisquis es. A. Geta. G. ipse est, quem uolui obuiam.

A. Cedò, quid portas obsecro? atque id (si potes) uerbo expedi.

G. Faciam. A. eloquere. G. modo apud portũ. A. meum'ne?

G. Intellexti. A. occidi. G. hem.

A. Quid agam? P. quid ais? G. huius patrem uidisse me, patruum tuum.

Nam quod, id est, quódnam. A. Nam quod ego huic nunc subito exitio remedium inueniam miser?

Quòd si eò meæ fortunæ redeunt, Phanium abs te ut distrahar,

Nulla est mihi uita expetenda. G. ergo isthæc cum ità sint Antipho,

Senteñtia verg. Audaces fortuna iuuat. Tantò magis te aduigilare æquum est: fortes fortuna adiuuat.

A. Non sum apud me. G. atqui opus est nunc, cum maximè, ut sis Antipho.

Nam si te senserit timidum pater esse, arbitrabitur

Cõmeruisse culpã. P. hoc uerũ est. A. nõ possũ immutarier.

G. Quid faceres, si aliud quid grauius tibi nunc faciundum foret?

Dialectica illatio à minore. A. Cùm hoc non possum, illud minus possem. G. hoc nihil est Phædria: ilicet.

Quid conterimus operam frustra? quin abeam? P. &

quidem ego. A. obsecro.
Quid si aßimulabo, satin' est? G. garris. A. uoltum contemplamini, hem,
Satin' sic est? G. non. A. quid si sic? G. propemodum. A. quid si sic? G. sat est.
Hem istuc serua & uerbũ uerbo, par pari ut respondeas.
Ne te iratus suis * saeuis dictis protelet. A. scio. *Aliâs, saeuidicis verbis protelet, & saeuidicis postulat carmẽ.
G. Vi coactum te esse inuitum, lege, iudicio, tenes?
Sed quis hic est senex, quem uideo in ultima platea? A. ipsus est.
†Non possum adesse. G. ah, quid agis? quò abis Antipho? mane, † Senarij Iābici hyperca.
* Mane inquam. A. egomet me noui, & peccatum meum. * Senari. aca.
Vobis commendo Phanium, & uitam meam.
P. Geta, quid nunc fiet? G. tu iam lites audies:
Ego plectar pendens, nisi quid me fefellerit.
Sed quod modò hic nos Antiphonem monuimus,
Id nosmet ipsos facere oportet Phaedria.
P. Aufer, mihi oportet. quin tu quod faciam, impera.
G. Meministi'ne olim ut fuerit uestra oratio, Ad omnia se parātum indicat.
In re incipiunda ad defendendam noxiam?
Iustam illam caussam, facilem, uincibilem, optumam.
P. Memini. G. hem, nũc ipsa est opus, aut, si quid* potest, * Aliàs, potes.
Meliore, & callidiore. P. fiet sedulò.
G. Nunc prior adito tu, ego in insidijs hic ero
Succenturiatus, si quid deficies. P. age.

ACTVS II. SCENA I.

Hic accusatio est & contradictio, per remotiuam qualitatem in controuersia: vbi vitae exemplum ostenditur, quo facilè perspicitur, nullam esse tam iustam & grauem patris iracundiam, quae non cum defensoris fiducia, & interuallo temporis euanescat. In primis itaque Demi- PAVLVS.

pho stomachatur de filij nuptijs, hæsitans quidnam rerum agat. Tum factum Antiphonis Phædria apud patrem facetissimè defendit. Huic Geta quoque astipulatur. & idem expiando factum seni insultat, irridetq;. Postremò Phormionem Demipho, vt iniuriam secum expostulet, conuenire decreuit.

Iambici quadrati acatalectici, & Senarij.

DEMIPHO *senex*, GETA, PHAEDRIA.

** Si corripis Itá, Trochaicus est.*

D. ITA'NE* *tandem uxorem duxit Antipho iniussu meo?*
†Nec meum imperium agè, mitto imperium: non simultatem meam

† Trocha.

** Iambi.*

** Reuereri saltem? non pudere? ô facinus audax, ô Geta*

† Iãbi. acatal.

† *Monitor.* G. *uix tandem.* D. *quid mihi dicent? aut quam caussam reperient?*

** Demiror pro nescio.*

* *Demiror.* G. *atqui reperi iam aliud cura.* D. *an'ne hoc dicent mihi?*

Vinci potest, qui partem defensionis admittat.

Inuitus feci: lex coëgit: audio, & fateor. G. *places.*
D. *Verùm scientem, tacitum, caussam tradere aduersarijs:*
Etiam'ne id lex coëgit? P. *illud durum.* G. *ego expediã: sine.*
D. *Incertum est quid agam, quia præter spem, atq; incredibile hoc mihi obtigit.*
Itá sum irritatus, animũ ut nequeã ad cogitãdũ instituere.

γνώμη. QVAMOBREM OMNES, *cùm secundæ res sunt maximè, tum maximè*

Syncerum institutum.

Meditari secũ oportet, quo pacto aduersam ærũnã ferant,
Pericla, damna, exilia. peregrè rediens semper cogitet,
Aut filij peccatum, aut uxoris mortem, aut morbum filiæ.

Communia. i. ex rerum vsu.

Cõmunia esse hæc fieri posse: ut nequid animo sit nouum.
Quicquid præter spem eueniat, omne id deputare esse in lucro.

Facetum.

G. *O' Phædria, incredibile est quãtò herũ anteeo sapiẽtia.*
Meditata mihi sunt omnia mea incõmoda, herus si redierit.

Molendũ usq; in pistrino·uapulandũ·habendæ compedes. *Seruorum supplicia.*
Opus ruri faciendum· horum nihil quicquam accidet animo nouum.
Quicqd præter spem eueniet, omne id deputabo in lucro.
Sed quid cessas hominem adire, & blandè in principio alloqui?
D. Phædriam mei fratris uideo filium mihi ire obuiàm.
P. * Mi patrue, salue. D. salue· sed ubi est Antipho? *Senarij.
P. Saluum uenire. D. credo· hoc responde mihi.
P. Valet·hic est·sed satin' omnia ex sententia?
D. Vellem quidem. P. quid istuc? D. rogitas Phædria?
Bonas me absente hic confecistis nuptias.
P. Ehò, an id succenses nunc illi? G. ô artificem probum.
D. Egóne illi non succenseam? ipsum gestio dari *Exclamatio Ironica.*
Mihi in conspectum, nunc sua culpa ut sciat *Aliquot exemplaria habent. Ehò an tu id.*
Lenem patrem illum, factum me esse acerrimum.
P. Atqui nihil fecit patrue: quòd succenseas.
D. Ecce autem similia omnia· omnes congruunt·
Vnum cognoris, omnes noris. P. haud ita est.
D. Hic in noxia est: ille ad defendendam caussam adest.
Cùm ille est, hic præsto est: tradunt operas mutuas.
G. Probè eorum facta imprudens depinxit senex.
D. Nam ni hæc ità essent, *cum illo haud stares Phædria. *Seruius legit pro illo haud stares. Stares, id est, faueres.*
P. Si est patrue, culpam ut Antipho in se admiserit,
Ex qua re minus rei foret, aut famæ temperans:
Non caussam dico, Quin Quod meritus* est, ferat· *Aliâs, sit. In accusatorem et iudices.*
Sed si Quis fortè malitia fretus sua
Insidias nostræ fecit adolescentiæ,
Ac uicit: nostráne ea culpa est, an iudicum,
Qui sæpè propter inuidiam adimunt diuiti,

Aut propter misericordiam addunt pauperi?
G. Ni nossem caussam, crederem uera hunc loqui.
D. An Quisquam iudex est, qui poßit noscere
Tua iusta: ubi tute uerbum non respondeas.
Ità ut ille fecit? P. * functus adolescentuli est
Officium liberalis: postquàm ad iudices
Ventum est, non potuit cogitata proloqui.
Ità eum tum timidum obstupefecit pudor.
G. Laudo hunc. sed cesso adire quàm primùm senem?
Here, salue. saluum te aduenisse gaudeo. D. oh.
Bone custos, salue. columen uerò familiæ,
Cui commendaui filium hinc abiens meum.
G. Iam dudum te omneis nos accusare audio.
Immeritò, & me omnium horum immeritißimo.
Nam Quid me in hac re facere uoluisti tibi?
Seruum hominem caussam orare leges non sinunt.
Neque testimonij dictio est. D. mitto omnia. adde
Istuc, imprudens timuit adolescens, sino.
Tu seruus. uerùm si cognata est maximè,
Non fuit necesse habere. sed, id quod lex iubet,
Dotem daretis: Quæreret alium uirum.
Qua ratione inopem, potius ducebat domum?
G. Non ratio, uerùm argentum deerat. D. sumeret
Alicunde. G. alicunde? nihil est dictu facilius.
D. Postremò, si nullo alio pacto, uel fœnore.
G. Hui dixti pulchrè, si quidem Quisquàm crederet
Te uiuo. D. * non, non sic futurum est. non potest.
Ego'ne illam cum illo ut patiar nuptam unum diem?
Nihil suaue meritum est. hominem commonstrarier
Mihi † istum uolo. aut ubi habitet demonstrarier.

* Potenter officiũ nominat, qđ ille crimẽ appellat: & nota functus officiũ, accusatiuo, quod nos ablatiuo.

Ironia.

Singula ita proferẽda, tanquã plura sint.

Expedita responsio.

Eclipsis.

* Moralis abnegatio frequenti repetitione firmata.

† Istũ, per contemptum.

G. Nempe Phormionem. D. istum patronum mulieris.
G. Iam faxo hic aderit. D. Antipho ubi nūc est. P. foris.
D. Abi Phaedria eum require, atq; adduce huc. P. eo
Recta uia equidem illuc. G. nempe ad Panphilam.
D. At ego Deos penateis hinc salutatum domum
Deuortar, inde ibo ad forum, atq; aliquot mihi
Amicos aduocabo, ad hanc rem qui adsient,
Vt* ne imparatus sim, cùm adueniat Phormio.

Amicos, id est aduocatos & testes.

* Ne, pro non.

ACTVS II. SCENA II.

In hac sequenti scena de parasitis vilioribus poëta vitae exemplum proponit, vt in Eunucho de potioribus assentatoribus, verùm isti praesentes acrius à Terentio lacerantur. Hic Phormio sese aduersus Demiphonem litigaturum instruit & animat.

PAVLVS.

ADDITIO.

In hac scena etiam praecipuè laudatur Ambitionis oscitantis ac temulenti actio, ad expresionem personae parasiticae accommodata.

Trochaici octonarij catalectici, praeter duos extremos.

PHORMIO *parasitus.* GETA.

P. ITA'NE patris ais conspectum ueritum hinc abisse?
G. admodum.
P. Phanium relictam solam? G. sic. P. & iratum senem?
G. Oppidò. P. ad te summa solùm Phormio rerum redit.
TVTE HOC INTRISTI, tibi oē est exedēdū accingere.
G. Obsecro te. P. si rogabit? G. in te spes est. P.* ecce rem.
Quid si reddet? G. tu impulisti. P. sic opinor. G. súbueni.
P. Cedò senē iā instructa sunt mihi corde consilia omnia.
G. Quid ages? P. quid uis nisi ut maneat Phanium, atq; ex crimine hoc
Antiphonem eripiam, atq; in me omnē iram deriuem senis?
G. O' uir fortis, atq; amicus. uerùm hoc saepè Phormio
Vereor, ne istaec fortitudo in neruū erūpat deniq;. P. ah,
Non ita est. factum est periclum iam pedum uisa est uia.

Accersitur Phormio, vt defendat factum

* Sunt qui legant, eccere, vt vnica sit dictio: estq; eccere iusiurandū, ac si dicatur, per Cererem.

Metaphora à sagittarijs nata.

Quot me censes homines iam deuerberasse usq; ad necem
Hospites, tum ciues: quò magis noui, tantò sæpius?
Cedò dũ,*en unquã iniuriarũ audisti mihi scriptã dicam?
G. † Quid istuc? P. QVIA NON RETE ACCIPITRI TENDITVR NEQVE MILVIO,
Qui malè faciunt nobis: illis qui nihil faciunt, tenditur.
Quia enim in illis fructus est, in his opera luditur.
Alijs aliunde est periculum, unde aliquid abradi potest.
Mihi sciunt nihil esse: dices, ducent damnatum domum.
Alere nolũt hominẽ edacẽ: & sapiunt mea quidẽ sentẽtia,
Pro maleficio si beneficium summum nolunt reddere.
G. Non potest satis pro merito ab illo tibi referri gratia.
P. Imò enim nemo satis pro merito gratiam regi refert.
Té ne † asymbolum uenire unctum, atq; lautũ è balneis,
Otiosum ab animo: cùm ille & cura, & sumptu absumitur:
Dum tibi si quod placeat: ille † ringitur: tu rideas:
Prior bibas: prior decumbas: cœna dubia apponitur?
G. Quid istuc uerbi est? P. ubi tu dubites, quid sumas potissimum.
Hæc cũ ratione ineas: quàm sint suauia, et quàm cara sint,
Ea qui præbet, non tu hunc habeas planè præsentẽ deum?
G. † Senex adest: uide quid agas: prima coitio est acerrima.
Si eam sustinueris, *post illam iam, ut lubet, ludas licet.

* En unquam pro ecquando, vel nunquãdo. Adagium.
† Abás, Qui istuc?
Diuites periclitantur.
† Asymbolus qui nihil affert ad conuiuũ Latinè vno verbo dicitur immunis.
† Ringitur .i. stomachatur: translatũ è canibus latraturis.
† Iamb. quad. acatalectici.
* Sunt exẽplaria quæ habeãt Post illa iã etc. Post illa autem accipitur pro posteà.

ACTVS II. SCENA III.

In sequenti scena controuersia est, quæ vno tẽpore ex vtraque parte tractatur, Est autem ea inter Demiphonem, & parasitum de nuptijs Antiphonis & Phanij in patris absentia factis: quas pater dissoluere cupit, puellamq; abijcere, quod parasitus obnixè impedire conatur.

ADDITIO.

PAVLVS. Præterea in his contentionibus ea potissimùm dicit, quæ simplici patrifamilias, & calumnioso sycophantæ, improbissimoq;

parasito maximè congruere videntur. Hæc poëta scitè inter se commiscet.

DEMIPHO, GETA, PHORMIO.

D. EN, unquam cuiquam contumeliosius
Audistis factam iniuriam, quàm hæc est mihi?
Adeste, quæso. G. iratus est. P. quin tu hoc agè.
Iam ego hunc *agitabo. prò deûm immortalium †,
Negat Phanium esse hanc sibi cognatam Demipho?
Hanc Demipho negat esse cognatam? G. negat.
P. Neq; eius patrem se scire, qui fuerit? G. negat.
D. Ipsum esse opinor, de quo agebam. sequimini.
P. Nec Stilphonem ipsum scire, qui fuerit? G. negat.
P. Quia egens relicta est misera, ignoratur parens,
Neglegitur ipsa, auaritia uide quid facit.
G. Si herum insimulabis *auaritiæ, malè audies.
D. O' audaciam, etiam † me ultrò accusatum aduenit.
P. Nam iam adolescenti nihil est quòd succenseam,
Si illum minus norat. quippe homo iam grandior
Pauper, cui in *opere uita erat, ruri ferè
Se continebat. ibi agrum de nostro patre
Colendum habebat. sæpè intereà mihi senex
Narrabat se hunc neglegere cognatum suum.
At quem uirum? quem ego uiderim in uita optumum.
G. Videas te, atq; illum, ut narras. P. * abi in malã crucem.
Nam ni ità eum existimassem, nunquàm tam graueis
Ob hanc inimicitias caperem in nostram familiam,
Quam is aspernatur nunc tam † illiberaliter.
G. Pergin' hero absenti malè loqui impurissime?
P. Dignum autẽ hoc illo est. G. ain' tandem carcer? D. Geta.
G. Bonorum extortor, legum contortor. D. Geta.

Senarij.

* Agitabo, pro exagitabo, perturbabo.

† Eclipsis pro pter rationem carminis: deest enim fidem.

* Aliâs, malitiæ.

† Aliâs, etiam ne. Veterator callidus hæc omnia fingit.

* Donatus legit, cui opera vita erat.

* Alias, abi hinc malã crucem.

* Si legas I pro abi, constat versus.

† Illiberaliter, generale ad oẽ maleficium.

P. Respōde. G. quis homo est? chem. D. tace. G. absenti tibi
Te indignas, seq; dignas contumelias
Nunquàm cessauit dicere hodie. D. ohe, desine.
Adolescens primùm abs te hoc bona uenia expeto.
Si tibi placere* potis est, mihi ut respondeas,
Quem amicum tuum ais fuisse istum, explana mihi,
Et qui cognatum me sibi esse diceret.
P. Proinde expiscare, quasi non nosses. D. nossem? P. itá.
D. Ego me nego, tu, qui ais, redige in memoriam.
P. Ehò, tu sobrinum tuum non noras? G. enecas.
Dic nomen. P. nomen? maxumè. D. quid nunc taces?
P. Perij herclè nomen perdidi. D. hem, quid ais? P. Geta,
Si meministi quod olim dictum est, *subijce. hem,
Non dico. quasi non noris, tentatum aduenis.
D. Egóne autē tento? G. Stilpho. P. atq; adeò quid mea?
Stilpho est. D. quē dixti? P. Stilphonem inquam noueras?
D. Neq; ego illum noram, nec mihi cognatus fuit
Quisquam istoc nomine. P. itáne? non te horum pudet?
At si talentûm rem reliquisset decem.
D. Di tibi malefaciant. P. primus esses, memoriter,
Progeniem uestram usq; ab auo, atq; atauo próferens.
D. Ità ut dicis. ego tum si aduenissem: quî mihi
Cognata* esset, dicerem itidem tu face: cedò
Quî est cognata? G. heus noster, rectè. heus tu, caue.
P. Dilucidè expediui, quibus me oportuit
Iudicibus. tum si id falsum fuerat, filius
Cur non refellit? D. filium narras mihi?
Cuius de stultitia dici, ut dignum est, non potest.
P. At tu, qui sapiens es, magistratus adi,
Iudicium de eadem caussa iterum ut reddant tibi.

* Potis est, id est, potest.

Hic proinde, si militudinis aduerbium est, pro ita, non conuentio.

* Subijce, id est suggere.

Imprecatio.

* Aliàs, cognata ea esset.

Compendium conuitiorum.

Quandoquidem solus regnas, & soli licet
Hîc de eadem caussa bis iudicium adipiscier. *Mos vetus & obsoletus.*
D. Et si mihi facta iniuria est, uerum tamen
Potius quàm lites secter, aut quàm te audiam:
Itidem ut cognata si sit, id quod lex iubet,
Dotem dare, abduce hanc, minas quinque accipe. *Ironicè.*
D. Ha, ha, hæ, homo suauis. D. quid est? nũ iniquũ postulo? *Argumẽta per interrogationẽ sunt fortiora.*
An ne hoc quidem adipiscar ego, quod ius publicum est?
P. Itáne tandem quæso, * ciuem item ut meretricem, ubi abusus sis,
Mercedem dare lex iubet ei, atque amittere? **Aliàs, Itáne tandẽ quæso, iti dẽ vt meretricẽ vbi abusus sit.*
An, ut ne quid ciuis turpe in se admitteret
Propter egestatem, proximo iussa est dari,
Vt uno cum ætatem degeret, quod tu uetas?
D. Ità, proximo quidẽ: at nos, unde, aut quamobrẽ? P. ohe,
ACTVM (aiunt) NE AGAS. D. non agam? imò haud desinam, *Prouerbium.*
Donec † perfecero hoc. P. ineptis. D. sine modò. *† Perfecero, sub iũctiuus ornatè p indicatiuo.*
P. Postremò tecum nihil rei nobis Demipho est.
Tuus est damnatus gnatus, non tu: nam tua
Præterierat iam ad ducendum ætas. D. omnia hæc
Illum putato, quæ ego nunc dico, dicere.
Aut quidem cum uxore hac, ipsum prohibeo domo.
G. Iratus est. P. tute idem feceris melius.
D. Itáne es paratus facere me aduorsum omnia
Infelix? P. metuit hic nos, tametsi sedulò
Dißimulat. G. bene habent tibi principia. P. Quin quod est *Volũtas est necessitati accommodanda.*
Ferendum, feras: tuis factis dignum feceris,
Vt amici inter nos simus. D. egóne tuam expetam

Amicitiam? aut te uisum, aut auditum uelim?
P. *Si concordabis cum illa, habebis quæ tuam*
Senectutem oblectet. respice ætatem tuam.
D. *Te oblectet. tibi habe.* P. *minue uerò iram.* D. *hoc age.*
Satis iam uerborum est. nisi tu properes mulierem
Abducere, ego illam eijciam. dixi Phormio.
P. *Si tu illam attigeris, secus quàm dignum est liberam,*
Dicam impingam tibi grandem. dixi Demipho.
Si quid opus fuerit, heus, domo me. G. *intelligo.*

Frustra vterq; alteri suaserit.

ACTVS II. SCENA IIII.

PAVLVS. In hac sequenti scena deliberatio continetur, in qua consuluntur aduocati: quorum vnus suadet, alter dissuadet, tertius qui in sententia alterutrius accedere debebat, eiusmodi incertum produxit consilium, vt rursum fuerit operæpretium deliberare.

ADDITIO.

Animaduerte hic exemplum & ingenium aduocatorum: qui consilij nodum quoad possunt, ferè protelare satagunt. Attende etiam quemadmodum alter alterum reuereri studuerit, in hoc quod Hegio priorem loquendi locum Cratino honoris gratia defert: quam sanè præloquendi discretionem nos quoq; imitari decorum est.

Cæterùm si miram poëtæ artem, singularem compositionis facundiam, energiam sententiarum prægnantem paulò diligentius & introspicere & rimari voluerimus, inueniemus proculdubio Terentium nostrum omnium lepidissimum, familiarissimum, moralissimum.

DEMIPHO, GETA, HEGIO, CRATINVS, CRITO *aduocati.*

Senarij iābici. *Cura est in spe bonorū: sollicitudo in metu malorum.*

D. *QVANTA me * cura, & solicitudine afficit*
Gnatus, qui me & se hisce impediuit nuptijs?
Neq; mihi in conspectum prodit, ut saltem sciam
Quid de hac re dicat, quid'ue sit sententiæ.
Abi tu, uise redierit'ne iam, an nondum, domum.
G. *EO.* D. *uidetis quo in loco res hæc siet.*
Quid ago? dic Hegio. H. *ego Cratinum censeo.*

Cōsultatio cum amicis.

Si tibi uidetur. D. *dic Cratine.* CRA. *méne uis?*
D. *Te.* CRA. *ego quæ in rem tuam sint, ea uelim facias mihi*
Si hoc uidetur quod te absente hic filius
Egit, restitui in integrum æquum est, & bonum. *Ab honesto, utili, & possibili.*
Et id impetrabis dixi. D. *dic nunc Hegio.*
H. *Ego sedulò hunc dixisse credo: uerùm ità est,*
QVOT HOMINES, *tot sententiæ. suus cuiq; mos.* γνώμη.
Mihi non uidetur, quod sit factum legibus,
Rescindi posse & turpe inceptu est. D. *dic Crito.*
CRI. *Ego amplius deliberandum censeo.* *Critonis consilium.*
Res magna est. H. *num quid nos uis?* D. *fecistis probè.*
* *Incertior sum multò quàm dudum.* G. *negant*
Redisse. D. *frater expectandus mihi is* ** Incertior. Ex tribus enim unus suasit, alter dissuasit. tertius nihil dixit.*
Quod mihi dederit de hac re consilium, id exequar.
Percontatum ibo ad portum, quoad se recipiat.
G. *At ego Antiphonem quæra, ut quæ acta hìc sunt, sciat.*
Sed eccum ipsum uideo in tempore huc se recipere.

ACTVS III. SCENA I.

Hic Antipho sese vehementer incusat, quòd ita inconsultò abierit, caussamq́; suam alij defendendam reliquerit: tum omnibus de rebus Getam quàm sedulò interrogat. PAVLVS.

Iambici quadrati catalectici.

ANTIPHO, GETA.

A. ENIMVERO *Antipho multis modis cum istoc animo es uituperandus.* *Seipsum imprudentiæ lamẽtans incusat.*
Ita'ne hinc abisse, & uitam tuam tutandam alijs dedisse?
*Alios tuam rem magis credidisti, quàm te * animaduersuros?* ** Aliàs, aduersuros.*
Nam utut erant alia, illi certè, quæ nunc domi tuæ est consuleres,

Ne quid propter tuam fidem decepta pateretur mali,
Cuius nunc miseræ spes, opesq; sunt in te uno omnes sitæ.

Iam dudum, id est, paulo ante.

G. Equidem here, nos iam dudum hic te absentem incusamus, qui abieris.

✱ Acatalect.

A. ✱ Te ipsum quærebam. G. sed ea caussa nihilo magis defecimus.

A. Loquere obsecro, quónam in loco sunt res, & fortunæ meæ?

Subolet, metaphora ab odoribus.

Nunquid patri subolet? G. nihil etiam. A. & quid spei por rò est? G. nescio. A. ah.

G. Nisi Phædria haud cessauit pro te eniti. A. Nibil fecit noui.

G. Tum Phormio itidem in hac re, ut in alijs, strenuum ho minem præbuit.

A. Quid is fecit? G. cōfutauit uerbis admodùm iratū patrē.

A. Heu Phormio. G. ego quod potui porrò. A. mi Geta, omneis uos amo.

G. Sic habent principia sese, ut dico. adhuc tranquilla res est:

✱ Mansurus, id est percōtaturus

✱ Mansurusq; patruum pater est, dum huc adueniat. A. quid eum? G. ut aiebat.
De eius cōsilio uelle sese facere, quod ad hanc rem attinet.

A. Quantus metus est mihi uenire huc saluum nunc patruum Geta?
Nam per eius unam (ut audio) aut uiuam, aut moriar, sententiam.

Palæstrā dicit lenonis domū, in qua est exercitus amator assiduè.

G. Phædria tibi adest. A. ubi'nam? G. eccum à sua palæstra exit foras.

ACTVS III. SCENA II.

PAVLVS. Hæc scena in petitione versatur, quæ sæpe deliberatiuum admit-

tit locum. Phædria Dorionem ipsum lenonē blandè precatur & obsecrat, ne Pamphilam militi venditam tam citò tradat: pollicetur enim se intra triduum lenoni allaturum quicquid pro eius redēptione promiserat, & id quidem cum fœnore: altoquin perpessurum se fore, ni dederit argentum: vt ea sibi eripiatur, militiq; pretium numeranti relinquatur. Itidem Antipho atque Geta lenoni persuadere enituntur.

ADDITIO.

Attende hic duros Lenonis mores, lenta adolescentis amatoris blandimenta, artificis Poëtæ admirandum in vtriusque descriptione varietatis ingenium.

Trochaici tetrametri catalectici, permistis Iambis quadratis acatalecticis.

PHAEDRIA, DORIO *leno*, ANTIPHO, GETA.

P. DORIO, *audi obsecro.* D. *non audio.* P. *parumper.* D. *quin omitte me.*

Omisso Antiphone, produci-tur alter adolescens in scenā vt augeant turbæ.

P. *Audi, quid dicā.* D. *at enim tædet iam audire eadē millies.*

P. *At nunc dicam, quod lubēter audias.* D. *loquere, audio.*

P. *Nequeo te exorare, ut maneas triduū hoc? quò nūc abis?*

D. *Mirabar, si tu mihi quidquam afferres noui.*

Prouerbialiter.

A. *Hei, metuo lenonem, nequid suo suat capiti.* G. *idem ego metuo.*

P. *Non mihi credis?* D. *hariolare.* P. *sin fidem do.* G. *fabulæ.*

Hariolare, id est, diuinas.

P. *Fœneratum istuc beneficium tibi pulchrè dices.* D. * *logi.*

** Logi, id est, verba ridicula.*

P. *Crede mihi, gaudebis facto. uerum herclè hoc est.* D. *somnium.*

P. *Experire, non est longum.* D. CANTILENAM EANDEM CANIS.

Adagium.

P. *Tu mihi cognatus, tu parens, tu amicus, tu.* D. *garris modò.*

P. *Adeóne ingenio te esse duro, atque inexorabili,*
Vt neque misericordia, neque precibus molliri queas?

D. Adeón' te esse incogitantem, atq; impudentẽ Phædria,

*Phaleratis dictis pro honestis, atq; ornatis usus est poëta.

Vt * phaleratis dictis ducas me, & meam ductes gratis?

A. Miseritum est. P. hei ueris uincor. G. quàm uterque est similis sui.

† Tum hoc, eclipsis, subauditur enim soleo.

P. Neq;, Antipho alia cùm occupatus esset solicitudine,

† Tum hoc esse mihi obiectum malum? A. ah, quid istuc autem est Phædria?

P. O' fortunatißime Antipho. A. egóne? P. cui, quod amas, domi est.

*In huiusmodi eliditur s.

Nec cum * huiusmodi unquàm usus uenit, ut conflictares malo.

Prouerbium in perplexos.

A. Mihi'ne domi est? imò, quod aiunt, AVRIBVS TENEO LVPVM.

* Aliàs, ne rei.

Nam neque quò amittam à me inuenio: neque uti * retineam, scio.

P. Ipsum istuc mihi in hoc est. A. eia, ne parum leno sies.

Num quid hic confecit? P. hiccine? quod homo inhumanißimus:

Admiratiuè ironicè, & irrisoriè.

Pamphilam meam uendidit. G. quid? uendidit? A. aín' uendidit?

P. Vendidit. D. quàm indignum facinus, ancillam ære emptam suo.

P. Nequeo exorare ut maneat, & cũ illo ut mutet fidem;

Triduum hoc: dum id quod est promissum ab amicis, argentum aufero.

Ne opertus. i. ne expectes.

Si non tum dedero, unam præterea horam ne opertus sies.

D. Obtundis. A. haud longum est id quod orat Dorio. exoret sine.

Idẽ hoc tibi, quod bene promeritus fueris, cõduplicauerit.

D. Verba istæc sunt. A. Pãphilã' ne hac urbe priuari sines?

Tum

Tum præterea horum amorem distrahi poterin' pati?
D. *Neq; ego, neq; tu.* G. *Di tibi oẽs id quod est dignum duint.* Getæ impreca tio.
D. *Ego te cõplureis aduorsum ingenium meum menses tuli*
Pollicitantẽ, flenten, & nihil ferentem: nunc contrà omnia
Repperi, qui det, neq; lacrumet: da locum melioribus.
A. *Certè herclè si satis cõmemini, tibi quidem olim est dies,* Lenonis auaritia.
Quam ad dares huic, præstituta. P. *factum.* D. *num ego istuc nego?*
A. *Iámne ea præterijt?* D. *non, uerùm hæc ei antecessit.* A. *non pudet*
Vanitatis? D. *minimè, dũ ob rẽ.* G. *sterquilinium.* P. *Dorio,* Eclipsis.
Itáne tandem facere oportet? D. *sic sum: si placeo, utere.*
A. *Siccine hunc decipis?* D. *imò enimuerò Antipho hic me decipit.* Correptio.
Nam hic me huiusmodi sciebat esse: ego hunc esse aliter, credidi.
Is me fefellit: ego isti nihilo sum aliter, ac fui.* * Ac, i. quàm
Sed utut hæc sunt, tamen hoc faciã: cras manè argentũ mihi
Miles se dare dixit: si mihi prior tu attuleris Phædria,
Mea lege utar, ut potior sit, qui prior ad dandũ est. Vale. Lege, scilicet lenonia.

ACTVS III. SCENA III.

In hac sequenti scena admonetur Geta de ratione aliqua ineunda, qua possit argentum lenoni à Phædria promissum, quàm citissimè extorqueri: qua in re, sibi Phormionis operam necessariam esse dicit. Geta hic pleraq; comicè & moraliter exprimit. PAVLVS.

Trochaici tetrametri catalectici, permixtis paucis Iambis quadratis acatalecticis.

PHAEDRIA, ANTIPHO, GETA.

Consultatio de pecunia, vt amissæ posteà triginta minæ plus turbæ faciant.

P. QVID *faciam? unde ego nunc tam subitò huic argentum inueniam miser,*
Cui minus nihilo est? quòd si hic potuisset

nunc exorarier

Triduum hoc promissum fuerat. A. *itáne hunc patiemur Geta*

Comiter, idest, suauiter. *Fieri miserum, qui me dudum, ut dixti, adiuuerit comiter?*

Quin, cum opus est, beneficium rursum ei experimur reddere?

G. *Scio equidem hoc esse æquum.* A. *agè ergo, solus seruare hunc potest.*

G. *Quid faciam?* A. *inuenias argentum.* G. *cupio sed id undè, edoce.*

Prouerbium. A. *Pater adest hic.* G. *scio sed quid tum?* A. *ah, dictum sapienti sat est.*

G. *Itáne?* A. *ita.* G. *sanè herclè pulchrè suades: etiam tu hinc abis?*

Metaphora à victoribus *Non triumpho, ex nuptijs tuis si nihil nanciscor mali:*

*Quasi dicat, in malo aliud malum. *Ni etiam nunc me huius caussa quærere *in malo iubeas crucem?*

A. *Verum hic dicit.* P. *quid? ego uobis Geta alienus sum?* G. *haud puto.*

Sed parū ne est, quod omnibus nunc nobis succenset senex,

Ni instigemus etiam, ut nullus locus relinquatur præci?

P. *Alius ab oculis meis illam in ignotum hinc abducet locum? hem.*

Dum igitur diem licet, dumq; adsum, loquimini mecum Antipho.

Contemplamini me. A. *quam ob rem? aut quidnam facturus cedò?*

Amātis desperatio. P. *Quoquò hinc asportabitur terrarum, certum est persequi,*

* Pedetentim, cautè, à pedibus et tentādo. *Aut perire.* G. *dij bene uortant quod agas.* * *pedeten-*

tim tamen.

A. *Vide, si quid opis potest afferre huic.* G. *si quid: quid?*

A. *quære obsecro,*

Ne quid plus minusue faxit, quod nos pòst pigeat Geta.

G. *Quæro: saluos est, ut opinor: uerũ enim metuo malum.* Malum, id est, crucem.

A. *Noli metuere: unà tecum bona, malaq́; tolerabimus.*

G. *Quantum opus est tibi argenti? loquere.* P. *solæ triginta minæ.*

G. *Triginta? *hui, percara est Phædria.* P. *isthæc uerò uilis est.* *Hui, admirãtis pretium.

G. *Agè agè, inuentas reddam.* P. *ô lepidum caput.*

G. *Aufer te hinc.* P. *iam opus est.* G. *iam feres:*

Sed opus est mihi Phormionẽ, ad hãc rem adiutorẽ dari.

A. *Præstò est: audacißimè oneris quid uis impone, & feret.*

SOLVS EST *homo amico amicus.* G. *eamus ergo ad eum ocyus.*

P. *Abi: dic, præstò ut sit domi.*

A. *Nunquid est quod opera mea uobis opus sit?* G. *nihil: uerùm abi domum,*

Et illam miseram, quam ego nunc intus scio esse exanimatam metu,

Consolare: cessas? A. *nihil est, æquè quod faciam lubens.*

P. *Qua uia istuc facies?* G. *dicam in itinere: modò te hinc amoue.* Suauis locutio.

ACTVS IIII SCENA I.

PAVLVS.

In hac sequenti scena continetur Demiphonis & Chremetis fratrũ iam annis confectorum, congreßio & collocutio. Nam Chremes primùm Demiphoni narrat, cur tandiu Lemni moratus sit: deinde de ipsius Antiphonis Phaniiq; nuptijs, consultationem mutuam pertractant.

DEMIPHO, CHREMES.

Senarij. Lemnos, Vulcani insula.

D. QVID? qua profectus caussa hinc es Lemnum Chremes?

Adduxtine tecum filiam? C. non. D. quid ità non?

C. Postquàm uidet me eius mater esse hìc diutius,
Simul autem non manebat ætas uirginis
Meam neglegentiam· ipsam cum omni familia
Ad me profectam * esse aiebant. D. quid illic tam diu
Quæso igitur commorabare, ubi id audiueras?
C. Pol me detinuit morbus. D. unde? aut qui? C. rogas?
SENECTVS IPSA, est morbus· sed uenisse eas
Saluas audiui ex nauta, qui illas uexerat.
D. Quid gnato obtigerit me absente audistine Chreme?
C. Quod quidem me * factum, consilij incertum facit·
Nam hanc conditionem si cui tulero extrario:
Quo pacto, aut unde mihi † sit, dicendum ordine est.
Te mihi fidelem esse æquè, atq; egomet sum mihi,
Sciebam· ille si me alienus affinem uolet,
Tacebit dum intercedet familiaritas·
Sin spreuerit me, plus, quàm opus est scito, sciet:
Vereorq; ne uxor aliquà hoc resciscat mea·
Quod si fit, ut ime excutiam, atq; egredìar domo,
Id restat· nam ego meorum solus sum meus.
D. Scio ità esse· & isthæc mihi res solicitudini est.
Neq; * defetiscar unquàm ego experirier,
Donec tibi id quod pollicitus sum, effecero.

* Alàs, nô habet, esse. Quærit caussã moræ.

* Factum, scilicet nuptiarum.

† Sit filia scilicet.

Aliquà, i. aliquo modo.

Prouerbium.

* Defetiscar, i. fatigabor.

ACTVS IIII. SCENA II.

PAVLVS. Hic Geta contemplatur parasiti calliditatem, qui quàm primùm intellexit, quànam ratione, quibúsve medijs ab sene pecunia extorqueri posit. Exultat quoq; versutus ille Geta duos sibi offerri se-

nes, quos fallere quàmfacilè licebit.

GETA.

Ego hominem callidiorem uidi neminem, — Senarij. Venustè & comicè hominem repetit.
Quàm Phormionem· uenio ad hominem, ut dicerem
Argento opus esse,& id quo pacto fieret.
Vix dum dimidium dixeram, intellexerat.
Gaudebat·me laudabat. Quærebat senem.
Dis gratias agebat, tempus sibi dari,
Vbi phædriæ se ostenderet nihilominus
Amicum esse, quàm Antiphoni· hominem ad forum — Iucundè hominē tertiò repetit.
Iussi opperiri· eò me esse adducturum senem.
Sed eccum ipsum·quis est ulterior? atat Phædriæ
Pater uenit· sed quid pertimui autem bellua?
An quia, Quos fallam, pro uno duo sunt mihi dati?
Commodius esse opinor duplici spe utier.
Petam † hinc, unde à primo institui·is si dat, sat est· — † Hinc.i.ab hoc Demiphone, scilicet.
Si ab hoc nihil fiat, tum hunc adoriar * hospitem. — * Astutè.

ACTVS IIII. SCENA. III.

In sequenti scena fallacia prætexitur à Geta, qua hallucinatus senex, triginta minas sit daturus Phormioni, vt vxorem Antiphonis alteri locet. Intereà dabitur summa Phædriæ: interuentuq́; nutricis, Phanium à patre suo Chremete agnoscetur, atq; ipsi Antiphoni relinquetur. — PAVLVS.

ADDITIO.

Insuper attende, quòd ad errorem cumulandum, Antiphonis persona interponitur, atq; ei obductò metu, amittendæ vxoris ingens solicitudo exoritur: ideo certè, vt maior vis repentinæ lætitiæ cognitis rebus, efficiatur.

ANTIPHO, GETA, CHREMES,
DEMIPHO.

A. Expecto, quàm mox recipiat huc sese Geta· — Senarij. Hæc secumloquitur.
Sed patruum cum patre uideo stantem· hei mihi,
Quàm timeo aduentus huius quò impellat patrem.

G. Adibo hosce. ô noster Chremes. C. salue Geta.
G. Venire saluum uolupe est. C. credo. G. Quid agitur?
C. Multa aduenienti, ut fit, noua hîc compluria.
G. Ità de Antiphone audistine quæ facta? C. omnia.
G. Túne dixeras huic? facinus indignum Chreme.
Sic circumiri? D. cum hoc id agebam commodùm.
G. Nam herclè ego quoq; id quidem mecum agitans sedulò,
Inuêni opinor, remedium huic rei. D. quid Geta?
Quod remedium? G. ut abij abs te, fit fortè obuiàm
Mihi Phormio. C. qui Phormio? G. is, qui istam. C. scio.
G. Visum est mihi, ut eius tentarem sententiam:
Prehendo hominem solum: cur non inquàm, Phormio
Vides, inter uos sic hæc potius cum bona
Vt componantur gratia, Quàm cum mala?
Herus liberalis est, & fugitans litium.
Nam cæteri quidem herclè amici omnes modò
Vno ore * autores fuere, ut præcipitem hanc daret.
A. Quid hic cœptat? aut quò euadet hodie? G. an legibus
Daturum pœnas dices, si illam eiecerit?
Iam id exploratum est. eia sudabis satis,
Si cum illo inceptas homine, ea eloquentia est.
Verùm † pone esse uictum eum: at tandem tamen
Non capitis eius res agitur, sed pecuniæ.
Postquàm hominem his uerbis sentio mollirier:
Soli sumus nunc hîc, inquam: ehò, dic quid uelis dari
Tibi in manum, ut herus his desistat litibus.
Hæc hinc facessat, tu molestus ne sies.
A. Satin' illi Di sunt propitij? G. nam sat scio,
Si tu aliquam partem æqui boniq; dixeris.
Vt est ille bonus uir, tria non commutabitis

Vide callidum assentatorem.

Getæ persuasio à spe commodi.

* Autores. i. persuasores.

† Pone. i. quod Græci tithi dicunt: nos verò fiat, vel finge.

Decora locutio.

Verba hodie inter uos. D. quis te isthæc iußit loqui?
C. Imò non potuit melius peruenirier
Eò, quò nos uolumus. A. óccidi. C. perge eloqui.
G. A' primò homo insanibat. C. Cedò, quid postulat?
G. Quid? nimium quantùm libuit. C. dic. G. si quis daret
Talentum magnum. C. imò malum herclè. ut nihil pudet?
G. Quod dixi adeò ei: quæso, quid si filiam
Suam unicam locaret? parui retulit
Non suscepisse: inuenta est quæ dotem petat.
* Vt ad pauca redeam, ac mittam illius ineptias:
Hæc deniq; eius fuit postrema oratio.
Ego, inquit, iam à principio amici filiam,
Ita ut æquum fuerat, uolui uxorem ducere.
Nam mihi ueniebat in mentem eius incommodum,
In seruitutem pauperem ad ditem dari:
Sed mihi opus erat (ut apertè tibi nunc * fabuler)
Aliquantulum quæ afferret, qui dissoluerem
Quæ debeo, & etiam nunc, si uolt Demipho
Dare, quantum ab hac accipio quæ sponsa est mihi:
Nullam mihi malim, quàm istam, uxorem dari.
A. Vtrùm stultitia facere ego hunc, an malitia,
Dicam: scientem, an imprudentem, incertus sum.
D. Quid si animam debet? G. ager oppositus est pignori
Ob decem minas, inquit. D. agè agè, Iam ducat: dabo.
G. Aediculæ item sunt ob decem alias. D. hoi, hui,
Nimiùm est. C. ne clama: petito hasce à me decem.
G. Vxori emunda ancillula est: tum autem pluscula
Supellectile opus est, opus est sumptu ad nuptias.
His rebus * pone sanè, inquit, decem minas.
D. Sexcentas perinde potius scribito iam mihi dicas.

Verba commutare est quod altercari dicimus.

Talentum magnum, lxxx. librarum erat.

* Si legas, ad pauca vt redeat, constat versus, fortè in ad elīditur d.

* Fabuler, recte, quia reuera fabulabatur.

Prouerbium.

* Pone, id est, supputa.

Nihil do·impuratus me ille ut etiam irrideat?
c.Quæso,ego dabo, quiesce· tu modò filius
Fac ut illam ducat,nos quam uolumus.A.hei mihi
Geta,occidisti me tuis fallacijs.
c. Mea caussa eijcitur·me hoc æquum est amittere.
G. Quantùm potes me certiorem,inquit,face·
*Senarius exigit, mittam. *Si illam dant,hanc ut * omittam,ne incertus siem·*
Nam illi mihi dotem iam constituerunt dare.
c. Iam accipiet·illis repudium renuntiet,
Hāc dicit, qua si aliam sciat. *Hanc ducat.D. quæ quidem illi res uortat malè.*
c. Oportunè adeò nunc argentum mecum attuli,
Iurgio paratur locus. *Fructum,quem Lemni uxoris reddunt prædia·*
Id sumam uxori,tibi opus esse, dixero.

ACTVS IIII. SCENA IIII.

PAVLVS. Hic Antipho planè perturbatus, in Getam stomachatur, debacchaturq́; , vt pote qui sibi (vt putat) ex re ferme tranquilla, turbulentissimam reddiderit: tandem tamen miris ipsum persuasionibus Geta demulcet, & placabiliorem efficit.

ADDITIO.

Ad intelligentiam illius Getæ dicti in calce huius scenæ positi. Quot res post illa, &c. attende in primis, Getam per totam comœdiā à poëta introduci callidissimum & versipellē, qui palliū ad omnē ventū flectere nouit. Is nunc Antiphoni persuadet, ob huiusmodi portenta in auspicandis nuptijs incidentia, eas nuptias facilè posse, si non euitare, saltem (dum argentum à senibus emungatur) protelare.

Ater alienus canis, funestas fore nuptias portēdebat: anguis per impluuium decidens, de tegulis, intoxicationem: gallina canens, vxorem marito superstitem fore.

Hariolus est, qui diuina quadam mente vaticinatur, dictus quasi fariolus à fando. Haruspex ab haruga, id est, ab hostia, nominatur.

Ante brumam &c.) Hic deridet poëta dierum obseruatores, & superstitiosos.

ANTIPHO, GETA.

Senarij. *A.* GETA. *G. hem. A. quid egisti? G. Emunxi argento senes.*

A. Statin' id est? G. nescio hercle tantum iussus sum.
A. Ehò uerbero, aliud mihi respondes, ac rogo?
G. Quid ergo narras? A. quid ego narrem? opera tua
Ad restim mihi quidem res rediit planissumè. — Ad restim quã f. me suspendã.
Vt te quidem omnes Dii, Deæq;, superi, inferi
Malis exemplis perdant. hem, si quid uelis,
Huic mandes, quod quidem rectè curatum uelis. — Ironicè. Prouerbium.
* Qui te ad scopulum è tranquillo inferat. — * Hic versus nõ est in omnibus codicibus manu scriptis.
Quid minus utibile fuit, quàm hoc ulcus tangere,
Aut nominare uxorem? iniecta est spes patri
Posse illam extrudi: cedò porrò Phormio
Dotem si accipiet, uxor ducenda est domum.
Quid fiet? G. non enim ducet. A. noui. cæterùm
Cùm argentum repetent, nostra causa scilicet
In neruum potius ibit. G. NIHIL EST, ANTIPHO, — Prouerbium à sagittariis tractum.
Quin malè narrando possit deprauarier.
Tu id quod boni est, excerpis. dicis quod mali est.
Audi nunc contrà iam. si argentum acceperit,
Ducenda est uxor, ut ais. concedo tibi. — Concessio cũ exceptione.
Spatium quidem tandem apparandis nuptiis:
Vocandi, sacrificandi dabitur paululum.
Intereà amici, quod polliciti sunt argentum dabunt.
Id istis reddet. A. quamobrem, aut quid dicet? G. rogas?
Quot res? post illa, monstra euenerunt mihi: — Prodigia nuptias remorantia.
Introiit in ædes ater alienus canis,
Anguis per impluuium decidit de tegulis,
Gallina cecinit. interdixit hariolus,
Aruspex uetuit ante † brumam aliquid noui — † Ante brumã i. antè quã dies decrescant.
Negotii incipere: quæ causa est iustissima.
Hæc fient. A. ut modò fiant. G. fient. me uide.

Pater exit abi, dic esse argentum, Phædriæ.

ACTVS IIII. SCENA V.

In sequenti scena Demipho Chremetem consulit, quánam via tutiore pecunias Phormioni tradat, ne (ut callidus est) posteà acceptum neget.

Iambici quadrati acatalectici.

DEMIPHO, GETA, CHREMES.

Hæc Demipho ad fratrem Chremetem. D. QVIETVS esto inquam ego curabo, ne quid uerborum * duint.

* Duint, prodent. Hoc temerè nunquam amittam ego à me, quin mihi testeis adhibeam

Geta hæc secū irrisoriè. Cùm dem: & quamobrem dem, commemorabo. G. ut cautus est, ubi nihil opus est?

C. Atque ità opus facto est. at matura, dum libido eadem hæc manet.

*Aliàs, ne. * Nam si altera illa magis instabit, forsitan nos reijciat.

Approbat cōsilium. C. Rem ipsam putasti. D. duc me ad eum ergo. G. non moror. C. ubi hoc egeris,

Transito ad uxorem, ut conueniat hanc prius, quàm hinc abeat.

Dicat eam dare nos Phormioni nuptum, ne succenseat.

Et magis esse illum idoneum, qui ipsi sit familiarior.

* Aliàs digressos. Nos nostro officio nihil * egressos esse quãtum is uoluerit,

Malū, indignãtis interiectio. Datum esse dotis. D. quid tua (malum) id refert? C. magni Demipho.

D. Non sat tuū te officium fecisse, si non id fama approbat?

C. Volo ipsius quoque uoluntate hoc fieri, ne se eiectam prædicet.

Adagium. D. Idem ego istuc facere possum. C. mulier mulieri magis congruet.

D. Rogabo. C. ubi nunc illas ego reperire possim, cogito.

ACTVS V. SCENA I.

In sequenti scena Sophronæ nutricis & Chremetis (qui Stilphonem se nominarat) mutua continetur agnitio. Deinde ex eadem nutrice audit, quemadmodum filia sua Phanium Antiphoni sit nupta. ex qua re ingēti gaudio afficitur, cauetq; ne id sua vxor quoquo pacto rescıscat. PAVLVS

SOPHRONA *nutrix*, CHREMES.

S. QVID *agam? quem amicum inueniam misera? aut cui * consilia* Senarij.
Hæc referam? aut unde nunc mihi auxiliū petam? × A postremū pertinet ad versum sequētem.
Nam uereor, hera ne ob meum suasum indignè iniuria afficiatur. × Iamb. tetra. cata.
Ità patrē adolescentis facta hæc tolerare audio uiolenter.
C. * *Nā quæ hæc est anus exanimata, à fratre quæ* egressa est meo?* × Troch. cata.
S. † *Quod ut facerem, egestas me impulit, cùm scirem infirmas nuptias* † Iam. acatalecticus.
* *Hasce esse, ut id cōsulerem, intereà uita ut in tuto foret.* × Trocha.
C. *Certò ædepol (nisi me animus fallit, aut parùm oculi prospiciunt)*
Meæ nutricem gnatæ uideo. S. *neque ille inuestigatur.* C. *quid agam?*
S. † *Qui est eius pater.* C. *adeóne, an maneo, dum ea, quæ loquitur, magis cognosco?* † Mixtus Trochaicho & Iambico.
S. *Quòd si eum nunc reperire possim, nihil est quòd uerear.* C. *ea est ipsa.*
Colloquar. S. *quis hic loquitur?* C. *Sophrona.* S. *& meum nomen nominat?*
C. *Respice ad me.* S. *Di, obsecro uos est'ne hic Stilpho?* C. *non.* S. *negas?* Inuocatio gaudentis.

c. Concede hinc à foribus paululum istorsum sodes Sophrona.

*Iam. quad. aca. †Appellassis. i. appellaueris.

* Ne me istoc posthâc nomine † appellaßis. s. quid? non is obsecrò es,

Quem semper te esse dictitasti? c. est. s. quid has metuis fores?

c. Cõclusam hic habeo uxorẽ sæuam·ucrũ istoc de nomine

Eò perperàm olim dixi, ne uos fortè imprudentes foris

Aliquâ .i. aliquo modo.

Effutiretis·atq; id porrò aliquâ uxor mea rescisceret.

s. Hem istoc pol nos te hîc inuenire miseræ nunquàm potuimus.

*Iamb. quad. cata.

c. * Ehò, dic mihi, quid tibi rei est cum familia hac, unde exis?

Aut ubi illæ sunt? s. miseram me. c. hem, quid est? uiuũt ne? s. uiuit gnata.

Mors vxoris.

Matrem ipsam ex ægritudine miseram mors consecuta est.

c. Malè factum. s. ego autem, quæ essem anus, deserta, egens, ignota,

Vt potui, uirginem nuptum locaui huic adolescenti,

Aliquot codices habẽt, Antiphonine in quã rhabet au/tẽ hoc loco inquãsuam quãdã venustatem.

Harum qui est dominus ædium. c. * Antiphonine? s. Hem, isti ipsi.

c. Quid? duâsne is uxores habet? s. hau obsecro, unam ille quidem hanc solam.

c. Quid illa altera, quæ dicitur cognata? s. hæc ergo est. c. quid ais?

Exclamatio gaudentis.

s. Compositò factũ est, quo modo hãc amãs habere posset

Sine dote. c. Di uostram fidem, quàm sæpè fortè temerè

Eueniunt, quæ non audeas optare? offendi aduenient,

Qui cum uolebam, atq; ut uolebam, collocatam filiam.

Quod nos ambo opere maximo dabamus, ut fieret, operã,

Sine nostra cura maxima, sua cura † hæc sola fecit. *Hec, Sophrona.s.

s. Nunc quid facto est opus, uide· pater adolescentis uenit· Pater, Demipho scilicet.

Eumq; animo iniquo hoc oppidò ferre aiunt. c. nihil pericli est.

Sed per deos atque homines meam esse hanc, caue rescíscat quisquam.

s.* Nemo ex me scibit. c. sequere me· cætera intus audies. Adiurat, ut celet.

ACTVS V. SCENA II. *Troch.

In hac sequenti sena Demipho senex de seipso conqueritur, quòd dum auaricitæ infamiam deuitare studuerit, in stultitiæ reprehensionem incidit: magnopere enim ipsum pœnitet Phormioni pecuniam dedisse. Hic Geta quoq; seni insultans, multa facetè & seruiliter dicta profert. PAVLVS.

Iambici quadrati catalectici.

DEMIPHO, GETA.

D. Nostrapte culpa facimus, ut malos expediat esse. Nostrapte .i. propria nostra.

Dum nimiùm dici nos bonos studemus, & benignos·

Itá fugias, NE PRAETER CASAM, quod aiunt. non'ne id sat erat, Prouerbium.

Accipere ab illo iniuriam? etiam argentum est ultrò obiectum ei,

Vt sit qui uiuat, dum aliquid aliud flagitij conficiat. Senteñtia nimiū vera.

G. Planissumè. D. his nunc præmium est, qui recta praua faciunt.

G. Verissimè. D. ut stultissimè quidem illi rem gesserimus. Timorē inijcit.

G. Modò ut hoc consilio possit discedi, ut istam ducat.

D. Etiámne id dubium est? G. haud scio herclè, ut homo est, an mutet animum.

D. Hem, mutet autem? G. nescio, uerum si fortè dico.

D. Itá faciam, ut frater censuit, ut uxorē huc eius adducā,

Ista, phanio.f. Cum ista ut loquatur. Geta, abi· prænuntia hanc uenturam.
G. Argentum inuentum est Phædriæ· deiurgio siletur·
Prouisum est, ne in præsentia hæc hinc habeat·quid nunc porrò ?

Aliàs, vorsura.| Vorsuram soluere, est creditorẽ mutare. Quid fiet? in eodem luto hæsitas: uorsuram soluis
Geta, præsens quod fuerat malum, in diem abijt: plagæ crescunt,
Nisi prospicis·nunc hinc domum ibo, ac Phanium edocebo:
Ne quid uereatur Phormionem, aut eius orationem.

ACTVS V. SCENA III.

PAVLVS. In sequenti scena diuitis vxoris Nausistratæ de marito suo Chremete licentius conquerentis, allocutio est, vnà cum futurarum turbarum dispositione.

Iambici quadrati catalectici & acatalectici.

DEMIPHO, NAVSISTRATA *mulier*, CHREMES.

Hortatur vt Phaniũ placatam reddat. AGEDVM *ut soles Nausistrata, fac ut illa placetur nobis·*
Vt sua uoluntate, id quod est faciũdum, faciat. N. *faciam.*

Pariter ac.i. eodem modo. D. *Pariter nũc opera me adiuues, ac dudũ re opitulata es.*
N. *Factum uolo·ac pòl quo minus uiri culpa, quàm me dignum est.*
D. *Quid autem?* N. *quia pòl mei patris bene parta indiligenter*

Statim, id est, perpetuò, & quasi vno statu. *Tutatur·nam ex his prædijs talenta argenti bina*
Statim capiebat: hem, uir uiro quid præstat? DE. *bina quæso?*
N. *Ac rebus uilioribus multò, tamen duo talenta.* D. *hui.*

Scilicet, confirmantis. N. *Quid hæc uidẽtur?* D. *scilicet.* N. *uirum me natã uellem·*
Ego ostẽderẽ. D. *certò scio.* N. *quo pacto?* D. *parce sodes,*
Vt possis cum illa, ne te adolescens mulier defatiget.

N. * Faciam, ut iubes. sed meum uirum abs te exire uideo. * Ibi, quadra acatal.
C. Hem Demipho,
Iam illi datum est argentum? D. curaui illico. C. nollē datū. Vir timidus
Hei, uideo uxorem pene plusquam sat erat. D. Cur nolles vxore præsente, non audet loqui.
Chreme?
C. Iam recte. D. * quin tu? ecquid locutus cū ista es, quam * Aliàs, quid.
obrem hanc ducimus?
C. Transegi. D. quid ait tandem? C. adduci non potest. D.
* quid, non potest? * Aliàs, qui.
C. Quia uterq; utriq; est cordi. D. quid istuc nostrâ? C. magni: præter hæc, Valla diceret, vterq; alteri.
Cognatam comperi esse nobis. D. quid deliras? C. sic erit.
Non temere dico. redi mecū in memoriā. D. satin' sanus es?
N. Hau, obsecro * uide, ne in cognatam pecces. D. non est. * Aliàs, caue.
C. ne nega.
Patris nomen aliud dictum est. hoc tu errasti. D. non norat patrem?
C. Norat. D. cur aliud dixit? C. nunquámne hodie concedes mihi, Dixit, Phormio scilicet.
Neq; intelliges? D. si tu nihil narres. C. pergis? N. miror quid hoc siet.
D. Equidem herclè nescio. C. uin' scire? at ità me seruet Iuppiter,
Vt propior illi, quàm ego sum, ac tu, * nemo est. D. Di uostram fidem. * Aliàs, homo nemo.
Eamus ad ipsam unà omnes. nos aut scire, aut nescire hoc uolo. C. ah.
D. Quid id est? C. itáne * paruam mihi fidem esse apud te? D. uin' me credere? *Aliàs, parum.
Vin' satis quæsitum mihi istuc esse? agè, fiat. quid illa filia Filia amici, tua scilicet.

Amici nostri, quid futurum est? c. rectè. d. hanc igtur mittimus?

c. Quid ni? d. illa maneat? c. sic. d. ire igitur tibi licet Nausistrata.

n. Sic pòl commodius esse in omneis arbitror, quàm ut cœperas,

† Hãc, Phaniũ scilicet. *Manere † hanc: nam perliberalis uisa est, cùm uidi, mihi.*

d. Quid istuc negoti est? c. iámne aperuit ostium? d. iam. c. ô Iuppiter,

Exclamatio. *Di nos respiciunt: gnatã inuẽni nuptã cũ tuo filio. d. hem,*

Quo pacto id potuit? c. non satis tutus est ad narrandum hic locus.

d. At tu intrò abi. c. heus, ne filij nostri quidem hoc resciscant, uolo.

ACTVS. V. SCENA IIII.

PAVLVS. In sequenti scena Antipho congratulatur Phædriæ de Pamphila à lenone redempta. Deinde conqueritur illis sese inuoluisse, quibus facile exolui non possit, quando eum res aduersæ nimium vrgent. Postremò ostendit se adhuc in aliquam spem gestire.

Iambici quadrati catalectici.

ANTIPHO.

Fratri, Phædriæ scilicet. Pulchrè dictũ. LAETVS *sum, utut meæ res sese habent, fratri obtigisse quod uolt.*

QVAM SCITVM EST, *eiusmodi parare animo cupiditates,*

Quas, cùm res aduersæ sient, paulò mederi possis?

*Simul, id est, postquàm. *Hic *simul argentum repperit, cura sese expediuit:*

Ego nullo possum remedio me euoluere ex his turbis,

Quin si hoc celetur, in metu: sin patefit, in probro siem.

Neq; me domum nunc reciperem, ni mihi esset spes ostensa

Huiusce habendæ, sed ubinam Getam inuenire possum:

Vt

Vtrogem, quod tẽpus cõueniẽdi patris me capere iubeat?

Conueniendi id est, alloquendi.

ACTVS V. SCENA V.

Hic iactabundus Phormio inducitur, de fallacia senum in extorquendo argento gestiens, qui tanquam parasitus, se egregiè potaturum pollicetur. Deinde ad mercatum dicit se iturum, ne ipsum senes sycophantã & liguritotem existiment.

PAVLVS.

Iambici quadrati acatalectici.

PHORMIO, ANTIPHO.

P. ARGENTVM *accepi· tradidi lenoni· abduxi mulierem·*

Curaui, propria ea Phædria ut potiretur· nam emissa est manu.

†Nunc una res restat mihi, quæ etiam conficiunda, otium

A senibus ad potandũ ut habeã, nã aliquot hos sumã dies.

A. Sed Phormio est· quid ais? P. quid? A. quidnam nunc facturus Phædria?

Quo pacto satietatem amoris ait se uelle sumere?

P. Vicißim parteis tuas acturus est. A. quas? P. ut fugitet patrem·

Te suam rogauit rursum ut ageres: caussam ut pro se diceres·

Nam potaturus est apud me· ego me ire senibus Sunium

*Dicam ad *mercatum, ancillulam emptum, quam dudum dixit Geta·*

Ne, cùm hic non uideant me, conficere credant argentum suum.

Sed ostium concrepuit abs te. A. uide quis egrediatur. P. Geta est.

Collocatur pecunia, extorta à senibus: quæ repetita, posteà miras tragœdias excitabit.

†Aliàs, Nunc una res mihi etiã restat, quæ est conficiunda, vbi etiã, pro adhuc, accipitur.

Diceres. i. accõmodatè orares & disertè.

**Mercatũ, id est, emporium.*

ACTVS V. SCENA VI.

In sequenti scena miro ornatu vehemens trium personarum gaudium exprimit poëta. Nam Geta mirandum in modum lætabundus Antiphoni, præsente Phormione, annuntiat Phanium inuentam esse patrui

PAVLVS.

sui Chremetis filiam. Quod profectò cum Geta, tum Antipho ipso sum mæ felicitatis loco ducendum autumant. Cui Phormio mirificè congratulatur: simulq; pulchram senes eludendi occasionem, modum, & gestū comminiscitur.

ADDITIO.

Attende quàm graphicè hic Geta & blandissimum adulatorem, & versutissimū auscultatorem, exploratorē, & secreta clandestinè rimantem, artifex poëta expressissimè depingit.

Scena venusta & periucunda.

Trochaici octonarij catalectici.

GETA, ANTIPHO, PHORMIO.

Fortuna, instabilis dea: fors fortuna, euentus fortunæ bonus.

O FORTVNA, ô fors fortuna, quantis commoditatibus,
Quàm subitò hero meo Antiphoni ope uestra hunc onerastis diem?
A. Quidnam hic sibi uolt? G. nosq; amicos eius exonerastis metu.
Sed ego nūc mihi cesso, qui nō humerum hūc onero pallio.
Atq; hominem propero inuenire, ut hæc quæ contigerint, sciat?
A. Num tu intelligis quid hic narret? P. num tu? A. nihil. P. tantundem ego.
G. Ad lenonem hinc ire pergam. ibi nunc sunt. A. heus Geta. G. hem tibi.

Hem, trepidantis.

Num mirum, aut nouum est reuocari, cursum cùm institueris? A. Geta.
G. Pergit herclè. tu nunquàm tuo odio uinces me. A. non manes?
G. Vapulabis. A. id tibi quidē iam fiet, nisi resistis, uerbero.
G. Curialis † uernula est, qui me uocat.

† Vernula sernus domesticus.

Familiariorem oportet esse hunc, qui minitatur malum.
Sed is ne est, quem quæro, an non? ipsus est. P. congredere

actutùm. A. quid est?

G. Omnium, quantum est qui uiuant, hominum homo honoratißime.

Nam sine controuersia à Dis solus diligere Antipho.

A. Ità uelim. sed qui istuc credam ità esse, mihi dici uelim.

G. Satin' est, si te * delibutum gaudio reddo? A. enecas.

P. Quin tu hinc pollicitationes aufer. & quod fers, cedò. G. oh,

Tu quoque hic aderas Phormio? P. aderam. sed cessas? G. accipe: Hem,

Vt modò argentũ tibi dedimus apud forum, rectà domum

Sumus profecti. interea mittit herus me ad uxorem tuam.

A. Quamobrem? G. omitto proloqui. nam nihil ad hanc rem est Antipho.

Vbi in gynæceum ire occipio, puer ad me accurrit Mida.

Ponè apprehendit pallio. resupinat. respicio. rogo

Quàmobrem retineat me. ait esse uetitum intrò ad heram accedere.

Sophrona modò fratrem huc, inquit, senis introduxit Chremem,

Eumq; nunc esse intus cũ illis: hoc ubi ego audiui, ad fores

* Suspenso gradu placidè ire perrexi. accessi. astiti.

Animam cõpreßi. aurẽ admoui. ità animũ cœpi attendere,

Hoc modò sermonem captans. A. Euge Geta. G. hic pulcherrimum

Facinus audiui. itaque penè hercle exclamaui gaudio.

P. Quod? G. quódnam arbitrare? A. nescio. G. atqui mirificißimum.

Patruus tuus est pater inuẽtus Phanio uxori tuæ. A. hem,

Quid ais? G. cum eius consueuit olim matre in Lemno

Actutùm, id est statim.

* Ad animum transtulit, quod est corporis: nã delibutus, vnctus dicitur.

Gynæceũ. i. muliebrũ conclaue.

* Auscultationem ipsam mirè exprimit.

Consueuit, honestè dixit.

clanculùm.

P. Somnium·utine hæc ignoraret suum patrem? G. aliquid credito

Phormio esse caussæ. sed me censen' potuisse omnia

Intelligere extra ostium, intus quæ inter sese ipsi egerint?

P. Atque herclè ego quoque illam audiui fabulam. G. imò etiam dabo

Dabo .i. dicam.

Quò magis credas· Patruus intereà inde huc egreditur foras·

Haud multò pòst cum patre idem recipit se intrò denuo·

Ait uterque tibi potestatem eius habendæ se dare.

Deniq; conclusiuum est.

Denique ego sum missus, te ut requirerem, atque adducerem. A. hem,

Fecero, pro faciam, elegãter.

Quin ergo? rape me· quid cessas? G. fecero. A. ô mi Phormio,

Vale. P. uale Antipho· bene, ità me Di ament, factum gaudeo.

ACTVS V. SCENA VII.

Argumentum huius scenulæ annexum est superiori. Nam neq; Malleolus disiunctim legit, neque re vera ita est legendum.

PHORMIO.

Senarij.

TANTAM FORTVNAM de improuiso esse his datam?

Summa èludendi occasio est mihi nunc senes,

Phormio hæc secum.

Et Phædriæ curam adimere argentariam,

Ne cuiquam suorum * æqualium supplex siet.

*Aequaliũ .i. contubernaliũ.

Nam idem hoc argentum ita ut ingratis est datum,

His datum erit: hoc qui cogam, re ipsa repperi.

*Angiportum i. locũ angustũ.

Nunc gestus mihi, uoltusq; est capiundus nouus.

Sed hinc concedam in * angiportum hoc proximum:

Inde hisce ostendam me, ubi erunt egreßi foras.
Quò me aßimularam ire ad mercatum, non eo.

ACTVS V. SCENA VIII.

In sequenti scena Phormionis, & senum habetur contentio. Nam hi cognita Phanio, pecunias à Phormione repetunt: verum his reddere inficiatur, nisi hanc habere vxorem liceat, atque ita eousque rixando procedunt, vt Phormio totum Chremetis factum de altera coniuge Lemni filiaq; habita aperiat. Quod Nausistratæ vxori primariæ detegere interminatur: quo medio triginta minas vel inuitis senibus retinere conatur, quod Chremes facilè concesit: at Demipho vsque renititur: imò Phormionem clamosum deprehendere ambo, & adducere moliuntur. FAVLVS.

ADDITIO.

Attende Phormionis parasiti in his duabus scenis sequentibus, imò vsquequaque audacem & exprompta m calliditatem, Chremetis coram vxore, citra viri decorum, formidinem: Demiphonis per totam fabulam nimiam, rerum attentione, solicitudinem.

DEMIPHO, PHORMIO, CHREMES.

D. DIs *magnas meritò gratias habeo, atque ago.* Senarij.
Quando euenêre hæc nobis frater prosperè.
Quantùm potest, nunc conueniundus Phormio est,
Prius quàm dilapidet nostras triginta minas, Dilapidet, id est dissipet.
Vt auferamus. P. *Demiphonem si domi est*
Visam, ut quod. D. *at nos ad te ibamus Phormio.* Aposiopesis.
P. *De eadem hac fortasse caussa?* D. *ità herclè.* P. *credidi.*
Quid ad me ibatis? ridiculum-an uerebamini,
Ne non id facerem, quod recepissem semel?
Heus heus, quanta hæc mea paupertas est: tamen Recepissem, id est, pmisissem.
Adhuc curaui unum hoc quidem, ut mihi esset fides.
C. *Est'ne ea ita, ut dixi, liberalis?* D. *oppidò.*
P. *Itaque ad uos uenio nuntiatum Demipho,*
Paratum me esse: ubi uoltis, uxorem date. Parasiti astus.
Nam omneis posthabui mihi res, ità uti par fuit,
Postquàm tantoperè id uos uelle animum aduorteram.

Vafrè retorquet rationes. D. At hic dehortatus est me, ne illam tibi darem.
Nam Qui erit rumor populi, inquit, si id feceris?
Olim cum honestè potuit, tum non est data.
Nunc uiduam extrudi turpe est: fermè eadem omnia,
Quæ tute dudum coram me incusaueras.
* Qui, id est, quomodo. P. Satín' superbè illuditis me? D. * quî? P. rogas?
Quia ne alteram quidem illam potero ducere.
Nam quo redibo ore ad eam, quam contempserim?
C. Tum autem Antiphonem uideo ab sese amittere
Inuitum eam, inquè. D. tum autem uideo filium
Inuitum sanè mulierem ab se amittere:
Sed transi sodes ad forum, atque illud mihi
Rescribi. i. remunerari. Argentum iube rursum rescribi Phormio.
P. Quod? næ ego perscripsi porrò illis, quibus debui.
D. Quid igitur fiet? P. si uis mihi uxorem dare,
Quam despondisti, ducam: sin est, ut uelis
Manere illam apud te, dos hîc maneat Demipho.
Nam non est æquum me propter uos decipi.
Ab æquo, & honesto. Cùm ego uestri honoris caussa repudium alteri
Remiserim, quæ tantundem dotis dabat.
D. I hinc in malam rem cum istac magnificentia
Fugitiue. etiam nunc credis te ignorarier,
Aut tua facta adeò? P. irritor. D. túne hanc duceres,
Si tibi data esset? P. fac periculum. D. ut filius
Cum illa habitet apud te. hoc uestrum consilium fuit.
P. Quæso, Quid narras? D. quin tu mihi argentũ *cedò.
* cedò. i. da. P. Imò uerò, tu uxorem cedò. D. in ius ambula.
Aposiopesis minaci uultu. P. In ius? enimuerò si porrò esse odiosi pergitis.
D. Quid facies? P. egóne? uos me indotatis modò
Patrocinari fortasse arbitramini:

Etiam dotatis soleo. C. Quid id nostrâ? P. nihil.
Hîc quãdam norã, cuius uir uxorem. C. hem. D. quid est?
P. Lemni habuit aliam. C. nullus sum. P. ex qua filiam
Suscepit & eam clàm educat. C. sepultus sum. — *Epitasis alterius partis in fabula.*
P. Hæc adeò ego illi denarrabo. C. obsecro,
Ne facias. P. oh, túne is eras? D. ut ludos facit.
C. Missum te facimus. P. fabulæ. C. quid uis tibi?
Argentum quod habes? condonamus te. P. audio.
Quid uos (malùm) ergo me sic ludificamini, — *Inuectiua in senes.*
Inepti uestra puerili sententia?
Nolo, uolo: uolo, nolo rursum: cedò, cape: — *In incõstantes.*
Quod dictum, indictũ est: quod modò erat ratũ, irritũ est.
C. Quo pacto, aut unde hæc hic resciuit? D. nescio,
Nisi me dixisse nemini id certò scio.
C. Monstri, ità me Di ament, simile. P. inieci scrupulum. — *Prouerbium.*
D. hem,
Hiccine ut à nobis hoc tantum argenti auferat — *Stomachosè ad lites concitat.*
Tam apertè irridens? emori herclè satius est.
Animo uirili præsentiq; ut sis, para.
Vides tuum peccatum esse elatum foras.
Neque iam id celare posse te uxorem tuam:
Nunc quod ipsa ex alijs auditura sit Chreme,
Id nosmet indicare placabilius est.
Tum hunc impuratum poterimus nostro modo
Vlcisci. P. attat, nisi mihi prospicio, hæreo. — *Hæreo, metaphora ab ambus muiscatis.*
Hi gladiatorio animo ad me adfectant uiam.
C. At uereor, ut placari posit. D. bono animo es.
Ego redigam uos in gratiam, hoc fretus, Chreme,
Cùm de medio excessit, unde hæc suscepta est tibi. — ** Aggredi, per stat in metaphora.*
P. Itáne agitis mecum? satis astutè * aggredimini.

Non herclè ex re istius me instigasti Demipho.
*Aliâs, Ain' tu — ** An tu, ubi peregrè tibi quod libitum fuit feceris,*
Vbi peregrè. — *Neque huius sis ueritus fœminæ primariæ,*
Quin tu nouo modo ei faceres contumelias,
Lautum, id est, purgatum. — *Venias nunc precibus lautum peccatum tuum?*
Hisce ego dictis illam ita tibi incensam dabo,
Vt ne restingus, lacrumis si extillaueris.
Metaphora. — D. *Malum, quod isti Dij, deæq; omnes duint.*
Tantáne affectum hominem quenquam esse audacia?
Nónne hoc publicitus scelus hinc deportarier
In solas terras? C. *in id redactus sum loci,*
Vt quid agam cum illo, nesciam prorsus. D. *ego scio.*
In ius eamus. P. *in ius? huc, si quid lubet.*
Iniuria, i. actio iniuriarum. — D. *Assequere, ac retine, dum huc ego seruos euoco.*
C. *Etenim nequeo solus, accurre huc.* P. *una iniuria est*
Tecum. D. *lege agito ergo.* P. *altera est tecum Chreme.*
D. *Rape hunc.* P. *itáne agitis? enimuerò uoce est opus.*
Nausistrata, exi. C. *os opprime.* D. *impurum uide,*
Vrbanè in uentrem parasiti. — *Quantum ualet.* P. *Nausistrata, inquam.* C. *non taces?*
P. *Taceam?* C. *nisi sequitur, pugnos in uentrem ingere.*
*Aliâs, exclude — P. *Vel oculum * exculpe, est, ubi uos ulciscar, locus.*

ACTVS V. SCENA IX.

PAVLVS. In hac vltima scena inter virum & mulierem controuersia est, in qua iniquæ tractationis sit reus maritus: & est status venialis qualitatis. Hic Chremes adulterij reus, Nausistratæ vxori à Phormione proditur, quem tamen ea grauiter obiurgat: vnde Phormio magnopere exultat tam egregiam se nactum esse de senibus vltionem. Tum deinde Demipho pro Chremete, & intercedit, & precatur obnixè, vt vxor ipsi crimen condonet. Tum comperto Phædriæ amore, contentionis parentum suorum sedandæ arbiter constituitur. Postremò quò singula in calce iucundius claudantur, parasitus Phormio, suopte ingenio ad cœnam se quoque vocaturam esse Nausistratam, animaduertit.

ADDITIO.

Attende hic à Poëta habitum, gestum, vultum, & affectum persona-rum mirificè admodùm expressum & obseruatum.

Senarij trochaici, octonarij catalectici.

NAVSISTRATA, CHREMES, PHORMIO, DEMIPHO.

N. QVis nominat me? C. hem. N. quid istuc turbæ est obsecro, Audiēs Clamosi Phormionis vocem, hæc dicit.
Mi uir? P. hem, quid nunc obticuisti? N. quis hic homo est?
Non mihi respondes? P. hiccine ut tibi respondeat,
Qui herclè ubi sit, nescit? C. caue isti quicquam * credas. *Aliás, credulus
P. † Abi tange si non totus friget, me eneca. †Abs, corripit.
C. Nihil est. N. quid ergo est? quid isthic narrat? P. iam scies.
Ausculta. C. pergin' credere? N. quid ego obsecro,
Huic credam, qui nihil dixit? P. delirat miser
Timore. N. non pòl temerè, est, quòd tu tam times. Ironicôs, & stomachosè.
C. Egóne timeo? P. rectè sanè quandò nihil times.
Et hoc nihil est, quod ego dico: tu narra. D. scelus
Tibi narret? P. ehò tu, factum est abs te sedulò
Pro fratre. N. mi uir, non mihi narras? C. at. N. quid at?
C. Non opus est dicto. P. tibi quidem. at scito huic opus est.
In Lemno. C. hem, quid ais? D. non taces? P. clam te. C. hei mihi. Interrūpit vterq; narrationem Phormionis.
P. Vxorem duxit. N. mi homo, Di melius duint.
P. Sic factum est. N. perij misera. P. & inde filiam
Suscepit iam unam, dum tu dormis. C. quid agimus? Exclamatio cū stomacho.
N. Prô Di immortales, facinus indignum, & malum.

P. Hoc actum est. N. an quicquam hodie est factum indignius?

Qui mihi, ubi ad uxores uentum est, tum fiunt senes.

* Trocha. octona. catalecti. * Demipho, te appello. nã me cũ hoc ipso distædet loqui.

Hæccine erant itiones crebræ, & mansiones diutinæ

Lemni? hæccine erat, quæ nostros fructus minuebat, uilitas?

D. Ego Nausistrata esse in hac re culpã meritam nõ nego:

Prouerbium. Sed eam, quæ sit ignoscenda. P. VERBA FIUNT MORTVO.

D. Nam neque neglegentia tua, neque id odio fecit tuo.

Vinolentus, ferè abhinc annos quindecim, mulierculam

Eam compressit, unde hæc nata est. neque pòst illam unquàm attigit.

Ea mortem obijt. è medio abij. qui fit in re hac scrupulus?

Oratoria deprecatio. Quamobrem te oro, ut alia tua facta sunt, æquo animo hoc feras.

N. Quid ego æquo animo? cupio misera in hac re iam defungier.

Defungier, id est mori, finiri. Sed quid sperem? ætate porrò minus peccaturum putem?

Iam tum erat senex, senectus si uerecundos facit.

An mea forma, atquè ætas nunc magis expetenda est, Demipho?

* Antiqua exemplaria habent: Quid mihi hic adfers, &c. Quid mihi nunc * affers, quamobrem expectem, aut sperem porrò non fore?

P. Exequias Chremeti quibus est commodum ire, iam tempus est.

Sic dabo, agè nunc, agè, Phormionem qui uolet, lacessito.

† Atque. i. vt. Faxo tali eum mactatum, † atque hic est, infortunio.

Redeat sanè in gratiam iam supplicij satis est mihi

Habet hæc, ei quod, dum uiuat, usq; ad aurem obganniat.
N. * An meo merito credo? quid ego nunc commemorem *Aliàs, at.
Demipho
Singillatim, qualis in istum fuerim? D. noui æquè omnia Singillatim, id est, per singula.
Tecum. N. meritóne hoc meo uidetur factum? D. minimè gentium.
Verùm quandò iam accusando fieri infectum non potest,
Ignosce: orat, confitetur, purgat, quid uis amplius?
P. Enimuerò priusquàm hæc dat ueniam, mihi prospiciam & Phædriæ.
Heus Nausistrata, priusquàm huic respondes temerè, audi. N. quid est? Aliud malum dicturus.
P. Ego minas triginta per fallaciam ab illo abstuli.
Eas dedi tuo gnato, is pro sua amica lenoni dedit. Gnatho, Phædriæ, scilicet.
C. Hem, quid ais? N. adeóne hoc indignum tibi uidetur, filius Excusat filij amorem.
Homo adolescens, si habet tuam amicam, tu uxores duas?
Nihil pudere? quo ore illum obiurgabis? responde mihi.
D. Faciet, ut uoles. N. imò, ut iam scias meam sententiam,
Neque ego ignosco: neque promitto quicquam, neque respondeo Duriuscula est Nausistrata.
Prius, quàm gnatum uideo, eius iudicio permitto omnia. Filium iudicem constituit.
Quod is iubebit, faciam. P. mulier sapiens es Nausistrata.
N. Satis tibi est? P. imò uerò pulchrè discedo, & probè, Catastrophe.
Et præter spem. N. tuum nomen dic quod est. P. mihíne?
Phormio, uestræ familiæ herclè amicus, & tuo summus Phædriæ. Summus, scilicet amicus.
N. Phormio, at ego ecastor posthâc tibi quod potero, & quæ uoles Pollicetur operam suam.

Faciamq́; , & dicam. P. benignè dicis. N. pol meritum est tuum.

P. Vin' primùm hodie facere, quod ego gaudeam Nausistrata?

Dictum in insidos. Et quo tuo uiro oculi doleant? N. cupio. P. me ad cœnam uoca.

N. Pol uerò uoco. D. eamus intrò hinc. N. fiat. sed ubi est Phædria

Iudex noster? P. iam hîc faxo aderit. Vos ualete, & plaudite.

CALLIOPIVS RECENSVI.

COMOEDIARVM TERENTII, NECNON IN EASDEM ARGVmentorum, & Commentariorum Finis optatissimus.

CASTIGATIONES IN ALIQVOT LOCA TERENTII

EX DIALOGO QVODAM P. BEMBI

hominis doctiß. & eloquentiß.

SORORE M *falsò creditam.* Argumenta singularum fabularum sunt illa quidẽ C. Sulpitij Apollinaris, eius, quem sępe citat Gellius docti & eruditi viri, quiq; Pertinacem Imperatorem Latinas literas docuit.

Mysis. M. *Quid est? hem Pamphile optumè mihi te offers.* P. *Quid est?* Actus 2. sce. 3.

Hunc versum omni lepôre denudatum sic elegantia vestiendum existimat Bembus:

Mysis. M. *Quid est? hem Pamphile oportunè te mihi offers.* P. *Quid est?*

Næ istam multis tuam inueniri gaudeo. Act. 5. sce. 4.

Accuratius Bẽbus hunc locũ expẽdit, sic enim legẽdũ (citans testes Grãmaticorũ obseruationes) cẽset.

Næ istam tuam multimodis inueniri gaudeo.

Venusta nimirum, & antiqua compositione per detractionem s literæ.

EX EVNVCHO.

Si quisquam est, qui placere se studeat bonis. In prologo.

Hunc versum paulo aliter adducit Bembus.

Si quisquam est, qui placere studeat bonis
Quàm plurimis.

Non enim se, ad carmen multũ pertinere arbitratus est, & alioquin ab imitatore quopiam adscriptum videri potest. Quòd Sallustius historiam sic exorsus est. Omnes homines qui se præstare student.

Existimat esse, sic existimet, sciat

Ibidem. *Responsum non dictum esse, quale sit, prius.*

Et hos aliter legendos monet Bembus:

Existimauit esse, sic existimet

Responsum non dictum. Quia læsit prior.

Act.2.sce.1. *Opus faciam, ut defatiger usq;, ingratus ut dormiam.*

Hoc ita Bembus.

P. *Opus faciam, ut defatiger usq;, ingratis ut dormiam.*

Lepidius est multo est, si per aduerbiũ elocutio fiat. Et videt hoc quoq; Donatũ non latuisse cùm ingratis nõ vltro significare docet. Freques hoc aduerbiũ apud Plautum, pro non ex animi sententia.

Viden' otium & cibus quid faciat alienus.

Act.2.sce.2. Ille in hunc modum.

Viden' ossum & cibus quid faciat alienus.

Nam ossũm pro os positũ adserit, Quid enim quispiam aliter adsequi posset, præsertim ex hoc hominum genere, qui lingua tantum aluntur.

Act.3.sce.2. *Ita faciam.* TH. *quicquid aliud uolui dicere.*

Hem curate istam diligenter uirginem.

Ad hunc modum Bembus.

P. *Ita faciam.* TH. *Quid, Quid aliud uolui dicere?*

Ehem: Curate istam diligenter uirginem.

Hîc Thais ancillas suas properè alloquit, mandans ea quæ curari velit, sic: Quid, Quid aliud volui dicere? Ehẽ. Curate, &c. Quasi Poëta suspẽsam Thaidem ostẽdere secũ ipsam querere, quidnã illud esset, q̃ mãdare ancillis in aĩo habuerat suo, neq; reminiscebat. Itaq; ait: Quid aliud? Quo item sensu Cicero sæpius.

Act.5.sce.9. *Omnem ostendere, cui tam subito tot congruerint commoda.*

Bembus mutata litera sic legit.

Omnem ostendêre, qui tam subitò tot congruerint commoda.

Vbi q vetusto more à qs nominãdi casu, dãd⁹ casus.

EX ADELPHIS.

De.Tún' consulis quicquam. M. Ah, si pergis abiero. Actus.1.sc.2

Sed quanto rectius & elegantius Bembus:

Tún' consilijs quicquam, &c.

Hæc em̃ efficax repetitio maiorẽ vim addit oratiõi.

Sa.Egón' debaccatus sum in te, an tu in me?

Aes.omitte ista, atque ad rem redi. Actus.2.sc.1

At sic ille,

Sa. Egón' debacchatus autem? an tu in me? Aes.mitte isthæc, atq; ad rem redi.

Fratrem, homini neminem esse primarum artium magis principem.

Bembus mutato casu longè rectius.

Fratrem, homini nemini esse primarum artium magis principem.

Obsecro mea nutrix, quid nunc fiet? quid fiet rogas? rectè. Actus.3.sc.1

Bembus rectius putarit si ad secũdum versum rectè pertineret hoc modo:

Obsecro mea nutrix quid nunc fiet? Ca. quid fiet rogas? Rectè ædepol spero, &c.

Nisi me in illo credidisti esse hominum numero, qui ita putant Actus.4.sc.3

Sibi fieri iniuriam, ultro si quam fecere ipsi expostulant.

Ea sic ad pristinam integritatem Bembus restituenda putauit:

Nisi si me in illo credidisti esse hominum numero, qui ita putant

Sibi fieri iniuriam, ultro si quam fecere ipsi expostules:

Et ultro accusant.

EX HECYRA.

Actus.2.sc.2 *Plus potis se illa abstinere ut potuerit.*

Sed Deũ immortalẽ quãto rectius & melius Bẽb⁹: Plus potus (deinde distinguit) tũ sese illa abstinere vt potuerit. Hæc enim circunstantia mirum in modum admirationem puellæ iuuat.

IBIDEM.

Horum ad hos redibat lege hæreditas.

Verùm. Bembus paulo aliter, qui videbat vna mutilatum esse versum syllaba.

Horunc ea ad nos redibat lege hæreditas.

Horunc pro eo quod est horũ antique. C. interiecta, ne fieret collisio.

Actus.3.sc.3 *Sibi uerò hanc laudem reliquit, uixit, dum uixit, bene.*

Noster autẽ in pluralẽ numerũ cõmutãdo sic habet: *Sibi uerò hanc laudem relinquunt, uixit, dum uixit, bene.*

Fors fiat pol.

Actus.4.sc.3 Bẽbus habet fuat, ab eo deductum verbo perantiquo quod est FVO, valetq́; idem quod sum, quo etiã est Vergilius vsus, Tros Rutilúsue fuat, pro sit.

Remissam opus sit uobis an reductam domum,

Actus.4.sc.4 *Vxor quid faciat in manu non est mea.*

Neutra in re uobis difficultas à me erit.

Sed quid faciemus puero?

Ex his primum versum inuerso ordine sic legit, Remissã op⁹ sit vobis, reductã an domũ. In postremũ, Quid faciem⁹ puero? sic scribit. Quid faciemus puero. Quo in loco animaduerti hũc dicẽdi, siue mo(rem, siue figurã:

(Quid faciemus puero?

Qua etiam in alijs fabulis sæpe usus est,

Quid hic faciet suæ

Quid

Quid te futurum censes?)
Vsurpasse Ciceronem percupidè:
Quid me fiet?
Quid pecunia fiet?
Quid hoc nomine facias?
Quid factum est Stratone & Nicostrato.

EX PHORMIONE.

Eho tu sobrinum tuum non noras. D. *enecas* Act.2.sce.3.
Dic nomen. P. *nomen? maxumè.* D. *quid nunc taces?*
Aliter & magis vetustè Bembus:
Eho tu consobrinum tuum non noras. D. *enicas,*
Dic nomen. P. *nomen? maxume.* D. *quid nunc tacis?*
Vbi enicas pro enecas: tacis pro taces positum vetusto more. Sic in eadem comœdia,
Ea quæ præbit,
Positum est in tertia coniugatione, pro præbet.
Ne me isthoc nomine appella sis
Bembus in hunc modum,
Ne me isthoc nomine appellaßis. Act.5 sce.1.

IBIDEM.

Quem semper te esse dictitasti? CH. *est.* SO. *quid.*
Idem cautius animaduertendo sententiam.
Quem semper te esse dictitasti? CH. *st.* S. *quid, &c.*
St, Silentij est illa quidem nota, st, vt eo quasi nutu & signo potius, quàm voce ostendamus velle nos sileri ab ijs, quibus cum sumus, quemadmodum volebat Chremes silere Sophronam ne ab vxore ipsius exaudiretur.

FINIS.

SENTENTIAE ET PROVERBIA, EX COMOEDIIS TERENTII,

In usum Lectoris deprompta.

EX ANDRIA.

Act.1.sce.1. Id arbitror
Apprimè in uita esse utile, ut ne quid nimis.

Act.1.sce.1. Hoc tempore
Obsequium amicos, ueritas odium parit.

Ibidem. Ingenium est omnium
Hominum ab labore procliue ad libidinem.

Act.1.sce.2. Non herclè intellego. S. non? hem. D. non: Dauus sum, non Oedipus.
S. Nempe ergo apertè uis quæ restant, me loqui. D. sanè quidem.

Act.2.sce.1. Quantò satius est te id dare operam,
Qui istum amorem ex animo amoueas tuo, quàm id loqui,
Quo magis libido frustra incendatur tua.

Ibidem. C. Facilè omnes, quum ualemus, recta consilia ægrotis damus.

Tu si hic sies, aliter sentias.

Verum illud uerbum est, quod uulgò dici solet, Act.2.sce.5.
Omnes sibi melius malle esse, quàm alteri.

Nunc huius periculo fit: ego in portu nauigo. Act.3.sce.1.

Sic herclè est, ut dicam tibi, Act.3.sce.3.
Amantium iræ, amoris redintegratio est.

Omnis res est iam in uado. Act.5.sce.2.

EX EVNVCHO,

EX PROLOGO.

Nullum est iam dictum, quod non dictum sit prius. Act.1.sce.1.

Here, quæ res in se neque consilium, neque modum
Habet ullum, eam consilio regere non potes.
In amore hæc omnia insunt uitia: iniuriæ,
Suspiciones, inimicitiæ, induciæ,
Bellum, pax rursum. incerta hæc si tu postules
Ratione certa facere: nihilo plus agas,
Quàm si des operam, ut cum ratione insanias.

Di boni, quid hoc morbi est? adeó'ne homines immutarier Act.2.sce.1.
Ex amore, ut non cognoscas eundem esse?

Di immortales, homini homo quid præstat? stulto intel- Act.2.sce.2.

ligens,
Quid intereſt?

Ibidem. *Imperaui egomet mihi*
Omnia aſſentari:is quæſtus nunc eſt multò uberrimus.

Ibidem. *Hoc nunc dices,*
Eiectos hinc nos. Omnium rerum heus uiciſſitudo eſt.

Actus.3.ſc.1 *Quid ais inquam, homo impudens?*
Lepus tute es, & pulpamentum quæris.

Actus.4.ſc.5 *Verbum hercle hoc uerum eſt,*
Sine Cerere, & Libero friget Venus.

Actus.4.ſc.6 *Scio iſtuc: ſed tu quod cauere poſſis, ſtultum admitte=re eſt.*

Actus.4.ſc.7 *Omnia prius experiri, quàm armis, ſapientem decet.*

Actus.5.ſc.1 *Sceleſta, ouem lupo commiſiſti.*

Actus.5.ſc.2 *At nunc dehinc ſpero æternam inter nos gratiam*
Fore, Thais: ſæpe ex huiuſmodi re quapiam, & ex malo
principio, magna familiaritas
Conflata eſt: quid ſi hoc quiſpiam uoluit deus?

EX HEAVTON.

Actus.1.ſc.2 *Neceſſe eſt Clitipho conſilia conſequi conſimilia, hoc*

Scitum est, periculum ex alijs facere, tibi quod ex usu siet.

Nunc ait, Periculum ex alijs facito tibi, quod ex usu siet. Ibidem.

Astutus: næ ille haud scit quàm mihi nunc surdo narret fabulam. Act.2.sce.1.

Magis nunc me amicæ dicta stimulant, Da mihi, atque affer mihi.

Nosti mores mulierum:

Dum moliuntur, dum comuntur, annus est. Act.2.sce.2.

Ademptum tibi iam faxo omnem metum,

In aurem utramuis otiosè ut dormias. Act.2.sce.3.

Aut ego profectò ingenio egregiè ad miseriam

Natus sum: aut illud falsum est, quod uulgò audio dici, diem adimere ægritudinem hominibus. Act.3.sce.4.

Nam mihi quotidie augescit magis

De filio ægritudo, & quantò diutius

Abest, magis cupio tantò, & magis desidero.

Deteriores omnes sumus licentia. Ibidem

Di uestram fidem,

Itáne comparatam esse hominum naturam omnium, Ibidem

Aliena melius ut uideant, & iudicent,

Quàm sua? an eo fit, quia in re nostra, aut gaudio

Sumus præpediti nimio, aut ægritudine?

Hic mihi quantò nunc plus sapit, quàm egomet mihi?

Act.3.sce.2. Equidem te demiror, Chreme,
Tam manè qui herè tantum biberis. c. Nihil nimis.
s. Nihil narras? uisa uerò est quod dici solet,
Aquilæ senectus.

Act.4.sce.1. Non licet hominem esse sæpe ita ut uult, si res non sinit.
Nunc ita tempus est mihi, ut cupiam filiam: olim nihil minus.

Act.4.sce.2. Quid agam? aut quid comminiscar? ratio de integrò ineunda est mihi.
Nihil tam difficile, quin quærendo inuestigari poßiet.

Act.4.sce.3. Quid tum, quæso, si hoc pater resciuerit?
s. Quid si redeo ad illos qui aiunt, Quid si nunc cælum ruat?

Act.4.sce.5. Eò nunc confugiens: quid mea? num mihi datum est?
Num iußi? num illa oppignerare filiam
Meam, me inuito, potuit? Verum illud Chreme
Dicunt, Ius summum, sæpe summa malitia est.

Act 4.sce.6. Nulla est tam facilis res, quin difficilis fiet
Quam inuitus facias.

Act.5.sce.2. Matres omnes filijs
In peccato adiutrices, auxilio in paterna iniuria
Solent esse.

EX ADELPHIS.

Alij clanculùm *Act.1.sce.1.*
Patres quæ faciunt, quæ fert adolescentia,
Ea ne me celet, consuefeci filium.
Nam qui mentiri, aut fallere insuerit patrem, aut
Audebit: tantò magis audebit cæteros.
Pudore, & liberalitate liberos
Retinere satius esse credo, quàm metu.

Errat longè, mea quidem sententia, *Ibidem*
Qui imperium credat grauius esse, aut stabilius,
Vi quod fit, quàm illud quod amicitia adiungitur.
Mea sic est ratio, & sic animum induco meum:
Malo coactus qui suum officium facit,
Dum id rescitum iri credit, tantisper cauet:
Si sperat fore clàm, rursum ad ingenium redit.
Ille quem beneficio adiungas, ex animo facit:
Studet par referre, præsens: absensq; idem erit.
Hoc patrium est, potius consuefacere filium
Sua sponte rectè facere, quàm alieno metu.
Hoc pater, ac dominus interest: hoc qui nequit,
Fateatur nescire imperare liberis.

Homine imperito nunquàm quicquam iniustius: *Act.1.sce.2.*
Qui nisi quod ipse fecit, nihil rectum putat.

Pecuniam in loco negligere, maximum interdum est lucrum. *Act.2.sce.2.*

Actus.3.sc.3 Isthuc est sapere, non quod ante pedes modò est,
Videre: sed etiam illa quæ futura sunt,
Prospicere.

Actus.4.sc.1 Hem tibi autem. c. quidnam est? s. lupus in fabula.
c. Pater est? s. ipsus est.

Omnes, quibus res sunt minus secundæ, magis sunt nescio quo modo
Actus.4.sc.3 Suspitiosi: ad contumeliam omnia accipiunt magis,
Propter suam impotentiam: se semper credunt neglegi.

Placet tibi factum Mitio? M. non, si queam
Actus.4.sc.7 Mutare: nunc cùm non queo, æquo animo fero.
Ita uita est hominum, quasi cùm ludas tesseris:
Si illud quod est maximè opus, iactu non cadit:
Illud quod cecidit fortè, id artè, ut corrigas.

Actus.5.sc.3 Vetus uerbum hoc quidem est,
Communia esse amicorum inter se omnia.

O' noster Demea,
Ad omnia alia ætate sapimus rectius.
Ibidem. Solum unum hoc uitium affert senectus hominibus,
Attentiores sumus ad rem omnes, quàm sat est.

Actus.5.sc 4 Nunquàm ita quisquam bene subducta ratione ad uitam fuit,
Quin res, ætas, usus semper aliquid apportet noui,
Aliquid moneat: ut illa, quæ te scire credas, nescias:

Et quæ tibi putaris prima, in experiundo repudies.

Re ipsa reperi,
Facilitate nihil homini esse melius, neq; clementia. Ibidem.

Vitium commune omnium est, Actus.5.sc.8
Quòd nimiùm ad rem in senecta attenti sumus.

Suo sibi hunc Ibidem.
Gladio iugulo.

EX HECYRA.

Profectò hoc sic est, ut puto:
Omnibus nobis ut res dant sese, ita magni, atque Actus.3.sc.3
Humiles sumus.

EX PHORMIONE.

Quàm iniquè comparatum est, hi qui minus habent, Actus.1.sc.1
Vt semper aliquid addant ditioribus?

Is senem per epistolas
Pellexit, modò non monteis auri pollicens. Actus.1.sc.2

Scisti uti foro. Ibidem.

Actus 1. sce. 3. Ita plerique ingenio sumus omnes, nostri nosmet pœnitet.

Act. 1 sce. 4. Loquárne? incendam? taceam? instigem? purgem me? laterem lauem?

Act. 2. sce. 1. Quamobrem omnes, cùm secundæ res sunt maximè, tum maximè
Meditari secum oportet, quo pacto aduersam ærumnam ferant.

Act. 2. sce. 2. Ad te summa solum Phormio rerum redit,
Tute hoc intristi, tibi omne est exedendum: accingere.

Ibidem. Iam pedum uisa est uia.

Ibidem. Non rete accipitri tenditur, neque miluio,
Qui malè faciunt nobis: illis qui nihil faciunt, tenditur:
Quia enim in illis fructus est, in illis opera luditur.

Ibidem. Alijs aliunde est periculum, unde aliquid abradi potest,
Mihi sciunt nihil esse.

Act. 2. sce. 3. Actum, aiunt, ne agas.

Act. 2. sce. 4. Verum est ita,
Quot homines, tot sententiæ, suus cuique mos.

Act. 3. sce. 2. Cantilenam eandem canis.

Mihi'ne domi est? imò, quod aiunt, auribus teneo lupum. Ibidem.

Solus est homo amico amicus. Act.3.sce.3.

Pol me detinuit morbus. P. *unde? aut qui?* C. *rogas? Senectus ipsa, est morbus.* Act.4.sce.1.

Nihil est Antipho, Quin malè narrando, possit deprauarier. Act.4.sce.4.

Ita fugias, ne præter casam, quod aiunt. Act.5.sce.2.

Verba fiunt mortuo. Act.5.sce.9.

Et hæc quidem è Terentianis comœdijs exprompta: quæ utinam quò pulchriora sunt, & elegantiora, eò tenacius mentibus nostris infigeremus. Ea enim si opere complerentur, non tantus morionum numerus ubique terrarum superesset.

AD PVEROS IOAN. RIVIVS IN COMMENDATIONEM TERENTII.

SI tibi Romuleæ ſermo uernaculus urbis,
Ingenioſe puer, cultaq́; uerba placent:
Aut ſi corruptam praua ſtribligine linguam
Corrigere, & caſtè uis, nitideq́; loqui:
Barbariemq́; omnem, & ſpurcas dediſcere uoces:
In queis nec ſplendor, nec lepor ullus ineſt:
Si iuuat & placidis excultum moribus olim
Vitam prudenter inſtituiſſe tuam,
Cuiuis ut tecum libeat conuiuere: neu ſit,
Poßit qui mores carpere iure tuos:
Vt cunctis adſit quædam quoque gratia factis,
Feſtiuis ſcateant & tua dicta iocis:
Hunc agè peruigili ſtudio lege, quæſo, Poëtam:
Quem tulit auſpicio Punica terra bono.
Quem meritò iactat tellus Oenotria uatem,
Attica ut ipſa ſuum iactat Ariſtophanem.
Qui neque facundo concedit iure Menandro:
Cuiq́; adeò facilè Comica palma datur.
Hinc Latiæ diſces cultißima uerba loquelæ,
Sermonis ueneres, delitiasq́; meras.
Vndique nam terſa eſt oratio, pura, uenuſta,
Munda, polita, nitens, ſplendida, compta, grauis.
Hinc quoque ciuilis rationem diſcere uitæ,
Exuta morum ruſticitate, licet:

Ne uel inurbanus, uel sis numerandus in illis,
Qui non uita sciunt, quo sit agenda modo:
Quorum conuictum quis non cane peius & angui
Fugerit, agreste aut oderit ingenium?
Hinc licet & didicisse, suos educere natos,
Qui deceat cura, qua ratione patres.
Hinc humanarum mira experientia rerum
Vndiq; percipitur, miraq; calliditas:
Et, non credibilis tenero prudentia ab æuo,
Astus & ante annos, acreq; iudicium:
Vsus ad hæc ingens, necnon solertia uelox:
Quæ sunt quæq; suis cuncta petenda locis.
Hinc etiam (quò te minus impendisse legendo
Huic operam uati pœnituisse queat)
Quid quanq; ætatem deceat, sexumq; doceris:
Quæq; simul iuuenum, quæq; senum uitia:
Quidue adeò pulchrũ, quid honestum, atq; utile, quidue
Turpe, aduersandum: quæ bona, quæue mala.
Quid rectum, aut prauum: laudi quid deniq; detur,
Quid uitio, deceat quid facere, aut fugere.
Si sapis, hinc igitur uitæ præcepta regendæ,
Hinc exempla tibi, fac imitanda petas.
Hoc sæpe in speculo te contemplare: salubres
Hinc monitus hauri, menteq; conde memor.
Hinc uitam emenda: prauos hinc corrige mores:
Ex usu quid sit, hinc quoq; disce tuo.
Quàm sint fallaces serui, quamq; improba semper,
Fraudeq;, & omnigenis fœmina plena dolis:
Quàm miser, infelix, stultusq; & ineptus amator,
Quamq; & mentis inops, & rationis egens.

Quàm uarij euentus rerum, casusq; inopini:
Quàm uix succedant, quæ bene cœpta putes:
Hæc discas, morumq; grauem, uitæq; magistrum
Amplectare lubens, me monitore, puer.
Hic pulchrè, doctéq; animum tibi fingit, & ora:
Quæ uitanda simul, quæ'ue sequenda, docet.
Excolit emuncto linguam sermone tenellam:
Et facit, eloquium sit sine labe tuum.
Præceptis etiam format rude pectus honestis:
Et uitæ rectam monstrat ubique uiam.
Huic te chare puer formandum trade, ducemq;
(Si sapis) hunc studijs delige, quæso, tuis.

FINIS.

VOLCATII SEDIGITI

DE COMICIS LATINIS

IAMBI.

Multos incertos certare hanc rem uidimus,
Palmam Poëtæ Comico cui deferant:
Eum, me iudice, errorem dissoluam tibi:
Vt contrà si quis sentiat, nihil sentiat.
Cæcilio palmam statuo de Comico.
Plautus secundus facilè exuperat cæteros.
Dein Mæuius qui seruet, pretio in tertio est.
Si quid quarto detur, dabitur Licinio.
Pòst insequi Licinium facio Attilium.
In sexto consequitur hos Terentius.
Turpilius septimum, Trabea octauum obtinet.
Nono loco esse facilè facio Luscium.
Decimum addo antiquitatis caussa, Ennium.

Lugduni,
EXCVDEBAT
THEOBALDVS
PAGANVS.

1 6 2 2

1 6 2 2

9 5 1

Coraçon para mi

y par aquie no

lo quiera allarar

Pagan hasta S. margarita

que se acuerde de mi

y que no me desoble

de aquesa manera

memento mei